

T.C.
POLİS AKADEMİSİ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI GÜVENLİK ANABİLİM DALI

**TERÖRLE MÜCADELEDE SİVİL TOPLUMUN ROLÜ:
DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGELERİNDE
KANAAT ÖNDERLERİ**

DOKTORA TEZİ
Eyüp ORTATEPE

Danışman
Doç. Dr. Murat SEVER

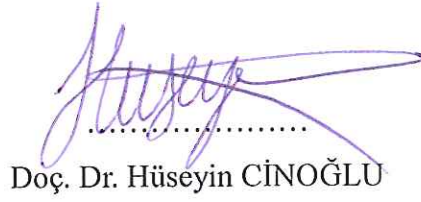
Ankara - 2014

ONAY

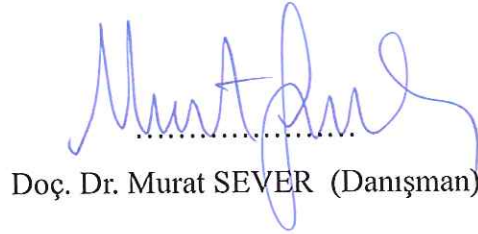
Eyüp ORTATEPE tarafından hazırlanan “Terörle Mücadelede Sivil Toplumun Rolü: Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde Kanaat Önderleri” başlıklı bu çalışma, 26.../03../2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası Güvenlik Anabilim dalında Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

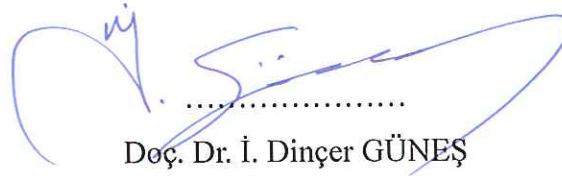
Prof. Arif KÖKTAŞ (Başkan)

Doç. Dr. Hüseyin CİNOĞLU

Doç. Dr. Murat SEVER (Danışman)

Doç. Dr. İ. Dinçer GÜNEŞ

Doç. Dr. M. Akif OKUR

TELİF HAKLARI BEYANNAMESİ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlardan her seferinde yollama yaparak yararlandığımı belirtir; bunu şerefimle beyan ederim.

Enstitü veya başka herhangi bir mercii tarafından belli bir zamana bağlı kalmaksızın, tezimle ilgili bu beyana aykırı bir durumun tespit edilmesi durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Tarih: 26./03./2014

Eyüp ORTATEPE

ÖNSÖZ

Bu çalışma pek çok kişinin katkısıyla tamamlanmıştır. Öncelikle araştırmanın konusunun tespitinde, çalışmanın her aşamasında her zaman destek ve yol gösterici olan değerli hocalarım Doç. Dr. Murat SEVER ile Doç. Dr. Hüseyin CİNOĞLU'na teşekkür ediyorum.

Çalışma Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki bazı illerde yapılmıştır. Bu illerde mülakatların yapılmasına her açıdan yardımcı olan ve katkı sağlayan kişilere teşekkür ediyorum.

Son olarak aileme çalışmalarım süresince göstermiş oldukları anlayış için çok teşekkür ediyorum.

ÖZET
T. C.
Polis Akademisi
Güvenlik Bilimleri Enstitüsü
Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı
Terörle Mücadelede Sivil Toplumun Rolü: Doğu ve Güneydoğu Anadolu
Bölgelerinde Kanaat Önderleri
Hazırlayan: Eyüp ORTATEPE
Doktora Tezi
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat SEVER
2014, 223 sayfa (Ekler hariç)

Bu çalışma terörle mücadelede genelde sivil toplumun, özelde ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki kanaat önderlerinin rolünü araştırma amacıyla yapılmıştır. Çalışmada sivil toplumun tarihsel süreci, Türkiye’de sivil toplum kuruluşları, sivil toplumun huzurun ve barışın sağlanmasındaki rolleri, terörle mücadele stratejileri ve sivil toplum, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki kanaat önderlerinin terörle mücadeledeki rolleri incelenmiştir.

Çalışma kapsamında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde sivil toplum kuruluşu yetkilileri ve bölgenin kanaat önderleriyle yüz yüze mülakatlar yapılmıştır. Bu mülakatlarda kanaat önderlerinin bölgedeki yeri ve önemi, bölge halkı üzerindeki etkileri, kanaat önderleri ile devlet ilişkileri, terörle mücadelede kanaat önderlerinin katkılarının olup olmadığı, kanaat önderlerinin terörün sebepleri ve çözüm yolları hakkındaki düşünceleri araştırılmıştır. Mülakat bulgularına göre, kanaat önderlerinin bölge halkı üzerindeki etkilerinin farklı sebepler nedeniyle değişikliğe uğradığı, kanaat önderlerinin terör veya siyasi konulardan mümkün olduğunca uzak durmaya çalıştıkları tespit edilmiştir.

Çalışma, terörle mücadelede sivil toplumun ve kanaat önderlerinin rolüyle ilgili yapılacak akademik çalışmalar ve bu alanda politika belirleyiciler için katkı sağlamayı hedeflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Kanaat Önderi, Sivil Toplum, Terörle Mücadele, PKK, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri

ABSTRACT
Police Academy
The Institute of Security Studies
Department of International Security
The Role of the Civil Society in Combatting with Terror-Opinion Leaders in
Eastern and Southeastern Anatolia Regions
Eyüp ORTATEPE
Ph. D. Dissertation
Supervisor: Associate Proffessor Murat SEVER
2014, 223 pages (excluding appendices)

This dissertation was studied in order to explore the role of civil society in general and opinion leaders specifically in combatting with terror in Eastern and Southeastern Anatolian Regions. The historical process of civil society, the civil societies in Turkey, the roles of civil societies to ensure public peace and order, counter-terrorism strategies and civil societies, the roles of opinion leaders in combatting with terror in Eastern and Southeastern Anatolia Regions were discussed in detail in the dissertation.

As a requirement of the study, face-to-face interviews were carried out with non-governmental organization authorities and opinion leaders in Eastern and Southeastern Anatolia Regions. The role and importance of the opinion leaders in the regions, the influence of them on the people, the relation between opinion leaders and the state, the possible impact of opinion leaders on combatting with terror, and the views of opinion leaders about the causes and solutions of the terror were analyzed through those interviews. At the end of the study, it was found that the influence of the opinion leaders on the people decreased gradually and they tend to keep away from terror and political issues.

The dissertation aimed to give an idea to the policy makers and contribute to the scholars who study about the roles of civil society and opinion leaders in combatting with terror.

Key Words: Opinion Leader, Civil Society, Combat with terror, PKK, Eastern and Southeastern Anatolia Regions

TERÖRLE MÜCADELEDE SİVİL TOPLUMUN ROLÜ: DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGELERİNDE KANAAT ÖNDERLERİ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	II
TELİF HAKLARI BEYANNAMESİ	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER LİSTESİ	VII
KISALTMALAR LİSTESİ	XII
TABLolar LİSTESİ	XIV
ŞEKİLLER LİSTESİ	XV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM

1.1. SİVİL TOPLUM KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	13
1.1.1. Hegel ve Sivil Toplum.....	16
1.1.2. Marks ve Sivil Toplum	17
1.1.3. Gramsci ve Sivil Toplum.....	18

1.2. MODERN DÖNEMDE SİVİL TOPLUM	19
1.3. SİVİL TOPLUMUN ÖZELLİKLERİ	20

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM

2.1. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM.....	29
2.2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI.....	35
2.2.1. Sivil Toplum Kuruluşları ve Uluslararası Kuruluşlar	38
2.2.1.1. BM ve Sivil Toplum Kuruluşları	39
2.2.1.2. AB ve Sivil Toplum Kuruluşları	40
2.2.2. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları	41
2.2.2.1. Dernekler	42
2.2.2.2. Vakıflar	49
2.2.2.3. Meslek Odaları	52
2.2.2.4. Sendikalar.....	53
2.2.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri.....	55
2.2.4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sorunları	57
2.3. SİVİL TOPLUMUN BARIŞIN VE HUZURUN SAĞLANMASINDAKİ ROLÜ	60
2.3.1. Sivil Toplumun Güvenliğin Sağlanmasıyla İlgili Faaliyetleri.....	61
2.3.2. Türkiye’de Sivil Toplumun Güvenliğin Sağlanmasıyla İlgili Faaliyetleri	67
2.4. TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM VE KANAAT ÖNDERLERİ	71
2.4.1. Kanaat Önderi Kimdir?	71
2.4.2. Kanaat Önderlerinin Önemi	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TERÖRLE MÜCADELE VE SİVİL TOPLUM

3.1. TÜRKİYE’DE TERÖRLE MÜCADELENİN YASAL DAYANAĞI	76
3.1.1. Olağanüstü Hal Yönetimi.....	82
3.1.2. Terörle Mücadele Kanunu	91
3.1.3.Topluma Kazandırma Kanunları.....	95
3.1.4. Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun.....	97
3.1.5. Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun	98
3.2. TÜRKİYE’DE TERÖRLE MÜCADELEDE GÖREVLİ BİRİMLER.....	101
3.2.1. Emniyet Genel Müdürlüğü	102
3.2.1.1. Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı.....	104
3.2.1.2. İstihbarat Dairesi Başkanlığı.....	105
3.2.1.3. Özel Harekât Dairesi Başkanlığı	106
3.2.2. Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı	108
3.2.3. Geçici Köy Koruculuğu	109
3.3.TERÖRLE MÜCADELE STRATEJİLERİ VE SİVİL TOPLUM	112
3.3.1. İngiltere’nin Terörle Mücadele Stratejileri ve Sivil Toplumun Terörle Mücadeledeki Rolü	115
3.3.2. İspanya’nın Terörle Mücadele Stratejileri ve Sivil Toplumun Terörle Mücadeledeki Rolü	122
3.3.3. Türkiye’nin Terörle Mücadele Stratejileri ve Sivil Toplumun Terörle Mücadeledeki Rolü	132

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGELERİNDEKİ KANAAT ÖNDERLERİ

4.1. KANAAT ÖNDERLERİNİN DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGELERİNDEKİ ROLÜ VE ÖNEMİ	139
4.1.1. Kanaat Önderlerinin Bölgedeki Yeri ve Önemi.....	140
4.1.2. Her Kanaat Önderi Kanaat Önderi Değildir	148
4.1.3. Kanaat Önderlerinin Birbirleri Arasındaki İlişkiler	150
4.1.4. Kanaat Önderleri ve Cemaatler	151
4.2. KANAAT ÖNDERLERİ VE DEVLET	156
4.2.1. Kanaat Önderleri İle Devlet Yetkililerinin İlişkileri	159
4.2.2. Kanaat Önderlerinin Düşüncelerinin ve Önerilerinin Alınması	166

BEŞİNCİ BÖLÜM

KANAAT ÖNDERLERİ VE TERÖRLE MÜCADELE

5.1. TERÖRLE MÜCADELEDE KANAAT ÖNDERLERİNİN ROLÜ.....	168
5.1.1. Terörle Mücadelede Kanaat Önderlerinin Rolü.....	169
5.1.2. Kanaat Önderlerinin Bölgede Çok Büyük Etkisi ve Önemi Olduğuna Dair Görüşler	171
5.1.3. Terörle Mücadelede Kanaat Önderlerinin Her Hangi Bir Rolü Olmadığına Dair Görüşler	173
5.2. DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGELERİNDE PKK TERÖRÜNÜN SEBEPLERİ	174
5.2.1. Terör Sorunun Tarihteki Sebepleri	175
5.2.2. Kötü Muamele ve Hak İhlalleri	177

5.2.3. Kürtçenin Yasaklanması	184
5.2.4. Dini Değerlerin Zayıflaması.....	186
5.2.5. İşsizlik ve Ekonomik Sıkıntılar.....	189
5.3. KANAAT ÖNDERLERİNİN TERÖRÜN ÇÖZÜMÜ İÇİN ÖNERİLERİ.....	190
5.3.1. Cehalete Karşı Topyekûn Mücadele	191
5.3.2. Ekonomik Sıkıntıların Giderilmesi ve İşsizlik Sorunun Çözülmesi.....	194
5.3.3. Bölge Halkıyla İyi İlişkiler Kurabilecek Devlet Görevlileri.....	194
5.3.4. Devlet ve Din İlişkileri	196
5.3.5. Bölgede Devletin Güvenliği Tam Anlamıyla Sağlaması	196
5.4. MÜLAKATLAR SIRASINDA YAPILAN GÖZLEMLER.....	198
SONUÇ.....	201
KAYNAKÇA	212
ÖZGEÇMİŞ.....	224

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
BM	: Birleşmiş Milletler
CCDP	: The Centre on Conflict, Development and Peacebuilding
CIVICUS	: World Alliance for Citizen Participation
CONECCS	: Avrupa Birliği Sivil Toplum Veri Tabanı-Consultation, the European Commission and Civil Society
DCAF	: Democratic Control of Armed Forces
DDB	: Dernekler Dairesi Başkanlığı
DESA	: Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı
DPI	: The Department of Public Information-Kamu Bilgi Departmanı
ECOSOC	: Economic and Social Council-Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
ESC	: Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi
ETA	: Euskadi Ta Askatasuna-Bask Anayurdu ve Özgürlük
GAL	: Grupos Antiterroristas de Liberación-Antiterörist Özgürlük Grupları
GÜNSİAF	: Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Federasyonu
HAKPAR	: Hak ve Özgürlükler Partisi

ICNPO	: Uluslararası Kar Amacı Gütmeyen Kurum Sınıflandırması- International Classification of Non-profit Organizations
IRA	: İrlanda Cumhuriyet Ordusu-Irish Republican Army
PET	: Preventing Extremisim Together
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü
STEP	: Sivil Toplum Endeks Projesi
STGP	: Sivil Toplumu Geliştirme Programı
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
NGLS	: Hükümet Dışı İrtibat Servisi
NGO	: Non-Govermental Organizations
NTEE	: Ulusal Vergi Muafiyeti Olan Teşekküllerin Sınıflandırması-National Taxonomy of Exempt Entities
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TDK	: Türk Dil Kurumu
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı
TÖRKAD	: Töre Cinayetlerini Önleme ve Kadın Potansiyelini Değerlendirme Derneği
UNDP	: United Nations Development Programme - Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
USAK	: Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu
UTSAM	: Uluslararası Terörizm ve Sınırşan Suçlar Araştırma Merkezi
VGM	: Vakıflar Genel Müdürlüğü
WANEP	: Batı Afrika Barış Oluşturma Ağı

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1 : Mülakatlarla İlgili Bilgiler.....	8
Tablo 2.1: Sivil Toplumun Barış Görüşmelerindeki Rolü.....	65
Tablo 3.1: Türkiye'de İlan Edilmiş Sıkıyönetimler.....	85
Tablo 3.2: Türkiye'de İllere Göre Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal Tarihleri.....	87
Tablo 3.3: Geçici Köy Korucularının Bulunduğu İllere Göre Sayıları.....	111
Tablo 3.4: İspanya İle ABD'nin Terörle Mücadele Politikalarının Karşılaştırması.....	128

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 1.1: Sivil Toplum-Devlet Baskısı Dengesi.....	21
Şekil 1.2: Devlet-Sivil Toplum İlişkilerine Örnek Modeller.....	23
Şekil 2.1: Türkiye’de Sivil Toplumun Tarihsel Süreci.....	29
Şekil 3.1: Terörle Mücadelede Görev Alan Birimler.....	102
Grafik 2.1: Yıllara Göre Faal Dernek Sayıları (Adet).....	44
Grafik 2.2: Kuruluş Amaçlarına Göre Dernekler (%).....	45
Grafik 2.3: Dernek Üye Sayılarının Türkiye Nüfusuna Oranı.....	46
Grafik 2.4: Faal Derneklerin Nevilerine Göre Dağılımı.....	47
Grafik 2.5: Bölgelere Göre Dernekler.....	48
Grafik 2.6: Hedef Kitle Açısından Derneklerin Dağılımı.....	49
Grafik 2.7: Yıllara Göre Vakıfların Sayıları (1980-2013)	50
Grafik 2.8: Bölgelere Göre Vakıfların Dağılımı.....	51
Grafik 2.9: Hedef Kitle Açısından Vakıfların Dağılımı (Bir Vakfın Birden Fazla Hedef Kitlesi Olabilir)	52
Grafik 2.10: İşçi Sendikalarının Üye Sayıları.....	54
Grafik 2.11: Kamu Görevlilerinin Üye Oldukları Konfederasyonlar ve Üye Sayıları.....	55

GİRİŞ

Sivil toplum tarihsel süreci itibariyle yüzyıllar öncesine kadar uzanan bir geçmişi bulunan, üzerine çok farklı anlamlar yüklenmiş, düşünürler ve aydınlar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmış, son zamanlarda ise popülaritesi oldukça artmış bir kavramdır. Sivil toplum her ne kadar kavramsal olarak net bir çerçevede şekillenmemiş ve gelişmemiş olsa da günümüz dünyasında demokratikleşme ve çağdaşlaşmaya olumlu anlamda çok büyük katkılar sağlamaktadır. Sivil toplumun gücünden etkilenen devletler otoriter ve baskıcı yönetim anlayışından toplumun düşüncelerine, bireylerin yönetimle ilgili eleştiri ve önerilerine kulak veren, katılımcı demokratik rejimlere evrilmiştir.

Özellikle globalleşmeyle birlikte dünya üzerinde uluslararası kuruluşların devasa gücünü de arkasına alan sivil toplum, sadece ulusal düzeyde değil uluslararası arenada da etkili ve her zaman masada kendisini hissettiren bir aktör halini almıştır. Sivil toplum, devletlerin ve uluslararası kuruluşların hantal ve bürokratik yapılarının aksine kolay karar alabilen ve çıkarıcı olmayan, kar amacı gütmeyen yapıları sayesinde dünyanın değişik bölgelerindeki savaş, çatışma ve kriz olaylarına daha hızlı ve etkili müdahale etmektedir. Dünya tarihinin sadece son 20-30 yılına bakıldığında bile Kosova, Sudan, Liberya, Kuzey İrlanda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Haiti, Somali gibi pek çok çatışma bölgesinde sivil toplumun faaliyetleriyle az ya da çok bir şekilde katkısının bulunduğu görülmektedir. Bu faaliyetler sağlık, eğitim, kalkınma, ekonomi gibi çok geniş bir yelpazeye yayılmış olmakla birlikte doğrudan barışın sağlanmasına ve çatışmaların sonlandırmasına yönelik de olmaktadır.

Sivil toplum çatışmaların bitirilmesi, barışın, güvenliğin sağlanması ve aynı zamanda sürdürülebilmesi için de önemli çalışmalar yürüten bir aktördür. Bölgesel çatışmalar, iç savaşlar gibi çözülmesi oldukça zor olan krizlerde rol alan sivil toplumun son yılların en önemli küresel sorunlarından olan terörle mücadele ile ilgili de katkısının olması kaçınılmazdır.

Yakın tarihte terörle mücadelede dikkat çeken örneklerden olan İngiltere’de İrlanda Cumhuriyet Ordusu (Irish Republican Army-IRA) ve İspanya’da Bask Anayurdu ve Özgürlük (Euskadi Ta Askatasuna-ETA) terör örgütleriyle mücadelede dönemlere ve hükümetlere göre farklı stratejiler takip edilmiştir. Uzun yıllar süren bu süreçlerde terörle mücadele stratejileri yapılan hatalar ve yaşanan acı tecrübeler sonucunda değişime uğrayarak son halini almıştır. Dünya üzerinde pek çok alanda olduğu gibi terörle mücadele alanında da sivil toplum etkili aktörlerden birisi olmuştur. Devletler ve terör örgütleri arasındaki ilişkiye uluslararası aktörlerle birlikte müdahil olan sivil toplum, temsil ettiği toplumsal güç, taraflar arasındaki kolaylaştırıcı ve arabulucu göreviyle önem kazanmıştır.

Terörle mücadelede öne çıkmış ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de dönemlere göre farklı terörle mücadele stratejileri dikkat çekmektedir. Türkiye’de terörle mücadele önceleri sadece askeri ve silah gücüne dayalı stratejilerle yürütülürken ilerleyen süreçlerde terörle mücadelenin sadece teröristle mücadele olmadığı anlaşılmış, terörizmle mücadelenin çok boyutlu olması gerektiği ortaya çıkmıştır (Bal, 2006:25; Bal, 2010:17-21).

Laçiner’e göre terörle mücadele edilirken güvenlik sadece polisler, askerlere ve istihbaratçılara bırakılmayacak kadar önemli ve ciddi bir iştir. Çünkü terörün sebepleri ve sonuçları incelendiğinde bu konuların bazılarının güvenlik görevlilerinin görev alanının dışında kaldığı görülmektedir. Bu nedenle terörle mücadele sürecinde en önemli görev meclislere ve sivil toplum kuruluşlarına düşmektedir (Laçiner, 2006:346).

Sivil toplumun terörle mücadeledeki rolü ve önemi son yıllarda daha fazla ön plana çıkmaya başlamıştır. Terörle mücadelede önemli bir tecrübeye sahip olan İspanya’nın liderliğinde 2004 yılında düzenlenen Madrid Zirvesi’nde terörle mücadele sürecinde vatandaşların seyirci değil bizzat aktörler olduğu ve güçlü bir sivil toplumun stratejik öneme sahip olduğu vurgulanan kararlar arasındadır (Yılmaz, 2006:144-145).

Türkiye’nin terörle mücadele stratejilerine bakıldığında üç ayrı dönem dikkat çekmektedir. İlk zamanlarda sadece güvenlik odaklı ve militarist, ikinci dönem halk

desteğinin beklendiği yarı militarist, üçüncü dönem ise sivil inisiyatifin öne çıktığı, profesyonel önlemlerin uygulandığı periyottur (Bal, 2006:25).

Son yıllarda ülkemizde terörle mücadelede önemli paradigma değişikliği yaşanmış, demokratikleşme ile birlikte terör sorununun çözümü amacıyla önemli adımlar atılmıştır. Terörle mücadele stratejileri militarist yaklaşımdan sivil idarenin kontrolüne geçmiştir. Türkiye’deki çok boyutlu terörle mücadele süreciyle başlayan paradigma değişikliği ile birlikte bu süreçte terörle mücadelede görevli devlet kurumlarının yanında toplumun farklı kesimlerini temsil eden aktörlerin de rol almaya başlaması dikkat çekmektedir. Eskiden terörle mücadele sadece asker veya polis odaklı yürütülürken son zamanlarda sivil toplumun da bu sürece dâhil olduğu görülmektedir.

Toplumu ilgilendiren her türlü konuda katkılarının olması gereken sivil toplum çatısı altında pek çok unsur bulunmaktadır. Sivil toplumu oluşturan ve toplumda önemli bir yeri olan unsurlarından birisi de kanaat önderleridir. Toplumu düşünce ve eylemleriyle sürekli etkileyen, insanların tavır ve davranışlarında değişikliğe sebep olan, çevresindeki insanlar tarafından örnek alınan kanaat önderlerinin terörle mücadele gibi çok önemli bir konuda neler düşündükleri ve ne gibi katkılarının olacağı araştırılması gereken bir husustur.

Türkiye’de terör olaylarının yoğun olarak yaşandığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki kanaat önderlerin terörle mücadele sürecinde son zamanlarda çok aktif olmasa da zaman zaman ön plana çıktıkları görülmektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki sosyal, kültürel ve toplumsal yapı göz önünde bulundurulduğunda, terörle mücadele sürecinde pek çok önemli aktörün yanında genelde sivil toplumun, özelde de bölgedeki kanaat önderlerinin rolleri detaylı bir şekilde incelenmelidir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki kanaat önderlerinin bölgedeki önemi, bölge insanı için ne ifade ettiği, kanaat önderlerinin terörle mücadelede sürecindeki rolü, kanaat önderlerinin terörün sebepleri ve çözüm yolları ile ilgili görüşleri araştırılmıştır.

Bölgenin toplumsal yapısı nedeniyle, kanaat önderleri bölge insanı üzerinde etkili ve yönlendiricidir. Bu çalışmada bölgedeki kanaat önderleri ile mülakatlar yapılarak, yıllardır sürdürülmekte olan terörle mücadele stratejilerine bakış açıları ve bu süreçle ilgili düşünceleri araştırılarak politika belirleyiciler, uygulayıcılar ve bu konuda yapılacak akademik çalışmalar için faydalı sonuçlar çıkarılması hedeflenmiştir.

Çalışmada, yıllardır ülkemizde terörle mücadele kapsamında uygulanan stratejilerde kanaat önderlerinin her hangi bir katkısının olup olmadığı araştırılmıştır. Bölge insanının informal temsilcileri olan kanaat önderleriyle mülakatlar yapılarak terörle mücadeleyle ilgili görüş ve önerileri alınmıştır. Bu mülakatlarda aşağıdaki araştırma sorularına cevaplar bulunmaya çalışılmıştır;

1. Kanaat önderlerinin bölge insanı için önemi ve bölgenin toplumsal yapısı içindeki rolleri nedir?
2. Kanaat önderleri bölgede genel olarak güvenliğin sağlanmasına, suçun önlenmesine katkıda bulunmakta mıdır?
3. Kanaat önderlerinin terörün sebepleri ve çözüm yolları adına düşünceleri ve önerileri nelerdir?
4. Kanaat önderleri ile devlet ilişkileri nasıldır?
5. Terörle mücadelede kanaat önderlerinin rolü nelerdir?

Araştırmanın Önemi

Terörle mücadele stratejileri kapsamında çözümde rol alması gereken en önemli aktörlerden olan kanaat önderlerinin bu süreçteki yeri irdelenmesi gereken bir konudur. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki toplumsal yapı bu bölgeleri ilgilendiren bir araştırmada kanaat önderlerinin rolünü kaçınılmaz kılmaktadır. Bölgede her zaman çok büyük öneme ve etkiye sahip olagelmış kanaat önderlerinin terörle mücadele gibi ülkemizin son kırk yılında gündeminde olan bir konuyla ilgili ne düşündükleri ve çözüm için nasıl katkıda bulunabilecekleri araştırılması gereken çok önemli bir konudur.

Literatürde kanaat önderlerinin terörle mücadeledeki rolüyle ilgili çalışmaya rastlanılmamıştır. Daha önce bu konuda çalışma yapılmaması nedeniyle kaynak azlığı çalışmanın sınırlılığı olmuştur.

Araştırma konusunun önemine rağmen literatür taramasında ülkemizde çalışmanın konusuyla ilgili daha önce herhangi bir bilimsel çalışmaya rastlanılmaması çalışma yapılan alanda büyük bir boşluk olduğunu göstermektedir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki kanaat önderlerinin terörle mücadeledeki rolünü araştırmakta olan bu çalışma daha sonra yapılacak akademik araştırma ve çalışmalar için önemli bir kaynak olacaktır.

Bu çalışmanın, özellikle son yıllarda ülkemizde terörü bitirmek için atılan adımlar için katkı sağlaması, çok boyutlu terörle mücadele stratejileri için sivil toplumun bu sürece etkisi açısından örnek olması hedeflenmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma keşfedici bir alan araştırması niteliğindedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yüz yüze mülakat ve gözlem metodu birlikte kullanılmıştır.

Yüz yüze mülakat yönteminde mülakatı gerçekleştiren araştırmacı ile mülakatı cevaplayan katılımcı arasında sosyal bir iletişim bulunmaktadır. Yüksek bir

cevaplanma oranına sahip olan bu yöntem birçok açıdan en iyi mülakat tekniği olarak kabul edilmektedir. Yüz yüze mülakat yönteminin mülakat sırasında duruma göre ek soruların sorulabilmesi ve en üst oranda cevap alma imkânı gibi avantajlarının yanında bazı dezavantajları da vardır. Yüz yüze mülakat, çok zaman alıcı, masraflı ve zahmetlidir. Mülakatlar için ulaşım ve konaklama gibi zorluklarla karşılaşmaktadır (Sevinç, 2010:245-276).

Konunun hassasiyeti ve görüşülecek kanaat önderlerinin paylaşacak çok bilgisinin olduğu beklentisi bu yöntemin seçilmesine sebep olmuştur. Çalışmanın konusuyla ilgili olarak daha önce yapılmış akademik çalışma olmaması, bu alanda literatürdeki yetersizlikler nedeniyle veri toplama yolu olarak mülakat yöntemi seçilmiştir. Mülakat yapmak için Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki bazı illere gidilerek kanaat önderleriyle görüşüldüğünde, yüz yüze görüşülerek derinlemesine mülakat yapılmasının isabetli bir yöntem olduğu anlaşılmıştır. Çünkü terörle ilgili olarak yapılacak hangi araştırma olursa olsun bölgeye gidilmeden, alandaki insanların nabızı tutulmadan yapıldığında eksik ve yetersiz olacaktır. Bu hususta önemli bir konu ise bölgede alan çalışması olarak mülakat yönteminin kanaat önderleriyle yapılmasıdır. Çünkü alanda yapılacak mülakat gibi çalışmalarda dikkat edilmesi gereken önemli konulardan birisi de sağlıklı sonuçlara ulaşılabilecek kişilerle görüşülmesidir.

Bu çalışmada mümkün olduğunca bulundukları yerin tüm hassasiyetlerine ve özelliklerine vakıf olan kanaat önderlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmanın Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki sekiz ili kapsamı, katılımcıların etnik ve mezhep bakımından farklı özelliklere sahip kişilerden oluşması araştırmanın bölgenin tüm kesimlerini ve özelliklerini yansıtan bir çalışma olduğunun göstergesidir.

Araştırma yöntemi olarak mülakatların yanında aynı zamanda gözlem de yapılmış, bu sayede mülakatlar için gidilen yerlerde görüşülen kişilerin içinde bulundukları ortam bizzat görülmek suretiyle konunun daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Mülakatlarda elde edilen bulgular çalışmaya aktarılmış olmasına rağmen kâğıt üzerindeki ifadelerin okunmasıyla kazanılacak bilgilerle, bizzat

bölgeye gidilip gözlem yapılarak, geçmişteki olayları yaşamış kişilerden dinleyerek, onların ruh haletini yakından hissederek elde edilecek bilgiler arasında büyük fark vardır. Bu nedenle bölgede mülakatlarla birlikte gözlem yöntemiyle belki de hiçbir yazılı kaynaktan bulunamayacak değerli bilgi ve analizlere ulaşma imkânı olmuştur.

Mülakat konusunun terörle mücadele gibi önemli ve çok hassas bir konuyla ilgili olması, mülakat yapılan yerlerin geçmişte terör yüzünden çok acılar çekilen yerler olması, mülakatlarda görüşülen kişilerin ya bizzat kendilerinin ya da çok yakınlarının bir şekilde terörün mağduru olmaları gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda araştırma sırasındaki gözlemlerin değeri bir kat daha artmaktadır.

Çalışmanın konusu ile ilgili olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Gaziantep, Kahramanmaraş, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Van, Şanlıurfa ve Iğdır illerine gidilmiş, bu illerdeki kanaat önderleri ile derinlemesine mülakat yöntemi kullanılarak görüşülmüştür. Mülakatlar için bu iller seçilirken terör olaylarının yoğunluğu, ekonomik durum, mezhepsel özellikler, bir birlerine benzerlik, kanaat önderlerinin yoğun olması gibi özellikler göz önünde bulundurulmuştur. Araştırma kapsamında yukarıda bahsedilen illerde toplam 35 farklı kanaat önderi ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Ancak mülakatlar esnasında mülakat yapılacak hedef bireyin yanı sıra bazı katılımcılar da (yardımcısı vb.) yer almışlar ve görüşlerini beyan etmişlerdir. Dolayısıyla 35 farklı mülakatta toplam 48 kişi ile görüşülmüştür. Aşağıdaki tabloda gerçekleştirilen 35 mülakat şehirlere göre kodlanarak verilmiştir (Tablo 1). Bazı mülakatlara aynı anda birden fazla kişi katılmış, hem sivil toplum kuruluşu başkanı hem de yardımcıları görüşlerini paylaşmıştır. Mülakat yapılan kanaat önderlerinin yaş ortalaması 60 yaş üzeridir ve hepsi erkektir. Katılımcı kanaat önderleri Arap, Kürt ve Türk etnik kökenlerden, mezhepsel olarak da Alevi, Caferi, Sünni ve Şafi inancına sahip kişilerden oluşmaktadır. Aşağıdaki tabloda mülakat yapılan iller, katılımcılara verilen kodlar ve mülakat yapılan kişilerin vasıfları belirtilmiştir.

Tablo 1: Mülakatlarla İlgili Bilgiler

Kod	Unvan	Şehir
A1	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Gaziantep
A2	Dini Kanaat Önderi	Gaziantep
A3	İş Adamı	Gaziantep
A4	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Kahramanmaraş
A5	Dini Kanaat Önderi	Kahramanmaraş
A6	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Kahramanmaraş
A7	Dini Kanaat Önderi	Kahramanmaraş
A8	Dini Kanaat Önderi	Diyarbakır
A9	Dini Kanaat Önderi	Diyarbakır
A10	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Diyarbakır
A11	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Diyarbakır
A12	Aşiret Reisi	Diyarbakır
A13	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Mardin
A14	Dini Kanaat Önderi	Mardin
A15	Dini Kanaat Önderi	Mardin
A16	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Van
A17	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Van
A18	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Van
A19	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Van
A20	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Van
A21	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Van
A22	Dini Kanaat Önderi	Siirt
A23	Dini Kanaat Önderi	Siirt
A24	Dini Kanaat Önderi	Siirt
A25	Dini Kanaat Önderi	Siirt
A26	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Siirt
A27	Dini Kanaat Önderi	Siirt
A28	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Iğdır
A29	Aşiret Reisi	Iğdır

Kod	Unvan	Şehir
A30	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Iğdır
A31	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Iğdır
A32	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Iğdır
A33	Sivil Toplum Kuruluşu Başkanı	Şanlıurfa
A34	Dini Kanaat Önderi	Şanlıurfa
A35	Dini Kanaat Önderi	Şanlıurfa

Mülakatlar konunun hassasiyeti gereği, görüşülen kişilerin daha rahat ve endişesiz fikirlerini aktarabilmeleri için ses kaydı alınmadan not alınarak yapılmıştır. Çalışmanın konusunun terörle mücadele olması nedeniyle bazı kişilerin tedirgin ve çekingen davranışları mülakatların ses kaydının alınmamasının önemli bir sebebidir. Bu yüzden mülakatlarda sadece yazılı notlar alınmış, ses kaydı teklif bile edilmemiştir.

Mülakat yapılan kanaat önderleri belirlenirken her il için ayrı ayrı araştırma yapılmış, mülakat için belirlenen illerde genellikle önde gelen sivil toplum kuruluşu temsilcileri, iş adamları ve dini kanaat önderleri seçilmiştir. Mülakatlar zaman zaman kartopu yöntemi kullanılarak devam ettirilmiş, bölgede bir birlerini tanıyan ve tavsiye eden, hatta mülakat yapılmasına aracılık eden kişilerle yapılmıştır.

Mülakatlar süre olarak bir-iki saat civarında sürmüştür. Bazı mülakat yapılanların konuyla ilgili çok fazla konuşmak istememesi nedeniyle görüşmeler kısa sürerken bazı görüşmeler birkaç saati bulmuştur. Mülakat sorularının belirli olmasına, konunun sınırlandırılmasına rağmen bazı katılımcılar konu terörle ilgili olunca saatlerce konuşmak, eleştiri ve önerilerini aktarmak istemiştir. Bölgedeki insanların anlatacak çok şeyi olmasına rağmen çalışmanın konusunun çok dağılmaması için mülakatlar mümkün mertebe soruların doğrultusunda yapılmıştır. Bazı katılımcılar ise geçmiş yıllarda gerek bazı devlet yetkilileri, gerekse terör örgütleri tarafından baskı gördükleri ve haksızlığa uğradıklarını, bu yüzden de çok da konuşmak istemediklerini ifade etmişlerdir. Bölge insanında günümüze kadar terörle ilgili olarak çok konuşulduğu, araştırmalar yapıldığı artık daha somut adımlar

atılması gerektiğine dair genel bir kanaat olduğu görülmüştür. Bu yüzden mülakatların çoğunda katılımcılar bu düşüncelerle konuşmalarına başlamış, yıllardır aynı konuların ifade edildiğinden bahsetmişlerdir.

Mülakatlar için açık uçlu sorular hazırlanmış, katılımcıların fikir, düşünce, eleştiri ve önerileri öğrenilmeye çalışılmıştır. Açık uçlu sorular araştırma konusuyla ilgili olarak kapsamlı ve detaylı bilgiye ulaşmada çok etkili bir tekniktir.

Mülakat soruları öncelikle üç kişiyle denenmiş, değerlendirmelerin ardından yeniden düzenlenen sorular kullanılmıştır. Mülakatlarda kullanılan sorular şunlardır:

- 1- Sizin gibi toplumun önde gelenlerinin, liderlerinin, kanaat önderlerinin bölgedeki gücü, etkisi ve önemi nedir?
- 2- Bölgede yaşamakta olan vatandaşlarımız ne tür konularda size müracaat ediyorlar?
- 3- Sizce bölge insanı üzerinde kanaat önderlerinin etkinliği ne düzeydedir? Bu etkinliği olumlu veya olumsuz yönde etkileyen potansiyel faktörler/sebepler nelerdir?
- 4- Genel olarak Türkiye'nin özel olarak da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin en önemli sorunları sizce nelerdir?
- 5- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizdeki terör sorunun sebepleri sizce nelerdir?
- 6- Gerek Türkiye'nin gerekse bölgenin sorunları ile ilgili olarak herhangi bir şekilde, resmi makamlarca veya sivil toplum kuruluşları tarafından fikirleriniz, görüşleriniz veya tavsiyeleriniz soruluyor mu veya geçmişte soruldu mu?
- 7- Kanaat önderleri olarak devletle olan ilişkilerinizden bahsedermisiniz?

8- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde genel olarak suçun önlenmesi ve suçla mücadele, özel olarak da terörle mücadele süreçlerinde sizin gibi kanaat önderlerinin katkıları ve alacağı roller neler olabilir?

9- Kanaat önderlerinin başta terör sorunu olmak üzere ülkenin sorunlarıyla ilgili düşüncelerini, fikirlerini kamuoyuna veya yerel halka yeterince aktarabildiklerini düşünüyor musunuz?

10- Türkiye'nin en önemli sorunu olan terör sorununun çözülmesi için neler yapılmalıdır?

11- Sizin gibi kanaat önderlerine düşen sorumluluklar neler olabilir?

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın “Sivil Toplum” başlıklı birinci bölümünde, sivil toplumun tarihsel sürecine değinilmiş, sivil toplumla ilgili olarak yapılan tartışmalardan bahsedilmiş, sivil toplumun önemli taşıyıcı unsurlarından olan sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili olarak detaylı bir inceleme yapılmıştır. İkinci bölümde ise, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının genel yapısı üzerinde durulduktan sonra sivil toplumun huzurun ve barışın sağlanmasında almış oldukları roller ile ilgili örnekler verilmiştir. Bu bölümün sonunda kanaat önderi tanımı açıklanmış ve kanaat önderlerinin önemi incelenmiştir.

Çalışmanın “Terörle Mücadele ve Sivil Toplum” başlıklı üçüncü bölümünde, Türkiye'deki terörle mücadelenin yasal dayanağı, Türkiye'de terörle mücadelede görevli birimler, dünyada terörle mücadele stratejilerinde öne çıkmış ülkelerden İngiltere, İspanya ve Türkiye'nin terörle mücadele stratejilerinde sivil toplumun rolü incelenmiştir.

“Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki Kanaat Önderleri” başlıklı dördüncü bölümde ise mülakat bulguları detaylı olarak analiz edilerek, kanaat önderlerinin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki rolü ve önemi, kanaat önderleri ve devlet ilişkileri üzerinde durulmuştur. Beşinci bölüm olan “Kanaat Önderleri ve Terörle Mücadele” başlıklı bölümde ise, terörle mücadelede kanaat

önderlerinin rolü, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde PKK terörünün sebepleri ve kanaat önderlerinin terörün çözümü için önerileri incelenmiştir.

Sonuç ve tartışma kısmında ise bulgular ile ilgili yorumlar yapılarak, terörle mücadele stratejilerine kanaat önderlerinin ne gibi katkı ve faydalar sağlayabileceği hakkında öneriler sunulmuştur. Çalışmanın sonuç ve öneriler kısmında mülakatların analizinden çıkacak bu öneriler terörle mücadele stratejilerini belirleyenler için yol gösterici, daha sonra bu alanda çalışma yapacak akademisyenler için de önemli bir kaynak olacaktır.

Sınırlılıklar

Çalışmanın temel olarak iki sınırlılığı bulunmaktadır. Bunların ilki; araştırmacının mesleki kimliği ile ilgilidir. Araştırmacı, mülakatlar için katılımcılarla irtibat kurduğunda katılımcıların düşüncelerini her hangi bir kısıtlama olmadan, özgürce ve rahatlıkla paylaşabilmelerini sağlamak amacıyla mesleki kimliğini bildirmemiştir. Ancak, araştırmacının bu konudaki gayretine rağmen bazı mülakatlardan önce, araştırmacının iradesi dışında katılımcıların araştırmacının mesleki kimliğini öğrendiği görülmüştür. Her ne kadar böyle olsa da mülakat bulgularının geneline bakıldığında (sayısı az da olsa) mesleki kimliğin bilindiği mülakatlar da dâhil olmak üzere katılımcıların genel olarak düşüncelerini özgürce ve önyargıya takılmadan paylaştıkları görülmüştür. Pek çok konuda katılımcıların eleştirel ve cesur düşüncelerini ifade etmeleri buna örnektir.

İkinci sınırlılık ise; mülakat için kanaat önderlerinin seçimi ile ilgilidir. Mülakat yapılan tüm kanaat önderleri terör örgütü aleyhinde ifadelerde bulunmuş, terör örgütü düşüncesinde ifadelerde bulunan katılımcıya rastlanmamıştır. Bu durum araştırmacının öznel yargısına dayanan bir tercihin sonucu değildir. Nitekim, mülakat yapılacak kanaat önderlerinin seçimi sırasında böyle bir kriter uygulanmamış olmasına rağmen, mülakat için illere gidildiğine yapılan ön araştırmalar sonucunda, bu kanaat önderlerinin isimleri kendiliğinden öne çıkmıştır.

Dolayısıyla araştırma incelenirken bu iki husus göz önünde bulundurulmalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM

Sivil toplum, tarihsel süreçte çok eski bir geçmişe sahip olmakla birlikte son zamanlarda daha popüler ve sık kullanılan bir kavram halini almıştır. Günümüzün küreselleşen dünyasında önemi her geçen gün artan sivil toplum, devletlerin demokratikleşme sürecine de katkılar yapmaktadır. Bilinçli ve çevresinde olup bitenlere karşı duyarlı bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları sivil toplum, günümüzün modern dünyasında birey-devlet ilişkilerinde çok önemli bir aktör olarak yerini almıştır. Geline nokta itibarıyla sivil toplumun ulusal ve uluslararası boyutlu etkisi ve gücü tüm devletlerin dikkatini çekmiş, karar alma mekanizmalarında sivil toplumun katkısı kaçınılmaz olmuştur.

Bu bölümde öncelikle sivil toplum kavramının tarihsel gelişim sürecine değinilecek, kavram üzerinde farklı zamanlardaki düşünsel tartışmalar ve öne çıkan sivil toplum tanımları üzerinde durulacaktır. Daha sonra sivil toplumun taşıyıcı ve önemli unsurları olan, aynı zamanda tam olarak örtüşmese de çoğunlukla sivil toplum anlamında kullanılan sivil toplum kuruluşlarının özellikleri, sınıflandırması ve faaliyet alanları incelenecektir.

Bu bölümün son kısmında ise sivil toplumun huzurun ve barışın sağlanmasındaki rolleri üzerinde durularak hem dünya üzerindeki hem de Türkiye'deki bazı sivil toplum faaliyetlerinden örnekler verilecektir.

1.1. SİVİL TOPLUM KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Sivil toplum kavramı günümüzde oldukça sıklıkla kullanılmakta olan kavramlardan birisidir. Sivil toplum kavramı tarihsel süreçte günümüze kadar farklı kişiler tarafından farklı anlamlarda kullanılmıştır. İlk ortaya çıktığı dönemlerde olduğu gibi modern çağın düşünürleri de sivil toplum için bir birinden farklı yorumlar yapmıştır. Kavramla ilgili tanım yapan düşünür, aydın veya bilim insanları kavramı kendi

açılarından ve ilgi alanlarına yönelik olarak tanımlamış, evrensel bir tanıma ulaşamamıştır (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2001:3; Kabasakal, 2008:83).

Sivil toplum kavramı ilk olarak Batı toplumlarında ve politik geleneğinde ortaya çıkmış, politik sistemlerin kurulması ve demokrasi yolunda atılan adımlarda her zaman başvurulmuş bir kavram olmuştur (Tosun, 2001a: 29). Sivil toplum kavramı, siyaset ile ilgili alanlarda kullanılan kavramlar arasında çok farklı anlamlarda ve farklı şekillerde kullanılmış esnek bir kavramdır (Acı, 2005:18). Hobbes ve Locke gibi düşünürler, kavramı açıklarken siyasal bir otoritenin veya siyasal düşüncenin gereksiz olduğunu ifade etmişlerdir (Göka, 2005: 85).

Eski Avrupa’da devlet (*polis, state, civitas*) ve sivil toplum (*koinonia politike, societas civilis, civil society, bürgerliche Gesellschaft*) kavramları birbirlerinin yerlerine kullanılmaktaydı ve sivil toplum mensubu olmak aynı zamanda bir vatandaş (*citizen*) olmak anlamına gelmekteydi. Eski Yunan medeniyetinde ise sivil toplum terimi doğrudan devlet anlamında kullanılmıştır (Keane, 1993: 47-48).

Küçükömer’e göre ise sivil toplum, Batı dünyasında sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkmış olan burjuva toplumdur ve kavram çok basit olarak ihtiyaçların karşılandığı toplumu ifade eder. Küçükömer, sivil toplumun tarihini Roma İmparatorluğu’na kadar geriye götürür ve sivil toplumun tarihsel gelişiminin arkasındaki motivasyonun alt tabakadaki insanların burjuvazi insanlarına özenmeleri ve üst tabakaya terfi etme gayretlerinin sonucu olarak görmektedir (Duman, 2004:48).

Larry Diamond’a göre sivil toplum, bireylere ait özel alan ile devlet arasında bulunan, gönüllülük esasına göre kendi gayretleriyle ortaya çıkan, neredeyse bütün ihtiyaçlarını kendisi karşılayabilen, devletten özerk, hukuki bir düzenlemeye tabi olan, örgütlü bir sistemsel yapıdır. Sivil toplum iktidarı ele geçirme veya devlette bir görev alma amacı gütmeyen devletle ilişkilidir (Diamond, 1994:5-6).

Sarıbay’a göre sivil toplum, devletten özerk, gönüllüler tarafından kendiliğinden oluşmuş, öz kaynakları bulunan, bireylerin özel alanları ile devlet arasında aracılık görevi üstlenen, örgütlü bir yapıdır (Sarıbay, 2000:58). Sivil toplum kavramının karşıt anlamı olarak çoğu zaman “askerî toplum” anlaşılsa da, bu kavramın asıl vurguladığı husus “şehir âdabı”dır. Sivil toplum kavramında bulunan sivilin anlamı şehirleşmeyle birlikte uyulması gereken kuralları ve kazanılan hakları ifade etmektedir (Mardin, 2011: 9-10).

Sivil toplum, akademik ve kuramsal çerçevede tartışılması gereken bir kavramdır. Kavram, yirmibirinci yüzyıla damgasını vuracak kadar önemli bir kavramdır (Keyman, 2004:1). Keyman’a göre sivil toplum, genel olarak devletin denetimi ve baskısı altında olmayan, gönüllü örgütlenmelerin bulunduğu alandır (Keyman, 2013). Sivil toplum kavramı, dolaylı ya da dolaysız siyasal niteliği olan, devletin denetleme alanı dışında bulunan, toplumla ilgili sorunlara çözümü amaç edinmiş sivil faaliyetler içeren bir alanı ifade etmektedir (Keyman, 2006:15).

Batının özgürlük düşüncesi sürecinde sivil toplum, uygarlık aşaması olarak değerlendirilir ve “sivil” kavramı siyasi otoritenin boyunduruğundan kurtulmayı temsil eder. Sivil toplumu oluşmamış bir devlet herhangi bir sınırı olmayan bürokrasi ile topluma aşırı baskı yapabilir. En genel anlamıyla sivil toplum, devletin dışında kalan alan olarak tanımlanmıştır (Caniklioğlu, 2007:19).

Sivil toplum çok kısa olarak toplumun devletin dışında kalan kısmıdır. Sivil toplum kendi özerk hareketi ile oluşan, devletten bağımsız, devlet baskısı altında olmayan ve devlete rağmen ayakta kalmayı başarabilen güç olarak da tanımlanabilir (Banger, 2011:6). Genel bir tanım yapılacak olursa, bireylerin ve grupların kaynağı devlet olmayan ve devlet tarafından yönetilmeyen her türlü faaliyetlerini sivil toplum olarak tanımlamak mümkündür (Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2001:3; Kabasakal, 2008:83).

Sivil toplum kavramının tarihsel kökeni Antik Yunan ve Ortaçağ’a kadar uzanmaktadır. Kavram ilk kez Aristoteles tarafından diğer bütün toplumları içine alan ve onların üzerinde hâkim olan toplum, yani *polis* anlamında kullanılmıştır. Aristoteles’e göre sivil toplum (*koinonia politike*) insanların en iyi şekilde

yönetildiği, vatandaşların ayrıma tabi tutulmadığı, haklı ile haksızın ayrıldığı toplumsal bir düzendir. Çiçero ise kavramı Roma'daki güçlü hukuk yapısını ve şehir hayatını ifade etmek için *societas civilis* olarak kullanmıştır (Acı, 2005:18). Kavramın temel kaynakları olarak, Antik Çağ'da Aristoteles ve Çiçero, Orta Çağ'da Thomas Hobbes (1588-1679), John Locke (1632-1704), Charles de Montesquieu (1689-1755) ve Jean Jacques Rousseau (1712-1778) gibi düşünürler tarafından kaleme alınan yapıtlar öne çıkmaktadır (Tosun, 2001a: 29-30).

Sivil toplum kavramı, on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar, Avrupa'daki düşünürler tarafından, bireylerin tamamen yasaların etkisi altında olduğu, böylece barışın, huzurun ve başarılı bir siyasal yönetimin sağlandığı yönetim şekli anlamında kullanılmıştır (Acı, 2005:18).

Thomas Hobbes ve John Locke gibi düşünürler sivil toplum kavramını, siyasal toplumun, siyasal bir otoritenin veya düşüncenin olmayabileceğini ifade etmek için kullanmışlardır (Göka, 2005: 85). On sekizinci yüzyıla kadar düşünürlerin sivil toplum kavramıyla ilgili birleştikleri husus, toplum ile devletin tek bir yapı halinde olması gerektiğiydi. Ancak 18. yüzyılla beraber sivil toplum kavramının tanımlanmasında farklı bir döneme girilmiştir (Tosun, 2001a: 36).

1.1.1. Hegel ve Sivil Toplum

Sivil toplum ile devlet arasındaki ayrımla ilgili en geniş çalışmayı Alman filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) yapmıştır. Hegel'e göre sivil toplum, güçlü ve her açıdan donanımlı bir devletin ortaya çıkması için var olmaktadır. Devlet, sivil toplumun aracılığıyla gelişmektedir (Çaha, 2007:26). Alman düşünüre göre sivil toplum, bir burjuva toplumu olarak nitelendirilmekte, gereksinimler ve bireysel menfaatlerin çatışma alanı olarak tanımlanmaktadır (Savran, 2003:181). Sivil toplum, burjuva toplumu ile devlet arasında dengeyi sağlamaya çalışır ve bu şekilde aracı bir kurum rolünü üstlenir. Bu noktada Hegel'in düşüncesine göre, sivil

toplum ile devlet arasındaki kopukluk sivil toplumun olduğu gibi kabul edilmesi halinde ortadan kalkmaktadır (Cevizci, 1996:617).

Hegel devletin aile ve sivil toplum aşamalarından geçerek son noktada gelişimini tamamlayabileceğini, sivil toplum olmadan devletin de var olamayacağını savunmuştur. Hegel sivil toplumu, devlet ve aileden ayrı olarak düşünmüş, “*societas civilis*” kavramını geleneksel anlamının dışında yorumlayan ilk düşünür olmuştur (Tosun, 2001a:37-41).

Sivil toplum ile devleti bir birlerinden ayrı olarak düşünen Hegel, sivil toplumu, ekonomik yönden rekabet edebilmek için mücadele eden bireylerden oluşan bir sistem olarak tanımlar ve bu nedenle de devlet ile karşı karşıya geldiklerini düşünür. Bununla birlikte Hegel’in felsefesine göre bireylerin neden olabileceği çıkar çatışmalarını kontrol edebilecek ve dengeleyecek bir devlet otoritesine de ihtiyaç duyulacak, bireyler hedeflerine ancak belirli bir devlet sistemi içinde yaşadıkları zaman ulaşabileceklerdir (Caniklioğlu, 2007:17; Mardin, 2011: 14).

1.1.2. Marks ve Sivil Toplum

Hegel’in sivil toplumla ilgili görüşlerini eleştiren Karl Heinrich Marks (1818-1883), Hegel’in devlet ve sivil toplumu iki farklı unsur olarak kabul etmesi ve devleti toplumsal yapının asıl sahibi olan sivil toplumun üstünde, onu kontrol eden bir yapı olarak görmesi nedeniyle yanılığa düştüğünü savunmuştur (Mardin, 2011: 14).

Marks, devleti ekonomik ve sosyal yönlerden hayatın tümünü kapsayan bir yapı olarak kabul etmez, aksine devleti sivil toplumun faydasına görev yapan bir kurum olarak tanımlar. Marks’a göre toplumun tüm alanlarında belirleyici rolü devlet değil, sivil toplum üstlenir. Marks’ın bu düşüncelerine rağmen Marksist devlet sistemi sonucunda toplumun tüm alanlarını kapsayıcı özelliklere sahip bir sosyalist sistem ortaya çıkmıştır. Marks, sivil toplumun yerine ön planda devletin olduğu Hegel düşüncesini şiddetle reddeder ve bu düşüncenin aksine, tüm siyasal yapının sivil toplum tarafından oluşturulduğunu iddia eder. Marks’a göre sivil toplum, üretim

ilişkilerinin bulunduğu, sınıflar arası mücadelenin var olduğu, bunun sonucunda da sömürülmenin ortaya çıktığı olumsuz bir sistemdir (Çaha, 2007: 29-30).

Marks'ın düşüncelerine bakıldığında sivil toplum hakkında olumsuz düşündüğü, sivil toplum ile siyasal yapının anlaşması yerine tamamen ortadan kalkması gerektiğini vurguladığı görülmektedir (Tosun, 2001a:44). Marks'ın devletle ilgili düşünceleri Hegel'in düşüncelerinden oldukça farklıdır. Marks'a göre devlet, olumsuz anlam yüklenmiş, egemen sınıfın sahip olduğu hâkimiyeti devam ettirebilmesini sağlayan kurumdur (Doğan, 2002:172).

Marks, sivil toplumun ortaya çıkışı ile kapitalist menfaatlerin ortaya çıkışını bir birleriyle ilişkilendirmiştir. Ona göre sivil toplum ile devletin farklı iki unsur olarak düşünülmesi, devletin içinde ekonomik faaliyetleri sürdürenlere teslim olunduğunun anlaşılmasını engellemektedir (Aktay, 2005:13).

1.1.3. Gramsci ve Sivil Toplum

Marksizm kaynaklarında sivil topluma ilişkin detaylı değerlendirmeler İtalyan düşünür Antonio Gramsci (1891-1937) tarafından yapılmıştır. Gramsci'nin düşünceleri daha sonra gelen Marksistlerin sivil toplumla ilgili olarak pozitif yönde etkilenmelerine neden olmuştur. Sivil toplumla ilgili düşüncelerini Marks'tan ziyade Hegel'den etkilenecek olgunlaştıran Gramsci, toplumun dönüştürülmesi için Marks'ın proletarya sınıfına verdiği rolü aydın sınıfının üstlenmesi gerektiğini savunmuştur. Toplum içinde tek bir sınıfın hegemonyası yerine tüm topluma bu hegemonyanın dağıtılmasını savunan Gramsci, devletsiz sivil toplum yapısını ortaya atmıştır (Çaha, 2007:31-33). Gramsci'ye göre sivil toplum, devleti elindeki gücüyle sürekli baskı altında tutan sermaye kesimine karşı toplumun ideolojik olarak mücadelesini sürdürebileceği bir alandır (Özcan, 2005:11).

Gramsci sivil toplumla ilgili düşüncelerinde hem Hegel, hem de Marks'tan etkilenecek, ulaştığı sentezle sivil toplum ile devlet ilişkilerini yeniden tanımlamıştır. Gramsci'nin sivil toplum anlayışında Marksizm'in ekonomi temelli unsurları yerine,

demokratik, sosyal, dini ve kültürel unsurların daha fazla önem kazandıkları dikkat çekmektedir. Sivil toplumun oluşturulmasında gerekirse devletin de müdahale etmesini savunan Gramsci genel olarak sivil toplum kavramına olumlu anlam yüklemiştir (Tosun, 2001a:45-48).

Genel olarak bakıldığında totaliter düşünsel felsefenin önde gelen düşünürleri olan Hegel, Marks ve Gramsci, sivil toplumu bağımsızlıklar alanı olarak değil, kendi totaliter düşüncelerinin önünde engel olarak görmüşler, bu yüzden de sivil toplumu kontrol altına alabilmenin yollarını aramışlardır (Doğan, 2002:224).

1.2. MODERN DÖNEMDE SİVİL TOPLUM

Batıda sivil toplum kavramı ulus devletin sonucu olarak on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar gündemde olmuştur. Sivil toplum kavramının yeniden ön plana çıkmaya başladığı 1960 sonrası modern dönemde ise, gelişmiş devletlerdeki özel alan ve kamusal alan arasındaki ayrışmanın kalkması, sosyal grupların ve öğrenci hareketlerinin aktiviteleri, Birleşmiş Milletler (BM) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası kuruluşların devletlerin otoritelerini zayıflatması, Doğu Bloğunun yıkılmasıyla despotik rejimlerin sona ermesi ve bireylerin hızla sivil toplum faaliyetlerine yönelmesi gibi faktörler etkili olmuştur (Çaha, 2007:61-69).

Sivil toplumun canlanmasında referans noktalarından birisi Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya gibi uzun süre Rus totaliter rejimi altında yaşamalarına rağmen 1945 yılından sonra demokratikleşme başarısı gösteren ülkelerdir. Sivil toplumun gelişiminde diğer önemli bir husus da Şili, Brezilya ve Arjantin gibi Latin Amerika ülkelerindeki 1960-1970'lerdeki askeri darbelerin ardından demokrasiye geçiş sürecinin etkileridir. Dolayısıyla sivil toplum tartışmalarının temel referansları Batı Avrupa, Kuzey Amerika değil, Latin Amerika ile Doğu ve Orta Avrupa'dır (Keyman, 2004:5-6). 1980'lere kadar sivil toplum solcular ve Marksistler tarafından burjuva toplumu anlamına geldiği için sevilmiyordu. Çünkü bu dönemden önce toplumun hakları için mücadele edenler işçiler, kadınlar veya köyden şehre gelenler

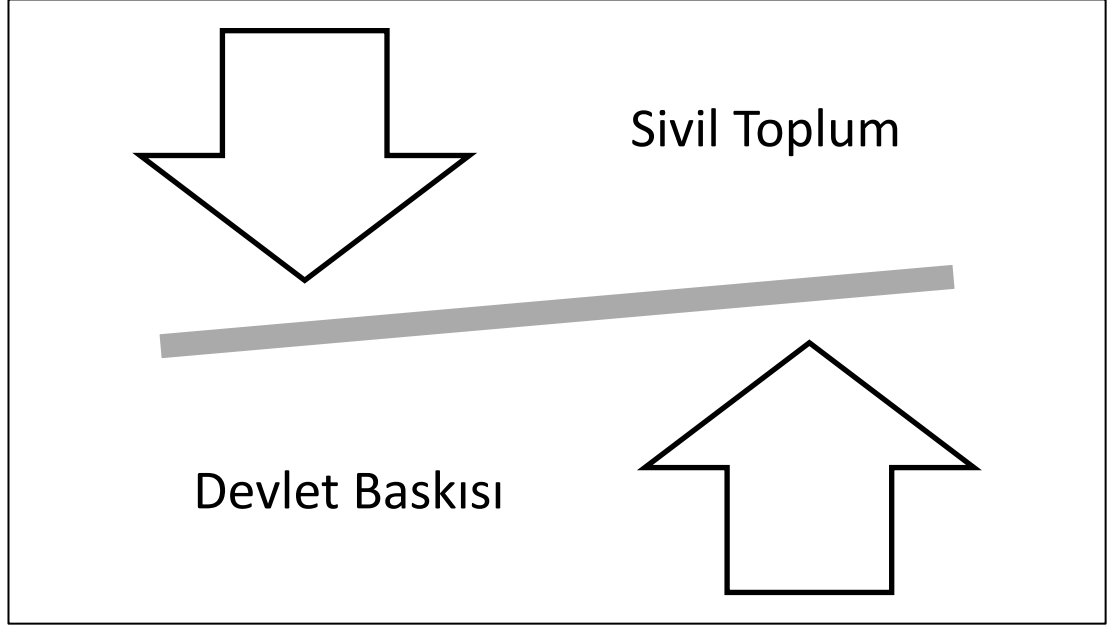
değil sadece burjuva erkeklerdi. Sivil toplum bu kötü imajı nedeniyle uzun yıllar boyunca konuşulmamıştır (Keyman, 2004:4).

1.3. SİVİL TOPLUMUN ÖZELLİKLERİ

Modern çağda sivil toplumun varlığından söz edebilmek için bazı unsurların mevcudiyetinden bahsetmek gerekir. Öncelikle sivil toplumun gelişebilmesi ve etkin olabilmesi için devletin hukuk devleti olması gerekmektedir. Çünkü hukuk devletinde bireylerin temel haklarının kısıtlanmadığı, tüm vatandaşların eşit sayıldığı, sivil toplum kuruluşları arasında gelişebilecek rekabet ortamında devletin tarafsız davrandığı bir ortam bulunmaktadır. Devlet hukukun üstünlüğü ilkesine göre yönetildiğinde sivil toplumdaki faaliyetlerde uzlaşmaları sağlar, çatışmaları çözer ve sağlıklı bir sivil toplum için her türlü gerekli tedbirin alınması için üzerine düşen görevleri yerine getirir (Çaha, 2007:51-53).

Sivil toplumun gelişebilmesi için bir devlette olması gereken diğer önemli bir özellik de faaliyetleri bakımından sınırlı devlet olmasıdır. Devlet ile sivil toplum bir terazinin iki kefeşi gibidir. Devlet sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel faaliyetlerin içinde ne kadar baskın ise sivil toplumun faaliyet alanı da o kadar daralmış demektir. Devletin sosyal hizmet faaliyetlerindeki ağırlığını azaltması bu alanlarda sivil toplumun gelişmesine imkân sağlar. Devlet sivil topluma bırakamayacağı faaliyetlerle sınırlı kalıp, diğer alanlarda sivil toplumun gelişmesine fırsat vermelidir. Modern dönemde sivil toplum devletin hayatın tüm alanlarına müdahil olduğu toplumlarda gelişememiş, aksine hukuk devletinin egemen olduğu sistemlerde aktif ve etkili olmuştur (Çaha, 2008a:139-141).

Şekil 1.1: Sivil Toplum-Devlet Baskısı Dengesi

Kaynak: Çaha 2008a'dan Esinlenilerek Hazırlanmıştır.

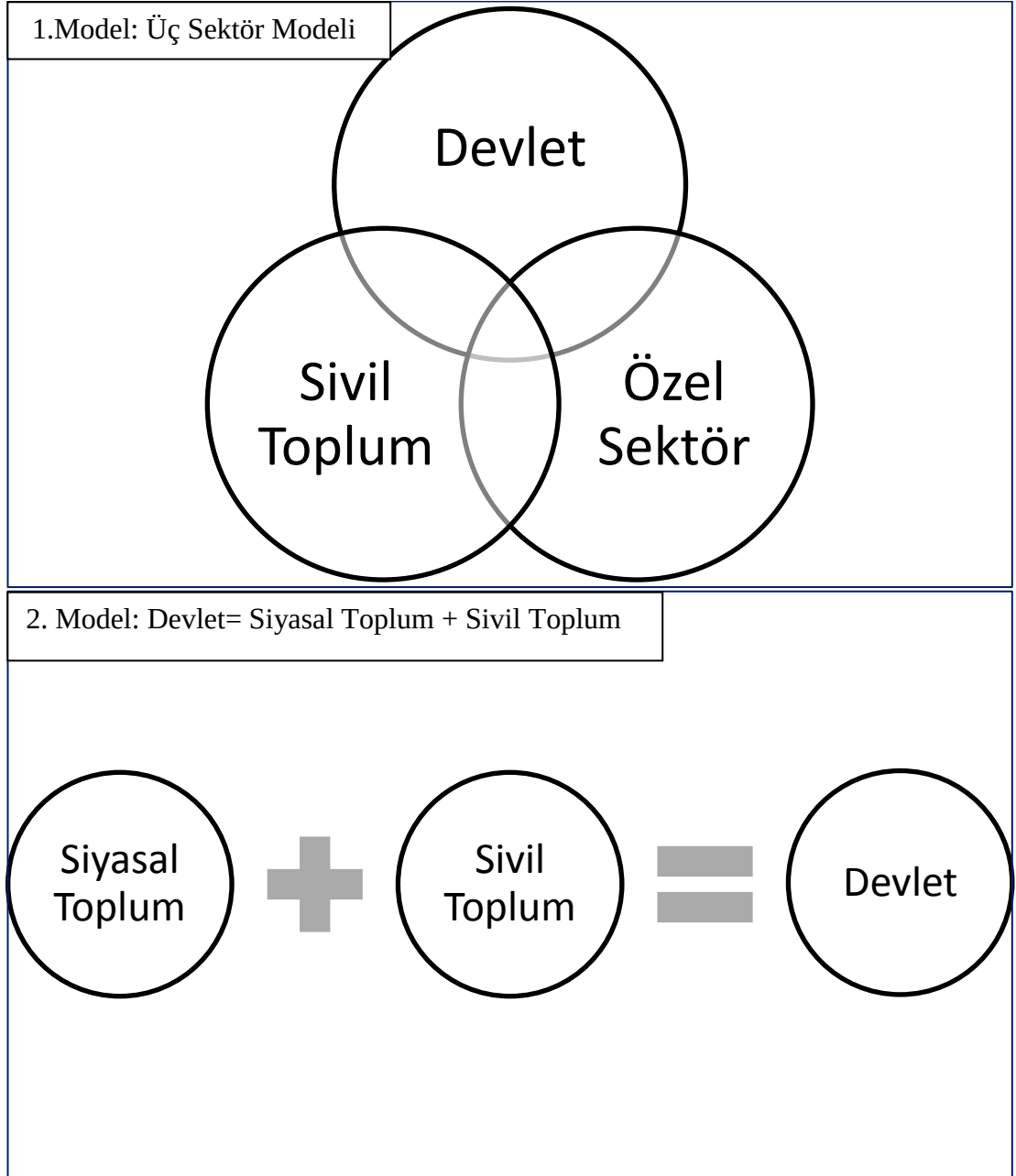
Modern toplumda sivil toplumun gelişebilmesi için devletin sahip olması gereken özellikler kadar sivil toplumun da bazı önemli özelliklere sahip olması gerekmektedir. Sosyal hayat içerisinde dini, siyasi, iktisadi ve kültürel açılardan farklılaşma aynı zamanda demokrasinin de vazgeçilmez unsurlarından olan toplumsal farklılaşmayı oluşturur. Sosyolojik olarak toplumsal farklılaşma dayanışmayı dolayısıyla da farklı grupları bir birleri için zorunlu unsur haline getirir. Sivil toplum için bir diğer önemli şart ise sosyal örgütlenmenin olmasıdır. Sivil toplumun özgür bir şekilde dernek, sendika ve vakıf gibi kuruluşlar aracılığıyla örgütlenmeleri ve kamuoyu oluşturmaları gerekmektedir. Toplumsal örgütlenme kendisine meşru zeminde gelişme imkânı bulamadığı durumlarda yeraltına iner ve yasadışı mücadele yollarına başvurur. Sivil toplum için bir diğer önemli özellik de bireylerin rızalarıyla katılıp ayrılabilirdikleri gönüllü birlikteliktir. Devlet dâhil hiçbir otorite bireyleri sivil topluma katılmayı veya sivil toplumdan ayrılmayı zorlayamazdır. Kişisel rızayla dâhil olunan ve şiddetten arınmış tüm örgütlü gruplar bu anlamda sivil toplum olarak kabul edilebilir. Bu örgütlü grupların bir araya geliş şekilleri kültürel, etnik, dinsel veya ekonomik amaçlı da olsa bunlar sivil toplumun öğeleridir. Demokratik bir ortamda sivil toplumun devletin herhangi bir

etkisi altında kalmadan kendi amaçları doğrultusunda yönetilmesi ve faaliyet gösterebilmesi gerekir. Sivil toplumun adında bulunan sivil özelliğini tam olarak yansıtmaması, kesinlikle devletten bağımsız otonom bir yapıya kavuşması gerekmektedir (Çaha, 2008a:141-144).

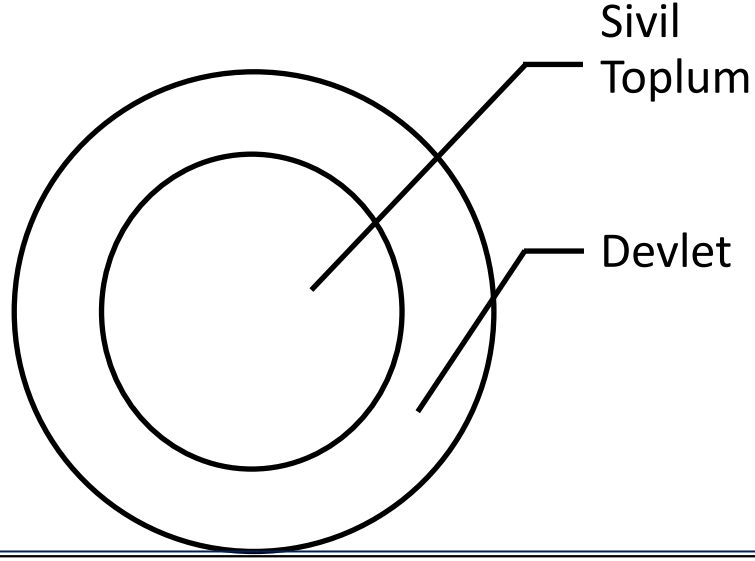
Demokratikleşmeyi hedefleyen sistemlerde sivil toplumun katılımcı özelliğinin bu sürece katkısı inkâr edilemez. Demokratik katılımı sadece seçimlerde oy kullanmakla sınırlamayan sivil toplum, seçim dönemi dışında da çeşitli faaliyetlerle bireylerin demokratik sisteme katkıda bulunmalarına aracılık etmektedir. Modern dünyada sivil toplum demokratikleşme için vaz geçilmez bir unsur halini almıştır (Uluç, 2013:404).

Demokratik siyasal sistemin bulunduğu ülkelerde, katılımcı, uzlaşmacı ve hoşgörölü bir siyasal kültürün sonucunda sivil toplum da vazgeçilmez olacak, dolayısıyla da demokratik devlet ortaya çıkacaktır. Unutulmamalıdır ki sivil toplum aynı zamanda demokratik toplum demektir. Demokratik bir sistemin sivil toplumun gücünü ve etkinliğini artırması demokratik devletin daha da güçlenmesine, karşılıklı ihtiyacın kabulü de sistemin başarısına katkı sağlayacaktır. Sivil toplumun devletten bağımsız olması onun aleyhinde olması anlamına gelmeyeceği için sivil toplumun devlete karşı değil devletle sürekli etkileşim içinde olması gerekir. (Tosun, 2001a:404-405; Caniklioğlu, 2007:42).

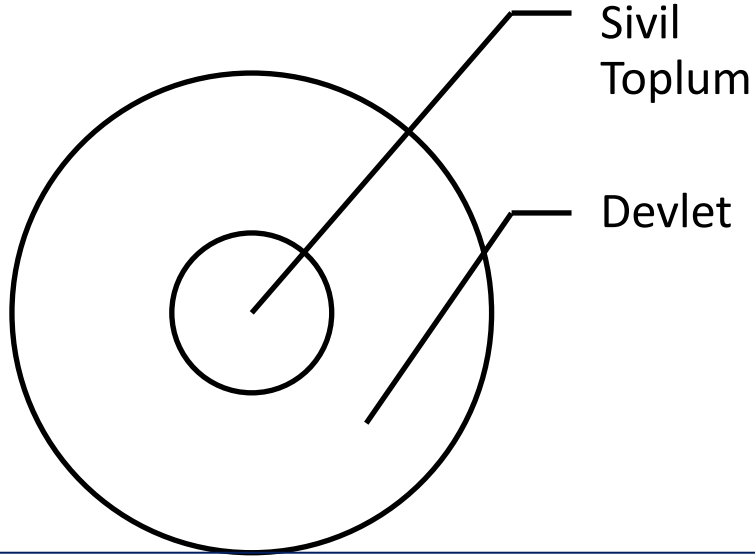
Şekil 1.2: Devlet-Sivil Toplum İlişkilerine Örnek Modeller.

3. Model: Sivil Toplumun Koruyucusu Olarak Devlet (Batılı Ülkeler)

4. Model: Sivil Toplumun Koruyucusu Olarak Devlet (Batı Dışı Ülkeler)

Kaynak: Duman, 2008:362.

Sivil toplumun aktif olarak faaliyette bulunduğu ülkelerde siyaset dünyası da aynı doğrultuda istikrarlı ve sağlıklıdır. Hükümetlerin yönetsel hata veya aşırılıklarına karşı emniyet supabı yerine geçen sivil toplum, yerel düzeyde yurttaşların haklarının korunmasında büyük öneme sahiptir. Etkili bir sivil toplum otoriter bir siyasi iradenin karşısında dengeli bir politikanın sağlanması için güvencedir. Parlamentoda kendilerini temsil imkânı bulamayan grupların görüşlerini

duyurmalarına yardımcı olan sivil toplum, siyasi partilerin tekeline karşı alternatif bir unsur ve toplumun çok daha geniş bir şekilde siyasi katılımına aracı olmaktadır (Caniklioğlu, 2007:95).

Dünya üzerinde globalleşmenin etkisiyle sivil toplumun siyasi alanda daha fazla etkisini hissettirmeye başladığı, dolayısıyla da pek çok ülkede önemli kararların sivil toplumun katkısıyla alındığı görülmektedir. Sivil toplum bu katkısı sonucunda kendi alanını genişletirken siyasal alanı da daraltmakta, hakemlik yapan bir unsur olmaktadır (Bayramoğlu, 2005:43).

Sivil toplum, toplumun canlı kesimini oluşturur ve devlete gücüyle etkinliğiyle güç katar. Sivil toplum güçlendikçe devletin esnekliği artmakta, aksine zayıfladığında da devletin kırılganlığı artmakta, devlet otoriter ve sert olmaktadır. Dünya üzerinde sivil toplumu güçlü olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Fransa, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerin aynı zamanda devletlerinin de güçlü olduğu ama sivil toplumu gelişmemiş ülkelerin devletlerinin de zayıf olduğu görülmektedir (Laçiner, 2009:37).

Batı Avrupa’da ve Kuzey Amerika’da 1980 ve 1990’larda ortaya çıkan ve daha sonra da küreselleşmenin etkileri ile Latin Amerika ve Türkiye’yi etkileyen bir sivil toplum anlayışı vardır. Bu anlayışa göre sivil toplum devletten özerk ama devletin politika ve tercihlerini etkilemek amacıyla yürütülen toplumsal sorunları çözme aktivitesidir. Bu sivil toplumun anlayışının beş temel özelliği şunlardır (Scholte ve Keyman, 2005:18-19):

- Sivil toplum, toplumun problemlerine çözüm üretecek aktörler arasında ilk sıralarda olmaya başlamaktadır,
- Sorun çözme mekanizmasında devlet-sivil toplum karşıtlığı yerine devlet-sivil toplum ilişkiselliği ve devlet-siyasi partiler ilişkiselliği ön plana çıkmaktadır,
- Sivil toplumun varlığıyla nitelik yönünden etkin olması sonucunda siyasi ideolojilerin ve aktörlerin sivil toplumu istismarı önlenmiş olmaktadır,

- Sivil toplum etkin ve aktif yurttaşlığın gündeme geldiği, birey veya devlet odaklı haklardan farklı olarak örgütlenmenin olduğu bir alandır,
- Sivil toplum sorunları çözme sürecinde modernleşmeyi derinleştiren, demokratikleşmeye katkı sağlayan önemli bir aktör ve alandır.

Sivil toplumun gerek toplum, gerekse içinde hayat bulduğu demokratik sistem açısından çeşitli işlevsel özellikleri de bulunmaktadır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde sivil toplumun özellikleri şunlardır (İçduygu, Meydanoğlu ve Sert, 2011:51);

- Toplumun karşılaştığı sorunların çözülmesinde önemli bir aracı görevi üstlenir,
- Bu çözümlere ulaşmak için öncelikle devletle ve tüm sosyal, siyasal toplumsal, ekonomik aktörlerle işbirliği içinde olur,
- Katılımcı ve etkin vatandaşlık bilinci kazandırır,
- Bireylerin sisteme katkılarını doğrudan ve sürekli sağlar,
- Bu katılımın sonucunda devlet daha verimli, şeffaf ve demokratik bir şekil alır.

CIVICUS (World Alliance for Citizen Participation) tarafından organize edilip, Türkiye dâhil 50’den fazla ülkede uygulanan, sivil toplumu değerlendirmeyi ve demokratikleşmedeki katkısını artırmayı amaçlayan Sivil Toplum Endeks Projesi (STEP) çalışmaları kapsamında sivil toplumun öne çıkan bazı özellikleri üzerinde durulmuştur. Bu projeye göre sivil toplum, bireylerin ortak menfaatlerini savunmak ve geliştirmek için siyasal, ekonomik ve toplumsal aktörlerin bulunduğu alanda örgütlenmeleridir. Sivil toplum içerisinde sivil olan veya olmayan devlet, piyasa ve aile gibi alanların bulunduğu, zaman zaman bu alanların iç içe geçtiği, bakış açısına göre çok boyutluluğu olan bir alan olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplum bu faaliyetleriyle aynı zamanda ekonomik, siyasal ve toplumsal aktörler arasında katılımcı ve demokratik bir işbirliği, yardımlaşma, müzakere ortamının sağlanmasına yardımcı olmaktadır (İçduygu, Meydanoğlu ve Sert, 2011:51-52).

Sivil toplumla ilgili olarak yapılan tasniflerden uluslararası çalışmalarda en yaygın olarak kullanılan sınıflandırma, kuruluşların faaliyet alanlarına göre düzenlenmiş olan Uluslararası Kar Amacı Gütmeyen Kurum Sınıflandırması'dır (ICNPO-International Classification of Non-profit Organizations). ICNPO'ya göre sivil toplum kuruluşları aşağıdaki başlıklara göre kategorize edilmiştir (Yeğen vd., 2010: 62; Salamon ve Anheier, 1996:7);

- Kültür ve Eğlence,
- Eğitim ve Araştırma,
- Sağlık,
- Sosyal Hizmetler,
- Çevre,
- Kalkınma ve Barınma,
- Hukuk, Savunuculuk ve Politika,
- Hayırseverlik Aracıları ve Gönüllü Teşvikçileri,
- Uluslararası,
- Din,
- İş Örgütleri, Mesleki Örgütler ve Birlikler,
- Diğerleri.

Sivil toplumla ilgili bir diğer sınıflandırma olan ABD'deki "Ulusal Vergi Muafiyeti Olan Teşekküllerin Sınıflandırması" (NTEE-National Taxonomy of Exempt Entities) kuruluşları amaçlarına göre şu başlıklar altında sıralamaktadır (Yeğen vd., 2010: 62-63);

- Kültür ve Sanat,
- Eğitim,
- Çevre ve Hayvanlar,
- Sağlık,
- Sosyal Hizmetler,
- Uluslararası,
- Kamusal, Sosyal Fayda,

- Dini,
- Müşterek, Üye Faydası,
- Bilinmeyen.

İKİNCİ BÖLÜM

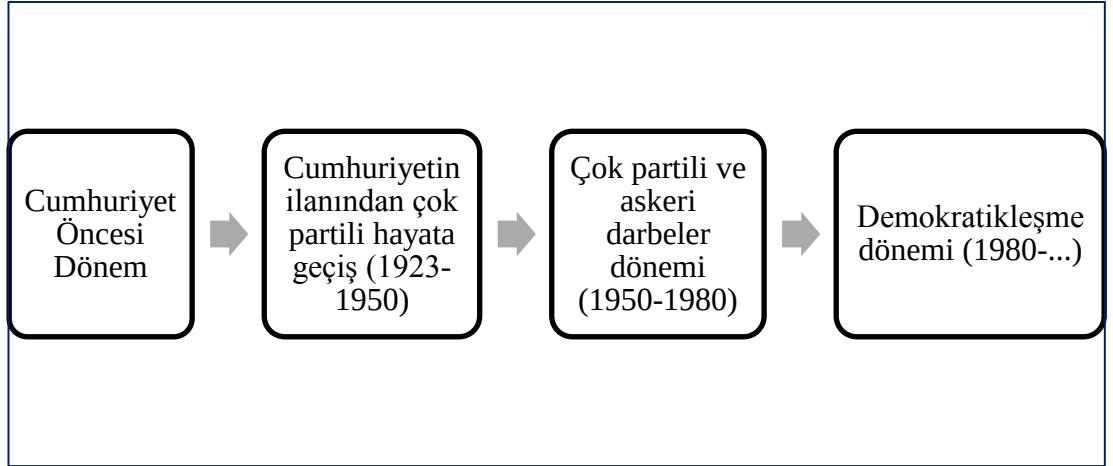
TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM

2.1. TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM

Türkiye’de sivil toplum kavramını ilk tartışmaya açanlardan birisi Şerif Mardin’dir. Kavramın Türkiye’de gündeme geldiği ilk yıllarda, bazı kesimlerin kavramın Türkiye’nin kültürel ve tarihsel gerçekliğine uymadığı gerekçesiyle karşı çıktığı görülmüştür (Bayramoğlu, 2005:41).

Türkiye’de sivil toplumun tarihsel geçmişi genel olarak dört ana bölümde değerlendirilebilir. Birincisi; Osmanlı vakıf geleneğinden beslenen Cumhuriyet öncesi dönem, ikincisi; 1923 yılında Cumhuriyetin ilanından çok partili döneme geçiş (1950), üçüncüsü; 1950 ile 1980 yılları arasındaki çok partili ve askeri darbeler dönemi, son olarak da 1980’den sonra artan ivmeyle devam eden demokratikleşme adımlarının atıldığı dönemdir (İçduygu, Meydanoğlu ve Sert, 2011:17).

Şekil 2.1: Türkiye’de Sivil Toplumun Tarihsel Süreci

Kaynak: İçduygu, Meydanoğlu ve Sert, 2011'den Esinlenilerek Hazırlanmıştır.

Osmanlı tarihinde sivil toplumla ilgili günümüz Türkiye'sine kaynaklık yapabilecek oldukça zengin bir kültürel ve tarihi miras vardır. Osmanlı devlet sisteminin günümüzdeki devlet yapısı ve Batı'daki devlet yapısından oldukça farklı olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla da sivil toplum açısından da farklı yaklaşımların olması normal karşılanmalıdır. Osmanlı devlet yapısı içerisinde sivil toplum olarak değerlendirilebilecek olan millet sistemi, loncalar ve tarikatlar kısmen özerk olsalar da sürekli devlet tarafından denetim altına tutulmuşlardır (Tosun, 2001a:407-408).

Osmanlı devletinin son zamanlarına gelindiğinde, on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Şinasi ve Namık Kemal gibi gazetecilik yapan düşünürler tarafından kamuoyunun oldukça geliştirildiği görülmektedir. Aynı dönemde Osmanlıdaki devlet menfaati kavramından farklı olarak artık kamu çıkarı gibi kavramlar da gelişmeye başlamıştır (Mardin, 2011:16).

Osmanlının son dönemlerinde medreseler, vakıflar ve tarikatlar gibi “geleneksel” sivil toplum kuruluşlarının dışında aynı zamanda siyasi partiler, dernekler, medya, işçi ve kadın hareketleri gibi “modern” sivil toplum kuruluşlarının giderek artan bir önemi olmuştur.

Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine geçildiğinde devletin modernleştirilmesi sürecinde devletin egemenliği artarken, sivil toplumun gücü ve hareket alanı kısıtlanmıştır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında tek parti rejimindeki “tek tipleştirme” politikaları bu sivil toplum hareketlerini de olumsuz yönde etkilemiş, sivil toplumu geliştirici uygulamalar yerine sivil toplumu yok edici adımlar atılmıştır. Devlet tarafından 1930'lu yıllardan sonra parti-devlet ittifakına alternatif olabilecek hiçbir sivil toplumun oluşumuna ve faaliyetine izin verilmemiştir. 1950 yılında Demokrat Parti iktidarı ile birlikte sivil toplum da hareketlenmeye başlamış, Batı'ya açılmaya başlayan Türkiye'de siyasi partiler, işçi sendikaları ve pek çok farklı sivil toplum kuruluşları aktif bir şekilde faaliyetlerine başlamışlardır. 1950 yılından 12 Eylül 1980 askeri darbe dönemine kadar Türkiye'de siyasal partilerin ve sosyal grupların aktif çalışmalarıyla demokratik dinamizm oluşturulmuştur. Bu dönemde siyasi elitler tarafından Anglosakson değerler ön plana çıkarılmış, serbest piyasa ekonomisi, ılımlı laiklik, daha fazla demokratik ve özgürlükçü anlayış etkili

olmuştur. Türkiye’de demokratikleşme yolunda atılmaya çalışılan adımlar için kırılma noktaları olan askeri müdahalelerden sonra, asker-bürokratların toplumu tepeden modernleştirme çabaları sonucu sivil toplum baskı altında kalmıştır. Askeri darbelerin demokrasideki kesintilerine rağmen genel olarak dünyadaki ve Türkiye’deki gelişmeler sonucunda, sivil toplum sonraki yıllarda artan bir önemle Cumhuriyet rejiminin vaz geçilmez unsurlarından birisi haline gelmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından neredeyse günümüze kadar sivil toplumun en önemli sorunu birlik adı altında farklılıkların kabul edilmemesi, sivil toplumun gelişmesinin engellenmesi, devletin tüm alanlarda tek hâkim olma isteğiyle hareket etmesi olmuştur (Tosun, 2001a:409-410; Çaha, 2008a:146-148).

Küçükömer’e göre iktidarın tek merkezde, tek kişide toplanması otoriter yönetim yapısını hâkim kılmakta ve sivil toplumun önünde en büyük engeli oluşturmaktadır. Türkiye’nin statükocu, hantal ve katı bürokratik yapısı sivil toplumun oluşumunu ve gelişimini sürekli engellemektedir. Türkiye’de sivil toplum kültürünün gelişmemesinde aydınların ve bürokratların kendi kültürlerinden uzaklaşmaları ve yabancılaşma etkisi altında hareket etmeleri de önemli bir etken olmuştur (Duman, 2004:49-50).

Türkiye’deki sivil topluma ilişkin tartışmaların çoğu toplum-devlet ilişkilerinin düzenlenmesi, bireylerin devlete karşı korunması ve özgürlüklerin artırılması amacıyla olmuştur. Özellikle 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonraki yıllarda askeri darbenin toplumun her kesimi üzerindeki düzenleyici baskısını hafifletmek için sivil toplum üzerinde entelektüel tartışmalar artmıştır. Türkiye’nin Avrupa Birliği (AB) süreciyle birlikte sivil topluma ilgi ve verilen önem de hızla artmaya başlamıştır (Aktay, 2005:21-26).

1980’den sonraki yıllarda sivil toplumun ve liberalizmin artan öneminin de etkisiyle önce AB ile sonra da demokratik Batı ile bütünleşme ülkenin gündeminde ön sıralara yükselmiştir. Dönemin merkez sağ partilerinin politikalarında özelleştirme, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, demokratik reformlar yapılması, devletin şeffaflaşması, sivil topluma verilen önemin artması gibi atılan adımlar toplumun devlete göre daha fazla ön plana çıkmaya başlamasına sebep olmuştur.

1980’li yıllardaki sivil toplum faaliyetlerine baktığımızda ulusal ve geniş kapsayıcı özelliği olan sosyal grupların değil, belirli kesimleri ilgilendiren spesifik konularla sınırlı sivil toplum platformlarının aktif olduğu görülmektedir (Çaha, 2008a:148-149).

1980 sonrası Türkiye’deki sivil toplumun hareketlenmesinde bazı iç ve dış faktörler etkili olmuştur. Siyasal ve kültürel alanlarda ortaya çıkmaya başlayan dini ve etnik kaynaklı kimlik talepleri, küreselleşmenin etkileri ve serbest pazar ekonomisiyle birlikte sanayileşmedeki gelişmeler askeri darbenin sekteye uğrattığı demokratikleşmenin yeniden güçlenmesine katkıda bulunmuştur (İçduygu, Meydanoğlu ve Sert, 2011:57).

Dünya üzerindeki 1980’lerde yaşanan Batı ve Latin Amerika’daki askeri cunta rejimlerinden demokratik yönetimlere geçişler, Doğu Avrupa ve Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’ndeki (SSCB) gelişmeler sivil toplumun yeniden hareketlenmesine neden olmuş, aynı dönemlerde Türkiye de bu gelişmelerden paralel yönde etkilenmiştir (Tosun, 2001b:233-234).

Türkiye’de sivil toplumun güçlenmesinde ve sivil toplum kuruluşlarının sayılarının artmasında 1993’te özel radyo ve televizyonların üzerindeki anayasal yasağın ve 1995’te sivil toplum faaliyetlerini yasaklayan anayasa maddelerinin kaldırılması çok etkili olmuştur (Özbudun, 1999:114). Anayasa’nın dernek kurma özgürlüğünü düzenleyen 33. maddesinde 1995 yılında yapılan değişiklik sivil toplumun canlanmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur (İçduygu, Meydanoğlu ve Sert, 2011:57). Anayasa’nın 23.07.1995 tarihinde değiştirilen 33. maddesine göre “Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir.” denilmekte, bireylere sivil toplum faaliyeti adına çok önemli bir alan açılmaktadır.

Türkiye’de özellikle 1980’li yıllardan sonra gittikçe canlanan ve her geçen gün kademe kademe hayatın her alanında etkisini artıran sivil toplum devlet üzerinde denetim kurmak amacıyla da faaliyetlerde bulunmaktadır. 1996 yılındaki Susurluk kazasından sonra “bir dakikalık karanlık” eyleminin ülke çapında yayılmasında ve etkili olmasında sivil toplumun rolü büyük olmuştur. Türkiye’de artık siyaseti

etkilemeye, devleti kendi politikalarına göre dönüştürmeye çalışan, demokratik hakların yerleşmesi için politikalar üreten dinamik bir sivil toplum vardır (Çaha, 2008b:19).

Devlet her alanda kontrolün ve gücün kendisinde olmasını hedeflemiş, bu nedenle de sivil topluma alan açma konusunda oldukça cimri davranmıştır. Ocak 1997’de yürürlüğe giren Başbakanlık Kriz Merkezi Yönetmeliği ile sivil toplum kuruluşlarının varoluş amaçları arasında bulunan doğal afet ve salgın gibi pek çok konu askerin sorumluluğuna verilmiştir. Buna rağmen henüz yönetmeliğin ikinci yılında 17 Ağustos 1999 depreminde sivil toplum kuruluşları devlet kurumlarına göre çok daha hızlı, etkili ve verimli bir hizmet vermişlerdir (Tosun, 2001b: 235).

Türkiye’de başka ülkelere de model olabilecek yeni ve Türkiye’ye özgü bir sivil toplum oluşumu 1990’dan sonra ortaya çıkmaya başladı ve 1996 Susurluk olayı ve 1999 depreminden sonra hızı arttı. Türkiye’de Batı’daki kadar örgütlü ve özgürlükçü olmasa da sivil toplum vardır ve her geçen gün gelişmeye devam etmektedir (Akşit, 2005:68). Özellikle 1999 Marmara Depremi sonrasında sivil toplumun devletin eksik kaldığı alanlarda göstermiş olduğu üstün performans, AKUT gibi sivil toplum kuruluşlarının birden bire gündeme oturması, Türkiye’nin siyasal olarak yaklaşık on beş yıl gerilemesine neden olan 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra sivil toplumun ne derece güçlendiğinin göstergeleri olmuştur (Çelikkan, 2002:37).

Türkiye’nin 1999 yılında AB’ye aday üyeliğinin onaylanması ve 2004 yılında Kopenhag kriterlerini karşıladığına karar verilmesinin ardından hak ve özgürlükleri genişletici yasal düzenlemeler ile birlikte sivil toplum kuruluşlarında da canlanma olmuştur. Türkiye’nin AB adaylık süreci her ne kadar inişli çıkışlı bir süreçte ilerlese de sivil toplum kuruluşları açısından bakıldığında ilgili mevzuat, devletle işbirliği ve toplumsal hareketlenmelerde olumlu gelişmeler devam etmektedir (İçduygu, Meydanoğlu ve Sert, 2011:58-142).

Türkiye’de 1980’lerden sonra gelişmeye başlayıp 1990’lardan günümüze kadar hızla artan sivil toplum kuruluşları bu hızlı genişlemesine paralel olarak derinleşmemiştir. Türkiye’deki yaklaşık 150 bin sivil toplum kuruluşunun 60 binini

hemşeri dernekleri, 5 binini meslek odaları, 3 bin civarındakini de vakıflar oluşturmaktadır. Nicel olarak sayının çok olması sivil toplum kuruluşlarının etkili olduğu anlamına gelmemekte, nitelik yönünden sivil toplum kuruluşlarının yeterince derinleşemediği görülmektedir (Keyman, 2004:10).

Türk siyasi kültüründe devletin toplumun tüm kesimlerine hâkim olma, kılcallarına kadar kendisini hissettirme arzusu görülmektedir. Yakın tarihte devlet için ifade edilen “Bu ülkeye komünizm gelecekse, onu da biz getiririz” sözleri devletin tüm sembollerde, kavramlarda ve değerlerde tekel olma hedefini göstermektedir. Türkiye’de sivil toplumun sivil toplum kuruluşu halini alması dünyadaki anlaşıldığından farklı olarak özellikle de 28 Şubat sürecine denk geldiği dönemde maksatlı bir şekilde “devletin sivil toplum kuruluşları” gibi anlaşıldı. Sivil toplum kuruluşları devlette kaydı olan “kuruluşlar” olan dernek, sendika ve vakıfları işaret etmiş, bunların dışındaki öğrenci grupları, spontane oluşumlar, cemaatler, tarikatlar ve etnik gruplar kavram dışı anlaşılmıştır. Bu şekilde devlet, sivil toplum kuruluşu sivil toplum kuruluşları kavramına siyaset bilimindeki literatürden ve demokratik ülkelerdeki anlamından farklı resmi bir anlam yüklemektedir (Çaha, 2003:1).

Türkiye’de devlet-sivil toplum ilişkilerinde devlet, sivil topluma doğrudan kendi kontrolünde ve denetimi altında olmaması gibi sebeplerle hep şüpheyile bakmış, karar alma mekanizmalarında fazla etkili olmasına “Güçlü Devlet” refleksiyle izin vermemiştir. Devlet-sivil toplum ilişkisinde aynı zamanda sivil toplumun da devlete tam olarak güvenmemesi, hatta devletten korkması sivil toplumun demokratik ülkelerdeki seviyesine ulaşmasına engel olmaktadır. Birey ile devlet arasında köprü vazifesi yapma amacındaki sivil toplumun bu hedefe ulaşabilmesi için öncelikli olarak karşılıklı güvenin bulunması sivil toplumun başarısını artıracaktır. Türkiye’de halk, sivil toplumun siyasal karar alma mekanizmasında etkili olmasını istemesine rağmen sivil toplumun karar alma sürecinde etkisi çok azdır (Kutlu ve Usta, 2005:197).

Küçükömer’e göre sivil toplumun başarılı bir örgütlenme sağlayabilmesi için vatandaş odaklı bir toplum yapısının olması, demokratik ve özerk siyasi yapının

kurumsallaşması, sivil toplumun özgürce faaliyette bulunabileceği yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir (Duman, 2004:51).

Sivil toplumun gelişme imkânını bulamadığı toplumlara totaliter, sivil toplumun aktif ve etkili faaliyette olduğu toplumlara da demokratik toplumlar denilmektedir. Türkiye ise sivil toplumun gelişmesine imkân vermekle beraber, bazı açılardan hareket alanları sınırlandırılan, kısmen otoriter ve demokratikleşme yolunda olan bir toplum olarak tanımlanabilir (Keyman, 2004:8).

Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren sivil topluma alan açmaya yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır. Buna rağmen bu düzenlemelerin içinin boş bırakılması ve etkinlik kazanamamaları nedeniyle devlet-sivil toplum ilişkileri olumsuz bir algıya sahiptir. Yapılan bir araştırmaya göre sivil toplum kuruluşlarının yüzde 69’u kendileriyle ilgili yasal mevzuatı sınırlandırıcı görmekte, sadece yüzde 13’ü devletten bağımsız ve meşru denetim altında olduklarına inanmaktadır (İçduygu, Meydanoglu ve Sert, 2011:21).

2.2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Kavram için uluslararası literatürde “Non-Governmental Organizations” (NGO) terimi kullanılırken, Türkiye’de genellikle sivil toplum kuruluşu terimi kullanılmaktadır. Bunun yanında aynı anlamda sivil toplum örgütleri, üçüncü sektör, gönüllü kuruluşlar, devlet dışı kuruluşlar gibi tabirler de kullanılmaktadır (Duman, 2008:365).

Sivil toplum bir çatı olarak düşünülürse, bu çatıyı ayakta tutan en önemli ve ana sütun sivil toplum kuruluşlarıdır. Sivil toplum kuruluşları, sivil toplumun teşkilatlanmış, iyi bir şekilde organize olmuş bir unsurudur. Sivil toplumun geniş kapsamlı çerçevesi içinde sivil toplum kuruluşlarından başka spontane oluşmuş topluluklar, dini gruplar gibi unsurlar da bulunmaktadır.

Çağdaş demokratik sistemlerde sivil toplumun temel aktörleri olan sivil toplum kuruluşlarının birey-devlet ilişkilerinde köprü ve arabulucu rolü üstlenmesi

beklenmektedir. Demokratik bir sistemin sağlıklı yürüdüğüne önemli göstergelerinden birisi de sivil toplum kuruluşlarının etkili bir şekilde faaliyetlerine devam edebilmeleridir.

Devlet ile sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişki devleti zayıflatmak bir yana, aksine vatandaşların yönetime en fazla katılımının sağlanması, yönetimin meşruluğunu ve temsil gücünü artırması açısından demokratik devletin daha da güçlenmesine yardımcı olmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının geliştiği ve aktif olduğu toplumlarda vatandaşlar sadece seçim sandığında irade beyanında bulunan değil, örgütlü, birlikler kuran, soran, danışılan daha fazla demokratik katkısı olan bireyler olarak öne çıkarlar. Güçlü ve gelişmiş sivil toplum kuruluşları, güçlü ve çağdaş demokratik bir ülke demektir (Bedük, Usta ve Kocaoğlu, 2006:62; Tosun, 2001b:240).

Demokratik düşünceye göre sivil toplum kuruluşları doğruyu bulmak ve sürekli yenilenebilen temsil mekanizması açısından vaz geçilmez bir gerekliliktir. Sivil toplum kuruluşları sadece seçimden seçime değil, değişen hayat şartlarını göz önünde bulundurarak karar mekanizmasına devamlı katkı yapmaktadırlar (Mahcupyan, 2005:109-110).

Üzerinde önemle durulması gereken bir husus ise demokratik sivil toplumun ancak içyapıları itibariyle ve örgüt içi ilişkilerde demokratik değerleri benimsemiş sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ortaya çıkabileceği gerçeğidir. Sivil toplumun devletten beklediği katılımcılık, demokrasi ve şeffaflık gibi özelliklerin ilk önce kendi kuruluşlarında benimsenmesi gerekmektedir (Tosun, 2001a:413).

Sivil toplum devlet ile siyasi partiler arasında aracılık yaparak toplumsal sorunların çözümünde çok önemli bir rol üstlenmektedir. Sivil toplum vatandaşların daha aktif katılımını sağlayarak devletin etkili, verimli ve şeffaf yönetilmesine, toplumsal mozağin, farklılıkların daha fazla temsili ve katılımı vasıtasıyla demokratikleşmeye etkisi çok fazladır (Keyman, 2013:4).

Sivil toplum kuruluşlarının etkili bir şekilde faaliyetlerini sürdürebildikleri demokratik toplumlarda önemlerinin artmasının bazı ana sebepleri vardır (Melek, 2013:8-9);

- Demokraside görülebilecek zedelenmelerin sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla telafi edileceği düşüncesidir.
- Devlet veya siyasi partilerin yerine getirmekte eksik kaldığı faaliyetlerin sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülebileceği inancıdır.
- Devlet nezdinde toplumu ilgilendiren kararlar alınırken bu kararlarda toplumun değişik kesimlerinin de katkıda bulunması gerektiği düşüncesi sivil toplum kuruluşlarının önemini her geçen gün artırmaktadır.
- Herhangi bir sorunla karşılaşıldığında en yakın yerel birim tarafından sorunun çözülmesi prensibi olan Yerindelik (Subsidiarity) İlkesine göre sivil toplum kuruluşlarının fayda ve önemi büyüktür.
- Bilgiye ulaşım imkânlarının gelişen teknolojiyle artması, bireylerin hak aramada bilinçli hareket etmelerine dolayısıyla da sivil toplum kuruluşlarının etkisinin artmasına sebep olmuştur.

Günümüz dünyasında özellikle küreselleşmenin de etkisiyle sivil toplum kuruluşları daha fazla ön planda görünmeye, daha etkili olmaya başlamışlardır. Eskiden çoğunlukla tek taraflı olan devlet yönetimi artık bireylerin sivil toplum kuruluşları gibi örgütlenmelerle daha fazla katkı sağladığı yönetim kavramına evrilmeye başlamıştır. Sivil toplum kuruluşlarının gittikçe artan önemi ve politika belirlemedeki etkileri hem yönetim politikalarında hem de toplumsal hayatta daha fazla hissedilmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının devletin politikaları ile ilgili bireylerin ve toplumun lehine baskı oluşturmak, kamuoyunu bilgilendirmek ve bilinçlendirmek, toplumun taleplerini dile getirmek, devlete karşı toplumu koruyucu ve savunucu faaliyetlerde bulunmak gibi çok önemli işlevleri bulunmaktadır (Emini, 2013:52-53).

Sivil toplum kuruluşları devletten özerk bir şekilde bireylerin örgütlenmesi ile ortaya çıkan ve doğrular üzerinde faaliyet gösteren yapılardır. Sivil toplum kuruluşları çalışma alanları ile ilgili olarak yaptıkları faaliyetler aracılığıyla toplumu

bilgilendirmekte ve amaçlarına ulaşmak için kamuoyu oluşturmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşlarının “ortak iyi” doğrultusundaki faaliyetleri baskı unsuru olmaktadır. Sivil toplum kuruluşları gerek ulusal gerekse uluslararası ekonomik faaliyetleri toplumsal gelişmeye katkı sağlamaktadır (Özer, 2008:96).

2.2.1. Sivil Toplum Kuruluşları ve Uluslararası Kuruluşlar

Küreselleşmenin de önemli etkisiyle günümüz dünyası artık sadece devletler arasındaki ilişkilerin değil aynı zamanda uluslararası boyutlarda örgütlenmiş aktörlerin boy gösterdiği bir arena halini almıştır. Sayıları ve etkinlikleri her geçen gün hızla artmakta olan uluslararası sivil toplum örgütleri dünya siyasetinde önemli bir unsur olmuş, bazılarının ekonomik boyutları devletleri geride bırakmıştır. Uluslararası boyutta sorunlara çözüm üretmede ve küresel menfaat doğrultusunda başarılı çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşlarının günümüzde trilyon dolarları aşan bütçeleri, on milyonları geçen çalışanları bulunmakta, dünya üzerinde çevre, insan hakları, sağlık, kriz ve çatışma bölgeleri gibi pek çok konuda önemli roller üstlendiği görülmektedir. Günümüzün etkili iletişim araçlarının da yardımıyla devletlerden ve Birleşmiş Milletler (BM), AB ve Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası örgütlerden çok daha hızlı bir şekilde kamuoyu oluşturabilen, organize olabilen ve harekete geçebilen sivil toplum kuruluşları dünya üzerinde etkin bir güç olmuştur (Karagül, 2013).

Devletlerin demokrasi ve insan hakları konularında gelişimleri tabandan, yani toplumun bizzat kendisinden gelen taleplerle ve toplumun doğrudan rol aldığı hareketler aracılığıyla gerçekleşmektedir. Demokratik ve gelişmiş devletlerin bu özelliği sivil toplum kuruluşlarının öneminin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu önemin farkında olan BM, AB ve AGİT gibi uluslararası kuruluşlar son yıllarda artan bir şekilde hukuki bağlayıcılık olması amacıyla anlaşmalarda sivil topluma atıf yapmakta ve destek olmaktadır. Uluslararası anlaşmaların sivil toplumla ilgili atıfları sivil toplumun meşruiyetini sağlamakta, toplumsal taleplerin yerine getirilmesinde ve temsil kabiliyetinde gücünü artırmaktadır (Kaya, 2013:7).

2.2.1.1. BM ve Sivil Toplum Kuruluşları

Uluslararası platformda sivil toplumun en büyük ve en önemli kuruluşu olan BM de Batı'daki sivil toplum tartışmalarına 1994'de sivil toplum kuruluşları tanımıyla katkıda bulunmuştur. BM'ye göre sivil toplum kuruluşları, üyeleri bir veya birden fazla devletin vatandaşlarından veya vatandaş derneklerinden oluşan, faaliyetleri işbirliği yaptığı topluluğun ihtiyaçları doğrultusunda üyelerinin ortak iradesiyle şekillenen, kar amacı gütmeyen kuruluşlardır (Kaya, 2013:9).

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu), UNDP (United Nations Development Programme-Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) ve ECOSOC (Economic and Social Council-Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi) gibi BM'nin alt kuruluşları sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarını desteklemekte, BM'nin politikalarını programlarına danışmanlık yaparak etkilemektedirler. Bunların dışında BM'nin bünyesinde sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili görevleri bulunan üç kurum vardır. DPI (The Department of Public Information-Kamu Bilgi Departmanı) içindeki Hükümet Dışı Organizasyonlar (NGO) Bölümünün görevi sivil toplum kuruluşlarına bilgi desteği sağlamak, brifing, seminer ve konferanslar, oryantasyon programları organize etmektir. İkinci kurum olan Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı'na (DESA) kayıt olan sivil toplum kuruluşları Ekonomik ve Sosyal Konseye danışmanlık başvurusu yapmakta, başvurusu ECOSOC tarafından uygun görülen sivil toplum kuruluşları danışman statüsü ile BM'nin organize ettiği toplantılara katılabilmektedirler. Diğer bir kurum olan Hükümet Dışı İrtibat Servisi (NGLS) bilgi, tecrübe, öneri ve destekleri aracılığıyla BM ile sivil toplum kuruluşları arasındaki ilişkileri teşvik etmektedir. BM sadece bu kurumları ile değil lokal olarak görev yapan çok sayıda farklı organizasyonlarıyla da sivil toplum kuruluşlarına destek olmaktadır (Shipoli, 2009:17).

BM'nin bir diğer önemli kurumu olan UNDP de sivil toplum kuruluşlarını geliştirmek için bazı hedefler belirlemiştir. Bu hedefler doğrultusunda UNDP, sivil toplum kuruluşlarının faaliyet yürütebilmeleri için yatırımlar yaparak ortam hazırlamakta, bireylerin kolektif hareketlerini destekleyerek demokrasiye katkıda

bulunmakta ve sivil toplum kuruluşlarının faal olabilmeleri için onları teşvik etmektedir (Shipoli, 2009:18).

2.2.1.2. AB ve Sivil Toplum Kuruluşları

AB açısından sivil toplum kuruluşları, örgütlenmeyi başarmış bireylerin katılımcı demokrasinin gelişmesi ve devamı için, ülkenin ekonomik ve sosyal yönlerden kalkınmasına yardımcı olmada hayati öneme sahiptir. Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (ESC) kamu menfaati amacıyla bireyler ile devlet arasında köprü vazifesi üstlenen bütün toplumsal, iktisadi ve mesleki örgütlü yapılanmaları sivil toplum kuruluşu olarak kabul etmektedir (Güder, 2004:10).

AB sivil toplum kuruluşlarını listelerken yelpazesini oldukça geniş tutmuştur. Avrupa Birliği Sivil Toplum Veri Tabanı (Consultation, the European Commission and Civil Society-CONECCS) belirli bir gaye için bir araya gelmiş devlet dışı grupları, çevre, insan hakları, hayır amaçlı grupları, yerel girişimleri, aile birliklerini, profesyonel federasyonları, siyasi grupları, dini grupları, öğrenci birliklerini, tüketici örgütlerini, ticaret birliklerini, işçi sendikaları ve işveren kuruluşlarını, hizmet ve üretim birliklerini sivil toplum kuruluşları kapsamında değerlendirmektedir (Cihangir, 2011:1-2; Sivil Toplumun El Kitabı, 2004:14; Kaya: 2013:1).

AB’de sivil toplum kuruluşları kendi çalışma alanları ile ilgili çatı kuruluşlara üye olmakta, daha güçlü ve etkili olarak AB politikalarına baskı yapmaktadır. Avrupa Komisyonu kendisine aynı zamanda müttefik olarak gördüğü sivil toplum kuruluşları karşılıksız fonlama da dâhil olmak üzere her yönden desteklemekte, ortak politika oluşturmaktadır (Cihangir, 2011:2).

AB, üyelerindeki ve aday ülkelerdeki sosyal, iktisadi ve siyasal hakları destekleyerek demokrasiye katkı sağlamak amacıyla sivil toplum kuruluşlarına çok önem vermekte, bu kuruluşların gelişmesi ve aktif olarak faaliyet gösterebilmeleri için fonlar oluşturarak destek sağlamakta, bilgi ve tecrübe desteği vermektedir. AB Komisyonu tarafından desteklenip fonlanan, devlet ile sivil toplum arasındaki

ilişkileri artırmak ve bunun neticesinde demokrasi ve insan haklarını geliştirmek amacıyla uygulanan Sivil Toplum Geliştirme Programı (STGP) 2001 yılından itibaren Türkiye’de de faaliyete başlamıştır (Kaya, 2013:1).

AB 2004 yılında 10 yeni üye ülkenin katılımıyla tarihinin en büyük genişlemesini yaşamıştır. Bu genişlemeyle birlikte daha önce farklı yönetim tarzı ve toplumsal kültüre sahip ülkelerin AB’ye üye olmalarının ardından vatandaşlarının ve kurumlarının karşılaşılabilecekleri fırsat ve zorluklarla ilgili bilgilendirilmeleri amacıyla “Sivil Toplum Diyalogu” programı başlatılmıştır. AB, aday ülke olan Türkiye’de de “Sivil Toplum Diyalogu” programını yürütmektedir. Bu programla AB’ye katılım süreciyle ilgili vatandaşlarda bilinç oluşturmak, AB’nin politikaları, kurumlarının işleyişi hakkında bilgilendirme yapmak, Türkiye’de insan hakları ve demokrasinin gelişiminde katkıda bulunmak, üye ülkelerde Türkiye hakkında kültür ve dinle ilgili endişeleri gidermeye yönelik çalışmalarda bulunmak gibi hedefler amaçlanmaktadır (Cihangir, 2011:1-2).

2.2.2. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları

Türkiye’de yasal düzenlemelerde hukuki olarak sivil toplum kuruluşu tanımı geçmemekte, gönüllü kuruluşlardan veya sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili ifadelerden bahsedildiğinde ise akla dernek ve vakıflar gelmektedir. Türkiye’de genel olarak sivil topluma ilişkin araştırmalarda bilgi eksikliği yaşanmakta, bazı sivil toplum kuruluşlarının (cemaatler, cami dernekleri, gayri resmi oluşumlar ve hemşeri dernekleri) görünürlüğünün azlığı nedeniyle alanla ilgili araştırmalar çoğunlukla dernek ve vakıflar hakkında yapılmaktadır. Son yıllarda sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili “gri literatür” alanında daha fazla kaynak olduğu görülse de hala sivil toplumla ilgili ulusal araştırma kaynaklarının bulunmasında sıkıntılar yaşanmaktadır (İçduygu, Meydanoğlu ve Sert, 2011:41-61).

Sivil toplum kuruluşları ekonomik yönden kalkınmanın ve demokratikleşmenin en başat aktörlerindendir. Günümüzde sivil toplum kuruluşları gönüllü organizasyonlardan, sendika ve meslek odalarına, düşünce kuruluşlarına ve

vatandaş inisiyatiflerine kadar çok geniş bir yelpazede aktivite göstermektedirler (Keyman, 2013:1).

Türkiye’de 2013 yılı itibariyle 96.923 dernek, 4734 vakıf faaliyet göstermekte, sendikalar ve meslek odaları ile birlikte sayı 150 bini aşmaktadır. Türkiye’deki yasal mevzuat gereği bazı sendika ve meslek odalarına üyelik zorunludur. Bu nedenle bunların sivil toplum kuruluşlarının gönüllülük ilkesine uymaması nedeniyle tam olarak sivil toplum kuruluşu özelliklerini taşımadığı ifade edilebilir. Siyasi partiler ise genel durumları itibariyle otoriter devlet geleneğinde toplumdan ziyade kamuya yakın görünmekte, kimi uzmanlarca sivil toplumun dışında kabul edilirken kimileri tarafından da sivil toplumun önemli aktörlerinden sayılmaktadır. Coğrafi alan açısından bakıldığında dernek, vakıf, oda vb. sivil toplum kuruluşlarının kentsel alanlarda, özellikle Türkiye’nin Batı’sında yoğunlaştığı görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının yarıya yakını en büyük beş ilde (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa) bulunmaktadır. Son yıllarda sivil toplum kuruluşu sayısında artış olsa da genel nüfusa göre çok küçük bir oranda vatandaşın sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili olduğu görülmektedir (İçduygu, Meydanoğlu ve Sert, 2011:18-64; Dernekler Daire Başkanlığı, 2013; Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2013).

Ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının çok büyük bir kısmını primordial (kan bağı veya etnik bağı) bağlara göre oluşturulmuş kuruluşlar oluşturmaktadır. Bireylerin sivil toplum aracılığıyla ulaşmaya çalıştığı sosyal ihtiyaçlarına hemşeri, inanç ve etnik sivil toplum kuruluşları cevap vermektedir (Banger, 2011:8).

2.2.2.1. Dernekler

Türk Medeni Kanunu’ndaki tanıma göre (Medeni Kanun, madde 56):

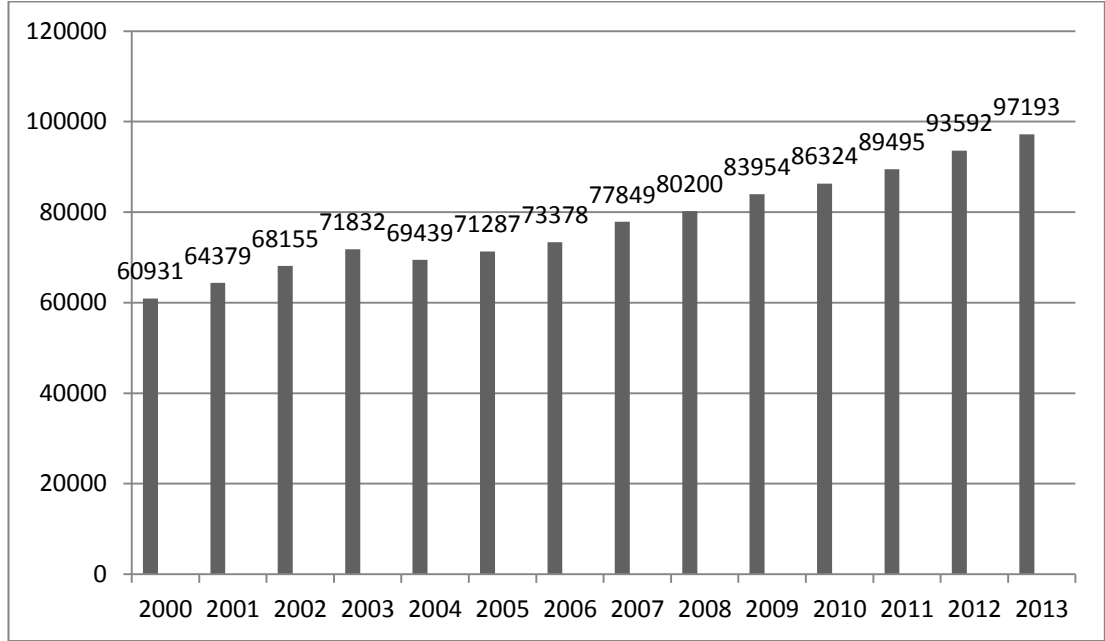
Dernekler, en az yedi gerçek kişinin kazanç paylaşma dışında, belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır. Hukuka veya ahlâka aykırı amaçlarla dernek kurulamaz.

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının büyük çoğunluğunu dernekler oluşturmaktadır. Yasal mevzuata göre ekonomik ihtiyaçları gidermek amacıyla bağış toplayan cami, okul yaptırma ve yaşatma dernekleri, bazı resmi kurumların hizmetlerini geliştirme dernekleri ve spor kulüpleri de sivil toplum kuruluşu kapsamına girmektedir (Sivil Toplumun El Kitabı, 2004:11).

Yapılan bir araştırmaya göre, Türkiye’de derneklerin % 16,9’unu spor kulüpleri, % 16,6’sını “dini hizmetlerin geliştirilmesine yönelik hizmet faaliyetleri” kapsamında açılmış olan (cami, kuran kursu, kilise, havra vb.) dernekler, % 13,7’sini yardımlaşma dernekleri oluşturmaktadır. Derneklerin büyük çoğunluğu herhangi bir politik hedefi etkilemek amacıyla değil, sosyal hizmet ve dayanışma amacıyla faaliyette bulunmaktadır (İçduygu, Meydanoğlu ve Sert, 2011:18; DDB, 2013).

Derneklerin yoğun olarak faaliyette bulunduğu büyük illerimizden İstanbul’da 19.400, Ankara’da 9.301, İzmir’de 5.380, Bursa’da 3.899 ve Antalya’da 2.529 dernek bulunmaktadır. Derneklerin en az faal olduğu iller ise Tunceli (114), Ardahan (153), Kilis (162), Bayburt (180), Hakkâri (205) ve Şırnak’tır (219) (DDB, 2013).

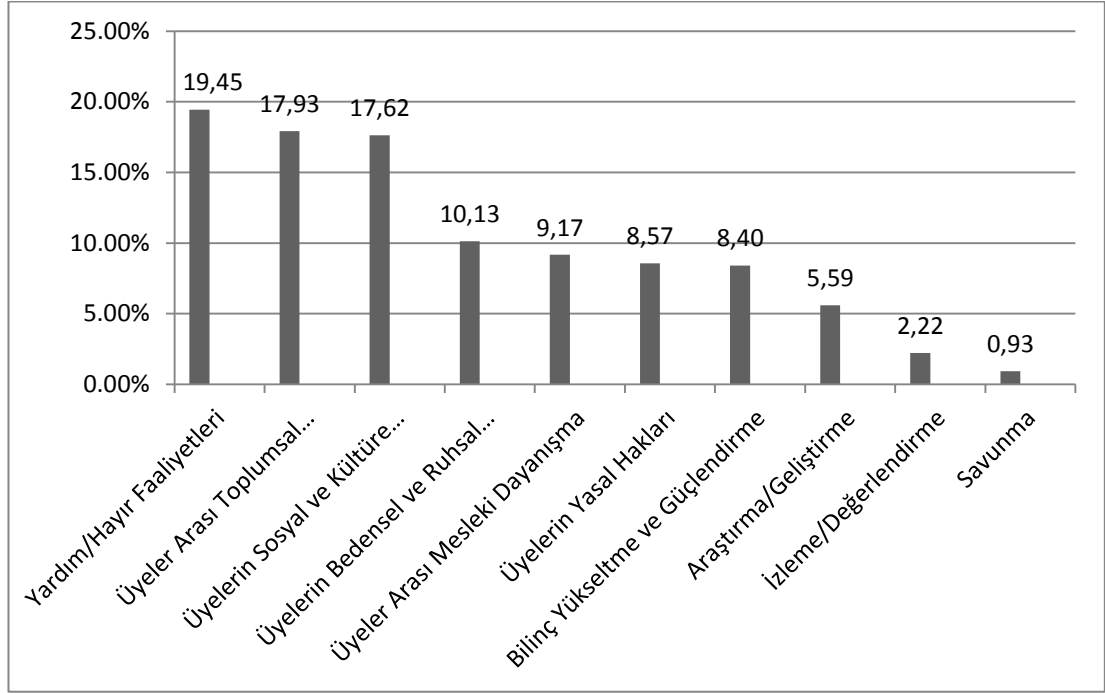
Grafik 2.1: Yıllara Göre Faal Dernek Sayıları (Adet)

Kaynak: Dernekler Dairesi Başkanlığı (2013).

Grafik 1.1'deki verilerde görüldüğü gibi Türkiye'de son yıllarda dernek sayılarında istikrarlı bir artış vardır. 2004 yılındaki dernek sayısındaki küçük düşüşün sebebi ise o sene yürürlüğe giren 5072 Sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşlarına İlişkin Kanun nedeniyle bazı derneklerin kendilerini feshetmeleridir. 5072 Sayılı Kanunla kamu kurum ve kuruluşları bünyesinde kurulu dernek ve vakıfların bu kurum ve kuruluşlarda faaliyette bulunmaları yasaklanmış, bu nedenle 2004 yılında dernek sayısında bir azalma olmuştur (DDB, 2013).

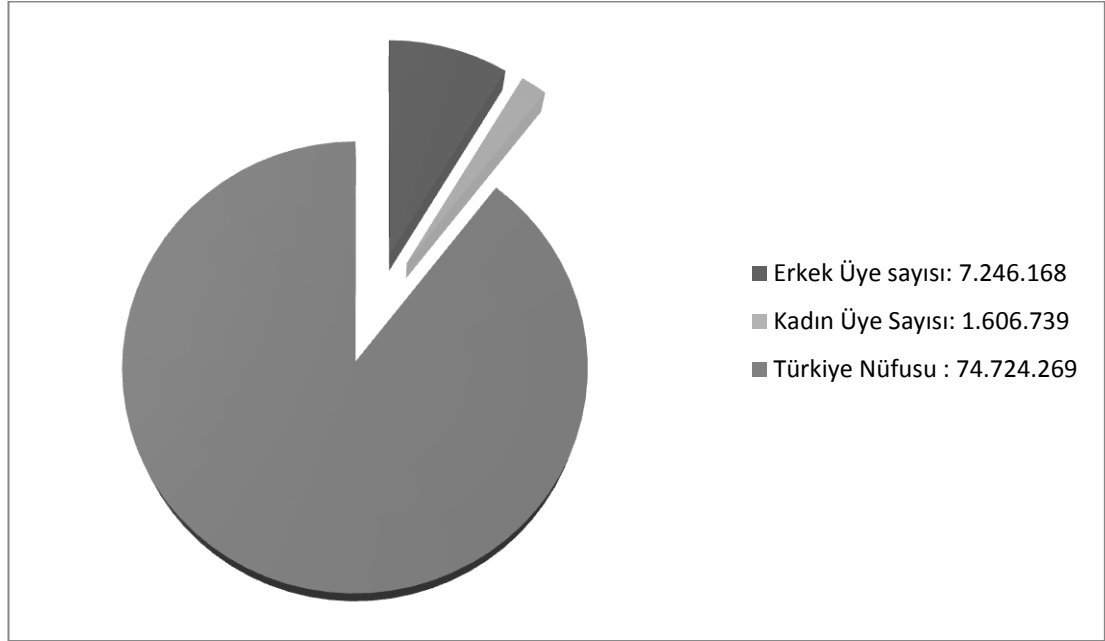
Grafik 2.2: Kuruluş Amaçlarına Göre Dernekler (%)

Kaynak: Dernekler Dairesi Başkanlığı (2013).

Derneklerin kuruluş amaçlarına bakıldığında çoğunluğunun üyelerin sosyal, kültürel, bedensel, ruhsal yönlerden desteklenmesini, yardım ve hayır işlerini hedeflediği görülmektedir. Derneklerin bir kısmı ise daha fazla teknik ve detaylı çalışma alanı gerektiren araştırma/geliştirme, bilinç yükseltme gibi konularla ilgili çalışmaktadır (DDB. 2013).

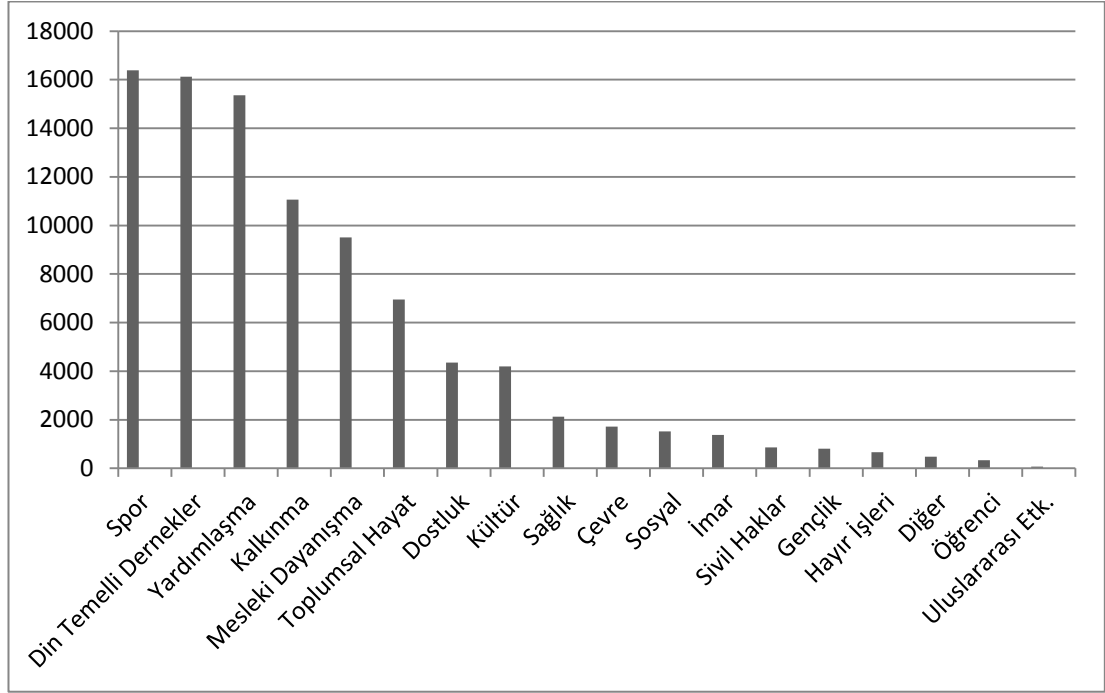
Grafik 2.3: Dernek Üye Sayılarının Türkiye Nüfusuna Oranı

Kaynak: Dernekler Dairesi Başkanlığı (2013).

Türkiye nüfusunun % 11,85'i bir derneğe üyedir. Bu üyelerin ise çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Son yıllarda genel olarak dernek sayısında çok artış olmasına rağmen, herhangi bir derneğe üye olan kişi sayısının Türkiye genel nüfusa göre oranı hala çok düşüktür (DDB, 2013).

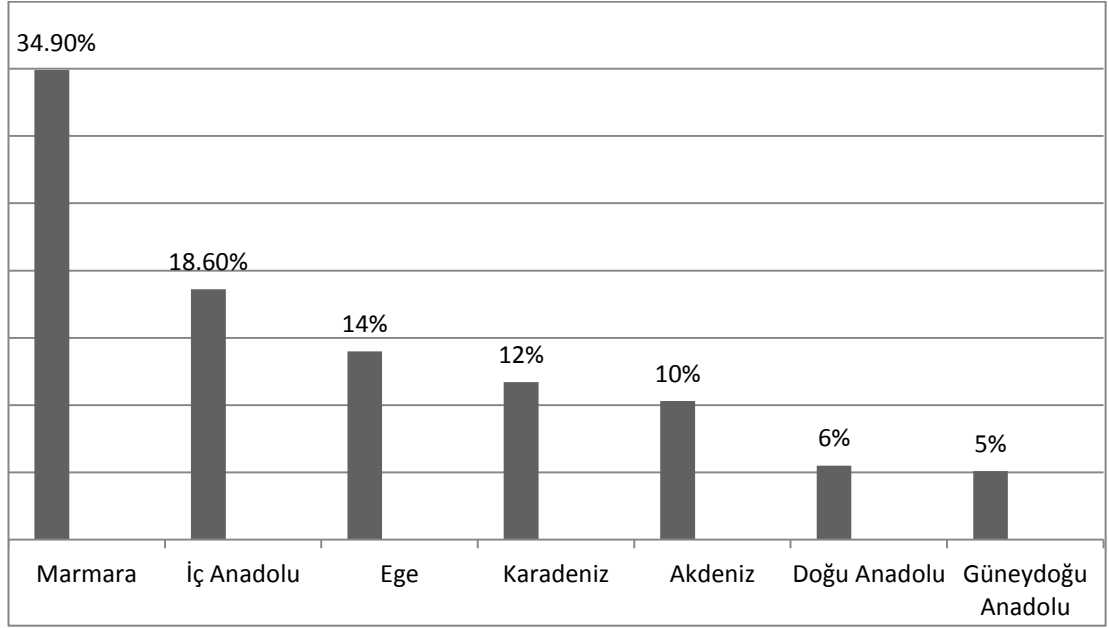
Grafik 2.4: Faal Derneklerin Nevilerine Göre Dağılımı

Kaynak: Dernekler Dairesi Başkanlığı (2013).

Nevilerine göre derneklerin arasında sayısı en fazla olan spor dernekleridir. Bu dernekler futbol, basketbol ve avcı dernekleri gibi derneklerdir. Spor derneklerinden sonra en fazla sayısı olan din temelli dernekler ise cami ve kuran kursu yaptırma ve yaşatma dernekleridir. Sosyal ve sivil haklarla ilgili dernekler ise oldukça az sayıdadır (DDB, 2013).

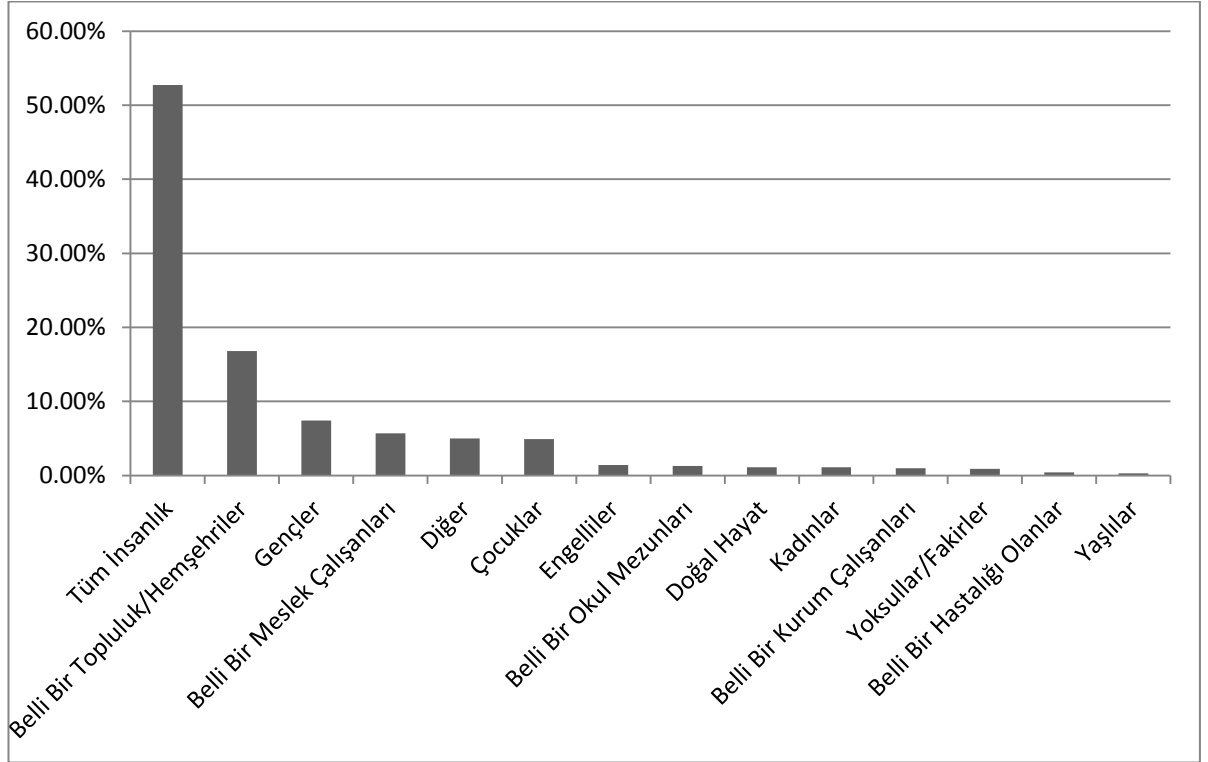
Grafik 2.5: Bölgelere Göre Dernekler

Kaynak: Dernekler Dairesi Başkanlığı (2013).

Derneklerin bulunduğu coğrafi bölgelere bakıldığında derneklerin büyük çoğunluğunun Marmara ve İç Anadolu bölgelerinde faaliyette olduğu görülmektedir. Bu bölgelerde Türkiye'nin en gelişmiş büyük illerinin bulunması dernek sayılarının da fazla olmasının en önemli sebebidir (DDB, 2013).

Grafik 2.6: Hedef Kitle Açısından Derneklerin Dağılımı

Kaynak: Dernekler Dairesi Başkanlığı (2013).

Dernekler çoğunlukla tüm insanları hedef kitle kabul etmekte, önemli bir kısmı da hemşerilerini veya belli bir topluluğa ait insanlara hizmet etmeyi amaçlamaktadır (DDB, 2013).

2.2.2.2. Vakıflar

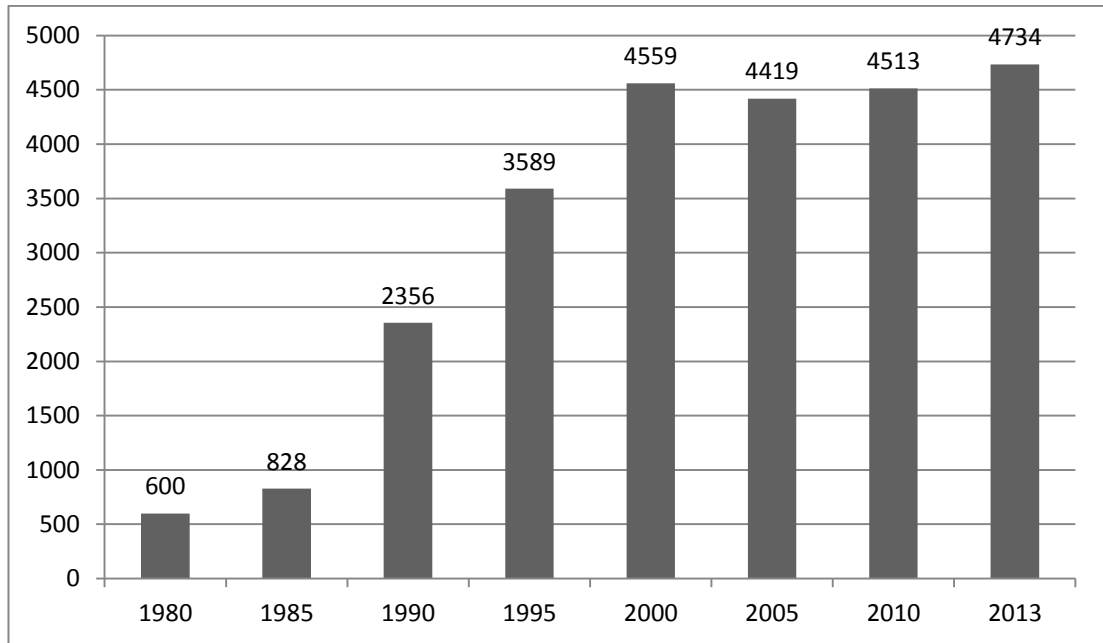
Sivil toplum kuruluşlarında diğer önemli bir kısmı da vakıflar oluşturmaktadır. Türk Medeni Kanunu vakıfları şöyle tanımlar (Medeni Kanun, madde 101):

Vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır. Bir malvarlığının bütünü veya gerçekleşmiş ya da gerçekleşeceği anlaşılan her türlü geliri veya ekonomik değeri olan haklar vakfedilebilir. Vakıflarda üyelik olmaz.

Aynı maddede hangi amaçlarla vakıfların kurulamayacağına dair şu açıklama bulunmaktadır: “Cumhuriyetin Anayasa ile belirlenen niteliklerine ve Anayasanın temel ilkelerine, hukuka, ahlâka, millî birliğe ve millî menfaatlere aykırı veya belli bir ırk ya da cemaat mensuplarını desteklemek amacıyla vakıf kurulamaz.”(Medeni Kanun, madde 101).

Türkiye’de 1980 yılından sonra sivil toplumda başlayan hareketlenme vakıfların gelişiminde de kendisini göstermiştir. Son otuz yılda çok hızlı bir şekilde artan vakıf sayısı 2013 yılı itibariyle 4734’e ulaşmıştır (VGM, 2013).

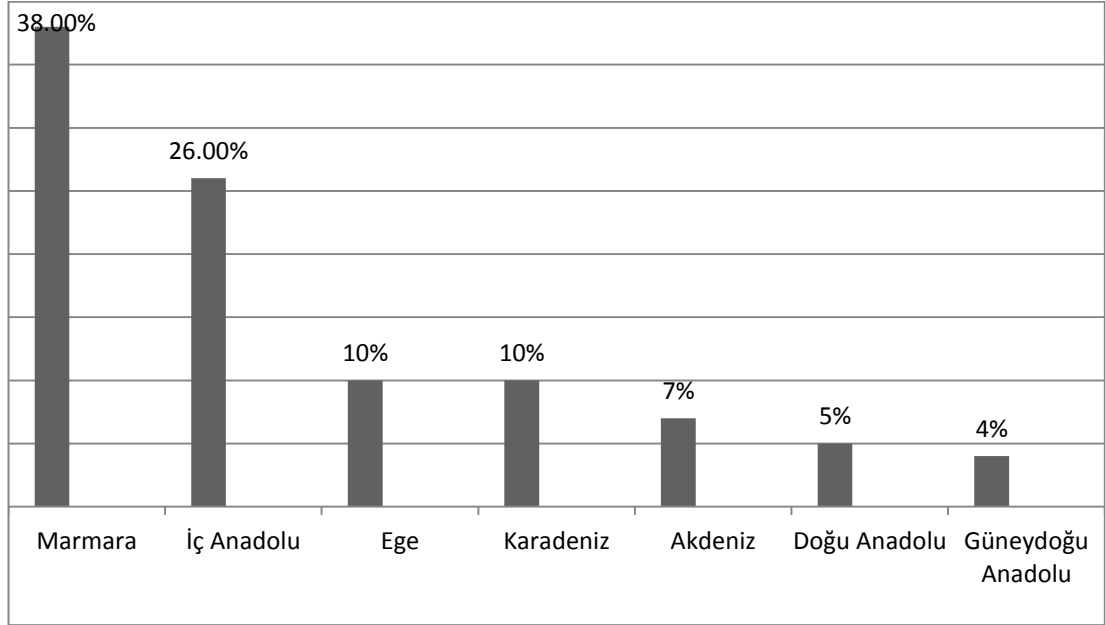
Grafik 2.7: Yıllara Göre Vakıfların Sayıları (1980-2013)

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü (2013).

Vakıfların sayısında da diğer sivil toplum kuruluşlarında olduğu gibi 1980’den sonra 2000 yılına kadar çok hızlı bir artış olmuştur. 2000 yılından sonra ise vakıf sayısında az miktarda artış görülmektedir (VGM, 2013).

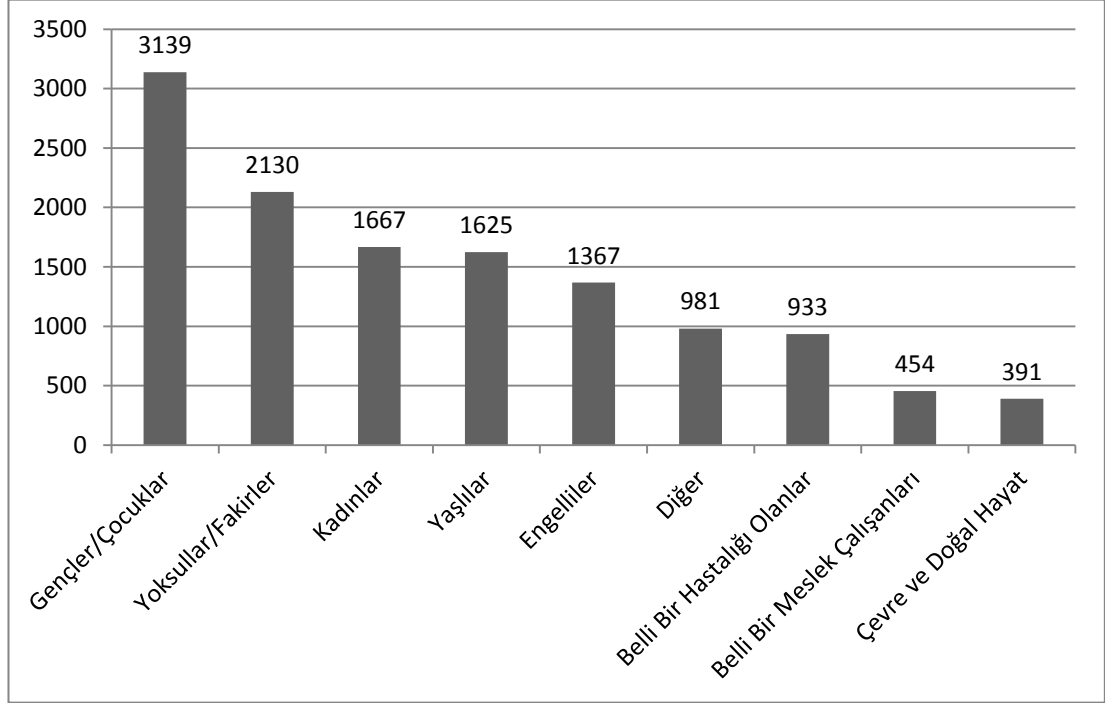
Grafik 2.8: Bölgelere Göre Vakıfların Dağılımı

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü (2013).

Derneklerde olduğu gibi vakıflarda da coğrafi açıdan Marmara ve İç Anadolu Bölgelerinde yoğunluk bulunmaktadır. Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri ise vakıf sayısının en az olduğu bölgelerdir (VGM, 2013).

Grafik 2.9: Hedef Kitle Açısından Vakıfların Dağılımı (Bir Vakfın Birden Fazla Hedef Kitlesi Olabilir)

Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü (2013).

Vakıfların hedef kitlelerine bakıldığında vakıfların çoğunlukla çocuklar, yoksullar, kadınlar, yaşlılar ve engelliler gibi toplumun nispeten daha fazla korunmaya, ilgiye ve yardıma ihtiyacı olan kesimlerini hedefledikleri görülmektedir (VGM, 2013).

2.2.2.3. Meslek Odaları

Türkiye’de sivil toplumun gelişmesinde önemli bir yer tutan meslek odalarının kuruluş dayanakları Anayasanın 135. maddesidir. “Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları” başlığı taşıyan bu maddeye göre (T.C. Anayasası, madde 135):

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun

olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzel kişilikleridir.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği İle Odalar ve Borsalar Kanunu'na göre (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği İle Odalar ve Borsalar Kanunu, madde 4):

Odalar; üyelerinin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, mensuplarının birbirleri ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslekî disiplin, ahlâk ve dayanışmayı korumak ve bu Kanunda yazılı hizmetler ile mevzuatla odalara verilen görevleri yerine getirmek amacıyla kurulan, tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır.

2.2.2.4. Sendikalar

Günümüz Türkiye'sinde özellikle öne çıkmış ve etkinliği oldukça fazla olan sivil toplum kuruluşlarından birisi de sendikalardır. Sendikalarda belirli bir iş kolunda çalışan kişiler bir araya gelir ve işveren-işçi ilişkileri üzerinde yoğunlaşarak faaliyet gösterilir (Sivil Toplumun El Kitabı, 2004:13).

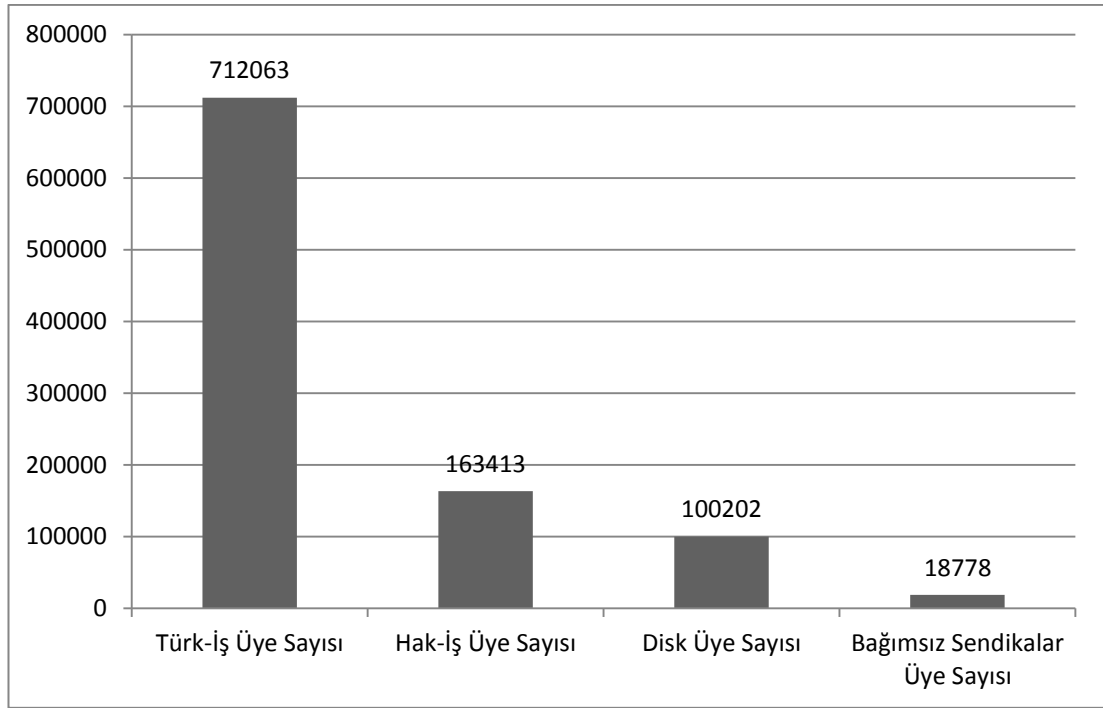
Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'ndaki tanımına göre (Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, madde 2/ğ):

Sendika: İşçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için en az yedi işçi veya işverenin bir araya gelerek bir işkolunda faaliyette bulunmak üzere oluşturdıkları tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır.

Sendikaların sivil toplum kuruluşu olarak kabul edilemeyeceğini savunan bazı görüşler de vardır. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmeler sendikaları sivil alandan uzaklaştırmıştır. Sendikaların temsil ettikleri toplumun sorunlarını çözmek için devletle bütünleşmeleri ve yarı resmi kuruluşlar halini almaları nedeniyle sivil toplum kuruluşu sayılamayacağı iddia edilmektedir (Banger, 2011:6-7).

Türkiye’de bulunan toplam 10.881.618 işçinin 1.001.671’i sendikalıdır. İşçiler arasındaki sendikalı işçi oranı çok düşüktür ve % 10’u bile bulmamaktadır. Sendikalı işçilerin yüzde 71.08’i TÜRK-İŞ’e, yüzde 16.31’i HAK-İŞ’e, yüzde 10’u DİSK’e, geri kalanı ise bağımsız ve diğer sendika ve konfederasyonlara bağlıdır (www.turkis.org.tr, 2013).

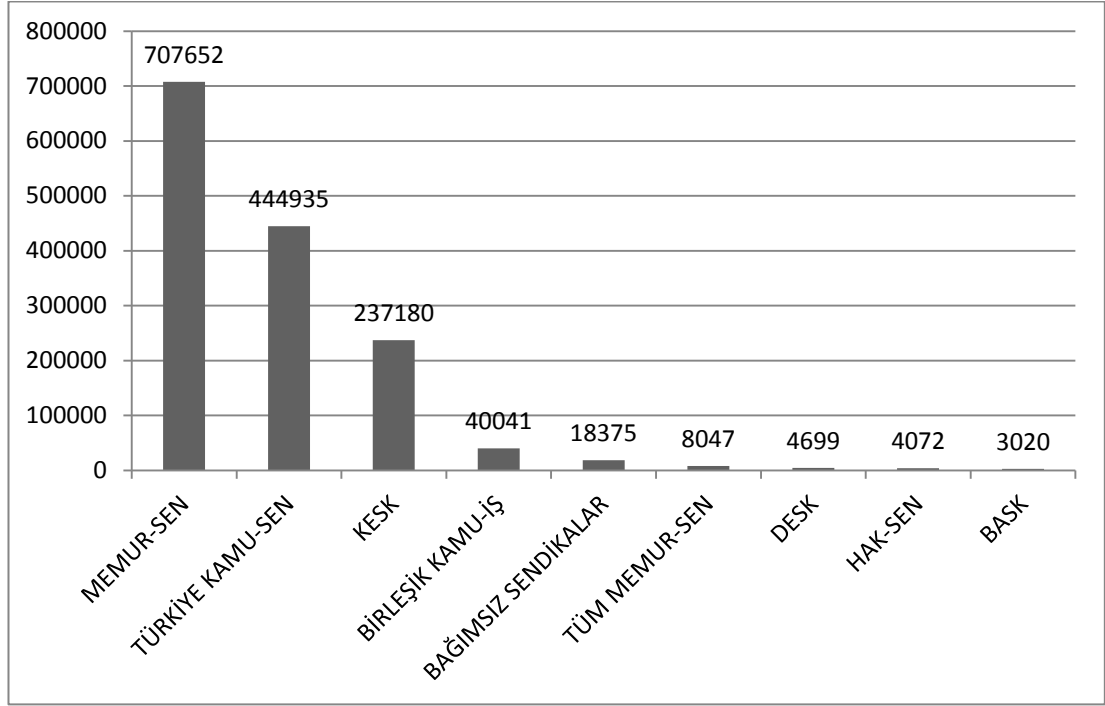
Grafik 2.10: İşçi Sendikalarının Üye Sayıları

Kaynak: www.turkis.org.tr, 2013.

Memurlardaki sendikalaşma oranı işçilere göre oldukça yüksektir. 2013 yılı Temmuz ayı itibarıyla Türkiye’deki toplam 2.134.638 memurun 1.468.021’i sendikalıdır. Memurların yüzde 68,77’si herhangi bir sendika üyesidir (Resmi Gazete, 2013).

Grafik 2.11: Kamu Görevlilerinin Üye Oldukları Konfederasyonlar ve Üye Sayıları

Kaynak: 6 Temmuz 2013 Tarihli, 28699 Sayılı Resmî Gazete.

2.2.3. Sivil Toplum Kuruluşlarının Özellikleri

Sivil toplum kuruluşlarının çok sayıda tanımı olduğu gibi sahip olması gereken özellikler ve niteliklerle ilgili de farklı bakış açılarına göre değişik değerlendirmeler yapılmaktadır.

Genel olarak sivil toplum kuruluşlarında bulunması gereken bazı özellikler aşağıda sıralanmıştır (Banger, 2011:6; Sivil Toplumun El Kitabı, 2004:15-18);

- Devletten bağımsız olmalıdır.
- Toplumdan aldığı güçle toplumun menfaati ve hizmeti için çalışmalıdır.
- Kuruluş amacı, hedefi ve görev tanımları açık ve net olarak belirli olmalıdır.

- Gönüllülük esasına göre çalışmalıdır.
- Faaliyetleri, politikaları, kaynakları ve kaynak kullanımları şeffaf, denetlenebilir olmalıdır.
- Kar amacı hedeflenmemeli, faaliyetlerinden kazanç elde edilse bile bu kazancın yine sivil toplum kuruluşunun amacına yönelik kullanılması gerekir.
- Temsil ettiği topluma karşı olan sorumluluklarını yerine getirmelidir.
- Sivil toplum kuruluşu faaliyetleri sırasında yasal düzenlemeleri toplum menfaati amacıyla değiştirmek için mücadele etse bile, yürürlükteki yasal mevzuata uygun hareket etmelidir.
- Sivil toplum kuruluşu kendi kuruluşu ve faaliyetleri hakkında hukuki konularda yeterince bilgiye sahip olmalı, gerekirse hukuk danışmanı görevlendirmelidir.
- Sivil toplum kuruluşunun amacının, hedeflerinin, politikalarının bulunduğu, bir nevi manifestosunun yazılı olduğu bir belge olmalıdır.
- Sivil toplum kuruluşu toplumun menfaati için çalışmalı ve “toplumsal iyi”den yana olmalıdır.
- Sivil toplum kuruluşunun yönetimi demokratik şekilde seçilmelidir.
- Sivil toplum kuruluşu devletin içinde olmakla birlikte gerektiğinde devlete faaliyet alanı içinde karşı gelebilmelidir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK) tarafından 2004 yılında düzenlenen 1. Sosyal Hizmetler Şura’sında Toplumsal Gelişme ve Sivil Toplum Örgütlerinin Etkililiği Komisyonu, Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili bazı öneriler sunmuştur. Bu rapora göre sivil toplum kuruluşlarının sahip olması gereken özellikler aşağıda belirtilmiştir (SHÇEK, 2004:32):

- Yapıları bireylerin gönüllük potansiyelini ortaya çıkarmaya yönelik olmalıdır,
- Kendi kendine yetebilmeli ve bağımsız olmalıdır,
- Sivil toplum kuruluşları çalışma alanlarında uzmanlaşmalı ve birbirleri arasında koordinasyon kurmalıdır,

- Sivil toplum kuruluşları arasında işlevsel, etkin bir ağ kurulmalıdır,
- Devlet ile ilişkiler gözden geçirilmeli, devletin katkısı artırılmalıdır,
- Sivil toplum kuruluşları araştırma ve uygulama merkezleri kurulmalıdır.

Görüldüğü üzere sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili çok sayıda özellik bulunmakta, faaliyet alanına göre de değişiklik arz etmektedir. Genel olarak ortak bazı özellikler bulunmakla birlikte, sivil toplum kuruluşunun özel alanları ve çalışma konularına göre bazı farklı özelliklerin de bulunduğu görülmektedir.

2.2.4. Sivil Toplum Kuruluşlarının Sorunları

Toplum, devlet ve birey üçgeninde faaliyet yürütme çabası içinde olan sivil toplum kuruluşlarının bu aktörler arasında dengeyi sağlayabilmesi, her kesimi aynı derecede memnun edebilmesi oldukça zordur. Sivil toplum kuruluşlarının bu ilişkileri yürütürken dışsal olduğu kadar içsel sorunları da olmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının çok sayıda problemlerinin belki de en önemlisi yönetsel sorunlarıdır. Genellikle her hangi bir profesyonel eğitim veya tecrübesi olmayan kişiler tarafından yönetilen sivil toplum kuruluşları organizasyon, işletmecilik ve mevzuat yönlerinden sıkıntı yaşamaktadır (Banger, 2011:9).

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının gelişmesinin önündeki engellerden bazıları kaynak bulmada sıkıntı yaşanması, “gönüllülük” ile ilgili olumsuz yaklaşımlar, genel olarak sivil toplum kuruluşlarına şüpheyle bakılması ve devletle ilişkilerde soyutlanmış olmalarıdır. AB üyelik süreciyle birlikte bu sorunların çözümüne yönelik adımlar atılmış, pek çok yasal düzenleme yapılmış olmasına rağmen mevcut durum itibarıyla sivil toplum kuruluşlarının tüm sorunlarının çözülmüş olduğu söylenemez (Cihangir, 2011:3).

Yaşama Dair Vakfı tarafından 2005 yılında 8 ilde 32 sivil toplum kuruluşu ile görüşülerek hazırlanan araştırmaya göre sivil toplum kuruluşlarının en önemli sorunları özetle şunlardır (Çalışkan vd., 2005:8-10);

1. *Alt Yapıyla İlgili Sorunlar:* Sivil toplum kuruluşlarının önemli sorunlarından birisi ekonomik açıdan yeterli kaynak bulamamaktır. Ekonomik sorun o kadar büyüktür ki sivil toplum kuruluşlarının pek çoğu kiralarını bile ödemekte zorlanmaktadır. Aynı zamanda teknik malzemelerin ve ihtiyaçların (Bilgisayar, faks makinası, toplantı odası, internet erişimi vb.) asgari düzeyde bile sağlanamadığı çok sayıda sivil toplum kuruluşu vardır. İkinci olarak tam anlamıyla kurumsallaşamamak, kurum kültürünü yerleştirememek sayılabilir. Bir diğer alt yapı sorunu ise eksik ve yetersiz idari yapıdır. Kurumsal hafızanın oluşumunu sağlayan arşivleme, raporlama ve dokümantasyon eksikliği de önemli bir sorun olarak ifade edilmektedir. Bazı sivil toplum kuruluşları yasal olarak zorunlu olan belgeleri bile düzenlememekte ve gerektiği şekilde saklamamaktadır.
2. *Sivil Toplum Kuruluşu-Devlet İlişkileri:* Devletin sivil toplum kuruluşlarına bakışında şüphecî ve sorgulayıcı yaklaşımı sivil toplumun cesaretinin kırılmasına sebep olmaktadır. Merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki farklı yaklaşım tarzları da sivil toplum kuruluşları için sorun oluşturmaktadır. Devletin particilik ilişkilerine göre davranması da bir diğer önemli sorundur.
3. *Sivil Toplum Kuruluşlarının Kadroları ve Üyeleriyle İlgili Sorunlar:* Sivil toplum kuruluşlarını sahiplenmesi ve ayakta tutması gereken üyelerin ve kadroların yeterince sorumlu davranmadıkları tespit edilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının kaliteli üye ve personel sıkıntıları bulunmaktadır. Kuruluş içi iletişimde sıkıntılar yaşanmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının olması gerektiği gibi profesyonelleşememesi de önemli bir sorundur.
4. *Sivil Toplum Kuruluşlarının Hedef Grupları ve Toplumla İlişkileri:* Yeterli tanıtım yapılamaması, iletişim kanallarının verimli çalışmaması, iletişim araçlarını geliştirememesi gibi eksiklikler bulunmaktadır. Aynı zamanda sivil toplum kuruluşları yerel veya ulusal medyayı iletişim ve tanıtım amacıyla yeterince

kullanamamaktadırlar. Sivil toplum kuruluşlarının uzun vadeli ve sonuç üretimine yönelik stratejiler yerine dar ve kısa vadeli stratejileri tercih etmesi hedef grupların da ilgisiz olmasına sebep olmaktadır.

5. *Sivil Toplum Kuruluşlarının İç İlişkilerindeki Sorunlar:* Kuruluş içinde kişisel menfaat çatışmaları, politik çekişmeler, iletişim sıkıntıları, üyeler arasında yeterli iletişim ve dayanışmanın sağlanamaması, kurumsal ve idari yönlerden düzensizlikler sivil toplum kuruluşlarının iç sorunlarından bazılarıdır.
6. *Sivil Toplum Kuruluşlarının Birbirleri Arasındaki İlişkiler:* Sivil toplum kuruluşlarının birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışmadan, bilgi paylaşımından uzak durmaları, rekabetin olumsuz etkileri, demokratik kültürün tam oturmaması sivil toplum kuruluşlarının arasında etkili ve verimli ortaklığın kurulmasını engellemektedir.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK) tarafından 2004 yılında düzenlenen 1. Sosyal Hizmetler Şura'sında Toplumsal Gelişme ve Sivil Toplum Örgütlerinin Etkililiği Komisyonunun Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının sorunlarıyla ilgili hazırladığı rapora göre sivil toplum kuruluşlarının sorunları şunlardır (SHÇEK, 2004:31):

- Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında etkinlik, yaygınlık ve sayı olarak henüz yeterli değildir,
- Sivil toplum kuruluşları kendilerinden beklenen performansı sergileyememektedirler,
- Sivil toplum kuruluşlarının birbirleriyle ilişkilerinde koordine ve iletişim eksikliği vardır, bunun sonucunda da çok sayıda hizmet tekrarı olmaktadır,
- Ülkemizde sivil toplum kuruluşu kavramı muğlaklığını sürdürmektedir, kavramın anlamı tam olarak oturmamıştır,
- Türkiye'de sivil toplum kültürü gelişmemiştir,
- Devletin sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkileri tarafsız ve eşit değildir,

- Toplumda genel olarak sivil toplum kuruluşlarının gerekli ve vazgeçilmez olduğuna dair bir kanaat yerleşik değildir,
- Sivil toplum kuruluşları, yapısal olarak büyümeyle birlikte toplumdan uzaklaşmakta, tabana ve topluma karşı bürokratik engeller koymaktadır.

2.3. SİVİL TOPLUMUN BARIŞIN VE HUZURUN SAĞLANMASINDAKİ ROLÜ

Sivil toplum kuruluşları var oluş amaçları doğrultusunda hükümetlerin politikalarını etkilemeye, yetersiz kaldıkları yerlerde katkı sağlamaya çalışmaktadırlar. Hükümetler sosyal konularda ve özellikle toplumsal barışın sağlanması gibi hassas alanlarda sivil toplum kuruluşlarının desteğine her zaman ihtiyaç duymaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının toplumsal huzur ve barışın sağlanmasındaki önemi kısaca şunlardır (Kocabaş, 2008:276-277; Demir ve Sever, 2008:348; Laçiner, 2009:37; Marangoz vd., 2008:476; Marangoz, 2009:46-47):

- Demokratik toplumlarda durumları itibariyle dezavantajlı olan bazı bireylerin veya grupların desteklenmesi, ayrıca sosyal ve kültürel alanlarda devletin yetersiz kaldığı hususlarda faaliyet gösterilmesi gerekmektedir. Bu hizmetlerin ve faaliyetlerin ekonomik yönden bir getirisi olmayacağı gibi aynı zamanda oldukça da külfetlidir. Kar amacı gütmemek gibi bir ilkeyle hareket eden sivil toplum kuruluşlarının önemi burada ön plana çıkmakta, Sivil toplum kuruluşlarının sosyal hayatta vaz geçilmez bir toplumsal aktör olduğu anlaşılmaktadır.
- Gelişmiş ülkelerde sivil toplum kuruluşları özellikle çevre, eğitim, insan hakları, kadın ve sağlık gibi alanlarda devletten daha ön planda görünür ve etkili olmaya başlamışlardır. Hükümetlerin tüm sosyal alanlarda aynı oranda etkin ve verimli olmaları mümkün

olmadığından sivil toplum kuruluşlarının bu alanlardaki önemi gittikçe artmaktadır.

- Demokratik devletlerde sivil toplumun gücü aynı zamanda devletin de gücü demektir, sivil toplum ne kadar güçlü ise devlet de aynı oranda güçlü ve gelişmiş demektir. Toplumun sorunlarına yönelik çözüm üretmek ve toplumun taleplerini aktarmak gibi amaçları olan sivil toplum kuruluşları demokrasinin emniyet supabı gibidir ve demokratik sisteme sadece seçimlerde değil, seçim dışında da, sürekli katkıda bulunan bireyler için aracılık yaparlar.
- Sivil toplum kuruluşları gelişmiş ve güçlü bir toplum otoriter, baskıcı bir devlet yönetimine izin vermeyen, kendi haklarını koruyabilen bir toplumdur. Devlet yönetiminden kaynaklanabilecek anti demokratik tutum ve davranışların karşısında durabilen bir sivil toplum, bireylerin de savunucusu ve temsilcisi olmaktadır.

2.3.1. Sivil Toplumun Güvenliğin Sağlanmasıyla İlgili Faaliyetleri

Sivil toplumun faaliyetleri o kadar geniş bir yelpazeye yayılmıştır ki toplumun iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarının her kılcalında küçük ya da büyük bir sivil toplum faaliyetine rastlamak mümkündür. Birey ve devletin müdahil olduğu hemen her ilişkinin içinde sivil toplumun izini bulmak ve bazı örnekler vermek mümkündür. Özellikle küreselleşmenin etkisiyle dünyanın her yerinde yoğunluğu değişse de sivil toplumun varlığı hissedilmektedir. Bu kadar geniş alana yayılmış olan sivil toplum faaliyetleri çalışmanın konusu gereği güvenlikle ilgili olan kısmıyla sınırlandırılacaktır. Sivil toplumun güvenlikle ilgili faaliyetleri bile dolaylı etkileri düşünüldüğünde oldukça geniş bir alandır. Örneğin; işsizlikle veya yoksullukla mücadele, kimsesizlere sahip çıkma gibi konular bile dolaylı olarak da olsa güvenliği ilgilendirmektedir. Bu nedenle çalışmanın devamında sivil toplumun güvenlikle ilgili faaliyetlerine yoğunlaşmaya çalışılacaktır.

Toplumun huzurunu, güvenliğini sağlamak devletin başat görevleri arasında gelmektedir. Toplumsal güvenliğin temini adına pek çok devlet birimi görev yapmakta, doğrudan veya dolaylı olarak devlet kurumlarına önemli roller düşmektedir. Devlet kurumları vazifeleri gereği toplumun huzurunu ve güvenliğini sağlarken sivil toplum da varoluş amacı doğrultusunda işin ucundan tutmalı, üzerine düşen vazifeleri yerine getirmelidir. Genel olarak bakıldığında sivil toplumun çevre, sağlık, kalkınma, yoksulluk, temel haklar gibi faaliyetleri arasında doğrudan güvenliği ilgilendiren faaliyetine rastlanmamaktadır. Bunun mantıklı bir açıklaması devletin güvenlikle ilgili konularda sivil topluma alan açmaması, devletin güvenlikle ilgili konuları paylaşamaz, devredilemez alanlarından birisi olarak kabul etmesidir. Bununla birlikte toplumsal huzurun sağlanması adına elbette sivil toplumun da yapabileceği bir şeyler mutlaka vardır. Toplumun içinde en küçük güvenlik sorunundan en büyüğüne kadar yapılabilecek bir şeyler olmalıdır. Sivil toplumu gelişmiş, tam anlamıyla etkin ve aktif olan demokratik toplumlarda da olduğu gibi bu güç yerinde ve etkin kullanıldığında toplumsal sorunlara çözüm adına çok büyük faydalar sağlamaktadır.

Her türlü suçun kaynağına inildiğinde, sebepleri irdelendiğinde devletten çok sivil topluma, toplumun kendisine ne kadar önemli roller düştüğü görülmektedir. Bu bağlamda sivil toplumun uluslararası arenada çatışma yönetimi veya savaş sonrası krizlerin çözümünden, ulusal veya bölgesel sorunların çözümlerine, barışın ve güvenliğin sağlanmasına kadar çok boyutlu çalışmaları bulunmaktadır. Örneğin; çok büyük iç savaşların, çatışmaların yaşandığı bölgelerde devletlerin istikrara kavuşmasına yardımcı olan sivil toplum kuruluşları olduğu gibi, ulusal boyutta devlete destek amacıyla devletin eksik kaldığı yerlerde sokak çocuklarına sahip çıkıp, bu çocukları topluma kazandıran, dolaylı olarak da suçtan uzak tutmayı başaran sivil toplum kuruluşları da vardır (Paffenholz: 2013:1-30; Erbalcı, 2008:66-71).

Sivil toplum kuruluşlarının özellikle çatışma yaşamış ülkelerde barışı tesis etmede ve devamında istikrarın korunmasında artan bir önemi vardır. Sivil toplum kuruluşlarının bu önemli rollerinin ne derece verimli olacağını etkileyen bazı faktörler vardır. Bu faktörlerin bazıları devletin yaklaşımı, yaşanan şiddetin düzeyi,

sivil toplum kuruluşunun yapısı, uluslararası aktör ve donörlerdir. CCDP (The Centre on Conflict, Development and Peacebuilding) tarafından “*Sivil Toplum ve Barışı Sağlama*” isimli, 3 yıl süren bir araştırma yapılmıştır. Araştırma Bosna Hersek, Kuzey İrlanda, Nijerya, Somali, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Afganistan, İsrail-Filistin, Türkiye (Kürt meseli), Kıbrıs, Sri Lanka, Nepal, Guatemala ve Tacikistan gibi dünya üzerindeki önemli bölgeleri kapsamaktadır. Bu araştırmaya göre sivil toplumun barışın korunması, çatışmaların çözümü ve şiddetin azaltılmasındaki rolüyle ilgili bazı bulgular elde edilmiştir. Bu çalışmaya göre sivil toplum kuruluşlarının fonksiyonlarıyla ilgili bulgular kısaca şunlardır (Paffenholz: 2013:1-30):

- Tüm vatandaşların her yönden (devlet veya diğer taraflar) gelebilecek saldırılara karşı canlarının, mallarının ve özgürlüklerinin korunması,
- Devlet organlarının veya hâkim güçlerin insan hakları ihlallerinin ve barış anlaşmalarının gidişatının izlenmesi ve bunun sonucunda hükümetlerin denetlenmesi, hesap sorulabilir olması,
- Barış ve insan hakları savunuculuğunun yapılması, özellikle marjinal gruplarla iletişim kanallarının açılması,
- Demokrasi ve barışla ilgili değerlerin kamuoyunda yerleşmesine yönelik çalışmalar yapılması,
- İnsanları bir araya getirip, gruplar arası birlik ve beraberliğin tesis edilmesi,
- Yerel ve ulusal seviyede tüm aktörler arasında diyalog ortamı oluşturulması,
- Barışı temin adına gerekli olan tüm hizmetlerin sunulmasına yardımcı olunması.

Dünya üzerindeki pek çok çatışma ve savaş bölgesinde artık sivil toplum kuruluşları devletlerin, uluslararası kuruluşların barış ve güveni sağlama, çatışmaları sonlandırma ve krizleri çözmedeki rollerine ortak olmuştur. Güvenlik kavramının devlet merkezli yaklaşımdan insan odaklı yaklaşıma değişimine de sivil toplum kuruluşları sebep olmuştur. Özellikle Afrika’da kilit oyuncular haline gelen sivil toplum kuruluşları devletlerin demokratikleşme mücadelelerinde ön saflarda yer

almaktadır. Sadece Liberya, Sierra Leone, Fildişi Sahili gibi ülkelerin bulunduğu Batı Afrika’da bile 3000’i aşkın sivil toplum kuruluşunun aktif bir şekilde faaliyette olduğu göz önünde bulundurulursa, bu önemli aktörlerin etkisi daha iyi anlaşılabilir. Bunlardan birisi olan Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) bölgesel çatışmaları önlemek, toplumsal gerginlikleri gidermek, şiddetin yayılmasını ve tekrar etmesini önlemek, muhtemel çatışmalar karşısında alınabilecek tedbirler gibi çalışmalar yürütmektedir. Batı Afrika Barış Oluşturma Ağı (WANEP) ise bölgede çıkabilecek çatışmalara karşı erken uyarı ve bu çatışmalara karşı alınabilecek tedbirlerle ilgili önemli faaliyetler yürütmektedir. Gana’da bulunan “Afrika’da Güvenliği Geliştirme Vakfı” isimli sivil toplum kuruluşu, silah kaçakçılığına ve illegal silah üretimine karşı farkındalığı arttırmak için etkili bir şekilde çalışmaktadır (Salihu, 2013:1-6).

John ve Kew tarafından yapılan bir araştırmada barış görüşmeleri ile bu görüşmelere katılan sivil toplum gruplarının ilişkisi irdelenmiştir. Dünyanın değişik bölgelerindeki 1992-2006 yılları arasındaki yirmi beş barış görüşmesi incelenerek bu müzakerelerde sivil toplumun rolü araştırılmıştır. Sivil toplum grupları bu görüşmelere doğrudan katılımcı olarak, temsilci göndererek veya danışmanlık yaparak katkı sağlamıştır. Bu araştırmanın bulgularına göre Afrika, Asya, Avrupa ve Latin Amerika’daki yirmi beş barış görüşmesinde sivil toplum küçük ya da büyük bir rol üstlenmiştir. Bu araştırmada barış görüşmelerinde sivil toplumun bizzat masada olduğu *yüksek*, sivil toplumun masada olmasa da masada oturan taraflara etki ettiği *orta*, masada hiç veya çok az etkisinin olduğu *düşük* düzeyde etkisini gösteren üç seviye belirlenmiştir. John ve Kew araştırmalarının sonucunda sivil toplumun barış görüşmelerinde önemli bir katkısının olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmanın bulgularına göre sivil toplumun *yüksek* veya *orta* düzeyde katkıda bulunduğu müzakerelerin sonucunda barışın daha istikrarlı sağlandığı görülmüştür. Bunun aksine sivil toplumun *düşük* seviyede katkı sağladığı müzakerelerin sonucunda çoğunlukla tekrar savaş çıktıği görülmüştür (John ve Kew, 2008:14-27).

Tablo 2.1: Sivil Toplumun Barış Görüşmelerindeki Rolü

<i>Ülke</i>	<i>Anlaşma Yılı</i>	<i>Sivil Toplumun Rolü</i>	<i>Sonuç</i>
Mozambik	1992	Yüksek	Barış
El Salvador	1992	Orta	Barış
İsrail-Filistin	1993	Düşük	Tekrar savaş
Ruanda	1993	Düşük	Tekrar savaş
Güney Afrika	1994	Orta	Barış
Bosna	1995	Düşük	Barış
Burundi I	1995	Düşük	Tekrar savaş
Guatemala	1996	Yüksek	Barış
Liberya I	1996	Düşük	Tekrar savaş
Tacikistan	1997	Düşük	Soğuk Barış
Kuzey İrlanda	1998	Orta	Barış
DR Kongo	1999	Düşük	Tekrar savaş
Kosova	1999	Düşük	Tekrar savaş
Sierra Leone I	1999	Orta	Tekrar savaş
Sierra Leone II	2000	Yüksek	Barış
Burundi II	2000	Düşük	Tekrar savaş
Etiyopya	2000	Düşük	Soğuk barış
Makedonya	2001	Orta	Barış
Sri Lanka	2002	Orta	Tekrar savaş
Liberya II	2003	Yüksek	Barış
DR Kongo	2003	Orta	Soğuk barış
Sudan	2004	Orta	Soğuk barış
Nijerya	2004	Düşük	Tekrar savaş
Nepal	2005	Düşük	Tekrar savaş
Burundi III	2006	Düşük	Soğuk barış

Kaynak: John ve Kew 2008'den Uyarlanmıştır.

DCAF (Democratic Control of Armed Forces) ve UNDP tarafından yapılan araştırmaya göre sivil toplumun güvenlik sektörüne yapabileceği katkılar şunlardır (Caparini ve Cole, 2008:21):

- Politik konularda diyalog ve müzakerelerde kolaylaştırıcılık,
- Güvenlikle ilgili konularda politika yapıcıları, karar vericileri ve toplumu eğitmek,
- Eğitimler düzenleyerek kamuoyunu ve grupların farkındalığını artırmak, bilinçlendirmek,
- Yerel durumlar ve ihtiyaçlarla ilgili bilgiyi, özel haberleri medya, milletvekilleri ve politika yapıcılarla paylaşmak,
- Toplumsal grupların görüşleri alınarak katkı sağlama yoluyla politik kararlarının meşruiyetini artırmak,
- Yerel toplulukların temsil edildikleri ve sorumluluk aldıkları güvenlik politikalarını teşvik etmek,
- Politik çevrede ilgi gruplarının ve toplulukların temsil edilmesini sağlamak,
- Politik ajandaya güvenlikle ilgili konuların dâhil edilmesi için çalışmak,
- Güvenlikle ilgili araştırmalar yapmak ve politikalar geliştirmek,
- Güvenlik sektöründeki kurumların şeffaflığını ve hesap verebilirliklerini artırmak için çalışmaktır.

Dünya üzerinde güvenliğin sağlanmasında sivil toplumun katkı sağladığı önde gelen ülkelerden olan İngiltere’de sivil katılımın öne çıktığı bazı örnekler vardır. İngiltere’de sivil toplumun güvenlik hizmetlerine katılımı sistemli ve kurumsal bir şekilde yerine getirilmektedir. Her eyalette sivillerin çoğunlukta bulunduğu Polis Otoritesi (Police Authority) kurumu bulunmakta olup, üyelerinin bir kısmı hükümetçe atanmakta, diğer kısmı da sivil belediye meclis üyelerinden oluşmakta, kuruma sivil bir belediye meclis üyesi başkanlık etmektedir. Bu kurum, emniyet müdürünün seçimi ve atanması, yerel güvenlik politikalarının belirlenmesi, güvenlikle ilgili kaynakların denetlenmesi gibi önemli görevler yapmaktadır. İngiltere’de güvenlik hizmetlerine katkıda bulunan, denetleyen çok sayıda sivil

toplum kuruluğu vardır. Bunların bazıları Kilise Teşkilatı (Churces), Polis Danışma Grubu (Police Consultative Group), Mahalli Yöneticiler (Local Authorities), Kadın Temsilcileri (Women Represantatives), Gençlik Temsilcileri (Youth Representatives) gibi sivil toplum kuruluşlarıdır. İngiltere’de güvenlik hizmetleriyle ilgili şikâyet ve aksaklıkların denetimi yerel halk adına, onların temsilcileri olan sivil toplum kuruluşları tarafından yapılmaktadır (Cerrah, 2000:111-130).

Sivil toplum kuruluşları sosyal duyarlılık projeleri kapsamında özellikle ABD ve Avrupa’da suç mağdurlarına yönelik bazı uygulamalar yapmaktadır. Almanya’da mağdur ve ailelerine destek olan “Weisser Ring” Derneği, Fransa’da “Le Nid” (Yuva Hareketi), İngiltere’de 1974 yılında kurulmuş olan “Victim Support” örgütü, Türkiye’de ise Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı, Uçan Süpürge Derneği ve Kadın Dayanışma Vakfı gibi sivil toplum kuruluşları suç mağdurlarıyla ilgilenen organizasyonlara örnek olarak gösterilebilir (Erdoğan, 2013:46-48).

2.3.2. Türkiye’de Sivil Toplumun Güvenliğin Sağlanmasıyla İlgili Faaliyetleri

Tarihsel sürece bakıldığında Osmanlı zamanında sivil toplumun güvenliğin sağlanmasında önemli rol aldığı görülmektedir. Halil İnalcık’a göre Osmanlı Devleti sivil topluma verdiği önem sayesinde tüm kesimleri kapsayan bir şemsiye gibiydi ve bu şekilde farklı gruplar ve topluluklar arasında huzuru sağlamaktaydı. Osmanlı zamanında her mahalle, grup, aşiret tarafından bir kethüda (kâhya) seçiliyor, padişahın onayıyla bu kişilere berat veriliyordu. Metropolitlerin kendi aralarında seçtikleri bir patriğe berat veriliyor, bu kişiler gayrimüslimlerin temsilcisi olarak devlet tarafından muhatap alınıyordu. Osmanlı Devleti bu şekilde sivil toplumu yetkilendiriyor, toplumsal huzuru ve güvenliği de sağlamış oluyordu (Zaman, 2003).

Günümüzde Türkiye’de güvenliğin sağlanmasında devletin kurumlarına olduğu kadar sivil topluma da önemli görevler düşmektedir. Demokratik, katılımcı bir toplum olma yolunda önemli adımlar atmakta olan Türkiye’de sivil toplum kuruluşları öncelikle kendi aralarında dayanışmalarını sağlayıp, birlik ve beraberlik içinde her türlü güvenlikle ilgili soruna çözüm aramalıdır. Güvenliğin de önemli

insan haklarından biri olarak ön plana çıkmaya başladığı günümüzde doğrudan güvenlikle ilgili olsa da olmasa da tüm sivil toplum unsurlarının bu amaç doğrultusunda katkı sağlaması gerekmektedir. Bu bağlamda 2007-2009 yılları arasında Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) tarafından “Güvenlik ve İnsan Hakları Alanlarında Sivil Kapasite Oluşturma ve Demokratik Bilinci Yükseltme Projesi” yürütülmüştür. Bu proje kapsamında 18 Ekim 2007’de İstanbul’da ve 1 Kasım 2007’de Ankara’da sivil toplum kuruluşu temsilcileri ile “Beyin Fırtınası ve Problem Teşhisi” çalıştayını düzenlenmiştir. Sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte yapılan bu çalıştayın en dikkat çeken yanı sivil toplum kuruluşlarının artık toplumun önemli konularından olan güvenlikle ilgili olarak bir araya gelmeleri, eleştirilerde bulunup öneriler sunmaya başlamalarıdır. Günümüzde sivil toplum kuruluşlarının içinde devletten bağımsız olmanın sadece devleti eleştirmek ve devletin karşısında olmak değil, aynı zamanda sorunların çözümünde devletle yan yana gelmenin gerektiğine inanan ve bu doğrultuda hareket edenlerin sayısı gittikçe artmaktadır. Proje sonucunda sivil toplum kuruluşlarınca güvenlik alanıyla ilgili bazı tespitler ve öneriler sunulmuştur. Bunlar kısaca aşağıda belirtilmiştir (Ensaroğlu, 2009:13-24):

- İnsan haklarıyla ilgili çalışan sivil toplum kuruluşları güvenlik kurumlarıyla diyalog kurmaya çalışmışlar, ancak “devlet güvenliği” anlayışı nedeniyle diyalog kurmayı başaramamışlardır. Sivil toplum kuruluşları ile güvenlik birimleri arasında gerekli iletişim kanalları açılmalı, sivil toplum kuruluşları gerekli şekilde bilgilendirmelidir.
- Türkiye’de demokrasinin hala yeterince gelişmemesinin nedeni devlet sisteminin askerler tarafından kurulmuş olmasıdır. Sivil toplum kuruluşları polis ve diğer devlet kurumlarını olduğu kadar rahatlıkla askerleri eleştirememektedirler.
- Sivil toplum kuruluşlarının öncelikle kendi içlerinde birlik ve beraberliği sağlamaları, güvenlik alanıyla ilgili bilgilerini, tecrübelerini artırmaları ve bu sayede yeni politikalar geliştirmeleri gerekmektedir.

- Güvenlik sektöründeki kurumların uygulamalarının özellikle insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi hususlar ile ulusal ve uluslararası mevzuatın gerekleri bakımından sivil toplumun denetimine açılması gerekmektedir.

Sivil toplumun güvenliğin sağlanmasıyla ilgili bilinçli çalışmalarından birisi de Gaziantep ilinde yürütülmektedir. Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Federasyonu (GÜNSİAF) Başkanı Cahit Erbalcı, Emniyet Müdürünün madde bağımlısı çocuklara sahip çıkmaları hususundaki tavsiyesi üzerine bazı iş adamları ile birlikte Eğitim ve Yardımlaşma Derneği kurduklarını ifade etmektedir. Çok kısa sürede başarılı sonuçlar elde eden derneğin el uzattığı yardıma muhtaç çocuklardan ilk sene % 15'i, ikinci sene % 34'ü, üçüncü sene % 65'i ve dördüncü sene de % 74'ü sınavı kazanarak bir okula yerleşme imkânı bulmuşlardır. İş adamlarının çalışma alanı olmasa da kurdukları bu yardımlaşma derneği aracılığıyla binlerce çocuğa sahip çıkılmış, eğitim yardımı almaları ve yükselen bir oranla iyi okullara yerleşmeleri sağlanmıştır (Erbalcı, 2008:66-71). Emniyet müdürünün toplumsal huzurun ve kamu düzeninin sağlanmasında iş adamlarına, sivil topluma da görevler düştüğünü ifade etmesi ve bu iş adamlarının duyarlı davranıp işin ucundan tutması yüzlerce gencin suçtan uzaklaşıp topluma kazandırılmasına vesile olmuştur.

Türkiye'nin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde çok ciddi bir sorun olan töre cinayetleri ve kadınlara yönelik suçların önlenmesine yönelik çalışmalar yapmak, bu konularda tedbirler almak için çeşitli sivil toplum kuruluşları faaliyetlerde bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Mardin'de kadınlar tarafından kurulmuş Töre Cinayetlerini Önleme ve Kadın Potansiyelini Değerlendirme Derneği (TÖRKAD) de bölgede yaşanan töre cinayetleri konusunda aktif rol almayı hedeflemektedir. Töre cinayetlerini önlemek amacıyla toplumu bilinçlendirmek, kadın ve aile sağlığı alanlarında politikalar üretmek ve projeler üretmek gibi önemli amaçları olan TÖRKAD çalışmalarında ilahiyatçı, sosyal bilimci, eğitimci ve hukukçulardan da yardım almaktadır (www.haberler.com, 2013). Bu tür sivil toplum kuruluşlarının başarılı olmaları dolaylı olarak pek çok suçun işlenmeden önlenmesine, toplumsal huzur ve güvenin sağlanmasına yardımcı olacaktır.

Toplumsal huzurun sağlanmasında sivil toplum kuruluşlarının önemiyle ilgili örnek çalışmalardan birisi de Antalya Emniyet Müdürlüğü ile ildeki derneklerin, sendikaların, öğrencilerin, meslek odalarının temsilcilerinin katılımıyla oluşturulan Sivil Toplum Kuruluşları İle Çözüm Topluluğu'dur. Antalya'da "çok ortaklı ve çok aktörlü güvenlik yönetişimi" prensibiyle bir araya gelen sivil toplum kuruluşları ve Emniyet Müdürlüğü bu projeyle; güvenliğin sağlanmasıyla ilgili beyin fırtınası yapmayı, güvenlik politikalarını birlikte belirlemeyi, sivil toplum kuruluşlarının çözüm önerilerini belirlemeyi, toplumun sorunlarını toplumla birlikte çözmeyi amaçlamaktadır (www.antalya.pol.tr, 2013).

Türkiye'de gün geçtikçe etkinliklerini ve faaliyetlerini artıran sivil toplum kuruluşları yeni Anayasa çalışmalarıyla ilgili de katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda 61 sivil toplum kuruluşu tarafından hukukçulardan oluşan Nefret Suçları Yasa Kampanyası Platformu oluşturulmuştur. Bu platformun çalışmaları sonucunda "Nefret Suçları Yasa Taslağı" hazırlanmış ve TBMM Anayasa Uzlaşma Alt Komisyonuna sunulmuştur. Nefret Suçları Yasa Kampanyası Platformu, insanların ırk, ulusal kimlik, etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel veya fiziksel engellilik, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, sağlığı nedeniyle maruz kaldığı her türlü suçu kapsayan nefret suçuyla toplumun her alanında kamuoyu oluşturarak mücadele etmeyi hedeflemektedir (stgm.org.tr, 2012).

Sivil toplum kuruluşlarının güvenliğin sağlanması ve suçun önlenmesiyle ilgili yaptıkları çalışmalardan birisi de İstanbul'un Esenyurt ilçesindeki 20 muhtar ve 32 sivil toplum kuruluşunun birlikte oluşturdukları komisyondur. Bu komisyon, Esenyurt'ta toplum üzerinde uyuşturucu maddelere karşı bilinçlendirme amacıyla pankartlar asmakta, madde bağımlısı gençlere sahip çıkmakta ve onları tedavi ettirmektedir. Bu hedeflerle çalışmalarını sürdüren muhtarlar ve sivil toplum kuruluşları 45 çocuğu yetkililer ve ailelerle irtibatlı olarak tedavi ettirmişlerdir (Zaman, 2013).

2.4. TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM VE KANAAT ÖNDERLERİ

Sivil toplumun kavramsal tanımlarının yapıldığı önceki kısımlarda ifade edildiği üzere bu kavramın içeriği zamana, kişilere ve duruma göre değişiklik göstermektedir. Sivil toplumun tanımında olduğu gibi unsurları da bölgesel ve kültürel özellikler açısından farklılık arz etmektedir. Örneğin; Türkiye’nin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki toplum yapısının özelliği gereği bu bölgedeki sivil topluma ilişkin tartışmaların veya tanımların boyutu da farklı olmaktadır. Bu bölgedeki aşiret, ağalık, tarikat ve cemaatler gibi oluşumlar sivil toplumun yapısını da doğal olarak etkilemiş, bölgeye özgü bir sivil toplum yapısı oluşmuştur.

Türkiye ve özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri sivil toplum unsurları açısından değerlendirildiğinde, kanaat önderleri sivil toplumun önemli bir aktörü olarak dikkat çekmektedir. Kanaat önderi kavramı, literatürde yeni kullanılmaya başlanmış olmasına rağmen kısa sürede kamuoyunda kabul görmüş ve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

2.4.1. Kanaat Önderi Kimdir?

Kanaat kelimesi elindekiyle yetinme, doyum, sahip olduklarından memnun olma, yeterli bulma, daha fazlasını istememe, inanma, kanma, kanı, inanç ve düşünce anlamlarına gelmektedir. Bu çalışmada ise kanaat kelimesi kanı, düşünce ve inanç anlamında kullanılmaktadır (TDK, 2013).

Önder, sahip olduğu gücü, şöhreti ve toplumsal konumu aracılığıyla, irtibatı olan grupların ve toplulukların davranışlarını, düşüncelerini etkileyip değiştirmeye ve onları yönetmeye kabiliyeti olan kişidir. Önder aynı zamanda lider, şef veya alemdar kelimeleriyle de aynı anlamda kullanılmaktadır (TDK, 2013).

Önderlik kavramı ile ilgili çok sayıda araştırmada yüzlerce farklı tanım yapılmıştır. Genel olarak önder; belirli bir amaç ve hedef doğrultusunda, bir topluluğu bir araya getirerek, onları kişisel özelliklerini kullanarak yönlendirip yöneterek, başarılı olmalarını sağlayan kişidir (Tabak vd., 2013:4-5).

Toplumsal sosyal yapısı içinde çok farklı önder çeşitleri vardır. Siyasi, dini, sosyal, karizmatik önder tanımları bunlardan bazılarıdır. Demokratik rejimlerde, güçlerini seçmenlerinden alan siyasi parti başkanları siyasi liderlerdir. Peygamberler, mezhep, tarikat veya çeşitli cemaatlerin liderleri ise dini önder olarak tanımlanabilir. Karizmatik önder, doğuştan seçkin ve üstün yetenekleri olan kişilere denir. Seçilmiş veya atanmış olmayan, otorite ve yetkilerini sosyal yapıdan, geleneklerden alan dedeler, efeler, şeyhler, ağalar gibi liderlere geleneksel veya sosyal önder denir (Peker ve Aytürk, 2000:50-51).

Yabancı literatürde “Opinion Leader” kavramına yakın bir anlamı olan kanaat önderleri, düşünceleri ve davranışlarıyla etrafındaki kişiler tarafından model olarak görülen, insanlar üzerinde etkisi olan kişilerdir. Kanaat önderi aynı zamanda yaklaşık olarak aydın, fikir önderi gibi anlamlara da gelmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde etki alanı değişiklik göstermekle birlikte, çevresindeki insanların saygı gösterdiği, danıştığı, düşüncelerine değer verdiği, belirli konular üzerinde uzmanlığı kabul edilen, toplum üzerinde yönlendirici etki yapma gücüne sahip kişilere kanaat önderi denilir. Kanaat önderleri sahip olduğu etnik, dini veya fikri özellikler nedeniyle çok büyük kitleleri etkileyebilecek, peşinden sürükleyebilecek güce sahip olabilir. Kanaat önderlerinin toplumu etkileme ve kamuoyu oluşturma gücü kimi zaman medyanın gücünden bile fazla olmaktadır (Mutlu, 1993:122; Kışlalı, 1997:330).

Türkiye’de özellikle son yıllarda kanaat önderi kavramı kullanılırken genellikle dini yönden öne çıkmış kişiler anlaşılırken, zaman zaman sivil toplum kuruluşu yöneticileri, akademisyenler, iş adamları gibi kişiler için de bu kavram kullanılmaktadır. Kavramın kullanıldığı konuya göre kanaat önderi din adamı, muhtar, sivil toplum kuruluşu yetkilisi, Alevi Dedesi, aşiret reisi, iş adamı olabilmektedir. Bu kanaat önderlerinin bazıları dernek gibi formal bir yapıyla bağlantılı olabildiği gibi çoğu zaman herhangi bir formal bağlantısı olmayan bir kişi de olabilmektedir.

Son zamanlarda güncel medya haberlerinde dini kanaat önderi denildiğinde sadece Müslümanların değil diğer dinlerin kanaat önderlerinden de bahsedildiği

görülmektedir. Örneğin Diyarbakır Valiliği tarafından düzenlenen iftar yemeğine katılanlardan bahsedilirken bölgedeki Müslüman kanaat önderlerinin yanında Mardin Metropolitisi Saliba Özmen ve Meryem Ana Kilisesi Papazı Yusuf Akbulut'un da bu davete katıldıkları belirtilmiştir (haberler.com, 2013).

1.4.2. Kanaat Önderlerinin Önemi

Gün geçtikçe önemi ve toplum üzerindeki etkileri daha fazla anlaşılan kanaat önderleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri başta olmak üzere Türkiye'nin her yerinde özellikle yerel krizlerin, kan davalarının ve toplumsal hareketlerin yönetilmesinde ve çatışmaların çözülmesinde kilit rol almaktadır. Son zamanlarda kanaat önderlerinin bu etkili ve önemli yönünün farkına varan devlet yetkilileri de gerek toplumsal sorunların çözümünde gerekse sosyal, kültürel faaliyetlerde kanaat önderleriyle daha fazla işbirliğine gitmekte, iletişimi artırmaya çalışmaktadır.

Türkiye'de kanaat önderlerinin toplumsal hayattaki yeri ve önemiyle, özellikle de huzur ve güvenliğin sağlanmasındaki rolleriyle ilgili en çarpıcı örneklerden birisi Erzurumlu Naim Gölleroğlu Hoca'dır (1925-1999). Erzurum'da 1993 yılında PKK terör örgütünün yaptığı Yavi ve Çiçekli Köyü katliamlarının ardından on binlerce kişi sokağa dökülmüş, güvenlik görevlileri olayları yatıştıramamıştı. Olayların yatıştırılmasında sıkıntı yaşanması üzerine Vali ve Kolordu Komutanı, tüm Erzurum halkı üzerinde etkisi olan şehrin kanaat önderi Naim Hoca'yı halka seslenmesi için davet etmişler, Naim Hoca halka sükûnet ve sağduyu çağrısında bulunmuş, bunun sonucunda şehirde asayiş sağlanabilmiştir. Naim Hoca toplumsal huzurun sağlanmasındaki bu başarısının ardından dönemin Başbakanı Tansu Çiller tarafından Ankara'ya davet edilerek tebrik edilmiş, tüm ülkeye örnek gösterilmiştir (Sabuncuoğlu, 2011; Yıldırım, 2004). Yüzlerce, hatta binlerce güvenlik görevlisinin önleyemediği toplumsal olayları tek başına, şiddetten uzak bir şekilde yatıştırabilen kanaat önderi Naim Hoca bu konuda dikkat çeken bir örnektir. Naim Hoca'nın vefatından sonra, Erzurum'da 1993 yılındaki olayların benzeri 2007 yılında şehit haberlerinin ardından yaşanmış, halkın protesto gösterileri güvenlik görevlileri tarafından zorlukla önlenebilmiştir.

Kanaat önderlerinin toplum için önemi ve etkisine verilebilecek bir diğer örnek de Diyarbakır'da yapmış olduğu olumlu faaliyetleriyle tanınan Liceliler Derneği Eski Başkanı Sait Şanlı'dır. Şanlı, kanaat önderlerinin topluma, dolayısıyla da huzur ve güvenliğin sağlanmasına nasıl katkı sağlayabileceğine iyi bir örnektir. Liceliler Derneği olarak 9 yılda 454 kan davasını bitiren, 97 kız kaçırma olayını töre veya cinayeti işlenmeden çözen bu başarılı kanaat önderi, Türkiye'de sivil toplumun etkili ve verimli kullanıldığında ne kadar güçlü olabileceğinin somut bir göstergesidir. Diyarbakır'da sokakta bıçaklı kavga eden iki çocuğu aileleriyle de görüşerek barıştıran, bununla da yetinmeyip daha sonra da çocuklara sahip çıkan Sait Şanlı, Diyarbakır'daki sokak çocuklarına tüm sivil toplum kuruluşlarının sahip çıkması durumunda sokakta çocuk kalmayacağını ifade etmiştir. Liceliler Derneği Eski Başkanı Sait Şanlı'nın başarılarında toplumsal sorunların çözümünde dernek yönetiminde bulunan öğretmen, avukat, din görevlisi ve emekli polisin başta olmak üzere Mülki Amirlerin, Emniyet Müdürlerinin ve Jandarma Komutanlarının büyük destekleri de önemli pay sahibidir. Eğitimsizlik ve cahillik yüzünden çok kolay bir şekilde suça karışabilen kişilerin bulunduğu, trafik kazası yüzünden bile kan davalarının başladığı bölgede Liceliler Derneği gibi toplumun sorunlarını büyümeden, kronikleşmeden çözüme kavuşturabilen sivil toplum kuruluşları ve kanaat önderleri devletin ve güvenlik kuvvetlerinin de yükünü hafifletmekte, toplumsal huzura katkı sağlamaktadır (Özşanlı, 2009:57-61).

Kanat önderlerinin toplumsal huzurun ve güvenliğin sağlanmasındaki katkılarına bir örnek de 2013 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Hatay ilindeki protesto eylemlerinde bölgenin kanaat önderlerinin halkı sakinleştirmedeki ve şehirde sükûnet sağlanmasındaki rolleridir. Hatay'daki olaylarda güvenlik görevlilerinin çabalarına rağmen sakinleşmeyen halk, bölgenin kanaat önderlerinin araya girmeleri ve insanları ikna etmeleri sonucunda protesto eylemlerini sona erdirmişlerdir (Radikal, 2013a).

Türkiye'de son yıllarda devletin halka ve kanaat önderlerine yaklaşımı da değişim göstermiştir. Eskiden topluma daha fazla şüpheli ve mesafeli davranan devlet yetkileri son zamanlarda halkla, kanaat önderleriyle kaynaşmakta ve iletişim kurmaya gayret göstermektedir. Askeri yetkilerin de bu değişimde geri

kalmadıklarına bir örnek 3. Piyade Tümeni 7. Hudut Alayı Komutanı'nın Hakkâri'de 81 yaşındaki kanaat önderi Latifan Katırcı'yı ziyaret etmesi ve Kürtçe selam vermesidir (Radikal, 2013b).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TERÖRLE MÜCADELE VE SİVİL TOPLUM

Türkiye’de terörle mücadele süreci özellikle son otuz yıldaki artan terör olaylarıyla dikkat çekmektedir. Bu süreçte Türkiye’de dönemlere göre farklı terörle mücadele stratejileri takip edilmiş, sürekli yenilenen ve değişen bir terörle mücadele politikası olmuştur. Değişen terörle mücadele politikalarına paralel olarak özellikle yasal düzenlemeler ve terörle mücadelede görev alan devlet birimlerinde bazı reformlar gerçekleşmiştir.

Bu bölümde ilk olarak Türkiye’nin uzun yıllar boyunca değişimlere uğrayarak son halini almış olan terörle ilgili yasal düzenlemeleri incelenecektir. Daha sonra ise terörle mücadelede görev alan birimlerin tarihsel değişim süreciyle birlikte mevcut durumları üzerinde durulacaktır. Bu bölümün son kısmında ise, Türkiye’nin terörle mücadele stratejileri ve sıklıkla Türkiye ile karşılaştırılan İngiltere ve İspanya’nın terörle mücadele stratejileri, sivil toplumun rolü perspektifinden incelenecektir.

3.1. TÜRKİYE’DE TERÖRLE MÜCADELENİN YASAL DAYANAĞI

Türkiye’de terörle mücadele stratejilerinin tarihsel değişimine ve detaylarına göz atmadan önce terörle mücadelenin yasal dayanağını incelemek yerinde olacaktır. Terörle mücadele gibi çok hassas bir konuda amaçlara ulaşmak için takip edilen yolların ve uygulanan yöntemlerin hukukun üstünlüğü ve insan hakları standartları esaslarına göre planlanması büyük önem arz etmektedir. Aksi takdirde dünya üzerindeki örnekler de göstermektedir ki, devletlerin terörle mücadele ederken yaptıkları hatalar ve hukuk dışı uygulamalar terör örgütleri için propaganda malzemesi olmakta, terörün bitmesine değil bilakis artmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de ve dünyada yaşanmış bazı örnekler bu mücadelenin hukuk kurallarına uygun, yasal çerçeveyi aşmadan yürütülmesinin önemini daha iyi göstermektedir.

Türkiye’de son kırk yılda terörle ilgili olarak yapılmış olağanüstü hal ve sıkıyönetim gibi bazı yasal düzenlemelerin olumsuz etkileri günümüzde hala devam etmektedir. Son kırk yıla bakıldığında terör örgütlerinin bu kadar uzun süredir yaşama şansı bulmalarına ortam hazırlayan, örgütlere propaganda malzemesi sağlayan, rahatlıkla ve kolaylıkla eleman kazanmalarına zemin hazırlayan bazı hataların yapıldığı görülmektedir. Bu hataların ve yanlış uygulamaların çoğu ise olağanüstü hal ve sıkıyönetim zamanlarında yapılmış, olumsuz etkileri ise günümüze kadar sürmüştür. Temel hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı, keyfi uygulamaların olduğu olağanüstü hal ve sıkıyönetim dönemleri, Türkiye’nin terörle mücadele sürecinde pek çok problemin ana kaynaklarından olmuştur. Türkiye’de terörün sebepleri ve kaynaklarıyla ilgili yapılmış hemen her araştırmada olağanüstü hal ve sıkıyönetim dönemlerindeki köy boşaltma-yakma, kişilerin haklarını kısıtlama ve kötü muamele gibi hukuk dışı uygulamalardan bahsedilmektedir. Bu bağlamda terörle mücadele edilirken yapılmış yasal düzenlemelerin önemi daha da iyi anlaşılmaktadır.

Türkiye’de terörle ilgili çok sayıda yasal düzenleme bulunmaktadır. Bu yasal düzenlemeler özellikle Türkiye’nin uluslararası ilişkileriyle birlikte daha fazla gündeme gelmeye başlamıştır. Türkiye’nin terörle ilgili ulusal ve uluslararası mevzuatı, Adalet Bakanlığı Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan listeye göre şöyle sıralanmaktadır (Adalet Bakanlığı, 2013);

- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası
- 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu
- 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu
- 5190 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda Değişiklik Yapılması ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun
- 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu

- 5952 sayılı Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, Madde Gerekçeleri ve Kanun Hakkındaki Komisyon Raporu
- 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında Kanun
- 4959 sayılı Topluma Kazandırma Kanunu
- 5549 sayılı Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanun
- 5726 sayılı Tanık Koruma Kanunu
- 1481 sayılı Asayişe Müessir Bazı Fiillerin Önlenmesi Hakkında Kanun
- 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu
- 1481 sayılı Asayişe Müessir Bazı Fiillerin Önlenmesi Hakkında Kanun
- 5187 sayılı Basın Kanunu
- 5253 sayılı Dernekler Kanunu
- 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu
- 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu
- 442 sayılı Köy Kanunu
- 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun
- 2821 sayılı Sendikalar Kanunu
- 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu
- 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu
- 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu
- 1774 Sayılı Kimlik Bildirme Kanunu
- 2935 Sayılı Olağanüstü Hal Kanunu
- 1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu

- Terör Eylemleri Nedeniyle Şehit ve Malul Olanların Yakınlarının ve Çalışabilecek Durumdaki Malullerin Kamu Kurum ve Kuruluşlarında İstihdamı Hakkında Yönetmelik
- Terörle Mücadelede Görev Alan Personelin, Bu Görevlerinin İfasından Doğduğu İddia Edilen Suçlardan Dolayı Yapılan Soruşturma ve Kovuşturmalarda Müdafî Olarak Belirlediği Avukat veya Avukatların Ücretlerinin Ödenme Usul ve Esaslarına Dair Yönetmelik

Türkiye'nin son yıllarda özellikle AB ve BM mevzuatı kapsamında gerçekleştirdiği çok sayıda terörle ilgili yasal düzenlemelerinden bazıları ise şunlardır (Adalet Bakanlığı, 2013);

A. Avrupa Konseyi Sözleşmeleri,

- Terörizmin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi (European Convention on the Suppression of Terrorism)
- Suçtan Kaynaklanan Gelirlerin Aklanması, Araştırılması, Ele Geçirilmesi ve El Konulmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (Karapara) (Convention On Laundering, Search, Seizure And Confiscation Of The Proceeds From Crime)
- Suç Gelirlerinin Aklanması, Araştırılması, El Konulması, Müsaderesi ve Terörizmin Finansmanına İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi (Varşova Sözleşmesi)
- Suç Gelirlerinin Aklanması, Aranması, Zaptı ve Müsadere Edilmesi Hakkında Sözleşme (Strasburg Konvansiyonu)

B. Avrupa Birliği Sözleşmeleri

- Aklama Suçu
 - ✓ 2005/60 EC sayılı AB Direktifi

- ✓ 2001/97/EC numaralı Karaparanın Aklanmasında Mali Sistemin Kullanılmasının Önlenmesine İlişkin 91/308/EEC numaralı Direktifte Değişiklik Yapılması Hakkında Direktif
- ✓ 1991/308/EEC numaralı Karapara Aklanmasının Önlenmesine Dair Avrupa Topluluğu Konsey Direktifi
- Terörizmin Finansmanı
 - ✓ 2005/60 sayılı AB Direktifi

C. Birleşmiş Milletler Sözleşmeleri

- Birleşmiş Milletler Uçakların Kanun Dışı Yollarla Ele Geçirilmesinin Önlenmesi Hakkında Sözleşme
- Birleşmiş Milletler Sivil Havacılığın Güvenliğine Karşı Kanun Dışı Eylemlerin Önlenmesine İlişkin Sözleşme
- Birleşmiş Milletler Diplomatik Temsilcilikler de Dâhil Olmak Üzere, Uluslararası Korunmaya Sahip Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme
- Birleşmiş Milletler Rehine Alınmasına Karşı Uluslararası Sözleşme
- Uçaklarda İşlenen Suçlar ve Diğer Eylemler Hakkında Sözleşme
- Sivil Havacılık Güvenliğine Karşı Eylemlerin Önlenmesine İlişkin Sözleşme'ye ek 24 Şubat 1988 tarihinde Montreal'de imzalanan Protokol
- Nükleer Materyallerin Fiziki Korunmasına ilişkin Sözleşme
- Deniz Taşımacılığında Yasaya Aykırı Eylemlerin Ortadan Kaldırılması Hakkında Sözleşme
- Kıta Sahaneliği Üzerine Yerleştirilmiş Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Protokol

- Plastik Patlayıcıların Tanımlanabilir Biçimde İşaretlenmesi Sözleşmesi
- Terörist Bombalama Eylemlerinin Önlenmesi Sözleşmesi
- Aklama Suçu
 - ✓ Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (Viyana Konvansiyonu)
 - ✓ Sınırışan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi (Palermo Konvansiyonu)
- Terörizmin Finansmanı
 - ✓ BM Terörizmin Finansmanının Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme

D. Uluslararası Bazı Sözleşmeler

- Uçaklarda İşlenen Suçlar ve Diğer Bazı Eylemlere İlişkin Sözleşme
- Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme
- Terörizmin Bastırılmasına (Suppression) Dair Avrupa Sözleşmesi
- Terörizmin Bastırılmasına (Suppression) Dair Avrupa Sözleşmesi Tadil Protokolü

Görüldüğü üzere terörle ilgili çok sayıda ulusal ve uluslararası yasal düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemelerin bir kısmı doğrudan terörle ilgili iken bir kısmı ise dolaylı yönlerden ilgilidir. Türkiye’de terörle mücadelede öne çıkan bazı önemli yasal düzenlemeler aşağıda daha detaylı olarak incelenecektir.

3.1.1. Olağanüstü Hal Yönetimi

Olağanüstü hal, tehlikeli salgın hastalık, tabii afet, ekonomik bunalım veya devletin anayasal sistemini hedef alan şiddet içerikli eylemlerin yaygınlaşması durumlarında başvurulanan yönetim usulüne denilir. Olağanüstü hal rejimi devletin, karşılaştığı tehdit veya tehlikelerle normal hukuk kuralları içinde baş edemeyeceği durumlarda başvurduğu olağanüstü yönetim usulleridir. Olağanüstü hal belirli bir süre için ilan edilir, geçici olarak temel hak ve özgürlüklerin bir kısmının veya tamamının durdurulmasına ve vatandaşlar için para, mal veya çalışma sorumlulukları getirilmesini sağlayan bir yönetim şeklidir (Özbudun, 2013:158).

1982 Anayasası üç farklı maddede olağanüstü hal türlerinden bahsetmektedir. Anayasa'nın “Tabii afet ve ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilânı” başlıklı 119. Maddesine göre (T.C. Anayasası, Md. 119);

Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir.

İkinci olağanüstü hal yönetimi “Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle olağanüstü hal ilânı” başlığı altında 120. maddede düzenlenmiştir. Bu maddeye göre (T.C. Anayasası, Md. 120);

Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir.

Anayasa’ya göre ilân edilebilecek üçüncü olağanüstü hal ise sıkıyönetimdir. Anayasa’nın “Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali” başlıklı 122. Maddesine göre (T.C. Anayasası, Md. 122);

Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hal ilânını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması veya vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilân edebilir.

Anayasa’da olağanüstü hallerle ilgili düzenleme 121. Maddede yapılmıştır. Bu maddenin 2. Fıkrasına göre (T.C. Anayasası, Md. 121/2);

...temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandıracağı veya nasıl durdurulacağı, halin gerektirdiği tedbirlerin nasıl ve ne suretle alınacağı, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceği, görevlilerin durumlarında ne gibi değişiklikler yapılacağı ve olağanüstü yönetim usulleri, Olağanüstü Hal Kanununda düzenlenir.

Yukarıda belirtilen Anayasa maddeleri doğrultusunda çıkarılan 13.05.1971 kabul tarihli, 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu’nun 2. Maddesine göre;

Sıkıyönetim altına alınan yerlerde genel güvenlik ve asayişe ilişkin zabıta kuvvetlerine ait görev ve yetkiler Sıkıyönetim Komutanlığına geçer. Zabıta kuvvetleri bütün teşkilatı ile Sıkıyönetim Komutanının emrine girer.

Sıkıyönetim bölgesindeki zabıta kuvvetleri; Sıkıyönetim hizmetlerinin yapılmasından dolayı Sıkıyönetim Komutanlığına, bu hizmetler dışında kalan hizmetlerin yürütülmesinden dolayı da adli ve idari makamlara karşı sorumludur. Milli İstihbarat Teşkilatı Sıkıyönetim Komutanlığı ile işbirliği yapar. Sıkıyönetim Komutanlığı, bu kanunla kendisine verilen görev ve yetkileri o yerin zabıta kuvvetleri ve tefrik edilecek askeri birlikler ile yürütür. Barışta ve zorunlu hallerde

Sıkıyönetim komutanı o yer veya o yere en yakın Garnizon Komutanlarından yeteri kadar birliğin emrine verilmesini isteyebilir. Bu istek derhal yerine getirilir.

Sıkıyönetim Komutanı, bölgesi içinde gerek zabıta kuvvetlerinin ve gerekse askeri personelin görev yerlerini değiştirebilir. Hizmet gereklerini dikkate alarak zabıta kuvvetlerinde askeri personel kullanılabilir. Bu takdirde müdür seviyesindeki personel Sıkıyönetim Komutanı emrinde müşavir olarak görevlerine devam ederler.

Türkiye’de değişik sebeplere bağlı olarak sıkıyönetimler ilan edilmiştir. Aşağıdaki tabloda 1925 yılında 1987 yılına kadar farklı dönem ve bölgelerde ilan edilmiş sıkıyönetimlerle ilgili bilgiler bulunmaktadır (wikipedia, 2013).

Tablo 3.1: Türkiye'de İlan Edilmiş Sıkıyönetimler

Bölge	Sebep	Tarih
Muş, Bingöl, Elazığ, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Tunceli, Şanlıurfa, Bitlis, Van, Hakkâri, Malatya, Erzurum	Şeyh Said İsyanı	24 Şubat 1925 23 Aralık 1927
Menemen, Manisa, Balıkesir	Kubilay Olayı	1 Ocak 1931 9 Mart 1931
İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale, Kocaeli	İkinci Dünya Savaşı	20 Ekim 1940 23 Aralık 1947
İstanbul, Ankara ve İzmir	6-7 Eylül Olayları	7 Eylül 1955 7 Haziran 1956
İstanbul ve Ankara	1960 Öğrenci Olayları 27 Mayıs Hareketi	28 Nisan 1960 1 Aralık 1961
İstanbul, Ankara ve İzmir	20-21 Mayıs Olayları	21 Mayıs 1963 20 Temmuz 1964
İstanbul, Kocaeli (Merkez) ve Gebze	15-16 Haziran İşçi Olayları	16 Haziran 1970 16 Eylül 1970
İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, İzmir, Eskişehir, Ankara, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt	12 Mart Muhtırası	26 Nisan 1971 26 Eylül 1973
İstanbul, Ankara, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale,	Kıbrıs Harekâtı	20 Temmuz 1974 2 Eylül 1975

Bölge	SebeP	Tarih
Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Antalya, Muğla, Adana, İçel ve Hatay		
Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas, Şanlıurfa, Adıyaman, Hakkâri, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Tunceli, İzmir, Hatay, Ağrı	Yaygın Şiddet Hareketleri	26 Aralık 1978 12 Eylül 1980
Tüm Türkiye	12 Eylül Darbesi	12 Eylül 1980 19 Temmuz 1987

Kaynak: wikipedia, 2013.

Türkiye’de 12 Eylül 1980 darbesinden önce 19 ilde devam etmekte olan sıkıyönetim, 12 Eylül’den sonra tüm illerde ilan edildi. Daha sonra 19 Mart 1984 tarihinden itibaren 19 Temmuz 1987 tarihine kadar kademeli olarak tüm Türkiye’de kaldırıldı. Sıkıyönetimin kaldırıldığı bazı illerde olağanüstü hal ilan edildi (Belgenet, 2010).

Tablo 3.2: Türkiye'de İllere Göre Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal Tarihleri

İL	Sıkıyönetim İlanı	Sıkıyönetim Sonu	Olağanüstü Hal İlanı	Olağanüstü Hal Sonu
Adana	26.12.1978	19.11.1985	19.11.1985	19.03.1987
Adıyaman	26.04.1979	19.11.1985	19.11.1985	19.03.1986
Afyon	12.09.1980	19.07.1984		
Ağrı	20.04.1980	19.11.1985	19.11.1985	19.03.1987
Amasya	12.09.1980	19.07.1984	19.07.1984	19.03.1985
Ankara	26.12.1978	19.07.1985	19.07.1985	19.11.1986
Antalya	12.09.1980	19.11.1984	19.03.1985	19.07.1985
Artvin	12.09.1980	19.07.1985	19.07.1985	19.03.1986
Aydın	12.09.1980	19.07.1984	19.07.1984	19.11.1984
Balıkesir	12.09.1980	19.07.1984	19.07.1984	19.11.1984
Bilecik	12.09.1980	19.03.1984		
Bingöl	26.12.1978	19.03.1986	19.03.1986	06.10.1997
Bitlis*	12.09.1980	19.03.1984	19.03.1984	19.07.1984
Bolu	12.09.1980	19.07.1984		
Burdur	12.09.1980	19.03.1984		
Bursa	12.09.1980	19.11.1984	19.03.1985	19.03.1986
Çanakkale	12.09.1980	19.03.1984	19.03.1984	19.07.1984
Çankırı	12.09.1980	19.03.1984	19.03.1984	19.11.1984
Çorum	12.09.1980	19.07.1984	19.07.1984	19.07.1985
Denizli	12.09.1980	19.11.1984	19.11.1984	19.03.1985
Diyarbakır	26.04.1979	19.07.1987	19.07.1987	30.11.2002
Edirne	12.09.1980	19.07.1985	19.07.1985	19.11.1985
Elazığ	26.12.1978	19.03.1986	19.03.1986	19.03.1993
Erzincan	26.12.1978	19.07.1985	19.07.1985	19.11.1985
Erzurum	26.12.1978	19.11.1985	19.11.1985	19.03.1986
Eskişehir	12.09.1980	19.11.1984	19.11.1984	19.03.1985
Gaziantep	26.12.1978	19.11.1985	19.11.1985	19.03.1986
Giresun	12.09.1980	19.11.1984	19.11.1984	19.03.1985

* Bitlis'te 19 Mart 1994 - 6 Ekim 1997 tarihleri arasında tekrar Olağanüstü Hal ilan edildi.

İL	Sıkıyönetim İlanı	Sıkıyönetim Sonu	Olağanüstü Hal İlanı	Olağanüstü Hal Sonu
Gümüşhane	12.09.1980	19.03.1984	19.03.1984	19.11.1984
Hakkâri	26.04.1979	19.07.1987	19.07.1987	30.07.2002
Hatay	20.02.1980	19.11.1985	19.11.1985	19.03.1987
Isparta	12.09.1980	19.03.1984	19.03.1984	19.11.1984
İstanbul	26.12.1978	19.11.1985	19.11.1985	19.07.1988
İzmir	20.02.1980	19.07.1985	19.07.1985	19.11.1986
Kahramanmaraş	26.12.1978	19.11.1984	19.03.1985	19.11.1985
Kars	26.12.1978	19.11.1985	19.11.1985	19.11.1986
Kastamonu	12.09.1980	19.03.1984	19.03.1984	19.07.1984
Kayseri	12.09.1980	19.11.1984		
Kırklareli	12.09.1980	19.03.1984		
Kırşehir	12.09.1980	19.03.1984	19.03.1984	19.11.1984
Kocaeli	12.09.1980	19.11.1984	19.03.1985	19.11.1985
Konya	12.09.1980	19.11.1984		
Kütahya	12.09.1980	19.03.1984		
Malatya	26.12.1978	19.11.1984	19.03.1985	19.03.1986
Manisa	12.09.1980	19.11.1984	19.11.1984	19.03.1985
Mardin	26.04.1979	19.07.1987	19.07.1987	30.11.1996
Mersin	12.09.1980	19.11.1984	19.03.1985	19.03.1986
Muğla	12.09.1980	19.07.1984		
Muş	12.09.1980	19.03.1984		
Nevşehir	12.09.1980	19.07.1984		
Niğde	12.09.1980	19.07.1984	19.07.1984	19.11.1984
Ordu	12.09.1980	19.07.1985	19.07.1985	19.07.1986
Rize	12.09.1980	19.07.1984	19.07.1984	19.03.1985
Sakarya	12.09.1980	19.07.1984	19.07.1984	19.03.1985
Samsun	12.09.1980	19.11.1984	19.03.1985	19.07.1985
Şanlıurfa	26.12.1978	19.03.1986	19.03.1986	19.03.1987
Siirt	26.04.1979	19.07.1987	19.07.1987	30.11.1999
Sinop	12.09.1980	19.03.1984	19.03.1984	19.07.1984
Sivas	26.12.1978	19.11.1984	19.03.1985	19.07.1986
Tekirdağ	12.09.1980	19.07.1984		

İL	Sıkıyönetim İlanı	Sıkıyönetim Sonu	Olağanüstü Hal İlanı	Olağanüstü Hal Sonu
Tokat	12.09.1980	19.11.1984	19.03.1985	19.07.1985
Trabzon	12.09.1980	19.11.1984	19.03.1985	19.07.1985
Tunceli	26.04.1979	19.03.1986	19.03.1986	30.07.2002
Uşak	12.09.1980	19.11.1984	19.11.1984	19.03.1985
Van	12.09.1980	19.03.1987	19.07.1987	30.07.2000
Yozgat	12.09.1980	19.07.1984		
Zonguldak	12.09.1980	19.11.1984	19.03.1985	19.07.1985

Kaynak: ob.nubati.net, 2013; Hürriyet, 2002.

Anayasa’da olağanüstü hal ile ilgili konuların kanunla düzenlenmesinin belirtilmesi üzerine 25.10.1983 tarihinde 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu çıkarılmıştır. Kanununun 9-11. maddelerinde olağanüstü hal zamanlarında alınacak tedbirler sıralanmış, normal durumlara göre temel hak ve özgürlüklerde kısıtlamalara gidilebileceği belirtilmiştir. Olağanüstü halde sıkıyönetimden farklı olarak kolluk görevlilerinin yetkileri askere geçmez. Olağanüstü halin uygulanmasında görev ve yetki askerlere değil il valisine veya olağanüstü hal birden fazla ili kapsıyorsa bölge valilerine verilmiştir. Yine olağanüstü halde sıkıyönetimden farklı olarak yargı yetkisi askeri mahkemelere değil normal mahkemelerde verilmiştir. Görüldüğü üzere sıkıyönetim ile olağanüstü hal yönetimleri arasında farklı bazı hususlar vardır ancak ikisinin de önemli ortak noktası temel hak ve özgürlükleri kısıtlanması ve gerektiğinde tamamen durdurulmasıdır (Özbudun, 2013:159-160).

Olağanüstü halin ilan edilmesiyle birlikte terörle mücadele eden güvenlik birimlerinin bazı yönlerden işlerinin kolaylaştığı ifade edilse de genel olarak bakıldığında olağanüstü hal, bazı görevlilerin hataları ve haksız uygulamaları nedeniyle bölge insanın devletten uzaklaşmasına sebep olmuştur. Bölgedeki pek çok faili meçhulün yaşandığı daha sonrasında devletin bu haksızlıklar yüzünden tazminat ödemeye mahkûm edildiği olağanüstü hal, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin kararı ile 30 Kasım 2002 tarihinde kaldırılmıştır (Alkan, 2010:106).

Sıkıyönetim ve olağanüstü hal dönemlerinde yapılan hatalar yüzünden ekilen nefret ve kin tohumlarının olumsuz etkileri hala devam etmektedir. Bu dönemin en karanlık ve kötü muamelelerin odak noktası haline gelmiş olan örneklerinden birisi de Diyarbakır Cezaevi'dir. 1980 yılından itibaren yüzlerce bölge insanın hapsedildiği ve inanılmaz işkencelerin yapıldığı bu cezaevi, Türkiye'nin otuz yılda binlerce can kaybına sebep olan terörle mücadelesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Cezaevindeki işkence ve kötü muamelelerin ardından 1984 yılından itibaren tahliye olanların neredeyse hepsinin terör örgütü PKK'nın dağ kadrosunu oluşturması yapılan uygulamanın bedelinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır (Düzel, 2009).

Bazı devlet görevlilerinin özellikle olağanüstü hal dönemlerindeki haksız uygulamaları ve hataları ilerleyen yıllarda hukuki yönlerden gündeme gelmiş, birçok dava açılarak devlet aleyhinde kararlar çıkmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde (AİHM) pek çok davada devlet çok miktarda maddi tazminat ödemeye mahkûm edilmiş, devletimizin bu konular yüzünden her alanda sıkıntı yaşadığı görülmüştür. Bu davalardan birisi olan 8 Ocak 2008 tarihli Enzile Özdemir/ Türkiye davasında Enzile Özdemir'in eşi Mehmet Özdemir'in gözüaltına alındıktan sonra kayb olduğu kanaatine varılması nedeniyle AİHM tarafından Türkiye 65.676 avro para cezasına çarptırılmıştır. Yine olağanüstü hal dönemindeki uygulamalardan birisi olan köy boşaltma ve yakma da bölgede sıkça yaşanmış, çok sayıda mağduru olan uygulamalardır (Zengin ve Demir, 2011:16). Resmi bilgilere göre bölgedeki 19 ilde, terör sebebiyle boşalttırılmış köy sayısı 809, mezra sayısı ise 1.612 olarak açıklanmıştır. Köy veya mezralarını boşaltmak zorunda kalan vatandaş sayısı ise 311.291 olarak ifade edilmiştir (TBMM Araştırma Raporu, 1998:1-2). AİHM tarafından olağanüstü hal dönemindeki uygulamalar nedeniyle devlet aleyhine açılmış davalarda, davacıların iddiaları ispat edilememiş olsa bile devlet yetkilerinin şikâyetlerle ilgili etkin soruşturma yapmaması kanaatiyle Türkiye çok sayıda davada tazminat ödemeye mahkum edilmiştir (Zengin ve Demir, 2011:16).

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde uzun yıllar boyunca birçok hukuk dışı uygulamanın ve mağduriyetin yaşandığı olağanüstü hal yönetiminin kaldırılmasının ardından terör olaylarının artmasıyla birlikte yeniden ilan edileceği söylentileri çıkmaya başlamıştı. Bunun üzerine daha önceki yıllarda

olağanüstü halin bölge insanı üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle, bölgede sivil toplum kuruluşları ve kanaat önderleri açıklama yaparak tekrar olağanüstü hal ilanı ile ilgili yapılan açıklamaları eleştirmişler, olağanüstü halin demokratikleşmeye aykırı ve geriye dönüş olacağını ifade etmişlerdir (Habertürk, 2010).

3.1.2. Terörle Mücadele Kanunu

Terör kavramı çok eski bir kavram olmasına rağmen terör suçu, Türk ceza hukuku sisteminin 1990'lı yıllara kadar yabancı olduğu bir konuydu. Türkiye'de daha önceleri terörle mücadele, Türk Ceza Kanunu başta olmak üzere diğer kanunlardan alınan yetkiye istinaden yapılmakta iken 12 Nisan 1991 tarihinde 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla birlikte terörle mücadele ile ilgili bazı kavramlar tanımlanmış, yargılama ve cezalandırma usullerine yeni hükümler getirilmiştir. Kanunun çıkarılışında ana gerekçe terörle mücadele için hukuki düzenlemeler getirmektir. Terörle Mücadele Kanunu hazırlanırken TBMM Adalet Komisyonu raporunda kanunun amacı şöyle açıklanmıştır (TBMM Tutanak Dergisi, 1991; Kuzu, 1993:55-58):

Terörizm, tarihin en eski zamanlarından beri toplumları ve ülkeleri tehdit etmektedir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda terörizm gün geçtikçe yaygınlaşmıştır. Uygulama alanı olarak seçilen bazı küçük ülkelerde başarıya ulaşmış, uygulayıcı olan bazı ülkeleri cesaretlendirmiş, böylece terör alanı gittikçe genişlemiştir. Bu safhadan sonra terörizm, tehdit olmaktan çıkmış ve büyük bir tehlike olarak önümüze gelmiştir. Bazı terörist devletlerce gösterilen destek, zamanla terörizmin boyutlarının büyümesine ve uluslararası nitelik kazanmasına neden olmuştur. Bilindiği gibi ülkemiz de coğrafi konumu itibarıyla terörizme hedef olan bir ülke durumundadır. Bu sebeple de yıllardan beri bu mücadelenin içerisindeyiz.

Bazı Batı ülkeleri ve diğer ülkelerde uygulanan "Kamu Düzeninin Sağlanması, Terörist Gruplarla Mücadele, Şiddet Suçlarının Önlenmesi" kanunlarında görüldüğü gibi ülkemizde de Anayasa çerçevesinde hukuka ve demokratik hak ve özgürlüklere uygun olarak kanunî düzenlemeye ve uzun vadeli terörizm tehdidine karşı tedbirlere ihtiyaç bulunduğu zarureti ortaya çıkarmıştır.

Bir yandan Anayasanın tanıdığı temel hak ve hürriyetlere saygısı olmayan, şiddeti vasıta edinmiş terörizmle mücadele ederken, diğer taraftan çağdaş demokratik toplum düzenine ulaşmak için şiddeti vasıta kılmayan düşünceleri ifade etme hürriyeti ile şiddeti benimsemeyen düşüncelerin örgütlenebilmesi hürriyetini kısıtlayıcı hükümlerde de iyileştirici düzenlemeler yapmak gerekmektedir.

Tasarı ile terör tarif edilmekte, terörizmle mücadelede cezalandırma ve yargılama usullerinde yeni hükümler getirilmekte, görevli kuruluş ve personelin güvence altına alınması gibi hususlara yer verilmekte, düşünceyi ifade ve örgütlenme hürriyetlerini kısıtlayan kanunlar ve hükümler yürürlükten kaldırılarak bunların yerine kaim olmak ve fakat şiddeti vasıta kılmayan düşünceyi ifade hürriyeti ile bu düşünceler etrafında örgütlenme hürriyetini koruyan düzenleme yapılmakta, toplumsal barışa da katkı sağlamak üzere çeşitli nedenlerle suç işlemiş kişileri topluma kazandırmak için kesinleşmiş mahkûmiyetlerinin infazının bir defaya mahsus olmak üzere mahkemelerce geri bırakılmasına imkân sağlanmaktadır.

Terörle Mücadele Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte Türk Ceza Kanunu'nun 141-142 ve 163. Maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak Terörle Mücadele Kanunu hazırlanırken çok acele edilmiş, detaylı ve gerekli çalışmalar yapılamamıştır. Bu yüzden kanun ilk çıkarıldığı haliyle çok fazla eleştirilmiş, daha sonra da defalarca kez üzerinde değişikliğe gidilmiştir (Torun, 1991:390). Kanunun ilk haliyle ilgili hukuki yönden bakıldığında belirsizlikler, hatalar olduğuna yönelik yorumlar yapılmıştır. Ayrıca kanun ilk çıktığında medyada yer alan eleştirilerin bazıları şunlardır (Kuzu, 1993:67-68):

- Terörle Mücadele Kanunu pek çok çelişki içermektedir,
- Terörle Mücadele Kanunu uygulanırken keyfiliğe yol açacaktır,
- Terörle Mücadele Kanunu ile her birey terörist sayılabilir,
- Terörle Mücadele Kanunu demokrasinin zayıflamasına sebep olacaktır,
- Terörle Mücadele Kanunu yüzünden vatandaş-devlet ilişkileri bozulacak, vatandaşın devlete güveni kalmayacaktır,

- Terörle Mücadele Kanunu ile toplum içinde yeni kamplaşmalar olacaktır,
- Bu kanunla birlikte güvenlik görevlileri taraf olmuştur,
- Terörle Mücadele Kanununda çok sayıda eksiklik vardır,
- Terörle Mücadele Kanunu ile birlikte hukuki karmaşa oluşmuştur,

Terörle Mücadele Kanunu ilk kez yürürlüğe girdiğinde çok geniş ve abartılı eleştiriler olmuştur. Bununla birlikte kanunun ilk hali özellikle Anayasa Hukuku açısından incelendiğinde çok önemli bir yanı dikkat çekmektedir. Bu önemli nokta, Terörle Mücadele Kanununun yürürlüğe girmesiyle birlikte Türk Ceza Kanununun düşünce özgürlüğünü kısıtlayan maddelerinin yürürlükten kaldırılmış olmasıdır (Kuzu, 1993:88).

Türkiye’de 2000 yılından sonra her alanda demokratikleşmeye yönelik adımlar atılmaya başlandığında bu gelişmelerden Terörle Mücadele Kanunu da etkilendi. Nitekim Şubat 2002 ile Mayıs 2004 yılları arasında TBMM tarafından kabul edilen sekiz “Avrupa Birliği Uyum Paketi” 12 Nisan 1991 tarihli Terörle Mücadele Kanunundaki değişiklikleri de içermektedir. 2002 yılındaki birinci uyum paketiyle Terörle Mücadele Kanununun bazı maddeleri değiştirilmiş olsa da asıl önemli değişiklikler Haziran-Temmuz 2003’deki altıncı paketle birlikte yapılmıştır. Altıncı paketle birlikte Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı hedef alan yazılı ve sözlü propaganda ile toplantı gösteri ve yürüyüş yapmayı cezalandıran 8. Madde yürürlükten kaldırılmış ve terörün tanımı yeniden yapılmıştır (Aytar, 2006:1-2).

Terörle Mücadele Kanunu’nda 19 Temmuz 2003 tarihinde yapılan değişikliğe göre terörün tanımı şöyle yapılmıştır:

Terör; cebir ve şiddet kullanarak; baskı, korkutma, yıldırma, sindirme veya tehdit yöntemlerinden biriyle, Anayasada belirtilen Cumhuriyetin niteliklerini, siyasî, hukukî, sosyal, laik, ekonomik düzeni değiştirmek, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, Devlet

otoritesini zaafa uğratmak veya yıkmak veya ele geçirmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin iç ve dış güvenliğini, kamu düzenini veya genel sağlığı bozmak amacıyla bir örgüte mensup kişi veya kişiler tarafından girişilecek her türlü suç teşkil eden eylemlerdir.

Terörle Mücadele Kanunu değişen şartlara göre zaman zaman yeniden düzenlenmiş, terörle hukuk kurallarına uygun şekilde mücadele hedeflemiştir. Bu kanunla terörle mücadelede görev alan güvenlik birimlerinin işleri kolaylaştırılmış, bu kuruluş ve personel güvence altına alınmıştır. Yapılan değişiklikler neticesinde Terörle Mücadele Kanunu, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalara ve sözleşmelere uygun hale getirilmiştir (Alkan, 2010:102-103).

Terörle Mücadele Kanununun 4. Maddesinde 29 Haziran 2006 tarihinde yapılan son değişikliğe göre terör suçları şöyle sıralanmaktadır;

Aşağıdaki suçlar 1 inci maddede belirtilen amaçlar doğrultusunda suç işlemek üzere kurulmuş bir terör örgütünün faaliyeti çerçevesinde işlendiği takdirde, terör suçu sayılır:

a) Türk Ceza Kanununun 79, 80, 81, 82, 84, 86, 87, 96, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 142, 148, 149, 151, 152, 170, 172, 173, 174, 185, 188, 199, 200, 202, 204, 210, 213, 214, 215, 223, 224, 243, 244, 265, 294, 300, 316, 317, 318 ve 319 uncu maddeleri ile 310 uncu maddesinin ikinci fıkrasında yer alan suçlar.

b) 10.7.1953 tarihli ve 6136 sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ile Diğer Aletler Hakkında Kanunda tanımlanan suçlar.

c) 31.8.1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanununun 110 uncu maddesinin dördüncü ve beşinci fıkralarında tanımlanan kasten orman yakma suçları.

ç) 10.7.2003 tarihli ve 4926 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanununda tanımlanan ve hapis cezasını gerektiren suçlar.

d) Anayasanın 120 nci maddesi gereğince olağanüstü hal ilan edilen bölgelerde, olağanüstü halin ilanına neden olan olaylara ilişkin suçlar.

e) 21.7.1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun 68 inci maddesinde tanımlanan suç.

3.1.3. Topluma Kazandırma Kanunları

Türkiye’de genel olarak kamuoyunda “Pişmanlık Yasası” olarak bilinen bu kanunların ilki 1985 yılında “Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanun” adıyla çıkarıldıktan sonra günümüze kadar değişikliklere uğrayarak yedi kez yürürlüğe girmiştir. Bu konuda son olarak çıkarılmış kanun olan 4959 Sayılı 29 Temmuz 2003 tarihli “Topluma Kazandırma Kanunu” ise altı ay yürürlükte kalmıştır (USAK, 2008:42).

2003 yılında çıkarılıp altı ay sonra yürürlükten kaldırılan Topluma Kazandırma Kanununun amacı, siyasî ve ideolojik amaçla suç işlemek için kurulmuş terör örgütleri mensuplarının topluma yeniden kazandırılması, toplumsal huzur ve dayanışmanın güçlendirilerek devam ettirilmesi idi (Topluma Kazandırma Kanunu Md.1). Bu kanun kapsamına girmeyenler ise; genel başkanlık, liderlik, emirlik, başkanlık konseyi üyeliği, merkez komite üyeliği, şura üyeliği gibi üst düzey yöneticiler, kanun hükümlerinden yararlanmak istemediğini beyan edenler, geçmiş dönemde çıkarılan benzer amaçlı yasalardan yararlandığı halde, tekrar terör suçu işleyenlerdir (Aksu, 2003).

“Pişmanlık Yasası” olarak da bilinen bu yasayla terör örgütünde çözümlerin olması hedeflenmiş olsa da kanunun yürürlükte olduğu altı ay boyunca bireysel bazı teslim olmalar dışında terör örgütünden toplu teslimler olmamıştır. Topluma Kazandırma Kanunundan yararlanmak için başvuran örgüt mensuplarının sayısı ise 291’i cezaevinde olmak üzere toplam 300’dür (Radikal, 2008). Hâlbuki kanunun hazırlandığı dönemde yaklaşık olarak 2000-2500 kişinin kanundan yararlanmak için başvuracağı tahmin edilmiştir (Aksu, 2003). Kanundan beklenen başarının elde edilememesinin sebepleri şöyle açıklanabilir (USAK, 2008:44):

- Topluma Kazandırma Kanunu hazırlanma aşamasında iken gündeme çok fazla gelmiş, üzerinde tartışmalar çıkmıştır.
- Örgüt içinde kanuna karşı tedbirler alınmış, özellikle örgüt yöneticilerinin kanundan yararlanıp yararlanmayacakları hususunda yapılan tartışmalar yüzünden, örgüt yöneticileri tarafından bu

kanundan yararlanmaya çalışanlar önceden “hain” ve “ajan” olarak kabul edileceği duyurulmuştur.

- Kamuoyunda kanunla ilgili olarak “pişmanlık” ifadesi çok fazla ön plana çıkmış, teslim olan örgüt mensuplarının ifadelerinde “itirafçılık ve pişmanlık” kavramlarının itici olduğu ifade edilmiştir.
- Topluma Kazandırma Kanunu örgüt mensuplarına yeterince duyurulamamıştır.
- Kanunun örgüt üst düzey yöneticilerini kapsamaması nedeniyle bu yöneticileri diğer örgüt mensuplarının kanundan yararlanmalarını engellemektedir.
- Topluma Kazandırma Kanunu kamuoyunda çok tartışılmış, bu tartışmalarda konuyla ilgili yeterli bilgisi olmayan kişiler tarafından yanlış bilgiler verilmiştir. Bunun sonucunda kamuoyu kanunun amacı ve önemi hakkında tam olarak doğru şekilde bilgilendirilememiştir.
- Daha önce çıkarılan Topluma Kazandırma Kanunlarından yararlanan örgüt mensuplarının topluma uyum sağlayamadıkları için tekrar terör örgütüne veya organize suç örgütlerine katıldıkları görülmüştür.

Daha önce yedi kez çıkarıldığı halde beklenen başarı elde edilemeyen Topluma Kazandırma Kanunlarının yeniden düzenlenerek çıkarılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Terörle mücadelenin çok boyutlu aşamalarından önemli bir aşaması da örgüt mensuplarının uygun şekilde örgütten çözümlerini sağlayabilecek yasal düzenlemelerin yapılmasıdır. Türkiye’de son yıllarda yaşanmakta olan demokratik gelişmelerle birlikte iyi hazırlanmış yeni bir Topluma Kazandırma Kanunu ile ilgili olarak yapılan bazı öneriler şunlardır (USAK, 2010:45-46):

- Daha önce çıkarılan Topluma Kazandırma Kanunlarının örgüt mensuplarına yeterince duyurulamaması göz önünde bulundurularak yeni çıkarılacak kanunun çok iyi duyurulabilmesi için tedbirler

alınmalıdır. Devlet televizyonunun yanında özel televizyon kanallarının da katkısı sağlanmalıdır.

- Terör örgütlerinin örgüt mensuplarından sildikleri toplumsal kimlik ve kişiliğin Topluma Kazandırma Kanunundan yararlanacak örgüt mensuplarına yeniden kazandırılması için tedbirler alınmalıdır. Bu örgüt mensuplarının toplumsal kimliklerini yeniden kazanabilmeleri için sosyolog ve psikologların görev yaptığı Rehabilitasyon Merkezlerinden destek almaları sağlanmalıdır.
- Düzenlenecek yeni bir Topluma Kazandırma Kanunu “pişmanlık ve itirafçılık” gibi olumsuz algıları olan kavramları içermemelidir.
- Yeni yasal düzenlemelerin suça bulaşmış olanlarla örgüt yöneticilerini de kapsamı gerekmektedir.
- Yapılacak yasal düzenlemelerle ilgili olarak kamuoyunun yeterince ve zamanında bilgilendirilmesi, toplumun bu düzenlemelere hazırlanması gerekmektedir.
- Topluma Kazandırma Kanununun kamuoyuna tanıtımında ve anlatılmasında sosyolog, psikolog, iletişim ve halkla ilişkiler uzmanlarından yardım alınması gerekmektedir.
- Çıkarılacak kanunun amacının af değil ceza indirimini olduğu ön plana çıkarılmalıdır.

3.1.4. Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun

5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun 27 Temmuz 2004 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunun amacı, terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle maddî zarara uğrayan kişilerin, bu zararlarının karşılanmasına ilişkin esas ve usulleri belirlemektir.

Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanunun ikinci maddesinde kanunun terörle ilgili zararları kapsadığı belirtilmekte, kapsam dışında bırakılan hususlar da ayrıca ifade edilmektedir. “Kapsam” başlıklı bu maddeye göre;

Bu Kanun, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununun 1 inci, 3 üncü ve 4 üncü maddeleri kapsamına giren eylemler veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle zarar gören gerçek kişiler ile özel hukuk tüzel kişilerinin maddî zararlarının sulhen karşılanması hakkındaki esas ve usullere ilişkin hükümleri kapsar.

5233 sayılı Kanuna göre illerde vali yardımcılarının başkanlığında zarar tespit komisyonları bulunmaktadır. Terörün daha yoğun yaşandığı illerden olan Diyarbakır, Hakkâri ve Mardin illerinde müracaat sayısının fazla olması nedeniyle birden fazla komisyon kurulmuştur. Türkiye genelinde halen 40 zarar tespit komisyonu çalışmalarına devam etmektedir. Aralık 2012 tarihi itibarıyla zarar tespit komisyonlarında toplam 64.544 başvuru dosyası bulunmakta olup bu başvuruların 25.773 adedi sonuçlandırılmıştır. Kanunun yürürlüğe girdiği 2004 yılından 2012 yılına kadar yapılan toplam 361.256 başvurudan, 318.575’i karara bağlanmıştır. Karara bağlanmış başvuruların 171.249’u olumlu, 147.326’sı ise olumsuz sonuçlanmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2013:28).

3.1.5. Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun

Terörizme fon sağlanması veya toplanması kapsamına giren fiillerin tanımlandığı 6415 Sayılı Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun, 16 Şubat 2013 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun amacı ve kapsamı kanunun 1. Maddesine göre,

Terör ve terörizmin finansmanı ile etkin mücadele edilmesi kapsamında; 1999 tarihli Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşmenin ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin bu Kanun kapsamındaki terör ve terörizmin finansmanı ile mücadeleye ilişkin kararlarının uygulanması ile terörizmin finansmanı

suçunun düzenlenmesi ve terörizmin finansmanının önlenmesi amacıyla malvarlığının dondurulmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesidir.

Kanunun “Terörizmin Finansmanı Suçu” başlıklı ikinci bölümünde fon sağlanması veya toplanması yasak filler 3. Maddede şöyle sıralanmaktadır:

a) *Bir halkı korkutmak veya sindirmek ya da bir hükûmeti veya uluslararası kuruluşu herhangi bir eylemi gerçekleştirmeye veya gerçekleştirmekten kaçınmaya zorlamak amacıyla, kasten öldürme veya ağır yaralama fiilleri.*

b) *12.4.1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamında terör suçu olarak kabul edilen fiiller.*

c) *Türkiye’nin taraf olduğu;*

1) *Uçakların Kanun Dışı Yollarla Ele Geçirilmesinin Önlenmesi Hakkında Sözleşme,*

2) *Sivil Havacılığın Güvenliğine Karşı Kanun Dışı Eylemlerin Önlenmesine İlişkin Sözleşme,*

3) *Diplomasi Ajanları da Dâhil Olmak Üzere Uluslararası Korunmaya Sahip Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme,*

4) *Rehine Alınmasına Karşı Uluslararası Sözleşme,*

5) *Nükleer Maddelerin Fiziksel Korunması Hakkında Sözleşme,*

6) *Sivil Havacılığın Güvenliğine Karşı Kanun Dışı Eylemlerin Önlenmesine İlişkin Sözleşmeye Munzam, Uluslararası Sivil Havacılığa Hizmet Veren Havaalanlarında Kanun Dışı şiddet Olaylarının Önlenmesine İlişkin Protokolde,*

7) *Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme,*

8) *Kıta Sahanelğinde Bulunan Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Protokolde,*

*9) Terörist Bombalamalarının Önlenmesine İlişkin
Uluslararası Sözleşmede,*

yasaklanan ve suç olarak düzenlenen fiiller.

Kanun, terör örgütlerinin en önemli mali kaynaklarına yönelik mücadele amacıyla bazı tedbirler almayı hedeflemektedir. Bu amaçla kanun kapsamında suç sayılan fiilleri işlediği tespit edilenlere mal varlığını dondurma gibi cezalar öngörülmektedir.

Kanunun “Mal Varlığının Dondurulması” başlıklı üçüncü bölümünde, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 1267 (1999), 1988 (2011) ve 1989 (2011) sayılı kararlarıyla listelenen kişi, kuruluş veya organizasyonların tasarrufunda bulunan malvarlığının dondurulması kararları, Bakanlar Kurulunun Resmi Gazete’de yayımlanan kararıyla gecikmeksizin uygulanacağı belirtilmektedir.

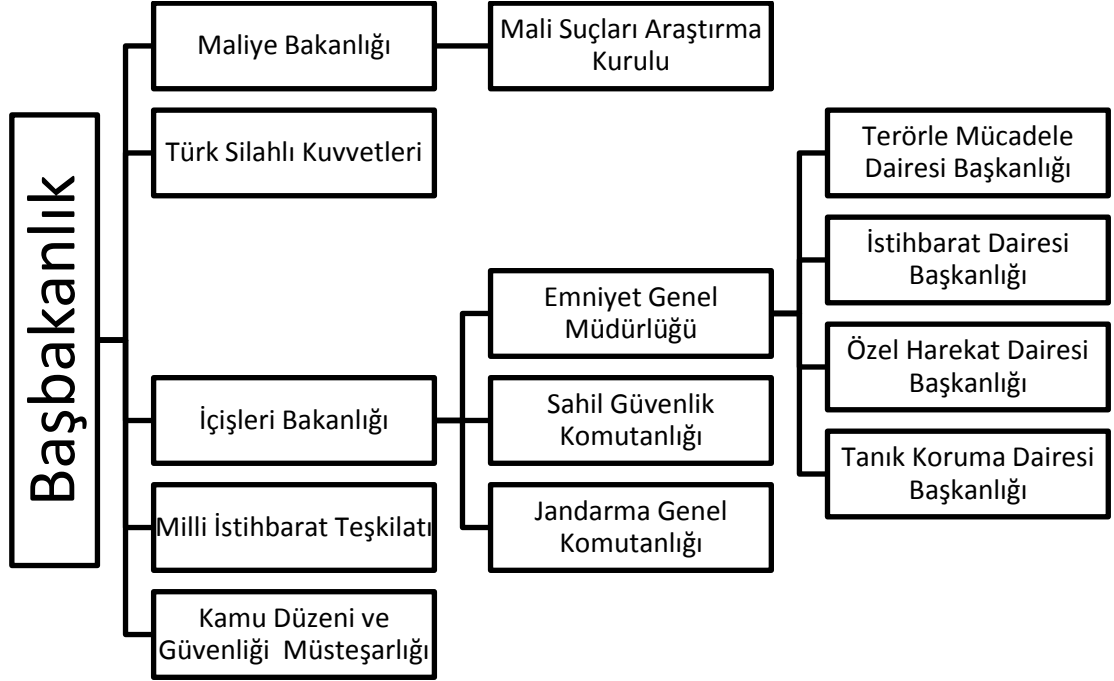
3.2. TÜRKİYE’DE TERÖRLE MÜCADELEDE GÖREVLİ BİRİMLER

Türkiye’de 1984 yılından itibaren terör olaylarında yoğun bir artış yaşanması üzerine mevcut terörle mücadele eden birimlerinin yeniden yapılandırılması, ayrıca yeni birimlerin kurulması gerekmiştir. Terörle mücadelede önde gelen birimler olan Emniyet Genel Müdürlüğü ve Genel Kurmay Başkanlığına bağlı Kara Kuvvetleri Komutanlığı artan terör eylemleri nedeniyle yeni birimler kurmuşlardır. Bu bağlamda, Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde öncelikle 1986 yılında Terörle Mücadele ve Harekât Dairesi Başkanlığı, 1993 yılında Özel Harekât Dairesi Başkanlığı kurulmuş ve etkin bir şekilde terörle mücadelede görev almaya başlamıştır. Genel Kurmay Başkanlığı bünyesinde de Özel Kuvvetler Komutanlığı ve Jandarma Özel Harekât Komutanlıkları kurularak daha iyi eğitilmiş ve uzman personelle terör örgütüne karşı “alan hâkimiyeti” stratejisiyle mücadele edilmeye başlanmıştır (Alkan, 2010:104).

Türkiye’nin terörle mücadele stratejilerindeki paradigma değişimi sonraki bölümde detaylı şekilde inceleneceğinden, bu bölümde sadece terörle mücadelede görevli birimlere değinilecektir.

Türkiye’nin terörle mücadelesi özellikle son yıllarda çok boyutlu, kurumlar arası eşgüdüm ve koordinasyonla yürütülmektedir. Terörle mücadelede rol alan pek çok kurum ve kuruluşta yapılan yasal ve yapısal düzenlemeler neticesinde terörle mücadelede görev alan birimlerin son durumu aşağıda genel olarak gösterilmektedir.

Şekil 3.2: Terörle Mücadelede Görev Alan Birimler

3.2.1. Emniyet Genel Müdürlüğü

İçişleri Bakanlığına bağlı olan Emniyet Genel Müdürlüğünün merkez kadrosu bir Genel Müdür, beş Genel Müdür Yardımcısı, hizmet alanlarına göre ayrılan (34) Daire Başkanlığından oluşmaktadır. Emniyet Genel Müdürlüğü Merkez Teşkilatı, Taşra Teşkilatı ve Yurtdışı Teşkilatı olmak üzere üç ana bölümde incelenebilir. Merkez Teşkilatını oluşturan birimler şunlardır (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2013);

- Teftiş Kurulu Başkanlığı,
- Hukuk Müşavirliği,
- Trafik Hizmetleri Başkanlığı,
- Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı,
- Daire Başkanlıkları,
- Trafik Araştırma Merkezi Müdürlüğü,

- Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü,
- Özel Kalem Müdürlüğü.

Emniyet Genel Müdürlüğünün Taşra Teşkilatı İl-İlçe Emniyet Müdürlükleri, İlçe Emniyet Amirlikleri ile Merkeze Bağlı aşağıda sıralanan birimlerden oluşmaktadır (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2013);

- Polis Akademisi Başkanlığı,
- Polis Meslek Yüksek Okulu Müdürlükleri,
- Polis Koleji Müdürlükleri,
- Kriminal Polis Laboratuvarları Müdürlükleri,
- Polis Eğitim Merkezi Müdürlükleri,
- Polis Meslek Eğitim Merkezi Müdürlükleri,
- Polis Moral Eğitim Merkezi Müdürlükleri.

Emniyet Genel Müdürlüğünün Yurtdışı Teşkilatı ise Emniyet Müşavirlikleri ve Emniyet Ataşeliklerinden oluşmaktadır (Emniyet Genel Müdürlüğü, 2013).

Emniyet Genel Müdürlüğünde, terörle mücadele ile ilgili olarak temelde dört Daire Başkanlığı görevlendirilmiştir. Bu Daire Başkanlıklarının 81 ildeki bağlı Şube Müdürlükleri terörle mücadele konusunda aktif görev yapmaktadır. Bu Daire Başkanlıkları aşağıda belirtilmektedir;

- Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı,
- İstihbarat Dairesi Başkanlığı,
- Özel Harekât Dairesi Başkanlığı,
- Tanık Koruma Dairesi Başkanlığı.

3.2.1.1. Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı

Günümüzde terörle mücadelede çok önemli ve etkili görevler yürütmekte olan Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığının geçmişi, 1924 yılında kurulmuş olan 1.Şube'ye kadar uzanmaktadır. 1. Şube, Emniyet Umumiye Müdür Muavinliğine bağlı olarak devletin genel güvenliğine yönelebilecek her türlü tehdit ve yıkıcı faaliyetle mücadele etmek amacıyla kurulmuştur. Bu Şube, 04.06.1937 tarihinde yürürlüğe giren 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanununun 9 uncu maddesiyle Güvenlik Dairesi Başkanlığına bağlı olan Yıkıcı Faaliyetler Şubesine dönüştürülmüştür. Artan terör eylemleri üzerine, terörle mücadelenin daha etkili bir şekilde sürdürülebilmesi ve koordine edilmesi amacıyla, Güvenlik Dairesi Başkanlığı bünyesinde bulunan Yıkıcı Faaliyetler Şubesi, Güvenlik Dairesi Başkanlığından ayrılarak 26.08.1986 tarihinde Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı adıyla yeni bir Daire Başkanlığına dönüştürülmüştür. Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığının kuruluş amacı ve görevleri şöyle ifade edilmektedir (Terörle Mücadele Daire Başkanlığı, 2013);

Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı, devlet güvenliğine, kamu düzenine ve halkın güven ve huzuruna karşı girilen her türlü terör faaliyetlerini, bu faaliyetleri yürüten kişi ve örgütleri tespit etmek, bunları zararsız hale getirmek amacıyla gerekli tedbirleri almak, bu konularda araştırma ve değerlendirme yapmak, illerin terörle mücadele faaliyetlerini koordine etmek, yönlendirmek veya gerektiğinde fiilen katılıp yardımcı olmak amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir.

Genel hatlarıyla Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığının görevleri,

- Hukuk devleti ilkeleri ve insan haklarına saygılı görev anlayışı içinde, ülke genelinde terör suçlarının işlenmesine engel olmak, bu suçları işleyen terör örgütleri ve mensuplarıyla, bunlara yardım ve destek sağlayan, ilişki içinde bulunan veya terör suçu niteliğindeki suçlara karışan kişi ya da grupları yetkili yargı makamları önüne çıkarmak,*
- Terör örgütlerinin faaliyetlerini, eylemlerini, örgütsel yapılanmalarını, insan ve mali kaynaklarını, ilişkilerini, silah ve lojistik imkânlarını, legal ve illegal yayınlarını takip etmek, araştırmak, değerlendirmek, kayıt ve istatistiklerini*

oluşturmak; elde edilen verilerin analizlerine dayalı olarak mücadele prensipleri geliştirmek ve uygulamaya koymak,

- *Terörle mücadele kapsamında bütün kurumlarla işbirliği ve koordineyi sağlamak, güvenlik ve işbirliği (GİB) çalışmalarına katılarak görüş bildirmek, uluslararası terörle mücadele çalışmalarına katılmak,*
- *Terörle mücadele hizmetleri yürütülürken, ortaya çıkan sorunları aşmak ve mücadelenin önünü açmak için idari ve yasal düzenlemeler yapmaktır.*

3.2.1.2. İstihbarat Dairesi Başkanlığı

Günümüzde İstihbarat Daire Başkanlığı olarak görev yapan birimin tarihine bakıldığında, 4 Haziran 1937 tarihinde Teşkilat Kanununun 16.maddesinin (a) bendi 5. fıkrasına göre, doğrudan emniyet müdürüne bağlı, ajanlarla alakalı iş ve işlemler ile umum müdürünün verdiği hususi görevleri yapmakla görevli olan, “Önemli İşler Müdürlüğü” adı altında faaliyetlerine başladığı görülmektedir. 1951 yılından sonra taşra teşkilatı ve doğrudan Emniyet Genel Müdürüne bağlı “Özel Büro” kurulmuş, ideolojik akımlar ve her türlü kaçakçılıkla ilgili konularında haber toplamak üzere görev yapmaya başlamıştır. 1958 yılında Hatay, Ankara, İstanbul ve İzmir illerinde İstihbarat Üniteleri kurulmuş, İl Emniyet Müdürlüklerinde “Özel Büro” ya da “Küçük Gruplar” adı altında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 27 Mayıs 1960 tarihinde “Özel Büro” ve “Küçük Gruplar” lağvedilmiş, Teşkilat Kanununa göre Önemli İşler Müdürlüğü teşkilatın kuruluş amaçlarına uygun şekilde yeniden yapılandırılarak 15 Kasım 1960 tarihinde taşra birimlerinde “İstihbarat Kısmı” ya da “İstihbarat Büroları” kurulmuştur. Önemli İşler Müdürlüğü, 24 Nisan 1971 tarihinde Daire Başkanlığına dönüştürülerek, doğrudan Emniyet Genel Müdürüne bağlı Önemli İşler Daire Başkanlığı adı altında çalışmalarını sürdürmüştür. Bu birimdeki yapısal değişim devam etmiş, 1975 yılında Önemli İşler Daire Başkanlığının ismi İstihbarat Başkanlığı’na çevrilmiştir. Son olarak 1983 yılında ise İstihbarat Daire Başkanlığı adını almış, tüm illerde Emniyet Müdürlükleri bünyesinde İstihbarat birimlerinin oluşturulmuştur (İstihbarat Dairesi Başkanlığı, 2013).

İstihbarat Dairesi Başkanlığı, 1985 yılında Polis Vazife ve Salahiyet Kanununa eklenen Ek-7. Madde ile bu birimle ilgili ilk kanun maddesine kavuşmuştur. Bu maddeye göre;

Polis Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Anayasa düzenine ve genel güvenliğine dair önleyici ve koruyucu tedbirleri almak, emniyet ve asayiş sağlamaya çalışmak üzere, ülke seviyesinde istihbarat faaliyetlerinde bulunur, bu amaçla bilgi toplar, değerlendirir, yetkili mercilere veya kullanma alanına ulaştırır. Devletin diğer istihbarat kuruluşlarıyla işbirliği yapar.

İstihbarat Dairesi Başkanlığı çalışmalarını yaparken görev, yetki ve sorumluluklarını 3201 Sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu, 2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu ve Emniyet İstihbarat Dairesi Başkanlığı Merkez ve Taşra Üniteleri Kuruluş Görev ve Çalışma Yönetmeliği'nden almaktadır.

3.2.1.3. Özel Harekât Dairesi Başkanlığı

Özel Harekât Daire Başkanlığının tarihsel gelişimine bakıldığında, ilk kez 1982 yılında Asayiş Dairesi Başkanlığına bağlı olarak Merkez Teşkilatında "Özel Harekât Şube Müdürlüğü" ve Taşra Teşkilatında (Ankara, İstanbul, İzmir illerinde) ise "Özel Harekât Grup Amirlikleri" şeklinde teşkilatlandığı görülmektedir. Terör eylemlerinin yoğunlaşması üzerine, 1987 yılında Asayiş Dairesi Başkanlığından ayrılarak Terörle Mücadele ve Harekât Dairesi Başkanlığı bünyesinde "Özel Hareket Şube Müdürlüğü" olarak 1993 yılına kadar faaliyet göstermiştir. Bölücü terör olaylarının artarak devam etmesi nedeniyle 1993 yılında "Özel Harekât Şube Müdürlüğü" son olarak Özel Harekât Dairesi Başkanlığı'na dönüştürülmüştür. Özel Harekât Daire Başkanlığı merkezde Emniyet Genel Müdürüne, illerde ise Özel Harekât Şube Müdürlükleri İl Emniyet Müdürüne doğrudan bağlı olarak görev yapar (Özel Harekât Dairesi Başkanlığı, 2013).

Türkiye'de terörle mücadele edilirken özellikle terör eylemlerinin şiddetinin arttığı, her türlü silahlı saldırının bulunduğu son yıllarda terör örgütlerine karşı

uzman, çok iyi eğitimli personelden oluşan operasyonel birimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu birimlerin en önemlilerinden biri olan Özel Harekât Dairesi Başkanlığının kuruluş amaçlarına bakıldığında ne derecede önemli görevler üstlendikleri daha iyi anlaşılmaktadır. Bu görevlerin bazıları şunlardır (Özel Harekât Dairesi Başkanlığı, 2013);

- Terör örgütlerinin meskûn mahal veya kırsal alanlardaki silahlı eylemlerini engellemek,
- Gerçekleştirilen eylemlerin faillerini etkisiz hale getirmek veya yakalamak,
- Uçak, araç, gemi, metro, tren, bina gibi kapalı alanlarda rehin alınan kişi veya kişileri kurtarmak,
- Yüksek tehdit altında bulunan devlet büyüklerinin güvenliğini sağlamak,
- Sivil havacılığa açık havaalanlarında operasyon gerektiren olaylara müdahale etmek.

Özel Harekât Dairesi Başkanlığının başarılı çalışmaları neticesinde yurtdışındaki pek çok polis teşkilatından eğitim alma talebi gelmesi üzerine çok sayıda yabancı polise eğitim verilmiştir. 2013 yılı itibarıyla Özel Harekât Dairesi Başkanlığı tarafından Filistin, Irak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kosova, Makedonya, Özbekistan, Sudan, Ürdün, Afganistan, Arnavutluk, Azerbaycan, Bosna Hersek, Cezayir, Polonya, Pakistan (Pencap), Suriye, Türkmenistan, Suudi Arabistan, Çin Halk Cumhuriyeti İç Güvenlik Birimlerinden (1356) personele eğitim verilmiştir. Bu eğitimlerde verilen kurslar şunlardır (Özel Harekât Dairesi Başkanlığı, 2013);

- Temel özel harekât kursu,
- Acil müdahale kursu,
- Keskin nişancılık kursu,

- İleri seviye atış kursu,
- Yakın alan çatışması,
- Uçak operasyon kursu,
- Rehine kurtarma operasyonu kursu,
- Bina operasyonları ve rehine müzakere kursu,
- Önemli kişileri koruma kursu,
- Meskûn mahal operasyonları kursu,
- Temel ve ileri seviye operasyonel atış teknikleri kursu,
- Ateşli silahlar eğiticilerinin eğitimi kursu,
- Arazi operasyonları kursu,
- İleri düzeyde silah kullanma ve atış teknikleri kursu,
- Uzman eğiticilik kursu.

3.2.2. Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı

Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, 04.03.2010 tarihinde yürürlüğe giren 5952 sayılı “Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” ile terörle mücadeleye ilişkin politika ve stratejileri geliştirmek ve bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak üzere kurulmuştur. Kurulduğunda İçişleri Bakanlığına bağlı olan Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, 08.07.2011 tarihinde yapılan değişiklikle Başbakanlığa bağlanmıştır. Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığının operasyonel bir görevi bulunmamaktadır (Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, 2013).

Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığının görevleri 5952 sayılı kanunun 6. Maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre Müsteşarlığının Terörle mücadele alanında görevleri şunlardır;

- Politika ve stratejiler belirlenmesine yönelik çalışmalar yürütmek ve bu politika ve stratejilerin uygulamasını izlemek,
- Güvenlik kuruluşları ve istihbarat birimlerinden gelen stratejik istihbaratı değerlendirmek ve ilgili birimlerle paylaşmak,
- Gerekli araştırma, analiz ve değerlendirme çalışmaları yapmak veya yaptırmak,
- Güvenlik kuruluşlarına ve ilgili kurumlara stratejik bilgi desteği sağlamak ve bunlar arasında koordinasyonu temin etmek,
- Kamuoyunu bilgilendirmek ve halkla iletişimi sağlamak,
- Uluslararası gelişmeleri Dışişleri Bakanlığı ve ilgili kurumlarla işbirliği içinde izlemek ve değerlendirmek,
- İnceleme ve denetleme yapmak ya da yaptırmak.

3.2.3. Geçici Köy Koruculuğu

Terör eylemlerindeki yoğun artışın ardından 26 Mart 1985 tarihinde 3175 sayılı Kanunla, 442 sayılı Köy Kanununun 74. Maddesinde yapılan değişiklikle Geçici Köy Koruculuğu sistemi kurulmuş ve ilk olarak Beytüşşebap'ta uygulanmaya başlanmıştır. Bu değişiklikle birlikte siviller devlet tarafından silahlandırılarak terörle mücadele rol almaya başlamıştır. Bu sistem geçici olarak isimlendirilmiş olsa da 1985 yılından beri devam etmektedir. Geçici Köy Koruculuğu sistemi yerel halkın terör örgütlerine karşı mücadeleye ortak olması, kendi köy ve memleketlerini silahlı olarak savunabilmeleri üzerine kurulmuştur. Geçici Köy Korucularının sayıları zaman zaman 70 bini aşmış, sistemin ilk başlangıç yılından günümüze kadar yaklaşık 130 bin Köy Korucusu görev yapmıştır (Aytar, 1992:178; Karataşoğlu ve Akpınar, 2011:368).

442 sayılı Köy Kanununun 74. maddesine göre;

Bakanlar Kurulunca tespit edilecek illerde; olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplere ve şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin köyde

veya çevrede ortaya çıkması veya her ne sebeple olursa olsun köylünün canına ve malına tecavüz hareketlerinin artması hallerinde, valinin teklifi ve İçişleri Bakanının onayı ile yeteri kadar geçici köy korucusu görevlendirilmesi kararlaştırılabilir. Bu şekilde görevlendirilecek geçici köy korucusu sayısı 40.000 kişiyi geçemez. Bakanlar Kurulu bu sayıyı yüzde elliye kadar artırmaya yetkilidir. Görevlendirmeyi gerektiren hallerin ortadan kalkması durumunda veya idarî zaruret hallerinde görevlendirmeye ilişkin aynı usûl uygulanmak suretiyle geçici köy korucusu olarak yapılan görevlendirmelere son verilebilir.

Geçici Köy Korucusu olarak görevlendirilmek isteyen vatandaşların başvuruları, valilik veya kaymakamlıklar tarafından Geçici Köy Korucuları Yönetmeliği ve Yönergesi esaslarına göre incelenir, görevlendirilmesi uygun değerlendirilen kişiler İl Valisinin onayı ile ikamet ettikleri köy veya yerleşimlerde görevlendirilmektedir. Geçici Köy Korucuları, idari bakımdan mülki idare amirine bağlı olmakla birlikte görevlerinin ifası bakımından ise, görev yaptıkları köyün bağlı olduğu Jandarma Karakol Komutanının sorumluluğu altındadır. Geçici köy korucularının görevleri şunlardır (Jandarma Genel Komutanlığı, 2013):

- Köy halkının canına, ırzına, malına ve tasarruf emniyetine yönelik saldırıları önlemek, saldırıda bulunanları yakalamak ve suç delillerinin kaybolmamasını sağlayacak tedbirleri almak,
- Görev alanında bulunan kamu ve özel kurumlara ait tesislere yönelik her türlü saldırıları önleyecek tedbirleri almak ve bu gibi tesislerin korunmasında, genel ve özel kolluk kuvvetlerine yardımcı olmak,
- Tabii afetlerde verilecek görevleri yapmak,
- Bağlı olduğu mülki amirce verilecek ve önleyici kolluk kapsamında olan diğer görevleri yapmaktır.

Tablo 3.3: Geçici Köy Korucularının Bulunduğu İllere Göre Sayıları

Şehir	1995-1996 yılları	2007-2008 yılları	2013 yılı
Van	8186	7320	5269
Hakkâri	7596	7614	6265
Şırnak	7520	6756	6407
Siirt	4809	4661	3428
Diyarbakır	5842	5187	3912
Bitlis	3759	3730	2996
Mardin	3565	3223	2491
Batman	3445	2887	2165
Bingöl	2678	2511	2296
Kahramanmaraş	2342	2236	1587
Ağrı	2207	1838	1253
Elazığ	2307	2083	1548
Muş	2036	1860	1470
Adıyaman	1633	1485	1075
Malatya	1343	1365	914
Şanlıurfa	1112	934	707
Kars	675	558	480
Gaziantep	593	555	378
Iğdır	479	362	282
Tunceli	377	368	604
Ardahan	113	91	73
Kilis	37	33	23
Toplam	62654	57657	45623

Kaynak: Karataşoğlu ve Akpınar, 2011:370; TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, 2013:129.

İçişleri Bakanlığı bilgilerine göre 5 Ağustos 2013 tarihi itibarıyla 46 bin 113 geçici köy korucusu görev yapmaktadır. Mevcut durum itibarıyla görev yapan geçici köy korucularının yüzde 13,8'i (6354 kişi) Şırnak'ta, yüzde 13,5'i (6242 kişi) ise

Hakkâri’de görev yapmaktadır. 1985 yılından bugüne kadar bin 616 geçici köy korucusu şehit düşmüştür (Milliyet, 2013).

3.3. TERÖRLE MÜCADELE STRATEJİLERİ VE SİVİL TOPLUM

Dünyanın farklı bölgelerinde farklı isim ve motivasyonlarla ortaya çıkan terör örgütlerinin ortak bir dili ve amacı vardır; korku ve dehşet vermek. Bu amacı gerçekleştirmek için en acımasız yöntemlere başvuran terör örgütlerine karşı ise ulusal ve uluslararası boyutlu pek çok mücadele stratejileri takip edilmektedir.

Terörizmin acı veren yüzüyle yeni tanışan devletler terörle mücadele amacıyla çıktıkları bu yolun çok uzun süreceğini, binlerce can kaybına, çok büyük ekonomik maliyetlere sebep olacağını büyük olasılıkla tahmin edememişlerdir. Devletlerin terörle mücadele stratejilerinde çok geniş bir yelpazeden örnekler sergilemesi bu süreçlerin hatalarla ve yapılan yanlışlardan alınan derslerle değişime uğradığını göstermektedir.

Dünyada terörle mücadelede öne çıkmış İngiltere, İspanya ve Türkiye’nin terörle mücadele süreçlerine bakıldığında stratejik yönden yapılan hataları ve bunların sonucunda daha tecrübeli ve isabetli yaklaşımları gözlemlemek mümkündür. Sanki uğranılması mecburi duraklarmış gibi bu devletler hemen hemen aynı taktiksel hataları yapmış, mücadele ettikleri terör örgütlerine zaman ve zemin kazandırmışlardır.

Farklı coğrafya ve zamanlarda, farklı motivasyonlarla ortaya çıkmış bu terör örgütlerinin genetik kodları çözülmeye başlandığında ise, terörizmi ortaya çıkaran, besleyen ve baş edilmesi çok zor bir akım haline dönüştüren unsurların neredeyse aynı olduğu ortaya çıkmıştır.

Genel olarak terör örgütleri ilk ortaya çıktıklarında önemsenmemiş, yok sayılmış, daha sonra terörün vahşi ve acımasız saldırıları devletleri kontrolsüz ve panik içerisinde aşırı ve hukuk dışı müdahalelere yöneltmiştir. Bu kısır bir döngüye

neden olmuş, sertlik ve aşırı reaksiyon terör örgütleri için eleman kazanma ve propaganda için fırsata dönüşmüştür.

Profesyonellikten, sağduyudan ve hukuksuzluktan yoksun stratejilerle terörle mücadele ettiğini düşünen devletler karşılarında her geçen gün daha da güçlenen ve acımasızlaşan terör örgütlerini gördüklerinde bir şeylerin yanlış gittiğini, taktiksel anlamda yeni bir akla ihtiyaçları olduğunu fark etmişlerdir. Önceleri değer vermedikleri, önemsemedikleri örgütlerin zamanla dolaylı ya da doğrudan devletlerle müzakere etme seviyesine gelebileceklerini kimse tahmin edememiştir.

Terör örgütlerini yok saymaktan müzakere masasına oturmaya kadar giden bu süreçlerde devletlerin stratejik olarak yaptıkları veya yapmadıkları hakkında derinlemesine inceleme yapılması, örnek uygulamalar çıkarılması hataların tekerrür etmesinin önlenmesi adına oldukça yararlı olacaktır.

Terörle mücadele kapsamında edinilen tecrübeler artık bu mücadelenin sadece güvenlik boyutlu düşünölemeyeceğini, demokratik kuruluşlar, dernekler, üniversitelerden sivil toplum kuruluşlarına kadar toplumun tüm kesimlerinin katkısıyla ama özellikle sivil inisiyatifin kontrol ve koordinasyonunda yürütölmesi gerektiğini göstermiştir (Bal, 2006:25; Laçiner, 2006; Özçer, 2006:260).

Dünya üzerinde küreselleşmeden etkilenen pek çok alanda artık çok boyutlu yaklaşımların kaçınılmaz olduğu görölmektedir. Özellikle 2000’li yıllarla birlikte dünyada ulusal ve uluslararası alanda çok önemli bir sorun haline gelen terörizme karşı mücadele de çok boyutlu koordinasyonu mecburi hale getiren bir bakış açısını gerektirmektedir (Kamu Düzeni ve Güvenliğı Müsteşarlığı, 2011:VII).

2002 yılında kabul edilen “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin İnsan Hakları ve Terörle Mücadele Hakkındaki İlkeleri” arasında terörle mücadele ilişkin çok önemli hususlar vurgulanmıştır. Bu ilkelerin amacı temel olarak, devletlerin teröre karşı meşru mücadelelerinde, hiçbir şekilde aşamayacakları sınırlar üzerine odaklanmaktadır. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi bu toplantıda, terörün demokrasiyi tehdit ettiğini, meşru bir şekilde kurulmuş hükümetleri istikrarsızlaştırmayı ve çoğulcu sivil toplumu yıkmayı amaçladığını, terörle mücadele

edilirken insan haklarına, hukukun üstünlüğüne, uluslararası insani hukuka saygının zorunlu olduğunu, hükümetlerin asli görevlerinin vatandaşlarını olası terör eylemlerine karşı korumak olduğunu vurgulamıştır. Bakanlar Komitesi aynı zamanda terörle mücadele politikalarının toplumlar arasında kaynaşma, kültürler arası ve dinler arası diyalogu teşvik etme yoluyla, teröre neden olan sebeplerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan önlemleri kapsamı gerektiğine dikkati çekmektedir. Bu önemli ilkelerin bazıları şunlardır (Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, 2011:4-67);

- *Hükümetler Herkesi Terörizme Karşı Korumakla Yükümlüdür:* Devletler, yetki alanları içinde bulunan her bireyin temel haklarını, özellikle de yaşama hakkını terör eylemlerine karşı korumaya yönelik olarak tedbir almakla yükümlüdür. Devletlerin bu yükümlülüğü, devletin terörle mücadelesini tamamen haklı kılar.
- *Terörle Mücadelede Keyfi Uygulamalar Yasaklanmalıdır:* Hükümetler terörle mücadele ederken alınan tüm önlemler, her türlü keyfi, ayrımcı veya ırkçı muameleyi dışlamalı, insan hakları ve hukukun üstünlüğünü gözetmeli ve uygun bir denetime tâbi olmalıdır.
- *Terörle Mücadele Edilirken Alınan Tüm Önlemler Hukuka Uygun Olmalıdır:* Hükümetlerin terörle mücadele edilirken aldıkları tüm tedbirlerin hukuki bir dayanağı olmalıdır. Herhangi bir şekilde insan hakları sınırlandığı takdirde, sınırlamalar mümkün olduğunca kesin bir şekilde tanımlanmalı, sınırlama gerektiği kadar ve amaçla orantılı olmalıdır.
- *Mutlak İşkence Yasağı:* Bir bireyin terör eylemleri sebebiyle şüpheli veya hükümlü olduğu durumlarda, bu terör eyleminin niteliğinden ayrı olarak, yakalanması, sorgulanması ve tutuklanması sırasında işkence, insanlık dışı veya küçültücü muamele ya da cezalara başvurulması kesinlikle yasaktır.
- *Devlet Güvenliği Alanında, Yetkili Makamlar Tarafından Kişisel Verilerin Toplanması ve İşlenmesi:* Terörle mücadele kapsamında,

devlet güvenliği alanında yetkili makamlar tarafından kişisel verilerin toplanması ve işlenmesi, ancak şu şartlarda mümkündür:

- ✓ İç hukukta uygun hükümler ile düzenlenmelidir.
- ✓ Veri toplama ve işleme amacıyla orantılı olmalıdır.
- ✓ Bağımsız bir dış makam tarafından denetlenmelidir.
- *Özel Hayata Müdahale Tedbirleri:* Özel hayata müdahale oluşturan terörle mücadele tedbirleri (özellikle üst arama, ev arama, gizli dinleme, telefon dinleme, iletişimin takibi ve gizli ajanların kullanılması) yasal düzenlemelerle belirlenmiş olmalıdır. Özel hayata müdahaleyle ilgili tedbirler yargısal denetime açık olmalıdır.
- *Uluslararası Hukukun Emredici Normlarına ve Uluslararası İnsancıl Hukukun Normlarına Saygı:* Devletler terörle mücadele sırasında uluslararası hukukun emredici kurallarını ve uygulanabilir olduğunda uluslararası insancıl hukukun normlarını kesinlikle ihlâl edemez.

Çalışmanın devamında terörle mücadelede dikkat çeken ve Türkiye'nin terörle mücadelesinde de kıyaslamaların yapıldığı, İngiltere ve İspanya'nın terörle mücadele stratejileri sivil toplumun terörle mücadeledeki rolü açısından incelenecektir.

3.3.1. İngiltere'nin Terörle Mücadele Stratejileri ve Sivil Toplumun Terörle Mücadeledeki Rolü

İngiltere, terörle mücadelede uzun yıllar süren bir geçmişe sahiptir. Bu uzun süreçte İngiltere, İrlanda Cumhuriyet Ordusu (Irish Republican Army-IRA), cumhuriyetçi örgütler, Protestan Birlikçi terör örgütleri ve son olarak da dini istismar eden El Kaide bağlantılı grupların hedefi olmuştur. Bu terör sorunlarından en önemlisi ise

1969 yılında başlayıp 1998 yılındaki Belfast Anlaşmasına (Hayırlı Cuma) kadar yaklaşık otuz yıl süren dönemdeki IRA terör örgütü kaynaklı sorundur. 2000’li yıllardan sonra İngiltere’nin IRA terörü sorununun yerini El Kaide terör örgütü almıştır. İngiltere’nin ayrılıkçı terör örgütü İrlanda Cumhuriyet Ordusu’na karşı başlayan terörle mücadele süreci 11 Eylül 2001 tarihinde ABD’ye yönelik El Kaide terör örgütünün saldırılarından sonra yapılan düzenlemelerle son halini almıştır (Özeren ve Demirci, 2010:237-238).

İngiltere, tarihi çok eskiye dayanan Kuzey İrlanda sorunu nedeniyle dünyadaki diğer ülkelere göre terörle çok daha önce tanışmıştır. Bu nedenle de İngiltere gerek devlet kurumları, gerekse hukuki mevzuat açılarından örnek olabilecek çok önemli adımlar atmıştır. İngiltere, dünyada terörle mücadelede yeni bir dönemin başlangıcı sayılabilecek 11 Eylül 2001 saldırılarından çok önce Şubat 2001’de yeni terör kanunu çıkarmış, uluslararası işbirliği alanında çığır açan “devrimsel” nitelikte bir hamle yapmıştır. Yeni yasa ile bazı dini örgütler de terörist örgütler listesine alınmış, terörist faaliyetlerin kapsamı genişletilmiş, güvenlik kuvvetlerine terör soruşturmalarında, şüphelileri 48 saat gözaltına alma yetkisi verilmiştir (Laçiner, 2006:291-292).

İngiltere’nin terörle mücadeleye yönelik yasal düzenlemeleri Kuzey İrlanda kaynaklı terör eylemleriyle birlikte başlamıştır. Bu yasal düzenlemeler zamana ve gelişmelere göre yenilenerek tekrar düzenlenmiştir. İngiltere’nin terörü önleme yasalarının tarihsel gelişimi şöyle özetlenebilir (Laçiner, 2006:292-316);

- *1974 Terörü Önleme Yasası*: 1974 yılının Kasım ayında bir bombalı saldırı neticesinde 21 kişi hayatını kaybetmiş, 180 kişi de yaralanmıştır. Bu saldırının ardından aceleyle Geçici Terörle Mücadele Yasası çıkarılmış, ancak yasa zamanla kalıcı olmuştur. Yasa, güvenlik kuvvetlerine çok geniş yetkiler vermiş, bu yetkiyle alıkonulanların ise çok büyük çoğunluğu ceza almadan serbest kalmıştır. Gözaltı süresinin yedi güne çıkarıldığı bu yasa kapsamında 1982 yılına kadar gözaltına alınan 5.500 kişiden yalnızca yüzde ikisi ceza almıştır.

- *1984 düzenlemesi:* Bu düzenlemeyle birlikte İngiltere'nin hedefinde IRA ile birlikte onunla işbirliği yaptıklarına dair endişeler olan SSCB ile Ortadoğu'daki bazı devletler de vardı. 1984 düzenlemesiyle birlikte mahkemelere terör fonlarına el koyma yetkisi verilmiş, eskiden suç olmayan bazı faaliyetler suç kapsamına alınmıştır.
- *1989 düzenlemesi:* Bu düzenlemeyle yetkililere bir örgütü yasa dışı ilan etme yetkisi verilmiş, bu örgütlere finansal katkıda bulunmak da suç sayılmıştır. Bu örgütleri desteklemek amacıyla yapılan açıklamalar ve işaretler de suç kapsamına alınmıştır. 1989 düzenlemeleriyle "Dışlama Hükümleri" kapsamında gerekli kişilerin Birleşik Krallık, Kuzey İrlanda veya İngiltere'de bulunmasına sınırlama getirilebilecek, suç işlediğine dair makul şüphe olan kişiler herhangi bir izne gerek duyulmaksızın 2-5 gün gözaltına alınabilecekti.
- *1996 düzenlemesi:* Terör yasasındaki bu düzenlemeden sonra güvenlik kuvvetlerine terör faaliyetlerini engelleme amacıyla sokak kontrollerini ve rastlantısal aramaları yapma yetkisi verilmiştir. Böylece polisin diğer suçlarla ilgili arama yetkisi, terör suçlarında daha da genişletilmiştir. 1996 düzenlemesiyle amaçlanan doğrudan terör saldırılarıyla ilgilenmek değil, bombalama gibi eylemlerin gerçekleşmesinden önce güvenlik görevlilerinin yetkilerini artırarak ellerini güçlendirmektir. Yasayla polise verilen kişilerin ülkeye girişte durdurulma, sorgulama ve gözaltına alınma yetkisini, aynı zamanda asker, gümrük memuru ve göçmen ofisi memurları da kullanabilmektedir.
- *2000 Terör Yasası:* Bu yasa, daha önce düzenlenip sürekli Parlamentoda yenilenmesi gereken Terörü Önleme Yasası ve Kuzey İrlanda Olağanüstü Hal Düzenlemesinin yerini almıştır. 2000 yılında çıkarılan bu yasa, uluslararası faaliyetleri olan terör örgütlerini ve bunların İngiltere'deki faaliyetlerini yasaklaması nedeniyle sadece İngiltere için değil, tüm dünyada terörle mücadelede büyük öneme sahiptir. Yeni yasa terörü yeniden ve çok daha detaylı tanımlamış, terör eylemlerinde coğrafi sınırı kaldırmış, çok sayıda faaliyeti terör eylemi kapsamına almış ve terör

örgütlerinin hemen hemen tüm faaliyetlerini yasaklamıştır. Bu yasayla birlikte içlerinde PKK ve DHKP-C'nin de bulunduğu çok sayıda terör örgütü, İngiltere'nin terörist örgütler listesinde yer almıştır.

- *11 Eylül 2001 saldırıları sonrasında yapılan düzenlemeler:* 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'ye en büyük destek İngiltere'den gelmiş, hatta İngiltere bu saldırıları kendisini yapılmış kabul etmiştir. Bu saldırılardan sonra İngiltere terörle mücadele amacıyla hızlı bir şekilde çok sayıda yasal düzenleme yapmıştır. Bu yasal düzenlemelerden birisi olan Anti-Terörizm Suç ve Güvenlik Yasası olağanüstü hal yasası gibidir ve daha önce Terörle Mücadele Yasasına konulamayan birçok yetkiyi içermektedir. Bu yasanın İçişleri Bakanı'na terör örgütü şüphelisi yabancıları yargılama olmaksızın gözaltında tutma yetkisi vermesi çok tartışılmış ve eleştirilmiştir. Nitekim bu yasaya dayanılarak 9 yabancı Aralık 2001'den itibaren üç sene boyunca mahkemeye çıkarılmadan hapisshanede tutulması Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) aykırı bulunmuş ve yasa devre dışı kalmıştır. Bunun üzerine İngiltere, 2005 yılında Terörizmin Önlenmesi Yasasını çıkarmıştır.

İngiltere terörle mücadele stratejileri kapsamında Kuzey İrlanda'da sosyal ve ekonomik alanlarda bazı programlar ve projeler yürütmüştür. Genel olarak düşünüldüğünde sosyo-ekonomik programların terörle mücadeledeki rolleri şunlardır (Cragin ve Chalk, 2003:X-XIV);

1. Sosyal ve ekonomik gelişim politikaları terörist aktivitelere yerel desteğin zayıflamasını sağlamaktadır. Kuzey İrlanda'da yürütülen sosyal ve ekonomik politikalardan yararlanan yeni bir orta sınıf ve iş çevresi ortaya çıkmıştır. Bu kesimler çatışması muhtemel gruplar arasında tansiyon düşürücü arabulucu olarak toplumsal şiddetin önlenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir.
2. Sosyal ve ekonomik gelişmeler bireylerin terör örgütlerine katılımını azaltabilir. Terör faaliyetlerine katılanların çoğu sosyal ve ekonomik

açılardan haksızlığa uğradıklarını düşünmeleri nedeniyle terör örgütlerine katılmaktadır. Bunun farkında olan bazı terörist gruplar insanlara ve ailelerine finansal destekte bulunmaktadır. Dolayısıyla sosyal ve ekonomik gelişmeler bu terör gruplarının eleman kazanma alanını daraltmaktadır.

3. Finansal açıdan yeterince desteklenmeyen sosyal ve ekonomik politikalar beklentinin yükselmesine, beklentilerinin karşılanamaması ise teröre desteğin tekrar artmasına sebep olmaktadır. Sosyal ve ekonomik politikalar hedeflenen grupların büyüklüğüne, coğrafyaya ve projelerin çapına göre finanse edilmelidir. Bu projeler çift tarafı keskin bıçak gibidir, beklentilerin karşılanamaması durumunda şikâyetlerin artmasına, dolayısıyla terörist faaliyetlere yeniden destek vermeye yol açabilir. İngiltere, sosyal ve ekonomik politikalar için Kuzey İrlanda’da 1997’den beri toplam 869 milyon ABD Doları, yine Avrupa Birliği de “Barış Parası” olarak 48 milyon ABD Doları harcamıştır. Kişi başına yıllık 543 dolarlık ödenek sosyal ve ekonomik politikaların güçlü bir şekilde finanse edildiğini göstermektedir.
4. Terörü önlemeye yönelik politikaların başarısı onların nasıl uygulandığına bağlıdır. En başarılı sosyal ve ekonomik politikalar, toplum liderlerine danışılarak hazırlanan, hedeflenen grupların ihtiyaçları göz önünde bulundurularak planlanan ve iyi bir finans yönetimine sahip olan politikalardır.
5. Sosyal ve ekonomik politikalar teröre karşı bir “değnek” olarak kullanılabilir.
6. Sosyal ve ekonomik politikalar terörizmin tamamen bitirilmesini sağlamaz. Bu politikaların tek başına değil, askeri, politik ve toplumsal yönlerden de desteklenmesi çok boyutlu mücadele edilmesi gerekir.

İngiltere, Kuzey İrlanda’ya yönelik uyguladığı sosyal ve ekonomik politikalarının neticesinde oldukça başarılı olmuştur. 2002 yılında Kuzey İrlanda

Birinci Başbakanlık Ofisi ile Finans ve Personel İşlerinden Sorumlu Bakan Yardımcısı tarafından yayınlanan rapora göre, Kuzey İrlanda'daki Protestanlar ile Katolikler arasında 1960 yılındaki eşitsizliklerin aksine sağlık, eğitim ve konut alanlarında hiçbir fark kalmamıştır (Cragin ve Chalk, 2003:9). Buna rağmen Kuzey İrlanda'da artık terör sorunun kalmadığını söylemek ise mümkün değildir.

İngiltere'nin terörle mücadele stratejilerine genel olarak bakıldığında öne çıkan hususlar ana başlıklar halinde şunlardır (Özeren ve Demirci, 2010:298-299):

- İngiltere, Kuzey İrlanda sorununa başlangıçta sadece güvenlik odaklı yaklaşmış, sertlik yanlısı stratejilerin terörü bitirmektense terörün büyümesine zemin oluşturduğu fark edilince terörle mücadelede taktiksel değişiklikler yapmıştır. İngiltere soruna askeri çözüm arayışından sivil inisiyatifle çözüm arayışına yönelmiştir.
- Sadece teröristle mücadele etmek yerine, sorunun temel nedenlerine, sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel yönlerine önem verilmiştir.
- Sivil toplum örgütleri, ilgili tüm özel ve kamu kuruluşlarının aynı masa etrafına toplandığı çok sektörlü yaklaşım benimsenmiştir.
- Bilgi analizi, paylaşımı ve etkili koordinasyon amacıyla İç İşleri Bakanlığının önderliğinde farklı istihbarat ve güvenlik birimleri arasında koordinasyon mekanizması kurulmuştur.
- İngiltere'de bu stratejik değişiklikler neticesinde terörle mücadelede devlet alan kazanırken şiddet yanlısı siyasal oluşumlar ve terör örgütleri alan kaybetmiştir. Terör örgütleri tarafından Kuzey İrlanda'da gerçekleştirilen terör saldırıları, Katolik ve Protestan toplumunu bir araya getirmiş ve teröre karşı birlik ve beraberlik içinde tepki gösterilmiştir.

İngiltere 2003 yılından beri uluslararası terörizmle ve radikalizmle uzun vadeli hedeflere yönelik mücadelesini sürdürmektedir. Bu mücadelede öncelikli amaç; uluslararası terörizmden kaynaklanan riskleri azaltarak bireylerin özgürce ve güven içinde gündelik hayatlarının devamını sağlamaktır. Bu amaca ulaşabilmek için

İngiltere kısa ve uzun vadeli bazı stratejik prensipler belirlemiştir. İngiltere'nin Uluslararası Terörizmle Mücadele Stratejisi belgesindeki bu prensipleri şunlardır (Crown, 2006:9);

- İngiltere terörle mücadele ederken uluslararası hukuk normlarına ve insan haklarına saygılı davranacaktır. İnsan haklarına saygılı olmak terörle mücadelede çok önemli bir anahtar konumunda olacaktır.
- Teröre karşı toplumsal direncin ve bilincin artırılması amacıyla sosyal birlik ve beraberliğe, toplumsal eşitliğe ve aktif bireysel katılıma önem verilecektir.
- İngiltere'nin terörle mücadelede başarılı olabilmesi tüm devlet kurumlarıyla birlikte, özel ve gönüllü kuruluşların, toplumu oluşturan tüm bireylerin katılımı ve işbirliğiyle mümkündür.

İngiliz hükümeti 2006 yılındaki Uluslararası Terörizmle Mücadele Stratejisi belgesinde özellikle sivil toplumun, Müslüman toplum liderlerinin terörle mücadeledeki rolü ile ilgili bazı uygulamalardan örnekler vermiştir. İngiliz hükümetinin teröre zemin hazırlayan şartlarla çok yönlü mücadele amacıyla sivil toplum kuruluşları ve toplumun farklı kesimleriyle birlikte yürüttükleri projelerin bazıları şunlardır (Crown, 2006:13);

- 19 Temmuz 2005 tarihinde İngiltere Başbakanı Tony Blair, 25 Müslüman toplum lideri ile toplantı yapmış, aşırılıkla mücadele için birlikte hareket etme konusu görüşülmüştür.
- İçişleri Bakanı 20 Temmuz 2005 tarihinde Müslüman liderlerle toplantı yapmış 7 ayrı çalışma grubu oluşturulmuştur.
- Kadından Sorumlu Bakan ile Müslüman Kadınlar Birliği arasında Ekim 2005'de bir toplantı düzenlenerek radikalleşmenin önlenmesinde kadının rolü tartışılmıştır.

- Başbakan Tony Blair, Kasım 2005’de yaşları 16-25 arasındaki 50 kişilik İngiliz Müslüman grupla bir araya gelmiş, terör ve aşırılıkla mücadele konuları ele alınmıştır.
- Londra saldırılarından sonra hükümetin bakanları yedi ayrı şehirde Müslümanları ziyaret etmiş ve hükümetin aşırılıkla nasıl mücadele etmesi gerektiği konusunda fikirlerini almışlardır.
- Aşırılığı Birlikte Önleme (Preventing Extremism Together-PET) projeleri ile İngiliz hükümeti sivil toplum kuruluşlarını birlikte hareket ederek terörizmin önlenmesinde ortak hareket etmeye davet etmiştir. PET projelerinin 27 tanesi hükümetçe diğerleri ise sivil toplum kuruluşları tarafından hayata geçirilmiştir.
- Hükümet tarafından desteklenip İngiliz Müslümanlar tarafından organize edilen 12 ayrı toplantıya 30.000 kişi katılmış, bu toplantılarda bazı Müslüman liderler terörizmi ve aşırılığı önlemeye yönelik konuşmalar yapmışlardır.

İngiltere hükümetinin terörle mücadele politikalarında özellikle son yıllarda sivil toplumun rolünün oldukça fazla olduğu, hükümetin terörle ve aşırılıkla mücadele ederken sıklıkla ve önem vererek sivil toplumu ve toplum liderlerini sürece dâhil ettiği Uluslararası Terörizmle Mücadele Stratejisi belgesinde dikkat çekmektedir.

3.3.2. İspanya’nın Terörle Mücadele Stratejileri ve Sivil Toplumun Terörle Mücadeledeki Rolü

Terörle mücadele açısından dünyada önemli ülkelerden birisi olan İspanya, uzun yıllar boyunca süren “Euskadi Ta Askatasuna” (ETA, Bask Anayurdu ve Özgürlük) terör örgütüyle mücadelesiyle dikkat çekmiştir. İspanya son olarak da 2004 yılında Madrid saldırılarıyla dini istismar eden El Kaide bağlantılı terörist grupların hedefi

olmuştur. İspanya'nın ETA terör örgütü sorununun kökenine bakıldığında, ülkede iç savaşın sona erdiği ve General Franco'nun diktatörlüğünün başladığı 1939 yılının çok önemli bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. Diktatör Franco iktidarında daha önce pek çok bölgesel ayrıcalığa sahip Bask Ülkesi, kendi dilinde konuşma ve yazma başta olmak üzere ayrıcalıklarının çoğunu kaybetmiştir (Şimşek, 2010:305-307).

İspanya, tarihinde uzun yıllar boyunca karşı karşıya kaldığı ayrılıkçı milliyetçi akımlara, General Franco diktatörlüğünün baskı ve silah gücüyle Bask sorununu çözme denemesiyle ayrılıkçı terör örgütünü de eklemek zorunda kalmıştır. “Kızıl ve Kırık İspanya”ya karşı tüm gücüyle karşı gelen Franco, güç kullanarak ve otoriter rejimle İspanya'nın sorunlarını çözebileceğini düşünmüştür. ETA'nın 1962 yılında Fransa'da toplanan 1. Meclis'inin aldığı kararlara göre temel felsefesi şunlardan oluşmuştur (Özçer, 2006:51,534);

- Euskadi Ta Askatasuna, ulusal ve devrimci bir harekettir, diğer siyasi parti, kuruluş veya örgütlerle herhangi bir bağlantısı bulunmamaktadır.
- Euskadi Ta Askatasuna, Basklıların temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınmasını savunmaktadır.
- Euskadi Ta Askatasuna, laik bir harekettir.
- Euskadi Ta Askatasuna, ırkçılığı kabul etmez ve dolayısıyla halkların veya ırkların üstünlüğü üzerine kurulu düşünceleri reddeder.
- Euskadi Ta Askatasuna, tek dil olarak Euskara'nın kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

ETA sürekli değişikliklere uğrayan bir örgüt olarak dikkat çekmektedir. ETA, 1964 yılında dünya üzerindeki terör dalgalarından ve bu dalgalarda büyük etkisi olan Mao Zedong, Claude Delmas ve Che Guevara gibi teorisyenlerden etkilenerak ideolojik değişime uğramıştır. ETA'nın aynı yıl toplanan III. Meclis'inde bu değişimin sonuçları somut olarak görülmeye başlanmış, örgütün askeri kanadına hareket ve özerklik sağlayacak kararlar alınmıştır. Askeri kanadın sokak eylemleriyle

yavaş yavaş teröre başlamasıyla birlikte güvenlik kuvvetlerinin sert ve aşırı tepkileri ETA'nın "halk kahramanı" olmasına yardımcı olmuş, örgüt halkın nazarında belli oranda prestije kavuşmuştur (Özçer, 2006:61,72).

İspanya, 1960'lı yıllarla birlikte Basklıların özgürlüğünü hedefleyen ETA'nın terör eylemleriyle karşılaşmıştır. ETA'nın içinde yıllar boyu sürecek şiddeti isteyen ve istemeyen grupların tartışmalarını, şiddet yanlısı gruplar kazanmıştır. ETA terör örgütü, Franco yönetimini şiddet kullanması için sürekli olarak tahrik etmiş, böylece tüm Basklıların Franco tarafından hedef olmalarını sağlamıştır. ETA'nın eylemlerine sertlikle cevap veren Franco'nun baskı rejimi, ETA'nın güç ve eleman kazanmasına ortam hazırlamıştır. ETA'nın bu dönemdeki eylemleri Basklılar tarafından zalim Franco'ya karşı özgürlük savaşçıları gibi algılanmalarına neden olmuştur. İspanya terörle mücadele eden tüm devletlerin yaptığı hataya düşmüş, ETA'ya karşı aşırı güç kullanmış, ilk yıllarda militarist politikalarla terörle mücadele etmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım tarzı nedeniyle defalarca kez olağanüstü hal ilan edilmiş, sivil halk-terörist ayrımı yapılmadan çok sayıda hak ihlali yaşanmıştır (UTSAM, 2010:8-12).

Franco 36 yıl süren diktatörlük yönetiminde, "kırık veya kızıl İspanya" hayaline karşı gelenlere karşı en sert şekilde mücadele etmiş, bu faşist iktidar dönemi birçok demokratik hak ve özgürlüğün ihlal edildiği, ülke içine farklı kültürlerle sahip toplulukların sürekli baskı altında tutulduğu bir polis devleti anlayışının hâkim olduğu özellikleriyle öne çıkmıştır (UTSAM, 2010:22).

ETA, General Franco diktatörlüğü zamanında eylem yapmaya başlamış ancak suikastların yüzde 90'ını demokratik İspanya döneminde gerçekleştirmiştir. ETA, diktatörlüğe karşı mücadele eden bir örgüt sloganıyla hareket etmiş, bu amaçla Franco'nun iki numaralı ismi Luis Carrero Blanco'yu öldürmüştü. Bu eylemler ETA'ya prestij kazandırdı ancak İspanya'ya demokrasinin gelmesi ve 1977'de ilk demokratik seçimlerin yapılmasıyla birlikte 1978 Anayasa'sının Bask Bölgesi'ne özerklik vermesine rağmen ETA'nın saldırılara devam etmesi halkın çoğunluğunun nazarında gözden düşmesine neden oldu (Aizpeolea, 2013).

Franco'nun ölümünden sonra İspanya'da demokratikleşme adımları atılmış, genel af ilan edilmiş, ilk kez demokratik seçimler yapılmış ve geniş katılımlı anayasa

düzenlenmiştir. Franco dönemi kadar olmasa da ondan sonraki dönemlerde de demokratik sistemin henüz tam oturmaması nedeniyle hak ihlalleri yaşanmış, anti-demokratik terörle mücadele politikaları uygulanmıştır. Bu uygulamalardan en önemlisi İspanya'nın 1983–1987 yılları arasında Fransa'yı terörle mücadelede işbirliğine ikna etmek ve Fransa'daki ETA militanlarını etkisiz hale getirmek amacıyla GAL (Grupos Antiterroristas de Liberación- Antiterörist Özgürlük Grupları) isimli illegal yapılanmayı kullanmasıdır. Bu anti-demokratik, hukuk dışı uygulama daha sonra ortaya çıkınca dönemin İçişleri Bakanı da dâhil olmak üzere birçok üst düzey görevli yargılanarak hapis cezasına mahkûm edilmiştir. 1982-1996 yıllarında sosyalist hükümet zamanında silah bırakan ETA mensuplarını topluma kazandırma amacıyla bazı düzenlemeler yapılmıştır. Ayrıca başta Bask bölgesindeki siyasi partiler olmak üzere tüm partilerin terörle mücadelede ortak hareket etmesi için çok önemli adımlar atılmıştır. Bu amaçla, 1988 yılında Ajura Enea Anlaşması'nı ETA'nın siyasi uzantısı Herri Batasuna dışındaki tüm siyasi partiler imzalamış, böylece siyasal talepler için şiddete başvuranlara karşı toplumsal bilinç oluşturularak, toplumun tüm kesimlerince ortak hareket edilmeye başlanmıştır. Terörle mücadele amacıyla uygulanan bu tedbirler neticesinde Bask halkının terör örgütüne desteği azalmış, ilerleyen yıllarda şiddete ve teröre karşı düzenlenen gösteri ve yürüyüşlere Basklıların da destek verdiği çok sayıda kişi katılmıştır (UTSAM, 2010:24).

Ajura Enea Anlaşması'nın ardından mücadelenin Basklılara karşı değil şiddete bulaşan ve terörü politika olarak benimseyenlere karşı olduğu hususu İspanya tarafından önemle vurgulanmıştır. Ajura Enea Anlaşması'nın ardından İspanya'ya özgü bir model oluşturulmuştur. İspanya'nın terörle mücadele sürecinde çok önemli bir yeri olan “Ajura Enea” modeline genel olarak bakıldığında şu ilkeler dikkat çekmektedir (Özçer, 2006:258-260);

- Tam demokratik, temel hak ve özgürlüklere saygılı, demokratik hukuk devletini oluşturmuş bir anayasa sayesinde ayrılıkçı amaç taşıyanlar da dâhil olmak üzere şiddeti içermeyen her türlü düşüncenin ifadesi ve bu amaçlarla kurulacak dernek ve siyasi partilerin faaliyetleri güvence altındadır.

- Özerklik sistemine dayalı bir anayasa, periferik milliyetçilere kendilerine ait özerk hükümet ve meclis oluşturmalarına ve bu şekilde merkez yönetimin devrettiği yetkileri kullanma imkânı vermektedir.
- Ajura Enea Anlaşması'na göre silah bırakan teröristlere belirli kurallar çerçevesinde demokratik yollardan kendi görüşlerini savunmak üzere siyaset yapma, 75 üyeli parlamentoya seçilme, hükümete girme, İspanyol Temsilciler Meclisi ve Senatosu'na seçilme olanağı sağlanmıştır.
- Teröre karşı caydırıcı polisiye önlemler ve uluslararası işbirliği sağlanmış, polisiye önlemler alınırken terörle doğrudan bağlantısı olmayan kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınmasına önem verilmiştir.
- Teröristleri ve toplumsal tabanlarını yalnızlaştırmak amacıyla ayrılıkçılar dâhil teröre karşı olan herkesin birleşerek teröristler üzerinde toplumsal baskı uygulanması öngörülmüştür.
- Sivil toplumun konuyla ilgili bilinçli hareket etmesiyle birlikte milyonlarca İspanya vatandaşı terörizm karşıtı yürüyüşler düzenlemiş ve “Basklılara evet, ETA'ya hayır” sloganlarıyla bu mücadeleye destek vermişlerdir.

İspanya'nın ETA terör örgütüyle her alanda mücadelesi devam ederken bu sefer ülke başka bir terör saldırısının hedefi olmuştur. El Kaide bağlantılı gruplar tarafından 11 Mart 2004 tarihinde Madrid şehrinin üç ayrı tren istasyonunda bombalı saldırılar düzenlenmiş, bu terör saldırıları sonucunda 192 kişi hayatını kaybetmiş binlerce kişi de yaralanmıştır. Bu saldırıları El Kaide terör örgütü üstlenmesine rağmen ETA'yı suçlayan hükümet sekiz yıllık iktidarını seçimlerde kaybetmiştir (UTSAM, 2010:29).

İktidara gelen Zapatero Aznar döneminde İspanya, daha önceki yılların aksine sert yönetim politikalarından vazgeçmiş, ETA ile iletişim kanallarını açık tutmayı tercih etmiştir. Zapatero'nun uyguladığı politikalar ve eşzamanlı olarak gerçekleştirilen polisiye operasyonlar neticesinde ETA 2005 yılının Kasım ayında bir

yıllığına, 22 Mart 2006 tarihinde ise süresiz olarak ateşkes ilan etmiştir. 29 Haziran 2006 tarihinde İspanyol Temsilciler Meclisi'nde ETA'yla müzakereye izin veren yasanın kabul edilmesine rağmen, ETA terör örgütü 24 Mart 2006 tarihinde ateşkesi ihlal etmiş ve 30 Aralık 2006 tarihinde Madrid Havaalanı'nda bir bombalı saldırı gerçekleştirmiştir (UTSAM, 2010:30).

Zapatero “yumuşak kucaklayıcı güç” yaklaşımıyla hareket etmiş, bu doğrultuda Birleşmiş Milletlere “Medeniyetler İttifakı” projesini teklif etmiştir. Bu proje, BM'nin 59. Genel Kurulu Toplantısı'nda gündeme gelmiş, ABD'nin dünya üzerinde uygulamakta olduğu terörle mücadele politikalarına karşı düşüncelerin ifade edilmesine aracı olmuştur (Yılmaz, 2006:120).

İspanya'nın Madrid şehrinde 2005 yılında düzenlenen, başta dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan olmak üzere birçok Devlet Başkanının da katıldığı zirvede alınan kararlar arasında terörle mücadelenin sivil toplumu ilgilendiren kısmına da vurgu yapılmıştır. Zirvede siyasal şiddetle ve aşırılıklarla mücadelede güçlü sivil toplumun gerekliliği, vatandaşların da bu mücadeleye bizzat katılımının önemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca zirve kararlarında özgürlüklerin korunmasında kamu görevlileriyle beraber dini liderlere ve toplum liderlerine de büyük görev düştüğü ifade edilmiştir (Yılmaz, 2006:144-146).

Tablo 3.4: İspanya İle ABD’nin Terörle Mücadele Politikalarının Karşılaştırması

İspanya’nın Terörle Mücadele Politikası	ABD’nin Terörle Mücadele Politikası
Temel hak ve özgürlüklere saygılı	Temel hak ve özgürlük ihlalleri
Uluslararası meşruiyet endişesi	Tek süper güç olduğunu gösterme kaygısı
Uluslararası hukuk ve yargı mekanizmalarının üstünlüğünün kabulü	Uluslararası yargı mekanizmalarının kabul edilmemesi
Tüm devletlerin egemenlik haklarına saygılı ve bu devletlerle işbirliği içinde	Devletlerin egemenlik hakkının kabul edilmemesi ve uzlaşma aranmaması
Birleşmiş Milletlerin liderliği	NATO’nun liderliği
Barışı koruma operasyonları ve güçlendirilmiş polis teşkilatları	Önleyici askeri operasyonlar
Terörün en önemli sebebi umutsuzluk	Terörün en önemli sebebi ötekilerin kin ve nefreti
İsrail’e karşı uluslararası hukuka uygun olduğu müddetçe destek	İsrail’e kayıtsız şartsız destek
Sağduyulu ve analizlere göre hareket etme	Kibirle ve tepkisel davranma
Terörizmle mücadele	Terörle savaş
Medeniyetler ittifakı	Medeniyetler çatışması

Kaynak: Yılmaz, 2006:142

İspanya’nın terörle ilgili yasal düzenlemelerine bakıldığında özel olarak hazırlanmış bir terör yasasının bulunmadığı, terörle ilgili konuların İspanyol Ceza Yasası ile Ceza Muhakemeleri Usul Yasası çerçevesinde değerlendirildiği görülmektedir. Terörle mücadeleyle ilgili başta bu iki yasa olmak üzere yapılan yasal düzenlemeler şunlardır (UTSAM, 2010:37);

- Ceza Yasası’nda terörle ilgili hususlar 571. ile 580. Maddeler arasında düzenlenmiştir. Bu yasa ile bazı suçların failinin, anayasal düzeni veya kamu huzurunu bozmayı amaçlayan bir silahlı grubun üyesi olmak, bir silahlı grup adına hareket etmek veya bir silahlı grupta, örgütle işbirliği içinde olmak şartlarından en az birinin varlığı halinde terör suçu sayılabileceği belirtilmektedir.
- Ceza Muhakemesi Yasası’na göre terör suçlarıyla diğer suçların faillerinin yargılanması usulünde herhangi bir fark yoktur. Ancak bu yasaya göre terör suçlarının soruşturulmasında ve kovuşturulmasında başvurulabilecek bazı özel düzenlemeler bulunmaktadır.
- Terörizm Mağdurlarıyla Dayanışma Yasasına göre terör olaylarından fiziksel veya psikolojik olarak zarar gören kişilere devlet tazminat ödemek, tedavi masraflarını karşılamak ve mallarına gelen zararları telafi etmek zorundadır.
- Terör Suçlarında Çocukların Cezai Sorumluluğuyla İlgili Düzenleme’ye göre ETA terör örgütünün “kale borroka” eylemlerinde çocukları yaygın olarak kullanması göz önünde bulundurularak çocuklara verilecek cezalar ağırlaştırılmıştır.
- Siyasi Partiler Organik Yasası’nda siyasi partilerin kapatılmasına imkân tanıyan bazı düzenlemeler bulunmaktadır. Bu yasaya göre siyasi partilerin yasada sayılan eylemleri tekrar etmesi ve ciddi bir şekilde işlemesi kapatılma nedeni olarak kabul edilmektedir. Nitekim ETA’nın siyasi uzantısı olduğu iddia edilen Herri Batasuna, Anayasa Mahkemesi’nin kararıyla yasadışı ilan edilmiştir.
- Bilişim Teknolojileri ve Bilgi Toplumu Yasası’na göre internet servis sağlayıcıları ve telekomünikasyon operatörleri 12 ay boyunca elektronik ortamdaki iletişim kayıtları saklamak zorundadır.
- Teröristlerin Mali Faaliyetlerinin Engellenmesi ve Dondurulmasıyla ilgili Kanun, terör faaliyetlerinin mali yönden desteklenmesini engellemek amacıyla düzenlenmiştir. İspanya, 1999’da imzalayarak taraf olduğu

“Terörizmin Finansmanının Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme” doğrultusunda bu kanunu çıkarmıştır.

- Etkin Cezalandırmaya İlişkin Düzenlemeler Kanunu ile terörizm suçları karşılığında öngörülen cezaların caydırıcılığını artırmak amaçlanmıştır.

İspanya’nın ETA terör örgütü sorunu genel olarak değerlendirildiğinde, hükümetlerin uzun sürede uyguladıkları politikalar nedeniyle tamamen olmasa da çözülmüş gibi görünmektedir. İspanya’da artık Basklılar bile teröre karşı olduklarını açıktan ilan etmekte, kamuoyunun toplumsal tepkilerine iştirak etmektedirler. Ancak buna rağmen Bask bölgesinin tarihsel süreçte kendisine ait bir dilinin olması, farklı bir kültürlerinin olması ve uzun süre merkezi yönetimden bağımsız olmaları gibi sebepler nedeniyle bu sorunun tamamen çözülmesi mümkün görünmemektedir. İspanya’nın terörle mücadele deneyimlerinden alınan dersler sonucunda terörle mücadele sürecinde dikkat edilmesi gereken hususların bazıları ana başlıklar halinde şöyle sıralanabilir (UTSAM, 2010:56-57);

- İspanya örneğinde de görüldüğü üzere genel olarak devletler etnik sorunlarla karşılaştıklarında tepkisel olarak davranmakta, askeri ve polisiye önlemlere ağırlık vermekte, bu yaklaşım tarzı da sorunların daha fazla büyümesine ve kronikleşmesine yol açmaktadır.
- Etnik sorunlardan beslenen terör örgütleri komşu ülkelerdeki aynı etnik kökenli kişilerin akrabalık bağlarından faydalanarak o bölgeleri de örgütsel faaliyetleri için bir üs gibi kullanabilmektedir. Terör örgütlerinin bu tür faaliyetlerini engelleyebilmek için Fransa-İspanya örneğinde olduğu gibi komşu ülkelerle adalet ve güvenlik alanında işbirliği yapılmalıdır.
- Terörle mücadele adı altında anti-demokratik, hak ihlallerine sebep olabilecek yapılanmalara başvurmak keyfiliğe yol açmakta, terör örgütlerinin eleman ve taban kazanmasına sebep olmaktadır.

- Terör örgütü mensubu olsa bile kişilerin yargılanmadan infaz edilmesi hukuk devletiyle bağdaştırılmaz. Bu tür uygulamalar hem halk nezdinde hem de uluslararası arenada devletin saygınlığını zedelemekte, maddi ve manevi tazminat ödemesine neden olmaktadır.
- Terörle mücadelede diplomasi, polisiye önlemler, terör örgütünün istismar ettiği kitleye yönelik yapılan ekonomik, sosyal ve siyasal politikalar eş zamanlı ve çok boyutlu olarak yürütülmelidir.
- İnsanlara şiddeti, silahı bırakma çağrısı yapılırken her türlü sorunların tartışılabileceği siyasal katılım yollarının açılması gerekir.
- Etnik yapısı çeşitlilik arz eden toplumlarda sistemden tatmin olmayan radikal gruplar her zaman olacaktır. Amaç bunları yok etmekten değil, halktan izole olmalarını sağlayarak etki alanlarını en alt seviyeye çekerek daraltmak olmalıdır.
- Genel olarak bakıldığında demokratik açılımlar kısa vadede terör örgütlerinin artırmakta, uzun vadede ise örgütün taban desteğinin azalmasını sağlamakta ve örgütün eleman kazanma sürecini olumsuz yönde etkilemektedir.

İspanya terörle mücadele stratejilerini başarıyla uygulamış ender ülkelerden birisidir. Her ne kadar geçmişte hatalı ve anti-demokratik uygulamalar olsa da genel olarak bakıldığında İspanya, terörle mücadelede önemli bir örnek ülkedir. Özellikle son yıllarda teröre karşı sivil toplumun, İspanya halkının tam desteğini alan hükümetler terörizme karşı çok büyük bir başarı elde etmiştir. Sivil toplumun organize ve koordinesinde milyonlarca insan teröre karşı birlik olmuş, bu duruş terörle mücadelenin en önemli unsurlarından birisi olmuştur.

3.3.3. Türkiye'nin Terörle Mücadele Stratejileri ve Sivil Toplumun Terörle Mücadeledeki Rolü

Dünya üzerindeki bazı bölge ve ülkeler tarih boyunca stratejik konumları gereği hep hedef haline gelmiş, eski zamanlarda savaş ve işgaller, yakın zamanda ise terörizmle mücadele arenası olmuştur. Bu ülkelere birisi de hiç şüphesiz bulunduğu konum, komşu ülkelerle ilişkileri, sahip olduğu zengin etnik ve kültürel yapısı nedeniyle Türkiye'dir.

Türkiye yakın tarihte çeşitli terör dalgalarının hedefi olmuş, son olarak da ağırlıklı olarak bölücü terörün hedefi haline gelmiştir. Türkiye'de terör örgütlerinin faaliyetleri; 1970'li yıllarda başlayan sol-sağ terörü, 1980'li yıllardan sonra bölücü terör ve 1990'lı yıllardan sonra da dini istismar eden terör olarak genel hatlarıyla sınıflandırılabilir (Alkan, 2010:79).

Türkiye'nin yaklaşık olarak kırk yıllık terörle mücadele dönemi zaman zaman dünyadan değişik örneklerle kısmen veya tamamen karşılaştırılmış, özellikle İngiltere ve İspanya'nın terörle mücadele deneyimleri ile benzerlikler veya ayrışmalar üzerinde durulmuştur.

Türkiye, terörle mücadeledeki stratejilerini ve taktiklerini zamanla karşılaşılan zorluklar, bu mücadele sırasındaki tecrübe kazanımları ve terörle mücadele alanında öne çıkmış devletlerin deneyimlerinden faydalanarak dönemlere göre yenileyerek geliştirmiştir. Özellikle son zamanlarda terörle mücadele stratejileri sadece güvenlik odaklı değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal boyutlar da göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmektedir (Alkan, 2010:101).

Türkiye'nin terörle mücadele tecrübeleri genel olarak üç ana dönemde incelenmektedir. Birinci dönemde, sorun tamamen güvenlik odaklı ve askeri bir sorun olarak görülmüş, ikinci dönemde toplum desteği arayışının görüldüğü yarı militer dönem ve son dönemde de tamamen sivil yönetim tarafından idare edilen daha profesyonel yaklaşım dönemidir (Bal, 2006:25).

Terörle mücadelenin birinci dönemi, PKK terör örgütünün silahlı eylemlere başlamış olduğu 1984 yılından 1990'lı yılların başına kadar sürmüştür, bu dönemde ortaya çıkan terör sorunu yok sayılmış ve sorun tam olarak anlaşılamamıştır. İlk yıllarda terör olayları küçümsemiş ve önemsenmemiş, bu yaklaşım tarzı da sorunun daha da büyümesine ve karmaşık hal almasına neden olmuştur. İkinci dönem sorunun genellikle güvenlik politikalarıyla çözülmeye çalışıldığı 1990 ile 1999 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemde terörle mücadele politikaları çoğunlukla güç kullanımında ibaretti ve terörle mücadelenin başarı kriteri öldürülen terörist sayısına göre endekslenmişti. Bu politikalar neticesinde hatalar bir birini takip etmiş, hukuk dışı uygulamalar, faili meçhul cinayetler, teröristlerin lojistik desteklerini azaltmak için köy boşaltmalar peşi sıra gelmiştir. Terörle mücadelede üçüncü dönem ise, Avrupa Birliği üyelik süreci ile ilgili olarak bazı düzenlemelerin de yapıldığı, önemli gelişmelerin ve ilerlemelerin olduğu 1999-2009 yılları arasını kapsar ve bu dönemin en önemli özelliği teröristle mücadele yerine terörizmle mücadelenin ağırlık kazanmasıdır. Terörle mücadelede önemli algı değişimin yaşandığı bu dönemde, sorunun sadece güç kullanılarak çözülemeyeceği, çok boyutlu bakış açısıyla, güvenlik görevlilerinin yanında sivil idarenin ve sivil toplumun da katılımıyla çözüme ulaşılabileceği anlaşılmıştır. Üçüncü dönemin devamı niteliğindeki 2009 yılı sonrasındaki süreç ise, mücadelenin çok boyutlu olarak el alındığı, yeni kurumsal yapılanmaların olduğu, söylemsel değişikliklerin yapıldığı ve demokratikleşme için yasal düzenlemelerin olduğu bir dönemdir. (Sandıklı, 2011:1-4; Özeren, 2011:25-26).

Terörle mücadelede geline son noktada artık bu dönem Türkiye'nin en kapsamlı ve farklı alanlara yönelik açılımlarını kapsamaktadır. Türkiye, kırk yıllık terörle mücadele tecrübesiyle birlikte terörle mücadele politikalarıyla ilgili olarak zihinsel değişim ve paradigma değişimi yaşamış, bunun sonucunda bazı önemli kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanımların birincisi; terörle mücadelenin hukuk sınırları içinde ve ceza adalet sistemine uygun yapılması gerektiği anlayışının yerleşmesidir. İkinci olarak; terörle mücadelenin söylem ve propaganda alanlarında sivil toplumun, kanaat önderlerinin ve aydınların, kısacası toplumun tüm kesimlerinin ortak hareket etmesinin benimsenmesidir. Üçüncü önemli kazanım ise; diplomasi alanındaki faaliyetler sayesinde uluslararası kamuoyunun mücadeleye

ortak edilmesi için gerekli adımların atılması sağlanmıştır. Son kazanım ise; özgürlük, demokrasi, temel hak ve özgürlükler, hukukun üstünlüğü gibi kavramların devleti zayıflatan, yıkan değil, daha güçlü daha bütünleştirici hale getiren değerler olduğunun anlaşılmasıdır (Bal, 2010:68-70).

Türkiye’de terörle mücadele stratejilerinin uzun yılların birikimi neticesinde, çağdaş demokrasi çerçevesinde etnik kökeni ne olursa olsun tüm vatandaşların özgürce yaşayabildikleri, güvenliğin hukukun üstünlüğü ve insan hakları esaslarına göre sağlandığı bir devlet idaresinin hedeflendiği görülmektedir. Türkiye’nin terörle mücadele stratejisi dört temel unsur üzerine kurulmalıdır. Bu unsurlar şunlardır (Sandıklı, 2011:4);

- Demokratikleşme: Özgürlükler temelinde demokratik değerlerin kazanılması için gerekli adımların atılması,
- Sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik gelişmeler: Terörü besleyen her türlü sebebin ortadan kaldırılması ve halkın tam desteğinin sağlanması için gerekli tedbirlerin alınması,
- Güvenliğin sağlanması: Diğer şartlar sağlanırken aynı zamanda teröristle mücadelenin devamı ve silahlı terör örgütünün tamamen dağıtılması,
- Uluslararası ilişkiler: Terörün uluslararası desteklerini kesmek ve terörle mücadeleye gereken desteği sağlamak amacıyla her türlü tedbirin alınması, işbirliğinin sağlanması.

Terörle mücadele alanında tecrübe sahibi tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de artık bu terörle mücadelenin sadece güvenlik odaklı olmadığı, devlet kurumlarının yanında sivil toplum gibi önemli ve etkili aktörlerle birlikte yürütülmesi gerektiği açıktır. Türkiye’de sivil toplumun terörle mücadeledeki önemi özellikle son yıllarda daha fazla kendisini hissettirmeye başlamıştır. Gerek yerel, gerekse ulusal etkisi olan çok sayıda sivil toplum unsurları Türkiye’nin terörle mücadele sürecine bir şekilde müdahil olmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da huzuru sağlayabilmek ve terörü sonlandırmak için büyük öneme sahip olan, eylem ve söylem olarak şiddetten uzak sivil toplum her geçen gün güçlenmekte ve sesini daha fazla duyurmaktadır. Demokratikleşme ve çözüm süreciyle birlikte terör örgütü aleyhine oluşan olumlu havada bazı sivil toplum kuruluşlarının, kanaat önderlerinin ve siyasetçilerin PKK’ya rağmen şiddet karşıtı çözüm talepleri dikkat çekmektedir. Terör sorunun içinde yaşayan ve aynı zamanda bu terörün mağdurları da olan sivil toplum unsurlarının terörle mücadele sürecine katkıları çok değerli ve anlamlıdır. Bölgede çok önemli bir etkiye sahip sağduyulu aydınların, kanaat önderlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının güçlü bir şekilde seslerini duyurmaları terörle mücadeleye fayda sağlayacak, demokratikleşme adımlarına yardımcı olacaktır (Özeren, 2011:39-41).

Tarihi öneme sahip olan 12 Eylül 2010’daki Anayasa Referandumu sürecinde Kürt sivil toplum kuruluşları, kanaat önderleri terör örgütü PKK’nın tehditleri ve baskılarına boyun eğmemiş, PKK ve Barış ve Demokrasi Partisi’ne (BDP) rağmen referandumda “evet” oyu kullanacaklarını ilan ederek, ilk defa geniş kapsamlı şekilde terör örgütüne muhalefet etmişlerdir. Referandum sürecinde Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Galip Ensarioğlu, Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği Genel Başkanı Şahismail Bedirhanoglu, Hak ve Özgürlükler Partisi (HAKPAR) Genel Başkanı Bayram Bozyel ve Esnaf ve Sanatkarlar Odalar Birliği Başkanı Alican Ebedinoğlu gibi sivil toplum kuruluşu yöneticileri terör örgütü ile Barış ve Demokrasi Partisi’ni (BDP) eleştirmiş, kendi iradelerini ifade etmişlerdir. Sivil toplum kuruluşu yöneticilerinin ve diğer kanaat önderlerinin terör örgütüne rağmen hayatlarını, sosyal ve ekonomik durumlarını riske atarak cesaretle kendi görüşlerini ifade etmeleri sorunun çözümü adına çok önemli bir ilerlemedir. Sivil toplumun barışı ve sağduyu talep eden buna benzer her türlü açıklama veya çağrısı, tek dayanağı ve güç kaynağı silah olan örgüt mensuplarını ve yandaşlarını tedirginliğe itmiştir. Sivil toplumun olumlu yaklaşımları terör örgütünün siyasi uzantıları ve yayın organları tarafından eleştirilmiş, özgür irade beyanında bulunanlara karşı baskı kurulmaya çalışılmıştır (Bal, 2010:60-63).

Terör örgütü PKK ve yandaşları demokratikleşme adımlarından rahatsız olmakta, farklı düşünceye sahip kişileri Hikmet Fidan* cinayetinde olduğu gibi cezalandırmaktadır. Bu nedenle bölgede sağduyunun sesi olan ve terör örgütüne karşı mücadele eden sivil toplumun desteklenmesi gerekmektedir. Devletin şiddet karşıtı olan bölge insanını cesaretlendirmesi, koruması ve terörle mücadeleye her türlü katkıyı vermeleri için teşvik etmesi terör sorununu çözmede çok önemli bir anahtar olacaktır. Aksi takdirde Hakkâri’de İmam Aziz Tan’ın** şehit edilmesi gibi olaylar şiddet karşıtı, terör sorununu çözmek için gayret eden bölge insanının cesaretini kırmakta, toplum vicdanında büyük yaralar açmaktadır (Bal, 2010:64-65).

Türkiye’de siyasetin ve toplumun zamanla geçirmiş olduğu değişim, aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının da bu değişime destek vermesiyle geçmişe kıyasla daha hoşgörülü bir tartışma zeminin tesisine ortam hazırlayabilir. Toplumsal algının yönetilmesinde büyük etkisi olan sivil toplum kuruluşları, terör sorunun çözümüne yönelik toplantılar ve seminerler düzenlenmesi için yardımcı olabilirler (Fuller ve Barkey, 2011:306).

Orhan Miroğlu’na göre Kürt sorununun çözülebilmesi için Kürdistan Topluluklar Birliği (Koma Civaken Kürdistan-KCK) yerine Barış ve Demokrasi Partisinin siyasi olarak daha güçlü olması, sivil toplum kuruluşlarının ve sivil siyasetin etkili ve söz sahibi olmaları gerekmektedir (Miroğlu, 2012:302). Ancak geçmişe ve günümüze bakıldığında terör örgütünün her zaman siyasi uzantılarına ve sivil topluma baskı uyguladığı, BDP gibi siyasi uzantılarının hiçbir etkisinin olmadığı görülmektedir.

Gaziantep ilinde sivil toplum kuruluşlarının yetkilileri ile 16 Mart 2013 tarihinde bir araya gelen İçişleri Bakanı Muammer Güler, terör sorunun çözümü için

* HADEP eski Genel Başkan Yardımcısı Hikmet Fidan, PKK’nın silahlı eylemlerine ve Abdullah Öcalan’ın açıklamalarına karşı çıkıp eleştirdiği için Diyarbakır’ın merkez Bağlar İlçesi’nde 6 Temmuz 2005 tarihinde PKK tarafından öldürülmüştür.

** İmam Aziz Tan, Hakkâri’de yaşayan gençleri sokak eylemlerinden uzaklaştırdığı, camiye gelen gençlere taş atmamaları, okumaları, örgütten uzak durmaları gerektiği gibi öğütler verdiği için 23 Ağustos 2010 tarihinde sabah ezanını okumak üzere Pehlivan Mahallesi’ndeki evinden görev yaptığı Hacı Sait Camisi’ne giderken PKK tarafından şehit edilmiştir.

hükümetin sorumluk ve risk altına girerek üzerine düşeni yapmaya çalıştığını, ancak çözüm sürecinde toplumun her kesimine özellikle sivil toplum kuruluşlarına çok önemli görevler düştüğünü ifade etmiştir. Güneydoğu başta olmak üzere herkeste terör sorununun artık bitirilmesi gerektiğine dair beklenti olduğunu vurgulayan İçişleri Bakanı Muammer Güler, sivil toplum kuruluşu yetkililerine bulundukları illerde çözüm sürecine yardımcı olmaları hususunda davette bulunmuştur (Bugün, 2013).

Duman'ın "PKK-KONGRA/GEL Terör Örgütü İle Mücadelede Sorun Çözücü Olarak Sivil Toplumun Rolü" konulu çalışmasında, Diyarbakır ilinde ilçesinde kanaat önderlerinin de bulunduğu farklı özelliklerdeki 40 kişi ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Duman, çalışmasının sonuç bölümünde terör şiddetinin bitirilmesinde ve şiddet sonrası doğacak boşluğun doldurulmasında en önemli aktörün sivil toplum olacağını, bölge insanının bu süreçte aktif rol alabileceğini vurgulamaktadır. Mevcut durum itibarıyla ise bölgede şiddetin bitirilememesi ve terör örgütünün baskısı sivil toplumun da tam olarak üzerine düşeni yapmasına engel olmaktadır (Duman, 2011:160-170).

Türkiye'nin PKK terörünü çözmeye yönelik stratejilerine sivil toplumun katkılarının öneminden bahseden Atilla Sandıklı, özellikle düşünce kuruluşlarının terörle mücadele, Kürt meselesi ve açılım süreçleriyle ilgili çok önemli çalışmalar gerçekleştirdiklerini vurgulamaktadır. Terörle mücadele politikalarının uygulanması sırasında problemlerin tespiti ve toplumsal algıların ifade edilmesi ne kadar önemliyse, çözüm süreci sırasında karşılaşılabilecek engellerin ve sınırların tanımlanması da o kadar önemlidir. Bu nedenle terörle mücadele politikaları kapsamında yapılacak her türlü faaliyetle ilgili olarak toplumsal algıların ortaya konulmasında sivil topluma büyük görevler düşmektedir. Terörle mücadelede en önemli konulardan birisi de, geçmişte yaşanan olaylar yüzünden taraflar arasındaki güvensizliğin aşılmasında sivil toplumun ara bulucu ve yardımcı rolünü üstlenmesidir (Sandıklı, 2013:23).

Terör örgütlerinin gençleri neden ve nasıl insan kaynağı olarak kullandıklarıyla ilgili araştırmasında Necati Alkan, terör örgütlerinin faaliyetlerinin

“çok boyutlu mücadele stratejisi” uygulanarak engellenebileceği üzerinde durmaktadır. Bu strateji kapsamında, sivil toplum başta olmak üzere eğitim, din, aile, medya gibi tüm toplumsal kurumlara büyük görevler düşmektedir. Özellikle gençleri terör örgütlerinin ağına düşmekten kurtarmak ve bilinçlendirmek amacıyla sivil toplumun ve diğer toplumsal kurumların birlikte yürütmesinde büyük fayda olacak faaliyetlerin bazıları şunlardır (Alkan, 2013:51);

- Gençler aile içinde, eğitim ve sosyal hayatlarında yetişkin olarak algılanmalı ve kendi ayakları üzerinde durabilecek şekilde yetiştirilmelidir.
- Anne babalara yönelik olarak, çocukları ergenlik dönemine girdiğinde yaşadıkları sorunlarını çözebilmelerinde yardımcı olabilecek “Rehberlik Merkezleri” açılarak yaşama geçirilmelidir.
- Terör örgütlerinin insan kaynaklarını lise ve üniversite öğrencilerinin oluşturduğu göz önünde bulundurularak, bu öğrencilere, velilerine ve öğretmenlerine yönelik olarak düzenlenmekte olan konferans, seminer gibi bilgilendirici etkinliklere önem verilmelidir.
- Sivil toplum, terör örgütlerinin etkin olduğu illerinin Milli Eğitim ve Gençlik-Spor Müdürlükleriyle koordineli olarak spor müsabakaları, tarihi ve kültürel içerikli gezi gibi sosyal projelere öncülük etmelidir.

Genelde sivil toplum kuruluşlarının özelde de kanaat önderlerinin Doğu ve Güneydoğu insanı üzerinde ne derece önemli ve etkili olduğuna dair bir örnek olarak Liceliler Derneğinin çalışmalarını verebiliriz. Diyarbakır ve çevresinde kan davalarını sona erdirmesindeki rolüyle tanınan Liceliler Derneği Başkanı Sait Şanlı açıklamalarında, 9 yılda 454 kan davasını bitirdiklerini, 97 kız kaçırıp evlenme olayını töre veya namus cinayeti olmadan önlediklerini ifade etmiştir (Şanlı, 2009:57-41). Liceliler Derneği örneğinde olduğu gibi bölge insanın hassasiyetlerine vakıf, sağduyulu ve terör sorununun çözümünde gönüllü katkıda bulunmak isteyen kanaat önderlerinin gayretleri ile başarılı sonuçlar elde edilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGELERİNDEKİ KANAAT ÖNDERLERİ

Araştırmanın konusu olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki kanaat önderlerinin terörle mücadeledeki rolleri, bölgede yapılan mülakatların analizi ile detaylı bir şekilde aşağıdaki başlıklar altında incelenecektir. Öncelikle, kanaat önderlerinin bölgedeki önemi ve mevcut durum itibarıyla kanaat önderlerinin bölge insanı için ne ifade ettiği irdelenecektir. İkinci olarak, kanaat önderleri ile devlet arasındaki ilişkilere, devlet yetkililerinin kanaat önderleriyle ne derece ilgili olduğuna ve kanaat önderleriyle devlet tarafından bölge sorunlarına çözüm adına irtibat kurulup kurulmadığına cevaplar aranacaktır. Bulguların analizinde üçüncü olarak, kanaat önderlerinin terörle mücadele sürecinde her hangi bir katkılarının olup olmadığı konusu incelenecektir. Son olarak da mülakatlarda terörün sebepleri ve çözüm yolları adına iletilen görüşler analiz edilecektir.

4.1. KANAAT ÖNDERLERİNİN DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGELERİNDEKİ ROLÜ VE ÖNEMİ

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki toplumsal ve kültürel yapı nedeniyle, bu bölgedeki aşiret reisleri, ağalar ve din adamları gibi toplum için önder konumundaki kişiler önemli aktörlerdir. Osmanlı Devletinden Cumhuriyetin ilk yıllarına ve daha sonra günümüze kadar Doğudaki aşiret reislerinin ve din adamlarının etkileri her zaman hissedilmiş, olumlu ve olumsuz yönleriyle bu aktörler sürekli gündemdeki yerlerini korumuşlardır. Bu aktörlerin tarih boyunca gerek Osmanlı döneminde, gerekse Cumhuriyet döneminde devlet yetkilileri tarafından muhatap ve bölgenin temsilcisi olarak kabul edilmeleri ne derecede önemli ve etkili olduklarının bir göstergesidir. Devletin Doğudaki kanaat önderlerini bölge halkıyla iletişim ve irtibat kurmada aracı olarak kullanmalarının makul açıklamaları vardır.

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinde ülkenin diğer bölgelerine göre çok farklı bir sosyal ve kültürel yapı mevcuttur. Bölgede yaşayan insanların çoğunluğunun Kürtlerden oluşması, dil ve mezhep farklılıkları devlet yetkililerinin bölge insanına ulaşma ve daha iyi bir iletişim kurma adına toplum tarafından kabul görmüş kişiler üzerinden hareket zorunluluğu getirmiştir. Bölgedeki bazı isimlerin tarih boyunca olumlu veya olumsuz olaylarla öne çıkmasının arkasında bölgenin bu sosyal gerçeği yatmaktadır. Tarih boyunca devlet kimi zaman bu kişilerle sağlıklı ve olumlu ilişkiler kurmuş, kimi zaman ise silahlı veya silahsız mücadele etmiştir. Neticede bölgede ne yapılmak istenirse istensin toplumun önde gelen insanları önemli roller üstlenmiştir.

Mülakat bulgularına bakıldığında genel olarak bölgenin kanaat önderleri olarak isimlendireceğimiz bu kişilerin toplum üzerindeki etkilerinin geçmişe nispeten son yıllarda oldukça azaldığına dair görüşlerin yanında, kanaat önderlerinin bölge insanı için hala önemli ve etkili olduklarını ifade eden görüşler de mevcuttur. Mülakatların çok geniş bir coğrafyada, bir birlerinden farklı özelliklere sahip illerde ve kişilerle yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda elde edilen bulguların farklılığı araştırmanın bir zenginliğidir.

Mülakat bulgularına genel olarak bakıldığında günümüzde kanaat önderlerinin bölgedeki etkinliklerinin azaldığını söylemek mümkündür. Bu durumun sebeplerine değinmeden önce mülakatlardaki bulgularda geçmişten günümüze kanaat önderlerinin toplumsal hayattaki önemine ve etkilerine dair göze çarpan ifadeler yer verilecektir.

4.1.1. Kanaat Önderlerinin Bölgedeki Yeri ve Önemi

Bölgenin sosyal ve kültürel yapısında tarih boyunca etkili olan aşiretçilik yapısı aynı zamanda bölgedeki kanaat önderlerinin de bu yapıyla ilgili olarak güçlü ve etkili olmasını sağlamıştır. Güçlü aşiret bağları ve otoritesine bölge insanının dine bağlılığı da eklenince kanaat önderlerinin bölge insanı üzerinde saygınlığı ve ağırlığı artmıştır. Bir kanaat önderi (A31) aşiretçiliğin bölge insanı için faydalı olduğunu, güçlü

bağlarla bir birine bağlı insanların oluşturduğu aşiretlerde belirli bir otorite ve düzen olduğunu, bunun sonucunda aşiretin saygı duyduğu kanaat önderlerinin binlerce insanı etkileyebildiğini ve bu insanları terör örgütünün ağına düşmek dâhil pek çok kötü durumdan uzak tuttuğunu ifade etmiştir.

Kanaat önderlerinin toplumun bilinçlenmesine önemli katkılar sağladığını ifade eden bir dini kanaat önderine (A31) göre, kendileri insanların her zaman yanında bulunmakta, doğumdan cenazeye kadar her türlü olayda halkla iç içe olmakta, mutluluklarını ve acılarını paylaşmaktadır. Kanaat önderi, insanlara iyiyi, güzeli, doğruyu, vatan sevgisini anlatıp, onların yanlış yapmalarına, suça ve teröre bulaşmalarına engel olmaya çalıştıklarını ifade etmiştir. Aynı kanaat önderi gençleri başta terör olmak üzere her türlü kötülükten ve kötü alışkanlıklardan korumak amacıyla boş zamanlarını geçirebilecekleri ortam sağladıklarını belirtmiştir.

Doğunun insanı genel olarak dine çok saygılıdır ve bunun neticesinde bölgedeki din adamlarına, dini yönden öne çıkmış kişilere çok fazla hürmet göstermektedir. Bölge insanı için kanaat önderlerinin çok önemli ve kıymetli olduğunu ifade eden bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A31) bunun göstergesi olarak iki örnek paylaşmaktadır. Sivil toplum kuruluşu başkanına göre, Kamuran İnan'ın *seyit** soyundan olduğu için ölene kadar Bingöl'de milletvekilliği yapması ve kendisinin şahit olduğu bir olayda 15-16 yaşındaki bir *seyit* çocuğun otobüse bindiğinde herkesin saygısından ayağa kalkması bölge insanının kanaat önderlerine ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Kanaat önderleri toplumsal sorunlara çözüm üretme adına faydalı hizmetlerde bulunmakta, olayların ve sorunların büyümeden bitirilmesine yardımcı olmaktadır. Bir kanaat önderinin (A28) ifadesine göre, bölgede trafik kazası nedeniyle bile kan davaları başlamakta, çok kolayca çözülebilecek konular zamanında müdahale edilmediğinde içinden çıkılamayacak krizlere dönüşmektedir. İnsanlar için kan davalarını ve husumetleri bitirmek gibi önemli işler yaptıklarını vurgulayan kanaat

* Hz. Muhammed'in soyundan geldiğine inanılan kişilere genel olarak *seyit* denilir.

önderi, aşiret bağı olan insanlar arasında arabuluculuk yapmanın kolay, herhangi bir aşiret bağı olmayanlarda ise zor olduğunu ifade etmiştir.

Mülakat yapılan bir dini kanaat önderi (A8) bölgenin birçok yerinde, ilçelerde ve köylerde yoğun şekilde dini vakıfların, cemaatlerin eğitim faaliyetlerinin bulunduğunu, bunların insanlara ahlak ve vicdan eğitimi vererek, manevi değerlerin korunmasını amaçladıklarını ifade etmektedir. Kanaat önderine göre, bölge insanı dinine bağlıdır, dindarlara saygılıdır. Bunun sonucu olarak da bölge insanı din adamlarına ve kanaat önderlerine çok değer verir, onların düşüncelerine itimat eder ve tavsiyelerini dinler.

Kanaat önderlerinin etkisiyle ilgili bilgilerini paylaşan bir dernek başkanına (A17) göre, devletin on yılda yapamadığı bir işi bölgede meşhur bir kanaat önderi on dakikada yapabilir. Ancak çeşitli sebeplerden dolayı kanaat önderleri genellikle sadece kendi çevrelerindeki işlerle meşgul olmakta, başka işlerle ilgilenmemekte, bunun sonucu olarak da diğer gençler ve toplumun diğer kesimleri kanaat önderlerine fazla ilgi göstermemektedir.

Kanaat önderlerinin bölgedeki önemi ve toplumsal hayattaki yerleriyle ilgili olarak düşüncelerini aktaran bir Alevi dernek başkanının ifadelerine (A4) göre;

Alevi kanaat önderleri insanların kendilerine çözüm için başvurdukları konuları önce incelemekte, eğer konu kanunla ilgili ise şahısları yetkili mercilere yönlendirmekte, doğruluk payı olan ve kanunen sakıncası olmayan konularda ise kendileri insanlara yardımcı olmaya çalışmaktadır. Alevi kanaat önderlerinin insanlar üzerindeki etkisiyle ilgili olarak bir hikâye anlatılır; bölgede görevli bir kaymakam bir alevi köyünden hiçbir şikâyet almayınca merak edip köye gelir ve bunun sebebini araştırır. Kaymakam Beyin araştırmaları neticesinde köydeki sorunların köy meclisi tarafından değerlendirilip çözüldüğü, bu nedenle de devlete veya mahkemeye herhangi bir konunun yansımadağı, köyde böyle bir otokontrol sisteminin olduğu ortaya çıkmıştır.

Bölgede halk dini yönden hassasiyetlere sahip olması nedeniyle dini kanaat önderlerine çok önem vermektedir. Bölge insanının dine ve dindar idarecilere bakışını anlatan bir dini kanaat önderine (A35) göre;

Şark'ın halkı kendisi dindar olmasa bile, idarecisinin, vali ve kaymakamının dindar ve dine saygılı olmasını ister. Doğudan hep peygamberler, âlimler çıkmıştır, bu bölge ancak dinle ayakta durabilecektir, aksi takdirde sıkıntı ve sorunlar bitmeyecektir. Böyle hassas bir yapısı ve dokusu olan bölgede dini duyguları güçlü olan insanların hem kanaat önderlerine, hem idarecilere saygısı artmakta, dini değerlerinden koparılanlar içinse kanaat önderi veya idareciler bir şey ifade etmemektedir. İdareciler de dine uzak ve saygısız olursa halk tamamen devletten kopmakta, örgütün kucağına itilmektedir. Aynı zamanda dinden kopan insanlar örgüt ve diğer art niyetliler tarafından ırkçılık tuzağına çekilmekte, bu duruma geldikten sonra da kanaat önderlerinin yapabileceği bir şey kalmamaktadır.

Bölgenin sosyal ve kültürel yaşantısında vaz geçilmez bir yere sahip olan kanaat önderleri ve onların öncülüğünde yürütülen faaliyetler insanların bilinçlenmesini ve eğitilmesini sağlamaktadır. Mülakat yapılan Alevi bir dernek başkanına (A6) göre;

Alevi kanaat önderleri ve cemevleri Alevi gençlerinin dağa çıkmamaları ve silaha başvurmamaları için çok önemli role sahiptir. Alevi kanaat önderleri, cemlerde insan öldürmenin, ağaç kesmenin zararını anlatmakta, gençlerin her türlü suçtan ve kötü ortamdan uzak durmalarını sağlamaktadır. Aynı zamanda cemevlerinde düzenlenmekte olan eğitimler ve kültürel faaliyetler gençlerin meşguliyet sahibi olmalarını sağlamakta, boş ve zararlı işlere kaymalarına engel olmaktadır. Hayatında bu cemlere üç kere katılan birisi insan öldüremez. Terör örgütleri Alevi kanaat önderlerini bu yüzden hiç sevmez, toplum üzerinde etkili olmalarını istemezler. Dernek Başkanı olduğum bölgedeki 12 Türkmen alevi köyünden eskiden PKK'ya kimse katılmazken daha sonraki yıllarda yanlış uygulamalar yüzünden tepki olarak örgüte destek verenler olmuştur.

Bir işadamına (A3) göre, bölge insanı üzerinde dini kanaat önderlerinin etkisi ve önemi çok fazladır. Halk genel olarak dini kanaat önderlerine çok saygılıdır, tavsiyelerini ve sözlerini de dinlemektedirler. İşadamına göre, kanaat önderlerinin bölge insanı üzerindeki önemi o kadar fazladır ki, bölge insanına ulaşmak isteniyorsa öncelikle kanaat önderleriyle bütünleşmek, onlarla irtibatlı olmak gerekmektedir.

Toplumun içinden çıkmış, içinde bulundukları halkın tüm hassasiyetlerine vakıf, bölge insanının sevgi ve saygısını kazanmış kanaat önderlerinin çok etkili olduklarına dair çarpıcı örnekler veren dini bir kanaat önderine (A7) göre, hangi sorun çözülmek istenirse istensin bölge insanının önemi ve etkisi çok fazladır. Bu

konuda “kuş yerlisiyle avlanır” atasözünü hatırlatan kanaat önderi, bölgeye dışarıdan gelen ve sorun çözmeye çalışan kişilerin bölgeyi bilen, tanıyan bölgenin kendi insanı kadar başarılı ve etkili olamayacağını ifade etmektedir. Kanaat önderlerinin toplum üzerindeki rolleriyle ilgili olarak başından geçen bir olayı anlatarak örnek veren kanaat önderi şunları ifade etmektedir;

Ben de terör mağduruyum. 1991 yılında görev yaptığım camide Cuma namazı sırasında art niyetli insanlar bomba patlattılar, yaralılar vardı ve insanlar galeyana geldi, camiden çıkan cemaat caminin dışında toplandı. Patlamanın heyecanı ile hareket eden cami cemaati Alevilere saldırmak için harekete geçmek üzereydi. Olayın çok kötü bir yöne doğru gitmekte olduğunu anladım ve cemaati oyuna gelmemelerini, tahriklere kapılmamalarını söyleyerek sakinleştirdim. Namazı patlamaya rağmen caminin bahçesinde kıldık, zor da olsa ortalığın karışmasını, provokatörlerin çıkarmak istediği Alevi-Sünni çatışmasını önledim. Bu olayda devlet yetkilileri veya polis kalabalığı sakinleştirmeye, onları durdurmaya çalışsa başaramazdı. Halkın bizi tanınması ve saygı göstermesi tavsiyelerimiz dinlemelerini sağladı.

Aynı kanaat önderine (A7) göre, Maraş olayları zamanında da kanaat önderleri insanları durdurmaya, sakinleştirmeye çalışmışlar ama provokatörlerin daha etkili ve hazırlıklı olmaları nedeniyle başarılı olamamışlardır. Kanaat önderi toplum üzerindeki rolleriyle ilgili verdiği bir diğer örnekte şunları ifade etmektedir;

Maraş olaylarından yıllar sonra 2010 yılında yurtdışı destekli Alevi Dernekleri Federasyonu, Maraş olaylarını anma kararı aldı. Vali Beyle birlikte alevi dedeleri ve yaşlıları ile konuştuk, onları ziyaret ettik, “anma programı yapmayalım, ortalık tekrar karışmasın” dedik. Bu ziyaretlerimizde müftülükçe temin edilen Hacı Bektaş-ı Veli’nin kitabının 400 nüshasını kendilerine hediye ettik. Birlikte ortak bir bildiri hazırladık, bu bildiri yerel ve ulusal medyada yer aldı. Bir partinin genel başkanı bizim hazırladığımız bu bildiriyi Mecliste “Maraşlılar çok iyi bir iş başardılar” diyerek övdü. Özetle çok büyük ve acı olayların yaşanmasına engel olduk.

Toplumsal huzur ve barışın sağlanmasına yönelik çok sayıda faaliyetlerinin bulunduğunu anlatan aynı kanaat önderi (A7), Alevilerle çok iyi ilişkiler kurduklarını, vatandaşların her türlü etkinliklerine katkı sağladıklarını, cenazelerine iştirak ettiklerini, acılarını ve mutluluklarını paylaştıklarını, bunun neticesinde de insanların birbirlerine karşı hoşgörülü ve muhabbetli olduklarını ifade etmektedir.

Yukarıda belirtilen ifadeler genellikle kanaat önderlerinin toplum üzerinde çok etkili olduğunu vurgulamakta iken, aşağıda verilen örnek mülakat bulgularında ise bu görüşlerin aksine kanaat önderlerinin etkisinin artık neredeyse hiç kalmadığı ifade edilmiştir.

Mülakat yapılan eski bir vakıf başkanı olan işadamına (A1) göre;

Tarihsel süreçte kanaat önderlerinin bölge insanı üzerindeki etkisi geçmişle kıyaslandığında benim düşünceme göre oldukça düşmüştür. Eskiden çok fazla etkili olan kanaat önderleri günümüzde çok az etkilidir. Toplum üzerinde hala etkisi olanlar da (yüzde 10'luk kısım) insanların dini bağları nedeniyle dini kanaat önderleridir. Dini özelliği çok fazla olmayan aşiret reisleri ve ağaların etkileri ise çok daha azdır. Eskiden insanlar aşiret reisleri ve ağaların her dediğini emir kabul edip yerine getirirken, günümüzde artık aşiret reislerini ve ağaları dinlemiyor, onlara danışmıyorlar. Çünkü insanlar eskiye göre daha eğitilmiş ve bilinçli.

Dini bir kanaat önderine (A2) göre, bölgedeki ağalık müessesesi eski gücünü kaybetmiş olsa da hala devam etmekte, insanları az da olsa etkilemektedir. Dini kanaat önderleri de aynı oranda olmasa da bu güç kaybını yaşamış, sosyal hayat üzerinde eskiye göre çok daha az etkiye sahiptirler.

Bir dernek başkanı iş adamına (A11) göre, eskiden kitle iletişim araçları bu kadar yaygın olmadığından kanaat önderlerine daha fazla danışılmakta, bölge insanı tarafından daha fazla saygı duyulmaktaydı. Ancak günümüzün teknolojik gelişmeleri, televizyon ve internet gibi iletişim araçları nedeniyle insanlar kanaat önderlerine daha az danışır olmuş, bu nedenle de kanaat önderlerinin insanlar üzerindeki etkileri azalmıştır. Bununla birlikte kanaat önderlerinin belirli çevreler üzerinde etkileri hala önemli oranda devam etmektedir. Dernek başkanı, dini kanaat önderlerinin bazılarının çok kıymetli insanlar olduklarını, ancak siyasetle ilgilenmediklerini, bunun yerine ülkesini seven insan yetiştirmeye çalışıp, hem bölgeye hem de ülkeye çok faydalı işler yaptıklarını ifade etmiştir.

Görüşleri alınan bir aşiret reisine (A12) göre, bölgedeki büyük şehirlerde artan nüfusla birlikte insanlar bir birlerini çok fazla tanımamaktadır. Bunun sonucu olarak kanaat önderleri de bu büyük şehirlerde çok fazla bilinmeyip tanınmayabilir.

Ancak kendi bölgelerinde veya aşiretlerinde kanaat önderleri hala tanınmakta ve kendilerine saygı duyulmaktadır. Aşiret içindeki kız kaçırma, kan davası, kavga gibi konular genellikle kanaat önderleri tarafından çözülmektedir. Bununla birlikte zamanın değişen şartları nedeniyle insanlar okudukça, eğitim seviyeleri yükseldikçe, teknolojiyi daha fazla kullandıkça geçmişe göre aşiret reislerinin, kanaat önderlerinin etkisi azalmıştır.

Yaklaşık on bir bin üyesi olan bir dernek başkanına (A13) göre, kendi illerinde sivil toplum kuruluşları toplum içerisinde çok güçlüdür ve bu nedenle toplum için iyi veya kötü yönde çok etkileri olabilmektedir. Dernek başkanı, güçlü bir sivil toplum kuruluşu olduklarını, oluşturdukları sivil toplum platformu ile referandumda PKK'ya tepki gösteren basın açıklamaları gerçekleştirdiklerini, örgüt tarafından kepenk kapatırma gibi baskılara boyun eğmediklerini ifade etmiştir. Aynı dernek başkanı, Türkiye'de kanaat önderlerinin toplumun kabul ettiği ve herkesçe saygı duyulan insanlar olduğunu, bölgede kız kaçırma gibi olaylarda arabuluculuk yaparak önemli görevler üstlendiklerini, ancak geçmişte hem devletteki art niyetli kişiler hem de PKK terör örgütünün baskıları nedeniyle bölge halkı üzerinde artık neredeyse hiç etkilerinin kalmadığını belirtmiştir.

Dernek başkanı diğer bir işadamına (A19) göre, bölgede eskiden ağalık yapısı çok güçlüydü ve ağaların insanlar üzerinde çok büyük etkileri vardı. Ancak günümüzde şartlar çok değişti ve insanlar bilinçlendi, bu nedenle de etkileri azalmıştır. Bu işadaminin ifadeleri şöyle devam etmektedir;

Ağalık yapısının yerini sivil toplum kuruluşları aldı ama bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının çoğu örgüt yandaşı ve aralarında art niyetli olanları da oldukça fazla. Bölge insanı için kanaat önderleri çok önemli, özellikle kırsal alanlarda öğretmen ve din adamının halkın nazarında yeri çok farklıdır. Kanaat önderlerinin gençler üzerinde etkisi yok, ağaların da etkisi yok, insanlar artık bilinçlendi. Bu ilçenin en büyük aşiret reisi eski seçimlerde almış olduğu 50 bin oydan 8 binini alabildi. İnsanlar artık oyunu bile vermiyor ağalara. Âlimlere ise saygı her zaman var. Yüzlerce kanaat önderi var ama hepsi etkili değil tabi, ilmine göre etkililer.

Son zamanlarda doğuda cemaatler daha fazla etkili olmaya başladı. Toplumu olumlu yönde etkiliyorlar, çünkü hem pozitif ilimleri hem de dini ilimleri öğretiyorlar. Bu cemaatlerden eylemlere, yürüyüşlere

katılanlar yok, kanuna, nizamaya saygı var. Allah'tan korkan kimseye zarar vermez.

Kanaat önderlerinin toplum üzerindeki etkisi konuya göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu konuda kendisiyle görüşülen bir kanaat önderi (A28) insanların genel olarak kendilerini dinlediklerini, saygı duyduklarını ancak mevzu siyasi veya terörle ilgili olduğunda ise örgütün baskısı ve korkusu nedeniyle insanların kendilerini dinlemediklerini belirtmiştir. Özellikle terör örgütünün eylem ve baskılarının fazla olduğu yerlerde kanaat önderlerinin etkisi minimuma düşmektedir. Bu tür yerlerde kanaat önderleri kavga gibi adi olaylarla ilgilenip söz teröre gelince sessizliğe bürünmektedirler. Aynı kanaat önderi örgüt sempatanlarına terörden uzak durmaları hususunda tavsiyelerde bulunduğunu, normalde halkın kendilerine çok saygılı olmasına rağmen seçim gibi siyasi konularda terör örgütünün sürekli halkın üzerinde baskı kurması nedeniyle etkili olamadıklarını ifade etmiştir. Terör örgütü kanaat önderleriyle halkın bölgesel bağlarını etkisiz bırakmak için farklı bölgelerin insanlarını çaprazlama görevlendirmekte, dolayısıyla kanaat önderlerini tanımayan ve herhangi bir bağı olmayan örgüt mensuplarına kanaat önderlerinin etkileri olmamaktadır.

Toplumun içinden çıkan kanaat önderleri aynı zamanda bulundukları toplumun da bir nevi aynasıdır. Bu konuda düşüncelerini aktaran bir sivil toplum kuruluşu başkanına (A33) göre;

Halkın durumu nasılsa önderlerinin, idarecilerinin durumu da öyledir, yani halk süt gibi ise kaymak da süt kaymağı olacaktır. Günümüzde maalesef toplum çok bilgisiz, bilinçsiz, değerlerinden uzak kalmış, buna paralel olarak toplumun kanaat önderleri de yetersiz kalıyor, bilimi ve güncel konuları takip edemiyorlar. Bunun neticesinde de kanaat önderleri halk üzerinde etkili olamıyorlar, kendi köşelerine çekilip, suya sabuna dokunmadan hayatlarını sürdürüyorlar. Köşesine çekilen bu kanaat önderleri kendi çevrelerinde dar dairede de olsa etkililer, en azından çevresindeki insanları terörden uzak tutmayı başarıyorlar.

Bölgede yapılan mülakatlarda Siirt ilinin kanaat önderleri ve bölge halkı için ayrı bir öneme sahip olduğu görülmüştür. Bu önem Siirt'in çok eski tarihlere uzanan bir dini eğitim merkezi ve manevi yönlerden değer verilen bir yer olmasından kaynaklanmaktadır. Tarih boyunca pek çok önemli kişinin uğrak yeri olan Siirt,

günümüzde de tarihten gelen bu mirasını sürdürmekte, gerek bölge gerekse tüm ülke için hala bu önemini devam ettirmektedir. Siirt'te hala devam etmekte olan kurslarda yüzlerce öğrenci, dini eğitim almakta, ardından öncelikle bölgede olmak üzere tüm Türkiye'de dini eğitim vermektedirler.

Siirt ilinin bu özelliğinin bir sonucu olarak mülakat yapılan iller Van'dan Kahramanmaraş'a kadar geniş bir alana yayılmış olmasına rağmen hemen hemen tüm illerde asıl memleketi Siirt olan veya bir şekilde Siirt ile bağlantısı olan kanaat önderlerine rastlanmıştır. Başka illerdeki kanaat önderlerinin bir kısmı doğup büyüdükları ve dini eğitimlerini aldıkları Siirt'ten değişik sebeplerle ayrılarak farklı illere yerleşirken, kimilerinin ise kendileri doğmadan önce aileleri Siirt'ten ayrılarak diğer illere taşınmışlardır. Mülakat yapılan kanaat önderlerinden aslen Siirtli olmayanlar da Siirtli kanaat önderlerinin bölge halkı için önemini ve herkes tarafından kendilerine çok saygı duyulduğunu vurgulamışlardır.

Mülakat yapılan bir kanaat önderine (A26) göre, Siirt Sünni İslam'ın Türkiye'deki merkezidir ve bölgede etkileri çok fazladır. Bu önemin farkında olan devlet yetkilileri de en üst düzeyde Siirtli kanaat önderlerine çok saygı göstermekte ve değer vermektedir. Kanaat önderinin ifadelerine göre, Siirtli kanaat önderlerinin gücünü bilen terör örgütünün siyasi uzantıları da "Kadılık" gibi çeşitli vaatlerle onları örgütle birlikte hareket etmeye ikna etmeye çalışmışlardır.

4.1.2. Her Kanaat Önderi Kanaat Önderi Değildir

Mülakat bulgularına göre kanaat önderleriyle ilgili olarak genel anlamda olumlu bir algı olsa da bazı kişilerin kanaat önderi olarak isimlendirilmesine karşı görüşlerin olduğu görülmektedir. Bunun en önemli sebebi ise kanaat önderi olarak tanınan ve bilinen bazı kişilerin toplumda tam olarak kabul görmemesi ve bazı insanların onlarla ilgili şüphelerinin bulunmasıdır. Doğunun etnik veya sosyal yapısı gereği farklı düşüncelere sahip insanların olması, bazılarının kabul edip fikirlerini benimsediği kanaat önderlerine diğerlerinin değer vermediği, hatta onların gerçek kanaat önderi olmadığına dair mülakat bulguları tespit edilmiştir. Kanaat önderi olarak bilinen bazı

kişiler arasında çok az da olsa bölgede terör örgütü lehine faaliyet yürütenlerin olduğu bile ifade edilmektedir. Ancak genel olarak toplumda kanaat önderleri olarak kabul gören kişilerin bölgedeki toplumun çok büyük çoğunluğunca gerçek anlamıyla kanaat önderi olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Bir kanaat önderine (A8) göre, terör örgütü bölgedeki bazı kanaat önderlerini çocukları veya ailelerini kullanarak örgüt lehinde hareket etmeye zorlamaktadır. Bölgedeki gerçek kanaat önderlerinin örgüt tabanını etkilemesini engellemek isteyen terör örgütü, kendi düşüncesine göre konuşan ve hareket eden bazı din adamlarını kanaat önderi olarak lanse etmektedir.

Başka bir kanaat önderine (A22) göre,

Aslında bölgedeki pek çok kanaat önderi tam anlamıyla kanaat önderi değildir. Çünkü kanaat önderi denilen kişilerin hem dini bilgiler açısından çok iyi eğitilmiş, hem de zamanın güncel meselelerini iyi bilen, medya ve güncel yayınları yakından takip eden, entelektüel kişiler olması gerekmektedir. Çoğu kanaat önderinin bu tür özellikleri bulunmamaktadır. Kanaat önderleri gündemi ve günceli iyi takip etmeli, sadece dini ilimlerle meşgul olmamalı, elini eteğini dünyadan çekmemeli, ülkenin her konusunu takip etmelidir. Ancak bu şekilde söz ve kanaat sahibi olabileceklerdir. Bu nedenlerle kamuoyunda ve bölgede kanaat önderi olarak bilinen kişilerin pek çoğu, ülkenin en önemli sorunu olan terörle ilgili de çok fazla birikime sahip değil ve ürettiği her hangi bir fikri de bulunmamaktadır.

Bölgedeki din adamlarının bazıları ise örgüte sempati duymalarının yanında örgüt lehinde faaliyetlerde de bulunmaktadır. Bu konuda düşüncelerini paylaşan bir kanaat önderine (A33) göre, özellikle terör eylemlerinin yoğun olarak yaşadığı ve örgüt mensuplarının toplum üzerinde aşırı baskı kurduğu yerlerde bazı din adamları halkın dini duygularını istismar etmekte, örgüt için propaganda yapmaktadır. Örgütün halkın sağduyulu kanaat önderlerinden uzak tutulması için gerçekleştirdiği “Alternatif Cuma Namazı” gibi uygulamaları da bu amaca hizmet etmiştir. Bir kanaat önderi “Alternatif Cuma Namazı” eylemlerinin toplumu camilerden uzak tutmak, halkın doğru şekilde bilgilendirilmesi yerine örgütün istediği söylemleri kullanan sözde din adamlarına yönelmesini sağlamak amacıyla organize edildiğini belirtmiştir. Bu nedenle halkın karşısına farklı düşüncelerdeki bazı din adamlarının

ve kanaat önderlerinin çıkması, insanların bazılarında kanaat önderlerine karşı güven ve inanç açılarından şüphelere sebebiyet vermiştir.

4.1.3. Kanaat Önderlerinin Birbirleri Arasındaki İlişkiler

Mülakat bulgularına göre Doğunun pek çok farklı yerinde kanaat önderleri bulunmasına rağmen genel anlamda kanaat önderlerinin bir birleri arasında sürekli ve düzenli bir irtibat ve ilişki bulunmamaktadır. Kanaat önderlerinin çoğu sadece bulunduğu il ve ilçede bilinmekte ve etkileri bu alanlarla sınırlı olmaktadır. Bununla birlikte sayıları çok olmamakla birlikte neredeyse tüm Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde tanınan ve kendilerine değer verilen kanaat önderleri de bulunmaktadır. Ancak mülakat bulgularının genel değerlendirmesinde kanaat önderlerinin müstakil olarak hareket ettikleri, aynı ilçede veya ilde bulunsalar dahi birbirleriyle çok fazla bir araya gelmedikleri, karşılıklı olarak fikir alış verişinde bulunmadıkları görülmektedir.

Kendilerine terörle mücadele adına kanaat önderlerinin birlikte neler yapabileceği sorulduğunda bir kanaat önderi (A22), bulunduğu yerdeki beş kanaat önderinin hiçbir zaman bir konu hakkında çözüm üretme adına bir araya gelmediklerini, bilakis herkesin kendi köşesine çekilerek bir şeyler yapmaya çalıştığını ifade etmiştir. Bu kanaat önderine göre genel olarak sadece kendi medreselerindeki talebelerle meşgul olunmakta, bunların dışındaki halka bir şeyler anlatma çabası içinde bulunulmamaktadır. Hâlbuki kanaat önderlerinin kendi talebelerinin dışındaki insanlara da anlatması gereken çok şeyler vardır.

Bir kanat önderine göre (A30), eskiden bölgede üç veya dört kanaat önderinin çözebileceği boyutta konular vardı ama terör yüzünden bölgedeki sorunlar o kadar büyümüştür ki bu sorununu çözmek için belki de 15-20 kanaat önderinin bir araya gelmesi ve ortak hareket etmesi gerekmektedir. Kanaat önderleri tek başlarına terör örgütünün baskı ve tehditleri yüzünden rahatça konuşamamakta, fikir beyan edememektedir. Ancak toplu şekilde bir araya gelinebildiği takdirde teröre karşı ortak açıklamalarla daha etkili ve gür bir ses çıkabileceğini ifade etmiştir.

4.1.4. Kanaat Önderleri ve Cemaatler

Bölgede gerçekleştirilen mülakatların bulgularına bakıldığında bazı sivil toplum kuruluşu başkanları ve kanaat önderlerinin, cemaatlerin kanaat önderlerine göre daha etkili olduğuna dair ifadeleri dikkat çekmektedir. Bölgenin tarihsel süreçte önemli aktörlerinden olan kanaat önderlerinin yerini özellikle son yıllarda ülke genelinde faaliyetleri bulunan bazı büyük cemaatlerin aldığı ileri sürülen iddialardandır.

Kanaat önderlerinin çoğunun genellikle sadece bulundukları yerlerde tanınıyor olması ve çevresinde belirli sayıda insan tarafından takip ediliyor olmaları bölge genelinde terör örgütünün baskılarına karşı durmalarına engel olmaktadır. Kanaat önderleri bölgenin insanı olmaları nedeniyle, terör örgütü tarafından yakınları ve akrabalarıyla birlikte hedef alınabilmektedir. Ayrıca geçmişte bölgede yaşanmış terör eylemleri ve örgüt baskıları da ister istemez kanaat önderleri üzerindeki etkisini sürdürmektedir. Daha önceki yıllarda doğrudan veya dolaylı olarak örgüt tarafından hedef haline getirilen, tehditler alan hatta terör eylemlerinde mağdur ve maktul olan bölgedeki kanaat önderlerinin bir kısmının bu nedenlerle terörle ilgili konularda çekingen davrandıkları tespit edilmiştir.

Bununla birlikte mülakat bulgularına göre, kanaat önderleriyle kıyaslandığında cemaatler, çok daha geniş coğrafi alanda ve çok sayıda insan üzerinde etkili olmaktadır. Cemaatlerin bölgedeki faaliyetlerinde bireysel olarak kişilerin değil, tüzel kişiliklerinin ön planda olması terör örgütün baskılarına karşı kanaat önderleriyle kıyaslandığında daha fazla direnebilmelerine sebep olmaktadır. Bu konudaki görüşlerini paylaşan bir sivil toplum kuruluşu başkanına göre, terör örgütünün cemaatlerin faaliyetlerini engellemeye, cemaat mensuplarını tehdit ve yıldırmaya çalışmasına rağmen, cemaat mensuplarının toplu hareket etmeleri ve kişilerin ön planda olmamaları nedeniyle örgütün amacına ulaşması zorlaşmaktadır. Bir kanaat önderine göre (A17), Doğuda terör olayları ile cemaatlerin faaliyetleri ters orantılı olarak işlemektedir, yani dini hizmetlerin ve cemaatlerin faaliyetlerinin yoğun olduğu yerlerde terör örgütünün etkisi az olmakta, cemaatlerin faaliyetlerinin az olduğu yerlerde ise terör örgütünün daha baskın olduğu görülmektedir.

Bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A16) bölgede faaliyetleri olan cemaat mensupları için şunları ifade etmektedir;

Türkiye'nin diğer illerinden Doğu'da "Allah rızası" için faaliyette bulunmaya gelen farklı cemaat mensuplarının ölümü dâhil her şeyi göze almaları, kendilerinin yerini herhangi bir arkadaşlarının rahatlıkla doldurabilecek olması gibi nedenler kanaat önderlerine göre terörle baş etmeleri için cemaatlerin avantajları olarak öne çıkmaktadır.

Bir sivil toplum kuruluşu başkanının (A33) ifadelerine göre;

Doğudaki cemaatler terör örgütünün tüm baskı ve tehditlerine rağmen ısrarla insanlara ulaşmaya çalışmaktadır. Bir ilçede sürekli tehditler alan ve hatta şahsi arabası defalarca kez terör örgütü tarafından kundaklanan cemaat mensupları bu olumsuzluklara rağmen bölge insanı için gayret sarf etmeye, bölgede kalmaya devam etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının da her türlü desteğiyle hareket eden bu cemaatler bölgede çok etkililer ve güvenliğin tam anlamıyla sağlanması halinde ise terörün bitirilmesi için çok büyük faydalar sağlayacaklardır.

Bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A16) cemaatlerin bölgenin en riskli yerlerinde bile terörün aleyhinde, insanların lehinde hizmet etmeye çalıştıklarını ifade etmiştir. Terör örgütü açıktan bölgede faaliyeti bulunan cemaatlere karşı gelmekte, tehdit ederek ve belediyelere baskı yaparak faaliyetlerini engellemeye çalışmaktadır. Bu konuda yaşadıklarını anlatan bir sivil toplum kuruluşu (A16) başkanı şunları ifade etmektedir;

.....ilinde ve ilçesinde bizim faaliyetlerimize örgütün baskısı yüzünden izin vermiyorlar. Bunun sebebini sorduğumuzda çok açık şekilde "Kandil'in talimatı, nurcuları, tarikatları, cemaatleri buraya sokmayın" diyorlar. Belediye engel olup bize yurt, Kuran Kursu açtırmıyor, ruhsat vermiyor. Bizler gönüllü olarak, Allah rızası için çalışıyoruz, gidip 'de Kuran Kursu, yurt açtık, zor şartlar da olsa hizmet etmeye çalışıyoruz.

Cemaatlerin bölgedeki etkisi ve rolüyle ilgili düşüncelerini paylaşan bir sivil toplum kuruluşu (A16) başkanına göre, bölgedeki bazı din adamlarının eğitimleri ve etkileri yetersiz, bunların aksine bölgede hizmet eden sivil toplum kuruluşları, vakıf ve cemaatler çok daha etkililer. Özellikle gençlere sahip çıkmak suretiyle terör

örgütünün ağından kurtardıkları insanların oldukça fazla olduğunu ifade eden sivil toplum kuruluşu başkanı (A16) bu konuya şu çarpıcı örneği vermektedir;

..... ilindeki öğrencilere sahip çıkıyoruz, üniversite kazananlara destek oluyoruz, sınavlara hazırlık için dersane, kalacak ev buluyoruz. Mümkünse gençleri bozuk ortamdan uzaklaştırıp, batıda farklı illere gönderip orada okumalarına yardımcı olmaya çalışıyoruz. Bunlardan birisi olan ilinden bir kız öğrenciyi batıda okuttuk, mezun olarak öğretmen oldu, o kızı gören ve örnek alan 5 kişi de peşinden onu takip ettiler, onlara da sahip çıktık. Böyle kurtarılan çocuk da ailesine ve aşiretine sahip çıkıyor. Bölgede terörle mücadelede bize düşen bu tür çok önemli görevler var, her şeyi devletten beklemek yanlıştır. Bizler; dernekler, vakıflar ve cemaatler olarak bölgedeki gençleri kötü ortamdan korumak, iyi bir eğitim almalarını sağlamak için her türlü tehdit ve engellemeye rağmen hiçbir beklentiye girmeden burada çabalıyoruz.

Bu örnekte de görüldüğü üzere bölgede faaliyetleri bulunan cemaatlerin gibi terör örgütünün insanlar üzerinde baskısının çok fazla hissedildiği yerlerde bile gençlere ve bölge insanına yönelik çalışmaları bulunmaktadır. Bölgede terör olaylarından uzak kalmak isteyip de imkân ve ortam bulamayan gençlerin gerekirse batıda okumasına ve meslek sahibi olmasına yardımcı olan bu dernek ve vakıflar, aynı zamanda terör örgütüne hedef olmakta, faaliyetlerinin engellenmesine çalışılmaktadır. Terör örgütünün cemaatlerin faaliyetlerine karşı olmasının en büyük sebebi onların yüzünden dağa adam çıkaramamaları, eleman kazanmada sıkıntı yaşamalarıdır.

Bölgenin önemli ve büyük şehirlerinden birindeki faaliyetlerini anlatan bir kanaat önderi (A8) cemaatlerin bölgede çok etkili olduklarını, bu yüzden de terör örgütünün hedefi haline geldiklerini şu ifadelerle anlatmaktadır;

Biz sadece bu şehirde on binlerce kişiye ulaşabiliyoruz. Esnafıyla, işçisiyle, köy imamıyla hepimiz halka, insanlara doğruluğu ve güzellikleri anlatıyoruz. İnsanlara bu güzellikleri ve gerçekleri anlatınca zamanla her şeyin farkına varıyorlar. Bizim insanlarla ilgilenmemiz, onlarla sohbet etmemiz tabi ki örgüt ve siyasi uzantılarını rahatsız etti, çünkü insanlar onlardan kopup bize gelmeye başladılar. Bazı yerlerde bizim arkadaşlarımıza bomba attılar, taşladılar, saldırdılar.

Burada örgüte çok katılım olan meşhur bir lisedeki öğrencilerle arkadaşlarımız ilgilenmeye, sohbet etmeye başlayınca öğrenciler çok değişti, öğrencilerin dağa çıkması azaldı. Tüm bu gayretlerimiz örgüt tarafında çok rahatsızlığa sebep olmaktadır. Örgüt dağa çıkarmadan önce gençlerdeki dini düşünceleri ve maneviyatı sıfırlıyor, ondan sonra da kandırıp dağa çıkarıyor. Biz de örgütün bu oyununu bozmaya gençleri kurtarmaya çalışıyoruz.

Bölgede kanaat önderlerinin yerini artık cemaatlerin aldığını ifade eden sivil toplum kuruluşu başkanı (A16) gibi yerlerde eskiden insanların çok saygı ve hürmet gösterdiği seyit ailelere bile artık değer verilmediğini, hatta onlara karşı bile saldırıların olduğunu ifade etmektedir. Sivil toplum kuruluşu başkanının düşünceleri şöyle devam etmektedir;

Doğuda bu devirde kanaat önderlerinin yerlerini cemaatler aldı, yoğun şekilde köyden kente, her yaşta insana yönelik faaliyetleri var. ilinde bölgenin manevi değerleri olan seyitler bile köşelerine çekildiler, halk onları da dinlemiyor. Seyitlere karşı baskı var, ... ilinde evleri taşlanıyor. Seyitler, Belediye Başkanına gittiler, şikâyet ettiler. Belediye Başkanı da “bizim neden evlerimiz taşlanmıyor da sizin evleriniz taşlanıyor, bizimle hareket edin, evleriniz taşlanmasın” dedi.

Artık bu dönemde şahısların, kişilerin yerine insanlara sahip çıkma görevini cemaatler yapıyor. Terör örgütünün şahısları susturması kolay ama cemaatleri susturmak o kadar kolay değil, çünkü cemaatler şahsı manevi oluyor. Hakkâri’de Aziz Tan hocayı şehit ettiler, ama cemaat üyeleri bizi öldürseniz bile arkadan başkaları gelecek diyorlar, o kadar da gözü karalar.

Aynı zamanda bir cemaat mensubu olan sivil toplum kuruluşu başkanına (A19) göre bölgedeki cemaatlerin faaliyetlerin toplumun her alanına yayılmış şekilde devam etmektedir ve bu faaliyetlerin sonucunda bölge insanında çok olumlu gelişmeler olmaktadır. Terörle mücadele adına geniş açıdan bakıldığında cemaatlerin özellikle gençlerin ıslahı ve korunması için yapmış oldukları faaliyetler çok dikkat çekmektedir. Eskiden kanaat önderlerinin sahip çıktığı gençlere artık cemaatler sahip çıkmakta onların terör örgütü tarafından kandırılmasına ve dağa çıkarılmasına engel olmaktadır. Sivil toplum kuruluşu başkanı cemaatlerin bölgede çocuklara eğitim yardımı yaptığını, bedava kurslar düzenlediğini ama terör örgütünün bu faaliyetlerden çok rahatsız olduğunu belirtmektedir. Terör örgütü “sizin yüzünüzden dağa çıkaracak adam bulamıyoruz” diye cemaatleri tehdit etmekte, hatta taş atarak,

molotof bombası atarak onların müesseselerine saldırılar düzenlemektedir. Sivil toplum kuruluşu başkanı, cemaatlerin bölge insanının kazanılmasına, Doğu-Batı kardeşliğinin yeniden pekiştirilmesine ve terörle mücadelede kendilerinin rollerine yönelik olarak şunları ifade etmektedir;

Sivil toplum kuruluşları olarak derneğimizin üyeleri sözümüzü dinler, ne desek yaparlar. Gerektiğinde 500 tüccarı bir saatte toptarım ve sağ olsunlar ne desem yaparlar. Bazen mülki amirlerin talepleri doğrultusunda veya başka ihtiyaçlar olunca fakirlere yardım yapıyoruz, durumu çok kötü olanlara ev açıyoruz.

Her ay Batıdan yüzlerce iş adamını aileleriyle birlikte buraya getiriyoruz, Doğu-Batı kaynaşması adına onları misafır ediyor, kardeş aileler buluyoruz. Buradan da batıya ziyarete gidiliyor. İnsanlar bir birlerini tanıyınca, aradaki tereddütler kalkıyor ve kardeşlik duyguları çok daha güzel pekişiyor.

Burada etüt merkezlerinde ve okuma salonlarında belki binlerce çocuğa sahip çıkılıyor. Doğunun her yerinde sokaklarda binlerce boşta gezen iyi bir eğitim şansı bulamayan çocuk var. Ücretsiz olarak etüt merkezleri ve okuma salonlarında bu çocuklar eğitim alabiliyor ve topluma faydalı bireyler haline geliyorlar. Sokaklarda serseri gibi gezen, zararlı madde kullanan bazı çocuklar buralardaki aldıkları eğitim ve terbiyenin ardından çok değişiyor. Daha önce sokaklarda polise taş atarken okuma salonlarında eğitim aldıktan sonra okuma salonuna müdür olacak kadar değişen çocuklar var. Terör açısından bakarsak bence terörü bitirmek istiyorsak çocuklara ve gençlere sahip çıkmalıyız. Bu okuma salonlarında eğitim alan çocuklara ilk yapılan anketlerde “ileride ne olmak istiyorsun?” diye sorulduğunda, önce “APO gibi olmak istiyorum, gerilla olmak istiyorum,” diye cevap veren çocuklar eğitim aldıktan, sıcak bir ilgi gördükten sonra “öğretmen, eğitimci olmak istiyorum” diye cevap veriyorlar. Bu anketin kısa ama çok anlamlı mesajı terörle mücadele adına eğitimin, gençlere sahip çıkmanın önemini anlatıyordur herhalde.

Başka bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A20) da bölgede genç nüfusun çok fazla olduğunu, bu gençlere sahip çıkmanın terörle mücadelenin en önemli ve ilk adımı olması gerektiğini, aksi takdirde onlara terör örgütünün el attığını belirtmekte ve ifadelerine şöyle devam etmektedir:

Bu amaçla bölgedeki cemaatler ve bu cemaatlere bağlı dernekler gençlere sahip çıkmak için okuma salonları, etüt merkezleri ve dershaneler açmaktadır. Bölgede çok sorunlu olarak bilinen bir mahallede dersane ve okuma salonları yokken, üniversiteyi veya

diğer sınavları kazanan yokken bu eğitim merkezleri açıldıktan ve gençlerle bire bir ilgilenildikten sonra aynı mahalleden 600 öğrenci sınavları kazandı. Eğer bu çocuklara bu şekilde sahip çıkılmasaydı çok büyük ihtimalle örgütün ağına düşecek veya toplum için sorunlu bireyler olacaktı.

Sivil toplum kuruluşu başkanına (A20) göre, bölgede bu amaçla çalışan çok sayıda gönüllü insan bulunmakta, bu insanlar hiçbir beklentiye girmeden gençlere sahip çıkmakta, hatta canlarını bu uğurda tehlikeye atmaktadırlar. Çünkü pek çok yerde terör örgütü bu insanları tehdit etmekte ve saldırılar düzenlemektedir.

4.2. KANAAT ÖNDERLERİ VE DEVLET

Mülakat bulgularında dikkat çeken önemli bir husus, gerek kanaat önderlerinin gerekse bölge halkının devleti sürekli ön plana çıkarmaları, terörün bitirilmesinde birincil görevin her zaman devlete düştüğünü vurgulamalarıdır. Mülakatlarda terörün ortaya çıkmasında ve bu kadar büyük bir problem halini almasında geçmişten günümüze tüm devlet yetkililerinin sorumluluğu olduğu ve bu nedenlerle de en büyük görevin devlete düştüğü sık sık dile getirilmiştir.

Kanaat önderleri her ne kadar bölgede özellikle bazı illerde çok önemli rollere sahip olsalar da, kendileri terörle veya güncel siyasi konularla ilgili doğrudan görüş bildirmektense devletin bu konularda adım atması gerektiğini ifade etmektedir. Bir kanaat önderi (A14), bölgedeki kanaat önderlerinin insan yetiştirerek, bölge insanını zararlı işlerden uzak tutarak, devlet ve millet için faydalı gençler yetişmesine yardımcı olmak suretiyle doğrudan olmasa da dolaylı olarak terörle mücadeleye katkı sağladıklarını ifade etmektedir.

Devletin kanaat önderlerinin bölgedeki etkisini kullanarak terörle mücadelede önemli mesafeler alabileceğini ifade eden bir kanaat önderi (A11), bunun için devlet yetkililerinin sürekli kanaat önderleriyle irtibatlı olmalarının, toplantılar düzenleyerek bölgenin sorunlara çözümler aranmasının gerektiğini vurgulamaktadır. Daha önceki mülakat bulgularında da bu tür toplantıların önem ve gereğinden bahsedilmiş olsa da, genel olarak bakıldığında bölgede kanaat önderlerinin katkı

sağlayıp seslerini duyurabilecekleri düzenli aralıklarla gerçekleştirilen sistemli toplantılar yapılmamaktadır. Bazı zamanlarda bölgeyi ziyaret eden devlet yetkilileri tarafından bu tür toplantılar düzenlense ve bunlara kanaat önderleri de katılsa bile, bu toplantı ve görüşmeler anlık ve dar çerçevede kalmakta, süreklilik kazanmamaktadır.

Kanaat önderleri genel olarak terörle ilgili hususlarda fazla müdahil olmamakta, bu konuyla ilgili olarak sürekli devletin çözüm üretebileceğini, kendilerinin ancak devlet tam olarak güvenliği sağlarsa faydalı olabileceklerini ifade etmektedirler. Bazı mülakatlarda kanaat önderlerinin veya toplumun diğer önde gelenlerinin güvenlik kaygılarından dolayı konuşmaktan, insanlara terör aleyhinde bir şeyler söylemekten çekindikleri görülmüştür. Bir kanaat önderi (A15) kendi evini kaymakam ve tüm devlet yetkililerine açıp devlete yakın görüldüğünde evine terör örgütü tarafından ses bombası atılarak gözdağı verildiğini ve tehdit edildiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla bu kanaat önderi kendi güvenliği konusunda endişeleri olduğunu, bu ortamda hiçbir şekilde ne devlete ne de bölge insanına faydalarının olamayacağını belirtmiştir.

Bölgede yapılan mülakatlarda özellikle terör baskısının daha fazla hissedildiği yerlerde buna benzer düşünceler ifade edilmiştir. Terör örgütünün halk üzerinde baskısının çok fazla olduğu bir ilçedeki kanaat önderi (A15), yıllar önce ilçedeki kaymakam, komutan ve emniyet müdürüyle kendisi ve diğer toplumun önde gelenlerinin çok sıcak ilişkilerinin olmasına rağmen günümüzde terör örgütünün baskısı nedeniyle devlet dairelerine gitmekten herkesin çekindiğini ifade etmiştir. Bu özellikteki yerlerdeki kanaat önderlerinin terörle mücadeleye katkısının olamayacağını ifade eden bir kanaat önderi (A15), öncelikle devletin tam anlamıyla güvenliği sağlamasının gerektiğini, insanların kendilerini güvende hissetmedikleri bir yerde kendilerinin de devlete destek olamayacaklarını belirtmiştir.

Kanaat önderlerinin bölgedeki rolüyle ilgili son zamanlarda devlet tarafından verilen “mele” kadroları da önemli bir husustur. Bu konuda devletin çok isabetli bir adım attığını ifade eden bir kanaat önderi (A34) bazı çekincelerle birlikte düşüncelerini şöyle aktarmaktadır;

Diyanet İşleri Başkanı Siirt Tillo'ya ziyarete gitti. Sonra bölgedeki meleler için kadro çıkarıldı ama onların içine de sızmalar oldu. Yani kadro alan melelerin bazıları hem liyakatli değil, hem de aralarında örgüt düşüncesinde olanlar da var.

Melelere dini görev yapabilmeleri için resmi ehliyet, vesika verilmeli. Bu insanlar on beş sene medrese eğitimi alıyor ama meslekleri yok, geçimlerini sağlayamıyorlar. Eskiden de Ramazan aylarında başka yerlere gidiyorlardı, aşiret ağaları ücret karşılığı Ramazan ayında köyüne çağırıyor, zekâtlarını onlara veriyordu. Böyle olunca meleler mevsimlik işçi gibi ağanın eline bakıyordu. Ağadan bir şekilde para alan melelerin halkın üzerinde çok da fazla etkisi olmuyordu. Bu nedenle devletin onlara kadro vermesi ve geçimlerini sağlamaları için maaş bağlaması meleleri, ağalara veya halka muhtaç bırakmayacak ve daha etkili olmalarını sağlayacaktır.

Bölgedeki din adamları veya melelere devletin kadro vermesi bölgedeki kanaat önderleri tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. Bir kanaat önderine göre (A14), bölgedeki melelerin uzun yıllar boyunca pek çok dini alanda eğitim almaları nedeniyle dini bilgi açısından çok donanımlı olmalarına rağmen her hangi bir resmi izin veya belgeleri olmaması nedeniyle camilerde kamet getirmelerine bile müsaade edilmemektedir. Kanaat önderi, bu melelerin halkın nazarında bölgede devlet tarafından görevlendirilen resmi din adamlarına göre çok daha fazla ilgi ve saygı gördüklerini, halkın bazı hassasiyetlerine onların cevap verebileceğini ifade etmektedir. Örneğin; bölge halkının genelinde kısa kollu gömlekle namaz kılan veya bıyıksız olan din adamlarının hoş karşılanmaması gibi bazı hassasiyetler bulunmaktadır. Bir kanaat önderi (A14) bölgedeki bazı insanların camilerdeki Kuran Kurslarına kız-erkek karışık eğitim verilmesi nedeniyle kız çocuklarını kursa göndermeyecek derecede hassas olduklarını, bunun gibi konuların bölgedeki meleler ve kanaat önderleri tarafından daha iyi anlaşılabilceğini belirtmiştir.

Devlet tarafından bölgede görevlendirilen din adamlarının bölgenin özellikleriyle çoğu kez tam olarak uyuşmadığını ifade eden bir kanaat önderine göre (A27), Doğunun çoğunluğu Şafi mezhebine tabi iken devlet bunu göz önünde bulundurmadan din görevlisi atamaktadır. Böyle olunca da Şafi bölge insanı bu din görevlisini değil de, bölgedeki kendi melelerini takip etmekte, onların arkasında namaz kılmaktadır.

4.2.1. Kanaat Önderleri İle Devlet Yetkililerinin İlişkileri

Bölgedeki kanaat önderlerinin devlet ile ilişkileri tarih boyunca dönemlere göre değişiklik arz etmiştir. Bölgenin kendine özgü yapısı nedeniyle Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine kadar devlet sürekli doğudaki kanaat önderleri, aşiret reisleri ve ağalarla karşılıklı ilişki içinde olmuş, bölgenin nabzını tutan ve bölgenin dokusunu çok iyi bilen bu insanlar her zaman ön planda olmuştur.

Mülakatlarda kanaat önderleri ile devlet ilişkileri hakkında verilen cevapların çoğunluğunda ortak olan bir eleştirel düşünce mevcuttur; Devlet bu bölgedeki kanaat önderlerini son yıllara kadar neredeyse yok saymış, her hangi bir şekilde bölgenin sorunlarıyla ilgili düşüncelerini sormamıştır. Bazı mülakatlarda, devlet görevlileri tarafından kanaat önderlerine yönelik olarak Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren onları toplum nazarında itibarsızlaştırmaya yönelik uygulamalarda bulunulduğu ifade edilmiştir. İlerleyen yıllardaki askeri darbe dönemlerinde ve sıkıyönetim rejimlerinde bu uygulamalar şiddetini daha da artırarak devam etmiştir. Ancak mülakatların geneline bakıldığında geçmişten günümüze doğru devlet ile kanaat önderlerinin ilişkilerinde olumsuzdan olumluya doğru bir ilerlemenin olduğu dikkat çekmektedir.

Bölgedeki devlet ile kanaat önderleri ve bölgenin ileri gelenleri arasındaki ilişkileri değerlendiren bir sivil toplum kuruluşu başkanına (A1) göre, eskiden devlet yetkilileri halk ile yüzleşmek istemiyordu, devlet sadece ağalarla muhatap oluyor, halkın nabzını tutanlarla görüşmüyor, sadece kendi istediği sınırlı sayıda birkaç kişi ile görüşüyordu.

Mülakatta kendisiyle devlet tarafından her hangi bir şekilde bölgenin sorunları ve bunların çözüm yollarıyla ilgili olarak irtibat kurulup kurulmadığı sorulan bir kanaat önderi (A7) şu cevabı vermiştir;

Ben 42 yıllık din adamıyım, ancak maalesef bugüne kadar kendi kurumum olan Diyanet İşleri Başkanlığı bile bizi ilk kez bir kaç sene önce Ankara'ya çağırıp fikrimizi, düşüncelerimizi sordu. Yani geçmişe baktığımızda devlet tarafından din adamlarına ve kanaat önderlerine çok fazla ilgi gösterildiğini, fikirlerinin alındığını söylemek pek mümkün değildir. Devletin diğer kurumlarını bir yana bırakın kendi kurumum bile 42 sene sonra varlığımızın farkına vardı.

Bölgede geçmişte özellikle olağanüstü hal döneminde tüm bölge halkına olduğu gibi toplumun önde gelenlerine karşı da olumsuz bir bakış açısı olduğunu belirten bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A11) o zamanlardaki devlet yetkililerinin tavırlarını şöyle anlatmaktadır;

Eskiden devlet fikrimizi sormayı, bizimle bir araya gelmeyi bırakın bize değer bile vermiyordu. Olağanüstü hal döneminde bölgeden bir sivil toplum kuruluşu başkanı iş adamı İstanbul'a gidip televizyon programına çıkmış ve bazı düşüncelerini ifade etmişti. Program biter bitmez dönemin olağanüstü hal bölge valisi hemen iş adamını arayıp, kendisine hakaret etmiş, küfür etmiş ve "gelince görüşürüz" diyerek tehdit etmiş. İş adamı korkusundan şehrine bir hafta sonra ancak gelebilmiş. O zamanlar devletle ilişkiler böyleydi

Devlet görevlilerinin bölge insanı ve kanaat önderleriyle ilişkileri her ne kadar geçmişe nazaran daha olumlu olsa da hala bazı illerde bu konuda sıkıntı olduğuna dair düşünceler de mevcuttur. Bunun sebebi ise bu illerdeki idarecilerin hala bölge insanıyla samimi şekilde ilişkiler kurmakta başarılı olamamasıdır. Devlet-halk ilişkilerinin çok iyi olmadığı anlaşılan bir ildeki bir kanaat önderi (A2) düşüncelerini şöyle aktarmıştır;

Devlet bölge insanına yeterince değer vermemekte, halkla bütünleşme adına samimi ve sıcak bir şekilde davranmamaktadır.

Şimdiye kadar resmi makamlardan davet alındığını duymadım, son zamanlarda başka bir ilde bir yönetici bölge insanını, kanaat önderlerini ziyaret etti ama bunlar yeterli değil, sadece üç beş örnek var. Devlet maalesef bizim insanımıza değer vermiyor. Yöneticiler içlerine girse, halka doğru adım atsalar bölge insanı onlara koşarak gider. Biz Osmanlı torunlarıyız, üç kıtaya nam saldık, üç beş çapulcunun peşine takılmayız.

Sivil toplum kuruluşları, kanaat önderleri ve devlet erkânı halkla iç içe olmalı, köy odasına gitmeli, millet bunları bekliyor. Bölgede görevli güvenlik kuvvetleri eskiden çok sert, anlayışsızdı, müsamaha göstermezlerdi.

Mülakat bulgularına göre bazı kanaat önderleri devlet yetkililerinin hala yeterince hem halkla hem de kanaat önderleriyle yeterince ilgilenmediğini, özellikle bölgenin sorunlarıyla ilgili olarak kendilerine danışılmadığını ifade etmektedir. Pek çok mülakatta devlet yetkililerinin son zamanlarda kanaat önderlerine daha fazla

yakın davranmaya başladığı, fikir ve görüşlerinin alındığı belirtilmiş olsa da aynı fikirde olmayan kanaat önderleri de bulunmaktadır. Bu şekilde düşünen bir kanaat önderine (A22) göre;

Devlet idarecileri, vali burada görevini tam yapmıyor, yüzeysel yapıyor, yanlış insanlarla oturup kalkıyor, halkın içine girip dinlemiyor. Dışardan bakıldığında gelip buralarda ziyaretlerde bulunuyor görünüyorlar, ama işin aslı öyle değil, sadece dostlar alışverişte görsün mantığı hâkim. Vali veya diğer idareciler buraya gelip bizlerle konuşuyorlar ama sadece beş dakika görüntü verip gidiyorlar. Devlet, vali bizi tam dinlemiyor, bizimle özel görüşmeleri lazım, herkesin içinde her şey konuşulmaz, vali doğruları duymak istemiyor.

Mülakat bulgularının hemen hepsinde son yıllarda devlet yetkililerinin bölgedeki kanaat önderleriyle en üst düzeyde irtibat kurdukları, onlara karşı saygı gösterdikleri ve bu davranışların da bölge insanında çok büyük memnuniyetle karşılandığı ifade edilmektedir. Eskiden bölgedeki kanaat önderlerini yok sayan devlet algısının yerini günümüzde onları ziyaret eden ve her fırsatta onure eden devlet algısı almıştır. Bu yaklaşım tarzı da bölgede devlet-halk ve devlet-kanaat önderi ilişkilerine çok olumlu katkılar sağlamaktadır. Bu konudaki düşüncelerini aktaran bir sivil toplum kuruluşu başkanı iş adamına (A3) göre,

Bölge insanı genel olarak dinine bağlı ve buradaki insanlar için dini kanaat önderleri çok önemli ve değerli. Bu önemin farkında olan devlet yetkilileri de kanaat önderlerine son zamanlarda çok önem vermeye başladılar.

Önceden devletin resmi makamları ile kanaat önderleri arasında irtibat yoktu. Son zamanlarda ise devlet makamlarının kanaat önderlerine karşı sevgi ve saygıları oldukça arttı.

Bir diğer sivil toplum kuruluşu başkanına (A1) göre ise, günümüzde artık devletin bölge insanına bakışı çok değişmiştir ve bunun sonucu olarak devlet yetkilileri vatandaşları dinlemekte, kanaat önderlerini çağırıp toplantılar düzenlemektedir. Devlet ile ilişkilerinin eskiye nazaran oldukça düzeldiğini ifade eden bir kanaat önderi (A7), son birkaç yıldır güzel gelişmelerin olduğunu, Ankara'ya davet edildiklerini, Diyanet İşleri Başkanlığının koordinesinde din

adamlarından oluşan gruplar oluşturulduğunu ve bu gruplarla Doğudaki şehirlere gidilerek halkla görüşmeler yapıldığını belirtmiştir.

Bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A11) devletle ilişkilerindeki olumlu gelişmeler hakkında şunları anlatmaktadır;

Son zamanlarda bölge insanının ve sivil toplum kuruluşlarının görüşleri de alınmaya başlandı. Devlet yetkilileri ara sıra bizlerle toplantılar düzenliyor ama daha kapsamlı ve daha sık bir araya gelmeliyiz. Ayrıca bu toplantılara bölgedeki kanaat önderlerinin de davet edilmesi onların da görüşlerinin alınması gerekir.

Devlet yetkilileri ile bölgedeki kanaat önderlerinin ilişkileriyle ilgili olarak bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A13) kendi yaptığı faaliyetleri ve kendisinin devlet yetkilileriyle kurmuş olduğu sıcak ilişkileri örnek göstermekte, bu karşılıklı ilişkide devlet kadar kanaat önderlerine ve sivil toplum kuruluşlarının başkanlarına da önemli roller düştüğünü ifade etmektedir. Bölgede çok aktif olduğunu, hem halkla hem de vali, kaymakam, emniyet müdürü ve komutanlarla çok güzel diyalogu olduğunu vurgulayan sivil toplum kuruluşu başkanı (A13) bu konudaki düşüncelerini şöyle aktarmaktadır;

Son yıllarda devlet yetkilileriyle, idarecilerimizle çok güzel ilişkilerimiz oldu. Kaymakam Bey kapısını halka açtı ve artık herkesle samimi oldu, çok sıcak bir ortam var ve bunun sayesinde artık kepenkler kapanmıyor, devlete destek ve ilgi arttı.

Sivil toplum olarak çok aktif faaliyetlerimiz neticesinde hem halk hem de idarecilerimiz bizi tanıyor, biliyor ve ihtiyaç olduğunda yardım istiyorlar bizden. Sadece burada değil Ankara’da veya İzmir’de bir işleri olduğunda bile bizden destek, yardım istiyorlar.

Devlet erkânıyla ilişkilerim çok iyi, ildeki yöneticilerle vali, komutanlar, emniyet müdürüyle sürekli irtibat halindeyiz. Amacımız devlet ile halkın kaynaşması ve iyi ilişkiler kurması.

Bir kanaat önderi (A2) devletle ilişkileri hakkındaki düşüncelerini şöyle aktarmıştır;

Eskiyle kıyaslarsak güvenlik kuvvetleri, devlet yetkilileri çok değişti. Artık daha anlayışlı, daha cana yakınlar ama yine de daha almamız gereken çok mesafe var. Bu ilişkinin geliştirilmesi ve çok daha iyi

seviyelere gelebilmesi için bölgedeki devlet yetkilileri halka, kanaat önderlerine bir adım atıyorsa onların da devlete en az birkaç adım atması, ilgi ve alakanın sadece devletten beklenmemesi gerekmektedir.

Geçmişle günümüzün devlet görevlilerinin bölge insanına ve kanaat önderlerine bakıldığında çok ciddi farklar olduğu görülmektedir. Eskiden kanaat önderlerine çok kötü davranan devlet görevlilerinin yerini artık günümüzde onlarla güzel ilişkiler kuran, samimi ve halka daha yakın devlet görevlileri almıştır. Bu konuda iki farklı örnek veren bir kanaat önderi (A8) şunları anlatmıştır;

Üç gün önce ilinden iline gelirken askerler yol uygulamasında durdurdu bizi. Kendimizi tanıttık, ... eski imamı olduğumuzu, ne iş yaptığımızı söyleyince, elimizi öptüler, çok saygı gösterdiler, gözlerim doldu. Eski günleri hatırlayınca bu muamele karşısında çok memnun oldum, bizim istediğimiz beklediğimiz bunlardı. Devlet halkıyla barışsın, sevsin saysın diye bekliyorduk. Eskiden maalesef böyle değildi. Birisi anlatmıştı; asker köyü yakıyormuş, “hayvanlarım ahırda kaldı onları dışarıya çıkarayım müsaade edin” demiş, hem o adamı dövmüş askerler, hem de hayvanları ahırın içinde diri diri yakmışlar. Düşünün bir kere o askerlerin hayvanlara bile merhameti yoktu, insanlara olur mu hiç?

Aynı hususta benzer görüşlerini paylaşan bir kanaat önderi (A34) de sıkıyönetim yönetimi sırasında hiçbir suç isnadı olmadığı halde 27 gün nezarete tutulduğunu, eskiden sıkıyönetim ve olağanüstü hal dönemlerinde kendilerine çok sıkıntı verildiğini, günümüzde ise bu davranışın tersine döndüğünü, devlet yetkilileri tarafından saygıyla karşılandıklarını ifade etmiştir. Kanaat önderine göre, devlet görevlileri samimi ve eski hataları silmek, vatandaşın gönlünü almak istiyor, artık devlet ile millet kardeş olmuştur.

Bölgede görev yapan devlet görevlilerinin kanaat önderleri ve toplumun önde gelenleri başta olmak üzere tüm bölge insanına karşı tavır ve davranışlarında son yıllardaki olumlu değişim ve bunun gerekliliğine dair düşüncelerini paylaşan kanaat önderi (A34) ifadelerine şöyle devam etmektedir;

İki sene önce hacdan geldim, emniyet müdürü sağ olsun ziyaretime geldi. Onlara da söyledim, “taş atan çocuklara polis ilgi gösterebilir, karakola davet etsin, çocuklara merhamet edelim, şefkat gösterelim” dedim. Devlet vatandaşa her zaman baba şefkatiyle yaklaşmalı, evladı yaramazlık yapabilir, hata edebilir, ama devlet affedici ve kucaklayıcı

olmalı. Devlet eskiden biri hata yaptıysa kuru yaş ayrımı yapmadan herkesi cezalandırırdı, bu yüzden de bu haksız muameleler yüzünden kendisine bir sürü düşman çıkardı.

Bölge insanının devlete bakış açısıyla ilgili şunu anlatayım; Üstat (Said Nursi) zamanında Beytüşşebap'ta isyan çıkıyor, atlıyor gidiyor oraya. Halk galeyana gelmiş kaymakamı öldürecekler, "Ramazan ayında ortalıkta yemek yiyor, içiyor" diye şikâyet ediyorlar. Bunu söyleyenlerin içlerinde eşkıyalar, sarhoşlar da varmış ama "biz başımızdakilerin dindar olmasını isteriz" demişler. Doğunun insanı böyle, kendisi dindar olmasa da devlet yetkililerinin dindar ve dine saygılı olmasını ister. Şimdi milletin değerlerine saygılı ve yakın idareciler görevlendiriliyor doğuda, bu bölge için çok olumlu.

Bir diğer kanaat önderine (A8) göre, eskiden bölgede kanaat önderlerine hiçbir devlet yetkilisi sıcak bakmaz yanından bile geçmezken, şimdi bölgedeki valiler, komutanlar ve emniyet müdürleri başta olmak üzere pek çok devlet yetkisi kanaat önderlerini ziyaret etmekte, daha da önemlisi bölgenin sorunlarıyla ilgili birlikte raporlar hazırlanmakta ve çözüm adına çeşitli öneriler sunulmaktadır. Devlet erkânın ilgi ve alakasından çok memnun olan kanaat önderi, Cumhurbaşkanının bölgedeki ziyaretinde kendisini hiç yanından ayırmadığını belirtmiştir.

Bir sivil toplum kuruluşu başkanına (A17) göre,

Bölgede özellikle terörün daha fazla hissedildiği yerlerde halkın devlete bakışı geçmişte yaşanan olumsuz örnekler nedeniyle iyi değildir. Devletin bu insanlar nazarındaki imajının bozuk olması nedeniyle bu yerlerdeki kanaat önderlerinin devletle iyi ilişkiler kurması ve devlet taraftarı görüntüsü vermeleri onların da halk nazarında değerlerini kaybetmelerine sebep olabilir. Sivil toplum kuruluşu başkanına göre, devletin kanaat önderleriyle birlikte hareket etmesi yerine devletin dolaylı olarak perde arkasından kanaat önderlerini desteklemesi, eserlerini bastırması ve her açıdan destek olması daha etkili olacaktır. Aynı sivil toplum kuruluşu başkanına göre, bu konudaki bir diğer önemli husus ise, devletin bu bölgedeki kanaat önderleriyle açıktan çok fazla görüşmesine ülkenin Batısından da tepki gelebilir, devlet Doğunun gönlünü almaya çalışırken Batının kalbini kırmamalı, küstürmemelidir. Bu nedenle devlet kanaat önderleriyle ilişkilerini sivil toplum kuruluşları aracılığıyla yürütmeli çok fazla ön planda olmamalıdır.

Bölgede devlet-kanaat önderi ilişkilerine çok güzel örnek çalışmalar yapan devlet yetkilileri bulunmakla birlikte bu yetkililerin daha çok kişisel gayretleri ve

özelliklerinden dolayı bu tür çabalar içinde olduğu anlaşılmaktadır. Mülakatlara bakıldığında bölgede görevli devlet yetkililerinin illere ve şahıslara göre değişkenlik arz eden bir davranış sergiledikleri görülmektedir. Bazı illerdeki vali, emniyet müdürü ve komutanların davranışları bölge insanı açısından çok olumlu ve sıcak karşılanırken, diğer illerde bu derece halkla ve kanaat önderleriyle bütünleşme ve kucaklaşmanın olmadığı tespit edilmiştir.

Bölgede görev yapan bazı devlet yetkilileri zamanlarını sadece resmi dairelerde ve evlerinde geçirirken, bazıları ise gece gündüz vatandaşla birlikte, halkla iç içe geçirmekte, adeta halktan birisi haline gelmektedir. Bu konuyla ilgili bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A20) bazı valilerin ve kaymakamların çok gayretli olduklarını, halkla ve toplumun önderleriyle çok güzel ilişkiler kurduklarını, gençler için il içi veya il dışı geziler ve benzeri etkinlikler düzenleyerek onlara sahip çıktıklarını ifade etmiştir. Sivil toplum kuruluşu başkanı (A20) aynı zamanda bu tür idareci davranışlarının kişilerin inisiyatifine bırakılmayıp, devlet tarafından tüm idareciler için standart hale getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A17) bölgede görevli idarecilerin bölge insanıyla ilişkilerinin terörle mücadele için ayrı bir öneme sahip olduğunu, geçmişte yapılan hataların bedelinin hala ödenmekte olduğunu ifade etmiştir. Kanaat önderi, günümüzde ise devleti temsil eden bu idarecilerin, bölgede çok güzel bir iletişim kurdukları, halkın artık pek çok ilde devlet idarecileriyle kucaklaştığını, acı ve tatlı günlerini birlikte paylaştıklarını belirtmiştir.

Mülakatlar bulgularına bakıldığında genel olarak bölge halkında devlete ve devlet yetkililerine karşı saygı ve teveccüh bulunmaktadır. Kanaat önderlerinin verdikleri örneklerde de görülmektedir ki, bölgede görev yapan vali, kaymakam, komutan ve emniyet müdürü gibi idarecilerin halkın nazarında çok önemli bir yeri vardır. Geçmişten verilen örneklerde çok olumsuz izler bırakan idarecilerin yanında güzel hatıralarla anılan idareciler de bulunmaktadır. Mülakat bulgularında genel olarak eski idareciler olumsuz hikâyelerle anılırken, özellikle 2000’li yıllardan sonraki idareciler bölge insanı için daha sıcak ve devlet-halk ilişkilerine olumlu katkılar yapan idareciler olarak dikkat çekmektedir.

Bir kanaat önderine (A15) göre,

Bölgede görev yapan bazı idarecilerin bölge insanıyla ilişkileri o kadar iyidir ki bu idareciler kanaat önderleri kadar etkili ve saygıdeğerdir. Bunun için de bölgede çalışan yöneticilerin Kürtçe bilmesi, çok samimi olması ve bölge insanına kardeşi gibi davranması gerekmektedir. Kanaat önderi, bir valinin güzel bir sözünün bir kanaat önderinin bir kitap yazmasından daha etkili olacağını ifade etmektedir. Bölge insanıyla çok güzel bir iletişim kurmuş bir vali, kanaat önderlerinin toplum üzerindeki etkisine sahip olabilecektir. Kanaat önderleri kadar etkili olan bir vali devletin gücünün de katkısıyla terörle mücadelede çok etkili bir aktör olabilir. Terörle mücadelede valiler ve yetkililer devletin gücünü kullanmalı, kanaat önderleri ise insanların gönlüne hitap ederek onların iyi birer insan olmaları için çalışmalıdır.

4.2.2. Kanaat Önderlerinin Düşüncelerinin ve Önerilerinin Alınması

Mülakat yapılan kanaat önderlerine devlet yetkilileri tarafından kendilerinin her hangi bir konuda düşüncelerinin alınıp alınmadığı sorulduğunda bazı kanaat önderleri hiç kimsenin kendi düşüncelerini şimdiye kadar sormadığını ifade ederken, bazıları ise zaman zaman devlet yetkilileri tarafından ziyaret edildiklerini ve yapılan toplantılara davet edildiklerini ifade etmişlerdir.

Ancak mülakat bulgularına göre, bu tür toplantı veya görüşmelerde genellikle kanaat önderlerinin fikir ve düşüncelerinin sorulmadığı, bunun yerine onlara bir şeylerin anlatıldığı veya bilgi verildiği görülmektedir. Bazı kanaat önderleri kendileriyle özel olarak dar dairede toplantıların yapılması gerektiğini, geniş katılımlı, her kesimden insanın bulunduğu ortamlarda doğal olarak her konuyu derinlemesine paylaşamadıklarını ifade etmektedir.

Bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A11) bölgede ara sıra devlet yetkilileri ile birlikte toplantıların düzenlendiğini ancak bu tür toplantılara çoğunlukla sivil toplum kuruluşlarının davet edildiğini, kanaat önderlerinin de bu tür toplantılara daha fazla katılımının sağlanması gerektiğini belirtmiştir.

Bölgedeki bazı kanaat önderlerinin zaman zaman düzenlenen ve çok geniş katılımcının davet edildiği toplantılarla ilgili çekinceleri ve tereddütleri bulunmaktadır. Bir kanaat önderi (A7) bu toplantılara her kesimden katılım sağlandığını ancak böyle ortamlarda insanların düşüncelerini rahatlıkla ifade edemediklerini, özellikle kanaat önderleriyle daha dar dairede bir araya gelinmesi gerektiğini ifade etmektedir.

Bir kanaat önderi (A22) devlet yetkililerinin bölgedeki kanaat önderleriyle ayrı ve özel olarak görüşmesi gerektiğini ısrarla vurgulamaktadır. Kanaat önderine göre, davet edildiği bazı toplantılara bilgi, tecrübe ve toplum üzerindeki etki gibi açılardan çok yetersiz kişilerin de davet edilmesi rahatsızlığa neden olmakta, bu yüzden de toplantılardan beklenen faydalar elde edilememektedir.

Devletin bölgenin nabzını tutmak ve bölgeyle ilgili gerçeklere vakıf olmak için mutlaka kanaat önderleriyle bir araya gelmesinin önemini vurgulayan bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A20) bu hususta dikkat çekici ifadelerde bulunmaktadır. Kendisi de bir sivil toplum kuruluşu başkanı olmasına rağmen sivil toplum kuruluşlarının toplumun sorunlarını, halkın düşünce ve önerilerini tam olarak devlet yetkililerine iletmediklerini, belirli bir süzgeçten geçen konuların iletildiğini ve ifade edildiğini belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında ise sivil toplum kuruluşu başkanına (A20) göre, kanaat önderlerinin bölgeyle ilgili yorumları ve önerileri daha objektif ve isabetli olacaktır. Çünkü sivil toplum kuruluşlarıyla kıyaslandığında kanaat önderleri daha bağımsız ve özgürce hareket etmektedirler.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KANAAT ÖNDERLERİ VE TERÖRLE MÜCADELE

5.1. TERÖRLE MÜCADELEDE KANAAT ÖNDERLERİNİN ROLÜ

Türkiye’de terörle mücadele özellikle son yıllarda çok boyutlu olarak sürdürülmekte, sadece devlet kurumları değil mümkün olan tüm toplumsal aktörlerin katılımıyla koordineli bir süreç yürütülmeye çalışılmaktadır. Terörle mücadeleye devlet dışında katkı sağlaması beklenen sivil toplum unsurlarının en önemlilerinden biri de Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da toplumun önde gelen kanaat önderleridir. Bölge insanı için önemli bir konuma sahip olan kanaat önderlerinin Türkiye’nin bu önemli sorunu hakkında söyleyecekleri sözleri, aktaracakları tecrübeleri ve bölgedeki huzurun sağlanması için verecekleri tavsiyeleri mutlaka tespit edilmeli ve değerlendirilmelidir.

Mülakatlarda bölgedeki kanaat önderlerinin terörle mücadeledeki rolleri ve katkılarıyla ilgili bir birinden farklı görüş ve düşüncelerin olduğu görülmüştür. Bazı mülakatlarda kanaat önderlerinin bölge için öneminin ve etkilerinin her şeye rağmen devam ettiği ve terörle mücadele adına da kanaat önderlerinin çok önemli aktörler olduğu ifade edilmiştir. Bununla beraber bölgede yaşanan olaylar ve yakın tarihteki hadiseler neticesinde artık kanaat önderlerinin bölge insanı üzerinde eskisi gibi etkili olmadığına, onların yerini başka aktörlerin aldığına dair görüşler de vardır.

Bu konuda farklı görüş ve düşüncelerin varlığı bölgenin illere, hatta ilçelere göre farklılık arz eden durumları ile ilgidir. Genel olarak değerlendirildiğinde Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerindeki iller hem terör baskının hissedilmesi, hem de illerin kendilerine özgü etnik, dinsel, kültürel, sosyal ve ekonomik yapıları nedeniyle kanaat önderlerinin terörle mücadeledeki rolleri de farklı şekillerde algılanmaktadır. Bölgeye göre daha fazla dindar olan bir il veya ilçede yaşamakta olan insanların kanaat önderlerine bakışları ve onlara verdikleri değer diğer illere göre çok daha farklı olmaktadır.

Bu nedenle mülakatlarda hem kanaat önderlerinin terörle mücadelede çok önemli roller üstlendiği/üstlenebileceği şeklinde, hem de mevcut şartlar altında neredeyse hiçbir rollerinin olmadığı/olamayacağı şeklinde bulgulara rastlanmıştır

5.1.1. Terörle Mücadelede Kanaat Önderlerinin Rolü

Önceki bölümde kanaat önderlerinin bölgede etkisiyle ilgili olarak, kanaat önderlerinin artık eskisi gibi öneminin kalmadığına dair tespitlere yer verilmişti. Aynı şekilde kanaat önderlerinin terörle mücadele alanında, farklı sebeplerden dolayı etki ve rollerinin olamayacağına dair görüşler de vardır. Bu sebeplerin başında uzun yıllar boyunca kanaat önderlerinin bölgede gerek bazı devlet idareci ve görevlileri, gerekse terör örgütü mensuplarınca halkın nazarında itibarsızlaştırılmaları gelmektedir. Ayrıca, geçmişe kıyasla insanların genel olarak eğitim düzeylerinin ve bilgi birikimlerinin artması, teknolojik imkânlar vasıtasıyla bilgiye daha kolay ve hızlı ulaşabilmeleri gibi sebepler de kanaat önderlerinin artık etkili olamayacaklarına dair argümanlar arasında sayılmaktadır.

Bölgede kanaat önderlerin terörle mücadelede çok fazla etkilerinin olamayacağını ifade eden bir kanaat önderi (A7), devletin geçmişte yaptığı hatalar nedeniyle bölgedeki kanaat önderlerinin de travma yaşadığını, bu acı hatıralar yüzünden günümüzde bile devlete tam olarak güvenemediklerini belirtmektedir. Bölgedeki kanaat önderlerinin bazılarının kendi yakınları ve akrabaları da kötü muamelelere maruz kalmışlardır ve haksızlığa uğramışlık algısını taşımaktadırlar. Bu nedenle bazı kanaat önderleri devlete karşı tam olarak güven duymamaktadır. Aynı kanaat önderi bu sıkıntının çözülebilmesi için şöyle bir öneride bulunmaktadır;

Doğulu kanaat önderlerine bazı konuları belki de batıdan ya da başka bölgelerden, onların seviyelerine, yaşlarına uygun din adamları anlatmalı, onları ikna etmeli. Bu konuda da Diyanet İşleri Başkanlığına çok iş düşüyor, yüzeysel irşat ekipleri bölgeyi geziyor ama bunlar yeterli değil, daha derinlemesine detaylı çalışmalar yapılmalı. Bölgeye Kürtçe bilen, doğunun mezhep yapısına vakıf görevliler gönderilmeli, bunlar doğulu insanlarla, kanaat önderleriyle konuşup, onları bilgilendirmeli ve ikna etmeli.

Bir ara ilinden bir Nakşi Şeyhi ile birlikte bazı takipçileri buraya geldi ve camimizde program yapmak istediler. Ancak onlar bile tedirgindiler, bizim müsaade etmemize ve hatta kısa da olsa onların programına katılmamıza çok şaşırdılar. Devlete karşı bu insanlarda bir endişe hissettim. Geçmişte yaşanan baskı ve tehditler nedeniyle şimdi devlete temkinli yaklaşıyorlar.

Bölge insanı üzerinde kanaat önderlerinin etkisinin olmamasını terör örgütünün baskı ve tehditlerine bağlayan bir kanaat önderine (A9) göre, kanaat önderlerinin terörle mücadele adına hiçbir etkileri bulunmamaktadır. Bölgedeki sorunu kanaat önderleri çözmeli diye ortaya çeşitli fikirler atılmasına rağmen mevcut şartlarda bu mümkün görünmemektedir. Aynı kanaat önderi (A9) bölgedeki durumu şöyle anlatmaktadır;

Çözümü devlet sağlamalı. Bozulanı devlet yapar. Cin artık şişeden çıkmış bu aşamadan sonra kanaat önderleri etkili olamaz. Kanaat önderleri terörle mücadele adına doğuda bir şeyler anlatsa ya öldürülür, ya kaçırlır ya da devlet ajanı ilan edilirler.

Devlet yetkilileri zaman zaman bölgede toplantılar düzenliyor, güya kanaat önderleriyle de görüşülüyor ama devlet yanlış kişilerle görüşüyor. Buralarda düzenlenen toplantılara katılanların çoğu örgütün dili ile konuşuyor, din adamı da olsa kanaat önderi de deseler bunların bazıları yanlış kişiler. PKK bazı mollaları, şeyhleri kendi kontrolü altında tutuyor ama bunların da PKK'nın P harfi üzerinde bile etkileri yok. Örgütün zaten kendi imamları var, kendilerinden olmayanları, gerçek kanaat önderi olan din adamlarını da zaten dinlemiyorlar.

Bölgedeki mevcut durum itibarıyla terörle mücadelede kanaat önderleri veya aşiret reisleri gibi toplumun önde gelenlerinin her hangi bir müdahalesinin olamayacağını ifade eden bir aşiret reisi (A12) örgüt mensuplarının veya onlar gibi düşünenlerin kanaat önderlerini kesinlikle dinlemeyeceklerini belki devletin bazı konulardaki adımlarına cevap verebileceklerini belirtmiştir. Aşiret reisine (A12) göre, bölgedeki terör sorunu artık kanaat önderlerinin çözebileceğinden çok daha büyük boyutlara ulaşmıştır ve bunu ancak devlet uygulayacağı politikalar ve atacağı adımlarla önleyebilecektir. Aşiret reisi (A12) kendilerinin de terörle mücadele sürecini sadece dışarıdan izlediklerini aktarmıştır.

Aşıret reisine (A12) göre, kanaat önderlerinin bölge insanı üzerinde terörün bitirilmesi adına bir etkisinin olamayacağının önemli bir sebebi de Hizbullah örgütünün geçmişte yaptıkları yüzünden din adamlarına ve bazı kanaat önderlerine şüpheyile bakılması ve mesafeli durulmasıdır.

Diğer bir kanaat önderine göre, bölgedeki kanaat önderlerinin terörün bitirilmesi ve bölgede etkin rol oynamalarına bir engel de PKK terör örgütünün kanaat önderleri ve din adamlarının etkili olmasına izin vermemesidir.

Özellikle terör örgütünün eylemlerinin yoğun ve baskılarının daha fazla olduğu bir yerdeki kanaat önderi (A15) devlet yetkilileriyle bu şartlar altında her hangi bir irtibatlarının olamayacağını, çünkü korku, baskı ve şiddet nedeniyle kimsenin rahat hareket edemediğini ifade etmiştir. Kanaat önderi (A15), on sene önce devlet yetkilileriyle çok samimi sıcak ilişkilerinin olmasına rağmen son zamanlarda kendileri dâhil bölge halkından hiç kimsenin devletle bir araya gelmeye cesaret edemediğini, halkın üzerinde örgütün baskısı olduğunu belirtmiştir.

5.1.2. Kanaat Önderlerinin Bölgede Çok Büyük Etkisi ve Önemi Olduğuna Dair Görüşler

Mülakat bulgularına göre bölgenin kültürel, sosyal ve tarihsel yapısı nedeniyle kanaat önderlerinin bölge için her açıdan çok önemli ve bölge insanı üzerinde çok etkili olduklarına dair görüşler bulunmaktadır. Geçmişten günümüze kanaat önderlerinin bölgedeki ağırlığının azaldığı hususundaki bazı düşüncelerin yanında kanaat önderlerinin hala bölgenin en önemli aktörlerinden olduklarına dair görüşler mevcudiyetini muhafaza etmektedir.

Bir kanaat önderine (A14) göre,

Bölgede kanaat önderlerinin etkisi hiçbir zaman azalmaz. Kanaat önderleri bölge insanına edep, saygı, merhamet hissi veriyor, dualarıyla, varlıklarıyla, ilimleriyle bölgeye katkı sağlıyorlar. Kürtler isyan etseler, kendileri dindar olmasa bile başlarındaki idarecilerin dindar olmasını isterler. Kanaat önderleri bölge genelinde on binlerce

talebe yetiştirmekte, “insan öldürmeyin, karıncayı bile incitmeyin” öğütleriyle insanları terör başta olmak üzere her türlü suçtan uzak durmaya salık vermektedir.

Kanaat önderinin ifadeleri şöyle devam etmektedir;

Bölgedeki kanaat önderleri insanların sıkıntılara sabretmesini, başkaldırıp isyan etmemelerini tavsiye etmektedir. Devletin sorunları çözemediği birçok konuda kanaat önderleri insanların üzerindeki kredileri sayesinde kolayca sorun çözücü oluyorlar. Kaymakamı, valiyi tanımaz insanlar ama kanaat önderi gelince elini ayağını öperler.

PKK boşuna “din adamları, kanaat önderleri davamızın önündeki en büyük engeldir” demiyor. Kanaat önderleri etkili olmasa PKK onları bu kadar büyük tehdit olarak görmezdi. Kanaat önderleri “erkek-kadın dağda aynı ortamda kalamaz, nevrüz meydanında yan yana duramaz, haramdır” diyor. Alternatif Cuma bu yüzden çıktı, halk Cuma namazı için camiye vaaz dinlemeye giderse etkilenir, bizim düşüncelerimden uzaklaşır diye bunu icat ettiler. Niye başka vakit namazları değil de alternatif Cuma namazı kılıyorlar, işte bu yüzden.

Bir sivil toplum kuruluşu mensubu işadamına (A20) göre,

Devletin sahip çıkması şartıyla kanaat önderleri bölgede terörün bitirilmesi ve huzurun, barışın sağlanması için kilit rol alabilirler. Devlet kanaat önderlerini ciddiye almalı ve onlarla ilişkilerini geliştirmelidir. Ama bölgede kanaat önderlerini iyi tespit etmek gerekir, çünkü her kanaat önderi denilen kişi gerçekten kanaat önderi değildir. Çünkü bölgede zaman zaman yanlış insanlar ön plana çıkarılıp, toplumun önde gelen insanları, kanaat önderleri gibi lanse ediliyor. Bu konuya devlet yetkililerinin dikkat etmesi, muhatap alacağı kanaat önderlerini çok iyi tahlil etmesi gerekmektedir.

Bölgedeki bazı kanaat önderleri kendilerini dinleyen ve takip eden insanlara bölge insanını terör ve her türlü suç ortamından uzak tutacak tavsiyelerde bulunmakta, bölgedeki gençlerin terör örgütünün ağına düşmelerini engelleyebilmek için çaba sarf etmektedir. Bu konuda bir kanaat önderi (A21) şunları ifade etmektedir;

Bölgedeki kanaat önderleri sohbetlerinde güzel şeyler anlatıyorlar, insanların kardeş olduklarını, aynı çatı altında kardeşçe yaşamaları gerektiğini anlatıyorlar, birlik ve beraberliği vurguluyor, insanlar arasındaki fitneyi önlemeye çalışıyorlar. Kanaat önderlerinin yönlendirmesiyle hareket eden insanlar güzel işler yapıyorlar. Burada

yaşanan depremden sonra ayırım yapmadan herkese yardım yapıldı, yemek verildi. Boş boş gezen gençleri terör, uyuşturucu gibi her türlü kötülükten korumak için düzenlenen organizasyonlarla onları topluma kazandırmaya çalışıyorlar. Bu tür faaliyetler tabi ki örgütü rahatsız ediyor, kendi tabanlarını kaptırma endişesiyle hem kanaat önderlerine hem de onların yönlendirmesiyle topluma faydalı işler yapan insanlara karşı eylemler, baskılar yapıyorlar. Örgütün karşı olması bu insanların gerçekten doğru işler yaptıklarının, terörün önünü kestiklerinin en büyük delilidir.

Kanaat önderlerinin teröre karşı bölgedeki olumlu etkisiyle ilgili olarak bir kanaat önderinin (A27) ifadeleri de şu şekildedir;

Nerede kanaat önderleri güçlü ve etkili ise o bölgede huzur bulunmakta, terör örgütü tam manasıyla halk üzerinde etkili olamamaktadır. Kanaat önderleri çevresindeki insanlara ırkçılık, ayrımcılık ve bölücülükten uzak durmaya, kardeşçe yaşamaya yönelik tavsiyelerde bulunmakta, onların etki alanında bulunan insanlar bu tavsiyeler doğrultusunda terör örgütüne mesafeli olmaktadır.

5.1.3. Terörle Mücadelede Kanaat Önderlerinin Her Hangi Bir Rolü Olmadığına Dair Görüşler

Bazı kanaat önderleri terörle ilgili konuların devletin görevleri arasında olduğunu, kendilerine bu konuda her hangi bir görev ve sorumluluk düşmediğini ifade etmiştir. Bunun yanında bazı kanaat önderleri ise terörle mücadelede en önemli görevlerden birisinin kendilerine düştüğünü belirtmektedir. Bu düşüncedeki kanaat önderlerine göre, gençleri terör dâhil her türlü suç ortamından uzak tutarak onların bilinçli, eğitilmiş ve topluma yararlı insanlar olmalarına yardımcı olmak en büyük görevleridir. Bu iki farklı bakış açısındaki ayrıntı, birinci görüşün sahibi olan kanaat önderlerinin kendi yaptıklarının terörün en önemli eleman kaynaklarından olan gençlere yönelik bir ön alma anlamına geldiğinin farkında olmamalarıdır.

Terörle her alanda çok boyutlu mücadele konsepti kapsamında son yıllarda bazı devlet kurumları tarafından gençlere yönelik olarak gezi, sportif etkinlik gibi sosyal ve kültürel faaliyetler düzenlenmektedir. Bu tür faaliyetlerle gençlerin faydalı işlerle meşgul olarak başta terör olmak üzere her türlü suç ve kötü ortamdan uzak

tutulması amaçlanmaktadır. Bu bağlamda gençlerin suça ve teröre kaymasını önlemek adına kanaat önderlerinin ve onların etkisiyle hareket eden insanların buna benzer faaliyetleri dolaylı olarak terörle mücadeleye katkı sağlamaktadır.

Kanaat önderlerinin etrafında toplanan gençlerin, onların tavsiyelerini dinledikleri, zararlı alışkanlıklardan ve kendilerini teröre bulaştıracak ortamlardan uzak tuttukları mülakatlarda ifade edilen hususlardandır.

Bu konuda düşüncelerini ifade eden Caferi bir kanaat önderi (A31), camilerinin ve derneklerinin çevresindeki gençlere caminin içinde bir oda tahsis ettiklerini, gençlerin burada maç seyretmek dâhil, kitap okuma ve sohbet etme gibi faaliyetlerle kötü alışkanlıklardan korunduklarını aktarmıştır. Kanaat önderine göre, gençlerle ilgilenmeleri ve onlara güzel ortam sağlamaları sayesinde kendi çevrelerindeki hiçbir genç suça ve teröre bulaşmamıştır.

Mülakat için ziyaret edilen terör eylemleri açısından oldukça yoğun olan bir bölgede yüzlerce gencin terör örgütünün faaliyetlerine katılmayıp, kanaat önderlerinin etrafında toplanarak, dini eğitim aldıkları görülmüştür. Kanaat önderlerinin yoğun olarak bulunduğu, faaliyetlerinin daha fazla ve etkili olduğu bölgelerde terör örgütünün eleman bulmada sıkıntı yaşadığını belirten bir kanaat önderi (A27), bu faaliyetlerin ne derece önemli olduğuna dikkat çekmektedir.

5.2. DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGELERİNDE PKK TERÖRÜNÜN SEBEPLERİ

Türkiye’de PKK terörünün sebepleriyle ilgili çok sayıda çalışmalar yapılmış, terörün sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal pek çok sebebi üzerinde durulmuştur. Terör sorununun çözümü adına yapılacak çalışmalardan önce, sorunun kaynağını ve sebeplerini doğru şekilde tespit etmek çok önemlidir. Bu çalışma kapsamında bölgedeki kanaat önderleriyle yapılan mülakatların bulgularına bakıldığında terörün sebeplerinin PKK terör eylemlerinin başladığı 1980’li yıllardan çok daha eskilere uzandığı görülmektedir. Mülakatta kendilerine terörün sebepleri sorulan bölgenin

kanaat önderleri, sorunun kaynağının Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak aranması gerektiğini belirtmişlerdir. Mülakatlarda terörün sebepleri sorulduğunda bölge insanın anlatacak çok fazla konusu olduğu görüldüğünden çalışmanın konusu çerçevesinde anlatılanların belirli bir alanda sınırlanması gerekmiştir.

Mülakat bulgularında terörün sebeplerine bakıldığında çoğunlukla eğitimsizlik ve işsizlik başlıkları öne çıkmakta, geçmişte bölge insanına karşı uygulanan baskı ve zulmün de çok etkili olduğu dikkat çekmektedir. Bulgularda bölgede son zamanlarda özellikle devlet görevlilerinin tavır ve davranışlarında çok olumlu gelişmelere ve devlet yatırımlarına rağmen geçmişten kalan bir kırgınlık ve hatta öfkenin izlerine de rastlamak mümkündür.

5.2.1. Terör Sorunun Tarihteki Sebepleri

Etnik milliyetçilik fikri ve bu fikrin yaygınlaşması terör sorunun en önemli sebepleri arasında gösterilmektedir. Bu fikrin etkisi ile bölgede fitne tohumları atılmaya başlanmıştır. Bir kanaat önderi (A14) bu durumu şu ifadelerle özetlemektedir:

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında özellikle İngiltere ve Fransa Müslümanların arasında milliyetçilik akımlarıyla fitne soktular. Doğu Anadolu'da da yürütülen bu fitne çalışmaları neticesinde dağlı-ovalı, şu aşiret bu aşiret diye her yere tefrika soktular. Kürtler arasında da yayılan bu fitneler sebebiyle daha önceden İslam şemsiyesi altında yaşayan Kürtler ve Türkler arasına nifak tohumları atıldı. Kavmiyetçilik ve ırkçılık yaygınlaşmadan önce "Allah bir, peygamber bir" düşüncesiyle insanlar arasında sorun kalmıyor, İslam şemsiyesi herkesi barındırıyordu.

Bir sivil toplum kuruluşu başkanı iş adamına (A10) göre, Kürt meselesinin hem tarihsel hem duygusal olarak 100-200 sene öncesine dayanan geçmişi vardır. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarıyla birlikte tek ulus hedefiyle başlatılan uygulamaların neticesinde birçok etnik kimliğe sahip insan gibi Kürtlerin de bazıları kendilerini Türk olarak görmeye başlamıştır. Sivil toplum kuruluşu başkanına (A10) göre diğer etnisitelerin yok sayılarak tüm vatandaşların Türk kimliği altında birleştirilme gayretleri Kürtler arasında rahatsızlığa neden olmuş, bu uygulamalar daha sonra terör örgütü için propaganda amacıyla kullanılmıştır.

Bir iş adamına (A20) göre, günümüzde karşı karşıya olduğumuz terör sorununun sebeplerini PKK terör örgütünün ortaya çıktığı son 30-40 yılda değil, çok daha eski yıllarda aramak gerekmektedir. Terör sorununun iyi anlaşılabilmesi için tarihte 1920'lere kadar geriye gidip o dönemlerden günümüze kadar kullanılan söylemleri ve ilişkileri dikkatli bir şekilde incelemek gerekmektedir.

Kürt meselesiyle ilgili farklı yorumlar bulunmaktadır. Sanılanın ve genel olarak bilinen aksine bu sorunun Kürt-Türk çatışması olmadığını iddia eden bir kanaat önderine (A9) göre, bölgede oynanan senaryolar gereği roller sürekli değişmektedir, eskiden bölgede yaşamakta olan Yahudi-Ermeni-Yezidiler günümüzde İsrail'de, Avrupa'da üst düzey görevlerdeler ve hepsi tüm güçleriyle Türkiye'nin aleyhine çalışmaktalar.

Bölgede görüşülen kişilerin ciddi bir kısmı terörün sebepleri ile ilgili düşüncelerini paylaşıırken bu sorunun perde arkasında Kürtler ve Türklerden ziyade farklı milletlerden oluşan aktörlerin olduğunu ifade etmektedirler. Bu şekilde düşünen bir kanaat önderine (A27) göre, Osmanlı zamanında sorun ve sıkıntı olan aynı yerlerde şimdi de sorun var ve bu sorunlu yerlere bakıldığında gizli Yezidiler ve Ermenilerin bulunduğu görülmektedir. Bunlar terör örgütünün asıl yönetim kadrolarını oluşturuyor, dolayısıyla Müslümanlıktan uzak bu kişilerin yönetimindeki terör örgütü bölgenin dini kanaat önderlerini halktan koparmaya çalışmaktadır.

Bölgedeki terörün sebepleriyle ilgili olarak düşüncelerini açıklayan bir kanaat önderi (A9) sorunun kaynaklarının Osmanlıdan sonra ortaya çıkmaya başladığını, Cumhuriyet dönemindeki uygulamaların ardından 1980'den sonra dünyaya mal olduğunu ifade etmiştir. Kanaat önderine (A9) göre;

Bölgede Kürtçülüğün tohumunu ilk zamanlar bölgenin aydın ve okumuş insanları olan mollalar, şeyhler din adına, dinin bayraktarlığı adına atmış, daha sonra sol örgütler 1980'e kadar küçük çapta sahip çıkmışlardır. 1980'den sonra ise PKK ortaya çıkınca PKK Marksist-Leninist bir örgüt olduğu için din adamları Kürtçülük akımlarından ellerini çekmiş onların yerine bu hareketlere öğrenciler öncülük yapmıştır. Önceleri Marksist- Leninist söylemlerle hareket eden PKK daha sonra Kürt halkının haklarını savunduklarını iddia etmeye başlamıştır. PKK'nın uluslararası güçler tarafından beslenmesi ve kullanılması sorunu daha da büyüttü. PKK ilk kurulduğunda

öğrenciler arasında ortaya çıkmış olmasına rağmen günümüzde toplumun her katmanında etkileri var. PKK mevcut durum itibariyle Marksist-Leninist bir hareketi Müslüman Kürt toplumuna mal etmeyi başarmış durumdadır.

5.2.2. Kötü Muamele ve Hak İhlalleri

Bölgede mülakat yapılan kanaat önderlerinin çoğu terörün sebepleriyle ilgili yüz sene öncesinden kaynaklanan bazı uygulamalara dikkat çekmiştir. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren bölgedeki bazı devlet görevlilerinin uygulamaları hala gündemdeki yerini korumakta, bu konulardaki tartışmalar devam etmektedir. Bu kötü muamele ve hak ihlalleri doğrudan terörün sebepleri olmasa da daha sonra terör örgütünün hem eleman kazanması hem de propaganda yapması için dayanak noktalarından olmuş, devletin Kürtleri ezdiği, yok saydığı iddialarına mesnet gösterilmiştir.

Geçmişten günümüze bölgede görevliler tarafından bilerek veya bilmeyerek yapılan her türlü kötü muamele ve hak ihlali terör örgütünün eleman ve taban kazanmasına yardımcı olmuştur. Bölgede geçmişte yaşanmış acı hatıraları propaganda ve eleman kazanmak için kullanan terör örgütü, bu hak ihlallerini ve kötü muameleleri insanların devletten uzaklaşıp örgüte yakınlaşmasını sağlayacak argümanlar olarak kullanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlayan bazı uygulamaları özellikle bölgenin dindar insanları üzüntüyle ifade etmektedir. Bir kanaat önderine (A8) göre, 1940'lı yıllarda dindar olan kendilerine, ailelerine çok fazla baskı yapılmış, Kuran öğrenmelerine ve okumalarına yasaklar getirilmiş, Kuran öğreten hocalar karakollara götürülmüş, Kuran öğrenen çocuklara dayak atılmıştır. Kanaat önderinin ifadelerine göre, 1950'ye kadar devlet görevlileri ve asker tarafından dindar insanlar çok rencide edilmiş, camilere katırlar, semerler, samanlar doldurulmuş, halkın çok önem verdiği Ulucami bile askerlerin tazi köpekleri için tahsis edilmişti. Düşüncelerini paylaşan kanaat önderi (A8), yeryüzünde gelmiş geçmiş en fazla zulüm gören Müslümanların cumhuriyetin ilk yıllarında yaşayan Müslümanlar olduğunu, dini hayat adına ne varsa

her şeyin yasaklandığını ve kısıtlandığını belirtmiştir. Tabi bu muameleler neticesinde teröre başvurulmamış, ancak ilerleyen yıllarda terör örgütü devlet aleyhinde propaganda yaparken geçmişte yapılmış bu uygulamalardan kaynaklanan bazı travmaları örgüt lehine kullanmıştır. Kanaat önderi (A8) bu tür muamelelere rağmen kendilerinin devlete küsmediklerini ısrarla vurgulamış, hatanın bazı devlet görevlilerinde olduğunu ifade etmiştir.

Bir sivil toplum kuruluşu başkanına (A20) göre;

Geçmişte devletin terörle ilgili ciddi bir gündemi olmamış, bu konuda ne yapılmalı, bu sorun nasıl çözülmeli denilmemiş. Devlet başkalarına veya bölgedeki kanaat önderlerine danışmamış, hep “en iyisini biz biliriz, biz yaparız” demiş. Bu sorunun bugüne kadar çözülememesinin en büyük sebebi samimi olarak bu işi çözmeye niyet edilmemesidir. Maalesef geçmişte yapılan hatalar, uygulanan yanlış politikalar yüzünden terörün bitirilmesine değil daha da artmasına neden olunmuştur. Adeta yangına körükle gidilmiş, ateşi söndürmeyi bırakın daha da fazla alevlenmesine sebep olunmuştur.

Bölgede hemen herkesin eskiden devlet görevlileriyle yaşanmış kötü bir hatırası bulunmaktadır. Mülakat sırasında özel olarak sorulmamış olmasına rağmen terörün sebepleri konusunda ilgili olarak sorulan sorulara genellikle bu tür örnekler verilmiştir. Bu konuda benzer bir örnek veren bir kanaat önderi (A15) şunları anlatmıştır;

Devletin çok hatası oldu. Ben babamın medresesinde okurken kaymakam geldi bir sürü hakaret etti ve medreseyi dağıttı. 1960-1961 yıllarında hudut karakolunda görevli bir astsubay vardı. Askerler anlaşarak kaçakçılık yapıyor, at başına, kişi başına para alıyordu. Astsubay köydeki evli bir bayana göz dikti. Astsubay “O kadını bana getirin yoksa köyü yakarım” dedi. Kadın duyunca kocasıyla birlikte köyden kaçtılar. Astsubay bunun üzerine gece tüm askerleri köye gönderdi, sabaha kadar herkesi dövdüler, sabah namazının farzını kılan cemaati bile namaz bitmeden dışarıya çıkarıp dövdüler.

Bu sorun Kürtlükle Türklükle ilgili değil, bu insanlara haksızlık yapıldı. Millete haksızlık yapıldı ve PKK bu haksızlığı istismar ediyor. Devlet haksızlıkları telafi etmeli, sahip çıkmalı insanlara.

Terörün sebepleri arasında çokça bahsedilen devlet görevlileri tarafından geçmişte yapılan hatalı uygulamalar ve hak ihlalleri mülakatların pek çoğunda dile getirilmiştir. Bu konuda bir kanaat önderi (A21) şunları anlatmıştır;

Eskiden askerler halka çok katı ve acımasız davranıyordu. Bir astsubay köyde evimize baskın yaptı, tüfeği babama doğrulttu, ağabeyim son anda namıyü itnese astsubay babamı vuracaktı. Yine bölgede görevli başka bir Yüzbaşı köyümüzde çok zulüm yaptı, çok adam dövdüler, çok kötü günler yaşadık, cahil olsak biz de dağa çıkardık. Biz bir şeyler okuduğumuz, inancımız olduğu için bu hatalar yüzünden devlete küsüp dağa çıkmadık ama bilgisiz, eğitimsiz insanlar bu kötü muameleler yüzünde örgüte katılıp dağın yolunu tuttular.

Bir kanaat önderine (A7) göre, Doğuda devletin yaptığı yanlış uygulamalar bazı kanaat önderlerini de taraf haline getirmiştir. Bu hatalı uygulamalardan birisini örnek veren kanaat önderi insanların devlete tavır almalarının sebeplerinin bu davranışlar olduğunu ifade etmiştir;

Eskiden anlatırlardı, Jandarmanın köye yaklaştığını ilk olarak köyün eşekleri fark edermiş. Bu yüzden ilinin bir köyünde bir Başçavuş köydeki tüm eşekleri meydana toplatmış, köylülerin tüm ısrarlarına ve yalvarmalarına rağmen, tüm eşekleri köy meydanında öldürtmüş. Bu uygulamalar insanları maalesef devletten uzaklaştırıp, örgüte meylettiriyor.

Bölgede geçmişteki devlet görevlilerinin ve devlet politikalarının olumsuz etkisi hemen her mülakatta kendisini hissettirmektedir. Sivil toplum kuruluşu başkanı olan bir iş adamına (A10) göre, özellikle 12 Eylül 1980 darbesi sonrasındaki genel askeri uygulamalar, cezaevlerindeki kötü muameleler Kürtlerde büyük tepkiye sebep olmuştur. Daha sonra PKK'nın ortaya çıkmasıyla birlikte devletin baskısı, faili meçhuller, anti-demokratik uygulamalar sorunu iyice karmaşıklştırmış böylece Kürt meselesi Türkiye Cumhuriyetinin en temel sorunu olmuştur. Devlet, her gelişmeyi bu soruna göre endekslemiş, iç politika, dış politika, kalkınma politikaları bu soruna göre planlanmıştır.

Sivil toplum kuruluşu başkanı olan bir iş adamı (A11) bölgede yaşanmış olayların ve hak ihlallerinin terör sorununu büyüten çok önemli faktörler olduğunu belirtmiştir. İş adamı şunları ifade etmiştir;

Ben bir Kürt olarak ilkokulda Türkçe öğrendim ve kendim isteyerek okulda Türk destanlarını ödev olarak öğrendim ve anlattım. O zamanlar Türk-Kürt ayrımı, sıkıntımız yoktu.

Bölgede her üç aileden ikisi terörden zarar görmüştür. 1980 döneminde bir köyde 12 Eylül referandumunda “hayır” dedikleri için, köyün seydasının imam olan oğlunu jandarma köy meydanında cezalandırdı. İmamın üzerinde damatlığı olduğu halde, köy meydanında köylüye “hayır” oyunu kendisinin verdirdiği iddiasıyla jandarma tarafından dudaklarında sigara söndürüldü.

Bir ailenin en yaramaz, en serseri ferdine bile zulüm yapılsa cibilliyet nedeniyle kötülük yapanlara düşman olur aile, taraftar olur.

Bölgedeki farklılıklar, kültürel zenginlikler görülmek istenmemiş, değiştirilmek istenilmiş. Şimdi ise devlet Anadolu’nun tüm kesimlerini, farklılıklarını görüyor, inkâr, ret ve asimilasyon azalıyor.

Bölgede bazı devlet görevlilerinin halka karşı uyguladıkları kötü muamelelerin ve hak ihlallerinin mağdurları arasında kendisinin de olduğunu ifade eden bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A13) kendilerinin ailecek devletçi olarak bilinmelerine rağmen bu kötü uygulamalara maruz kaldıklarını belirtmiştir. Sivil toplum kuruluşu başkanı (A13) şunları ifade etmiştir;

Devletin çok hatası oldu, devlet taraf tutmamalı ara bulmalıydı. Burada devletten baskı görenler APO’cu, örgütçü oldu. Asker, jandarma çok zulüm etti vatandaşa. Bölgedeki bazı askerler vatandaştan arananlar, suçlular listesinde ismin var deyip, yüklü miktarda para alıyordu.

Bizim ailemiz devletçi ve korucu olduğu halde şikâyet üzerine evimizde arama yapıldı. Bizi bile mağdur ettiler, devletten polisten nefret ettik.

1993 yılında bacağım protez olduğu için pantolonumun cebinden elimle destek yapıyor, o şekilde yürüyordum. Polisin birisi sokak ortasında durup dururken bana tekme atıp yere devirdi, “bir daha da polis görünce elini cebinden çıkar” dedi. Böyle davranıyordu asker ve polis insanlara.

Ama yıllar geçtikçe devlet görevlilerinin halka davranışlarında da çok güzel gelişmeler oldu. Örneğin 1997 yılında emniyette resmi işim vardı, bu sefer de polis evraklarımı alıp kendisi takip etti, yardımcı oldu. Polis de çok değişti bu sürede, artık çok daha yakın ve samimi davranıyorlar halka.

Mülakat bulgularında terörün ortaya çıkmasına sebep olan faktörler arasında en fazla üzerinde durulan devletin bölgedeki politikaları olmuştur. Bir kanaat önderi (A22) bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmektedir;

1950'den sonra Adalet partisi ile ülkede yumuşama, iyileşme oldu. Sonra Turgut Özal döneminde ülke olumlu anlamda çok değişti, Doğuda yatırımlar arttı, insanlar tam huzura erecekti ki bu karışıklıkları çıkardılar.

Terörü bu bölgede bazı devlet görevlileri başlattı, yaktı yıktı, insanlara zulmetti. 1990'lardan itibaren devlet baskısı, adam kaçırmalar, fail-i meçhuller, yargısız infazlar, köylerin yakılması ve boşaltılması, bölge insanının anadilinin yasaklanması gibi uygulamalar terörü azdırdı. Devlet çok hata yaptı.

Bir aşiret reisi (A9) terörün sebeplerinin ortadan kaldırılmasıyla ilgili olarak devlete gerçekten çok görevler düştüğünü, ancak devletin maalesef bu görevleri tam anlamıyla yerine getiremediğini belirtmiştir. Aşiret reisi kendisine bölgeden başka bir vatandaşın anlattıklarının bu hususta çarpıcı bir örnek olduğunu ifade etmiştir. Bir oğlunu okumak için şehre gönderen diğer çocuklarını ise yanında tutup köyde çobanlık yaptıran bir vatandaş, okumak için şehre gönderdiği oğlunun şehirde örgüte katıldığını, bu çocuğunu devletin sahip çıkamadığı için örgüte kaptırdığını, dolayısıyla oğlunu devletin terörist yaptığını iddia etmiştir.

Devletin bölgeye yönelik uyguladığı yanlış personel görevlendirme politikaları da mülakatlarda eleştirilen konulardan birisidir. Terörün bölgede şiddetini artırmaya başladığı dönemlere denk gelen bu yanlış personel görevlendirme politikaları halkın devletten uzaklaşıp terör örgütünün kucağına itilmesine sebep olmuştur. Genellikle ülkenin Batısında sorun yaşayan devlet görevlileri sürgün düşüncesiyle Doğuya tayin edilmiş, bunun sonucunda zaten hassasiyetleri olan bölgede devlet-halk ilişkileri iyice bozulmuştur. Bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A16) bu konuda şunları aktarmıştır;

..... ilinden birisi anlattı bana, eskiden bölgeye hep sürgün edilen, Batıda sorun yaşamış, soruşturma geçirmiş idareci ve memurlar atanmış. Bunlar da fayda yerine zarar vermiş bölgeye. Mesela okuduğum liseye Mahir Çayan'ın arkadaşı sürüldü ve adam bizleri de kendisi gibi solcu yaptı.

Ergenekon gibi bazı derin yapılar halkı dinden uzaklaştırarak terör örgütüne zemin hazırladılar. Devlet görevlilerinin halka eskiden yaptığı zulümler, baskılar da teröre zemin hazırladı.

Aynı konuda başka bir sivil toplum kuruluşu başkanına (A17) göre, geçmişte devlette görev yapan memurlar, görevliler yaptıkları kötü muamelelerle vatandaşa zulmetmiş, halk küstürülmüştür. Eskiden bölgede görev yapan devlet memurları değişik nedenlerle halkı tahrik edici, ezici, rencide edici uygulamalar yapmıştır.

Devlet görevlilerinin bölgedeki yanlış uygulamaları mülakat yapılan herkesin neredeyse ortak fikridir. Bir kanaat önderi (A18) bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir;

Eskiden sorunlu devlet memurları doğuya sürgün edilmiş, kendileri zaten hasta ve problemlili olan bu kişiler vatandaşa kötü davranmış, baskı, zulüm yapmıştır. Terörün en büyük sebebi 12 Eylül 1980'den sonra yapılanlar haksızlıklar ve zulümdür. Ordu daha önceki muhtıralarda olduğu gibi 12 Eylül darbesinde de çok zulüm yapmış, ordu sivil tahakküm gayretine girmiş ve herkesi ezmiştir.

Bir sivil toplum kuruluşu başkanına (A19) göre, bölge insanına karşı devlet görevlilerinin yaklaşımı geçmişte çok şartlıydı. Sadece bu bölgede değil, bölge insanının ülkenin diğer bölgelerinde maruz kaldığı tavrın günümüzde bile hissedildiğini belirten iş adamı şunları anlatmaktadır;

Bölgede yıllarca asker-polis zulmü vardı. Doğudaki bazı illerin plakasını taşıyan araçla batıya gidince polis kenara çekiyordu, hala bu bakış açısı geçerli. Batıda Kürt, doğu plakalı araç terörist görülüyor. Öyle muamele olunca biz de polise kızıyoruz. Eskiden polis sokakta çok vatandaş dövüyordu. Bu muameleler yüzünden insanlar çok rencide oldu ve hala belleklerdeki acı hatıraları yerini koruyor. Asker postalla köylünün evine girdi, kötü muamele insanları örgüte yaklaştırdı. Ben devletçi olduğum halde eski asker-polis uygulamaları beni de çok rahatsız etti. ilinde yaşadığım halde hayatımda bir kez 2009'da iline gittim. Yol kontrolleri yüzünden km. yolu 5 saatte zor gittim. Devlet, asker doğudaki herkese teröristmiş gibi davrandı.

Bir kanaat önderine (A15) göre, geçmişte temelde çok hatalar yapılmıştır;

Örneğin; devlet olarak “Türkiye Türklerindir” veya “Bir Türk dünyaya bedeldir” denildiğinde ve bu çizgide politikalar takip

edildiğinde doğudaki insanlar da Kürt olduğunu fark etmekte, tahrik edilmektedir. Ancak kimse Kürt-Türk ayrımı yapmasa herkes kardeşçe yaşayabilir. Devlet geçmişte sistematik olarak ve bilinçli şekilde bu haksızlığı yaptı, Kürtlerin Kürtçülük yapmasının arkasında yapılan bu yanlış uygulamalar bulunmaktadır.

Aynı konuda düşüncelerini paylaşan bir kanaat önderi (A18) ise şunları anlatmaktadır;

Osmanlı zamanında bölgede insanlar serbest bırakılmış, bölgeye “Kürdistan” denilmiş ancak sonradan bölgede çok baskı olması Kürtleri savunma pozisyonuna geçirmiş, insanlarda ters tepki olmuştur. Kürtler de demek Türk olmazsak buralar bize cehennem olacak diye düşünmüş ve Kürtçülük akımı bu şekilde güçlenmiştir.

Mülakat yapılan bir iş adamına (A3) göre, devlet bölgede geçmişte sıcak ve şefkatli yüzünü göstermemiş, insanların Kürtçe konuşmasına izin verilmemiş, Kürtlere zorla “Türküm” dedirtirilmiştir. İş adamına göre, devlet bölgede baskı rejimi kurmuş ve maalesef bazı devlet görevlileri tüm bunları kasıtlı ve bilinçli olarak yapmıştır. Devlet eskiden yaptığı hataları günümüzde telafi etmeye çalışmakta, özellikle son yıllarda bölgede görev yapmakta olan mülki amirler, emniyet müdürleri ve komutanlar halka çok sıcak ve yakın davranmakta, bu tavır da bölge insanının devlete sevgi ve saygı duymasına yol açmaktadır. Bununla birlikte geçmişte yaşanmış acı hatıraların kısa sürede unutulması mümkün görünmemektedir, uzun yılların birikimi olan bölgedeki devlete olan kırgınlığın muhabbete dönüşmesi için yine uzun yıllar gerekmektedir.

Mülakat bulgularında ortak olarak dile getirilen husus; Cumhuriyet döneminden başlayarak son zamanlara kadar bölgede uygulanan devlet politikaları hatalıydı ve bu yanlış politikalar yüzünden bölge halkı devlete karşı olumsuz düşüncelere sahipti. Devlet görevlilerinin haksız uygulamaları sonucunda oluşan memnuniyetsiz insanlar, terör örgütü tarafından kolayca ikna edilmiş, örgüte destek çıkmaları veya en azından devlete karşı kin ve nefret duymaları için tahrik edilmişlerdir. Bölge halkına uygulanan haksız ve kötü muamelelerin hala zihinlerde ve vicdanlarda kazılı olması, bazı devlet görevlilerinin son zamanlarda çok olumlu ve halka yakın davranışlarına rağmen genel olarak halkın devleti haksızlık yapmakla suçlamalarına sebep olmaktadır.

Mülakat bulgularına göre bölge insanı geçmişte kendilerine, babalarına veya dedelerine yapılan kötü davranışları hala unutmamış, belleklerinde bu kötü hatıraların izlerini taşımaya devam etmektedir. Genel olarak ifade etmek gerekirse geçmişte devlet bölge insanının kalbini kırmış, rencide etmiştir ve günümüzde tekrar gönlünü almaya, kendisini affettirmeye çalışmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak anlatılan bir hikâye şöyledir;

Oldukça yaramaz bir çocuk varmış. Babası ona bir gün, çivilerle dolu bir torba vermiş.

"Arkadaşlarınla yaptığın her kavgadan sonra, bu çivilerden birisini bu kapıya çakmanı istiyorum" demiş.

Çocuk, ilk gün kapıya tam on beş tane çivi çakmış. Sonraki günlerde kendini kontrol etmeye başlamış ve her geçen gün daha az çivi çakmış kapıya. Sonunda hiç çivi kalmamış elinde ve babasının yanına gidip durumu ona anlatmış. Babası onu yeniden kapının yanına götürmüş ve oğluna, "Bugünden başlayarak kavga etmediğin her gün için, kapıdan bir tane çivi sökmeni istiyorum" demiş.

Günler günleri kovalamış ve bir gün gelmiş ki, kapıda bir tane bile çivi kalmamış.

Babası ona: "Seni kuthuyorum. Arkadaşlarınla artık hiç kavga etmiyorsun. Ama bu kapının üzerindeki deliklere dikkat et. Kapıda o kadar çok delik var ki artık hiçbir şey bu delikleri eski haline getirmeyecek. Arkadaşlarınla kavga ettiğin zaman, onları kırarsın ve sonradan barıştığında bile o kavgaların izleri kalır.

Her kavga, onların kalbinde bir delik, bir yara açar ve sen istesen de bazen o delikleri tamir edemezsin oğlum" der.

5.2.3. Kürtçenin Yasaklanması

Mülakat bulgularına göre, bölge insanının çoğunluğu geçmişten günümüze devlet tarafından uzun yıllar boyunca pek çok konuda baskı ve kısıtlamalara maruz kaldıklarını düşünmektedir. Bu konuda belki de en çok eleştirilen ve dikkat çekilen konu ise Kürtçenin bölgede uzun süre yasaklanmasıdır. Son yıllarda bu konuda demokratikleşme adına bazı olumlu adımlar atılmış olsa da bölgede hala eskiden uygulanan yasakların olumsuz etkisi devam etmektedir. Yukarıda bahsedilen diğer

konularda olduğu gibi Kürtçenin yasaklanması da terör örgütünün kendisine taban kazanmak için kullandığı önemli argümanlardan birisi olmuştur. Mülakatlarda terörün sebepleri sorulduğunda, mülakatların hemen hepsinde Kürtçenin uzun yıllar boyunca yasaklanması hususunun ilk sebepler arasında sayıldığı tespit edilmiştir. Bölge insanı kendi anadilleri olan Kürtçenin baskıyla yasaklanması nedeniyle çok büyük haksızlığa uğradıklarını düşünmektedir.

Bu konuyla ilgili olarak mülakat bulgularında çok çarpıcı ifadeler bulunmaktadır. Kendisiyle mülakat yapılan bir sivil toplum kuruluğu başkanı (A1) geçmişten vermiş olduğu şu çarpıcı örnekle bölge halkının duygu ve düşüncelerine tercüman olmaktadır; Kurtuluş Savaşı'nda Kürtler ve Türkler Gaziantep'ten Fransızları omuz omuza savaşarak kovmuşlar ancak savaştan sonra bölgede Kürtçe yasaklanırken Fransız ve diğer yabancılardan okulları açılmış, okullarda Fransızca serbest olmuştur. Bu uygulamalar Kürtlerin üzerinde derin acılara sebep olmuş, uğruna canlarını feda ettikleri devlet tarafından vefasızlığa uğradıklarını düşünmelerine yol açmıştır. Aynı sivil toplum kuruluğu başkanı iş adamı ifadelerine şöyle devam etmiştir;

Bence terörün asıl sebebi demokrasi ve hukuk sorunudur. Cumhuriyet döneminde sadece Kürtler, dindarlar, Aleviler değil herkes sıkıntı yaşadı ve herkes hak ihlallerinden ve baskılardan şikyetydi. Bu ilin valisi "Buraya gelene kadar, Kürt sorununu sadece ekonomik kaynaklı bir sorun zannederdim, ancak bölgeye gelince gördüm ki temelde demokrasi, hak ve özgürlükler olmalı, para ve ekonomi antibiyotik gibi belirli süre etki eder sonra da etkisi geçer" dedi. İnsanlar temel kültürel haklarını doğuştan yaşamalıdır. İsviçre'de kantonlar var, hepsinin dili farklı, bir kantonda Fransızca konuşuluyor, trafik levhaları, tabelalar Fransızca, diğer kantonda Almanca, hiçbir sorun olmuyor, hepsi aynı devlete bağlı, devlet farklılıkları tek bayrak altında birleştirmiş.

Bu konuda bir kanaat nderi (A2) bölge halkının yıllardır uygulanan Kürtçe yasaklarının artık tamamen bitirilmesi gerektiğini, Kürtlerin okulda, hastahane, mahkemede anadilinde konuşmak istediklerini ifade etmiştir. Kanaat nderine göre, Kürtçe konuşma hakkını istemek ırkçılık yapmak anlamına gelmemektedir ve Kürt, Arap, Çerkez hepsi bir otoritenin, bir şemsiyenin altında özgürce ve kardeşçe

yaşamalıdır. Bu ülkede her yerde İngilizce, Almanca, Fransızca nasıl serbestçe konuşuluyorsa Kürtçe de serbest olmalıdır.

Kürtçenin yasaklanmasının özellikle eskiden yapılan uygulamalara bakıldığında bölge insanında derin travmalara sebep olduğu görülmektedir. Anadili Kürtçe olan ve de başka dil bilmeyen bölge insanlarına dini bilgiler vermeye, doğruyu anlatmaya çalışan din adamları bile bu yasak yüzünden görevlerini tam anlamıyla yapamamış, hatta mağdur edilmişlerdir. Bu hususta yaşadıklarını paylaşan bir kanaat önderi (A15) şunları ifade etmiştir;

Biz din görevlileri de Kürtçe yasağı yüzünden çok sıkıntı yaşadık. Eskiden ben imamken müftülüğe gidiyordum, müftü de Kürt, ben de Kürdüm, halk da Kürt ama müftülükte Kürtçe konuşmamız yasaktı. Müftülükte o zamanlarda tüm resmi dairelerde olduğu gibi “Türkçe dışında başka dilde konuşmak yasaktır” diye yazı vardı. Bu durumu düşünebilir misiniz? Hangi akla mantığa uygun? Tabi ki insanlar çok etkileniyordu bu yasak uygulamalarından ve bazılarında devlete karşı küskünlük oluyordu.

Daha ilginç bir örnek vereyim; Kurbanın nasıl kesileceğini bayramda vatandaşa Kürtçe anlattı diye bir hocayı iki ay nezarette tuttular.

Bir sivil toplum kuruluşu başkanı iş adamı (A1) anadili olan Kürtçeyi okulda eğitim olarak doğru düzgün bir şekilde öğrenememesi nedeniyle sonradan öğrendiği Türkçe ve diğer Avrupa dillerini de tam olarak öğrenemediğini ifade etmektedir. Anadilini iyi bilmeyen birisi diğer dilleri de sağlıklı ve düzgün şekilde öğrenememektedir.

5.2.4. Dini Değerlerin Zayıflaması

Mülakat bulgularına bakıldığında kanaat önderlerinin çoğunluğu terörün sebepleri arasında bölge insanındaki dini değerlerin geçmişe göre zayıflamasını önemli bir etken olarak vurgulamaktadır. Mülakatlarda Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren medreselerin ve Kur'an Kurslarının kapatılması, Kur'an ve hafızlık eğitiminin yasaklanması gibi uygulamaların bölge insanının dinden uzaklaşmasına sebep olmakla birlikte, tüm engellemelere rağmen kısmen de olsa dini eğitimin verildiği

ifade edilmiştir. Dini eğitimin terörün önlenmesi için çok önemli olduğunu belirten kanaat önderleri doğru ve sağlam bir din eğitimi almış bir kişinin, terör veya başka bir suça karışamayacağını, insanları öldürmeyi değil bir karıncayı bile incitemeyeceğini ifade etmişlerdir.

Bir kanaat önerine (A5) göre, terörün sebebi cehalet, bilgisizlik ve eğitimsizliktir. Eskiden devletin yaptığı yanlış uygulamaların insanları dinden uzaklaştırdığını ifade eden kanaat önderi bu konuyla ilgili olarak şunları anlatmaktadır;

Eskiden devlet bizlere, din adamlarına da çok kötü davrandı, bizlere de zulüm yapıldı, hapse attılar, sıkıyönetim gibi uygulamalarda hor hakir görüldük, aşağılandık, o dönemlerde dini eğitim vermek de yasaktı. Hacca gitmek için yola çıkmıştık, Diyarbakır'dan geri çevrildik, hacca gitmemize bile izin vermediler. Terörün asıl sebebi ırkçılık da değil, dinden uzak kalmaktır. Dinden uzaklaşınca artık insan iflah olmuyor, ırkçılık gibi hastalıklara tutuluyor. İnsanları bir kalıba koymak ancak din ile olabilir, din olmayınca insanlar hudutlarını aşarlar kontrol kalmaz. Ama Allah korkusu olan bir insan, kimseye zarar veremez, vatanına devletine ihanet etmez.

Bölgede dinin insanlar üzerinde çok önemli etkisi olduğunun farkında olan örgüt de tabanını kaybetmemek için bölgede dini duyguların zayıflatılmasına çalışmakta, din adamlarına, kanaat önderlerine, cemaat ve vakıflara karşı mücadele etmektedir. Bir kanaat önerine (A8) göre, bölgedeki cemaatlerin, vakıfların dini faaliyetleri terörün hızını kesmiştir, bu yüzden terör örgütü kendi tabanını dini cemaatlere kaptırmanın endişesi ile daha fazla hırsla bunlara karşı saldırmaya, halka daha fazla baskı yapmaya başlamıştır. Kanaat önderi (A8), bölge halkının dinden uzaklaşması için Cumhuriyet döneminde 80 senede yapılamayanın BDP tarafından bar evleri, saz evleri, sığınma evleri projeleriyle 10 senede yapıldığını, BDP'nin doğal toplum oluşturma adı altında insanların ahlakını bozduklarını ifade etmiştir.

Dini hassasiyetlerin terör için önemini vurgulayan bir kanaat önerine (A16) göre,

Terörün en önemli sebebi insanların dinden uzaklaşması, ahlaken zayıflamasıdır. Hakiki anlamda inanan bir insan karıncayı bile incitemeyecektir. Bölge insanının fitratı dindardır, ancak eskiye

nazaran bölge insanı ahlaken ve dinen zayıflamıştır. Bunun sonucunda da insanlar maneviyattan, dinden uzaklaşınca anarşi ve terör doğmuştur. Tarihe bakıldığında görülecektir ki Osmanlı hâkimiyetinde bir sürü milleti, ırkı farklı insan ortak din şemsiyesi altında birlik ve beraberlik içinde yaşamışlardır.

Bölgede mülakat yapılan kanaat önderleri dinin tam anlamıyla bilinmesi ve yaşanması halinde tüm sorunların çözülebileceğini ifade etmişlerdir. Bir kanaat önderine göre (A18),

Herkesi Allah yarattığı için inanan insanlar kardeştir, rengi, ırkı önemli değildir, dinimize göre millet ırkları temsil etmez ümmeti, tüm Müslümanları temsil eder. Milliyetçiliği ön plana çıkaran hizmet edemez, inanan bir insan ayrı ırk kimliği taşımamalıdır, ırkçılık yapmamalıdır.

Doğu için dinin önemine dair düşüncelerini paylaşan bir kanaat önderine (A27) göre,

Bölgede insanların dini hassasiyeti bulunmaktadır, aslında Cumhuriyet döneminden önce daha yoğun olan dini doku, sonradan uygulanan baskı ve zulüm yüzünden bozulmuştur. Toplumun en saygın kişilerine, âlimlere, hocalara halkın gözü önünde hakaret edildi, bu şahsiyetler hapsedildi, asıldı ve bu itibarsızlaştırma halkın devlete öfke duymasına sebep oldu.

Cumhuriyet dönemindeki baskı ve yasaklar yüzünden talebelerini kuyuya indirip orada Kuran öğreten hocaları biliyorum. Bu zulümler ve baskılar yüzünden idarecilere karşı gayz, öfke oldu. Bu öfke maalesef nesilden nesile aktarıldı.

Bu durumu algılayan bazıları asabiyet hareketini kullanarak, siyasete girdi, bunu fırsat olarak gördüler ve malzeme olarak kullandılar. “Devlet dine karşı” diyerek bunu kullananlar oldu. İlk olarak da Molla Mustafa Barzani başlattı bu hareketleri, oradan başlayarak dalgalar halinde buralara kadar yayıldı. Bunu bekleyen dış güçler de destekledi ve bu hareket başladı.

Bölge için dinin çok önemli olduğunu ve genel anlamda tarih boyunca Doğunun her zaman dindar ve dini değerlere sahip çıkan bir toplum olduğunu ifade eden bir kanaat önderi (A14) konuyla ilgili şu ifadelerde bulunmuştur;

Peygamberlerin, eski âlimlerin çoğunun Şarktan çıkması Şarkı ayakta tutacak en önemli unsurun din olduğunu göstermektedir. Din,

insanlarımızı bir arada tutan, onların kardeşçe yaşamalarını sağlayan bir tutkal gibi, bir harç gibidir. Hepimiz farklıyız, farklılıklarımıza bakacak olsak pek çok husus vardır ama aynı din ve inanç bizi birlikte tutuyor.

PKK örgüt felsefesi olarak dinden uzak olsa da hocalara, âlimlere dokunamıyor, çünkü taban kaybetmekten korkuyor. Hakkâri’de bir imamı şehit ettiler ve çok zarar gördüler. Örgüt kanaat önderlerine karşı ama açıktan, doğrudan karşı gelemiyor.

5.2.5. İşsizlik ve Ekonomik Sıkıntılar

Bölgede özellikle genç nüfusun çok fazla olmasına rağmen yeterli istihdam imkânı olmaması nedeniyle bölgenin en önemli sorunları arasında işsizlik gelmektedir. Bölgenin genelinde her hangi bir işle meşgul olmayıp boşta gezen çok sayıda gencin olması terör örgütü için bulunmaz fırsat anlamına gelmektedir. Bölgede bu konuyla ilgili düşüncelerini paylaşan pek çok kişi sanayileşmesi ve ekonomik kalkınmasıyla dikkat çeken Gaziantep ilini örnek göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında iş imkânının çok fazla olduğu, ekonomik yönden son derece başarılı olan Gaziantep ilinde bölgenin diğer illerine göre terör olaylarının yok denecek kadar az olması ve terör örgütünün taban bulmakta zorlanması dikkatle incelenmesi gereken bir husustur.

Mülakat bulgularına bakıldığında kanaat önderlerinin terörün sebepleri arasında işsizlik ve ekonomik sıkıntıları ısrarla vurguladıkları dikkat çekmektedir. Mülakat bulgularında bölgedeki işsizlik ve ekonomik sıkıntıların sebebi olarak devletin bölgede uzun yıllardır yeterince yatırım yapmaması, bölgeyi ihmal etmesi gösterilmektedir. Bir kanaat önderine (A2) göre, bölge insanı devlet tarafından ülkenin diğer şehirlerinde; Ankara’da, İzmir’de vatandaşlara ne tür hizmet veriliyorsa Doğuda da aynı kalite ve standartlarda hizmet verilmesini istemektedir. Kanaat önderi (A2) terörün en önemli sebeplerinden birisinin işsizlik olduğunu, karnı aç olan insanın kolay bir şekilde aldanıp hata yapabileceğini ifade etmiştir. Bölgede geçmişte devlet tarafından ihmal edilen yatırımlar son yıllarda hızla telafi edilmeye çalışılmakta, bölgenin ekonomik çehresi değişmeye ve gelişmeye başlamaktadır.

Bir diğerkanaat önderine (A3) göre, devletin hızla bölgeye yatırım yapması gerekmektedir, bölgede hala elektriğı olmayan köyler bulunmakta, yatırım olmayınca, insanlar işsiz güçsüz boşta gezince kötülüğve terör örgütünün istismarına uygun ortam oluşmaktadır. Bölgede yıllar önce köylerden şehre göçler sonucu hayvancılığın bitmesi, halkın ekonomik yönden zayıflamasına ve dolayısıyla teröre zemin hazırlanmasına neden olmuştur.

Bölgedeki insanların ekonomik yönden sıkıntıda olması ve işsizlik terör örgütü için eleman kazanmak için avantaja dönüşmüş durumdadır. Her hangi bir geçim kaynağı olmayan insanların terör örgütü tarafından kandırılması ve ikna edilmesi daha kolay olmaktadır. Bu konuda düşüncelerini paylaşan bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A13) şunları anlatmıştır;

Bölgede insanların ekonomik sorunları ve işsizlik var. Aslına bakarsanız bu topraklar paha biçilemez değerde, bu topraklar Karadeniz'de olsa aynı sorun orada yaşanırdı. Petrol var ama çıkaramıyoruz, bu doğal zenginlikler ve kaynaklar nedeniyle rahat bırakmıyorlar bölgeyi. Bölgedeki insanların karnı doymayınca, cebi dolmayınca başka şeylere tevessül edebiliyorlar.

Kayınbiraderim üç sene dağda kaldı, kendisiyle uğraştık ilgilendik, zorla teslim ettirdik. Pişmanlık kanunundan faydalandı, itirafçı oldu, hapis yattı, cezası bitince dışarı çıktı ama şimdi gene aç, işsiz kaldı. Aynı zamanda örgütün de hedef listesinde. Bu insanların durumu sıkıntılı, iş bulamıyorlar, örgüt peşlerinde sürekli, en azından bu şekilde örgütten kaçanlara yardımcı olmak lazım.

5.3. KANAAT ÖNDERLERİNİN TERÖRÜN ÇÖZÜMÜ İÇİN ÖNERİLERİ

Mülakat bulgularında terörün sebepleri arasında en fazla ön plana çıkanlar eğitimsizlik ve işsizlik konuları olmuş, bunları bölgede geçmişte bazı devlet görevlileri tarafından bölge halkına karşı yapılan kötü muameleler, Kürtçenin yasaklanması, Kürtlerin yok sayılması gibi konu başlıkları takip etmiştir. Mülakatların diğerbir başlığı olan terörün çözümü için öneriler kısmında da bu sebeplerle ilgili öneriler sunulmaktadır.

Kanaat önderlerinin terörün çözümü adına ilk önerileri bölgedeki eğitimsizlik sorununa yönelik atılacak adımlar olmuştur. Çünkü eğitimsizlik ve cehalet bölgede en birincil ve ana sorun olarak diğer sorunlara kaynaklık etmektedir.

5.3.1. Cehalete Karşı Topyekûn Mücadele

Mülakat bulgularının hepsinde terörün bitirilmesi için cehaletin ortadan kaldırılmasının gerekliliği hem fikir olunan bir konudur. Kanaat önderleri bölgede iki farklı cehaletten bahsetmektedir; birincisi ve daha önemli olanı son yıllarda yetişen gençlerin dini yönden eğitimsiz olmaları ve bunun sonucunda ırkçılık söylemlerinden daha fazla etkilenmeleridir. Bu konudaki cehalet, insanların dini hassasiyetler yerine ayrımcılık ve bölücülük fikirlerini besleyen başka akımların etkisi altında kalmalarına neden olmaktadır. İkinci cehalet ise bölgedeki genç nüfusun fazla olması nedeniyle eğitim ve öğretim imkânlarının yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan cehalettir. Bunun sonucu olarak yeterli eğitim alamayan ve her hangi bir üniversite kazanamayan gençler boşta kalmakta, ekonomik sıkıntılar baş göstermektedir.

Kanaat önderlerinin çoğu birinci anlamdaki cehaleti, yani bölgedeki insanların dinlerini iyi öğrenememelerini daha fazla önemsemektedir. Dini eğitim alamayan insanların çok kolay bir şekilde terör örgütü tarafından ırkçılık damarı tahrik edilerek kandırıldığı ifade edilmektedir. Kanaat önderlerine göre, insanların hakiki anlamda dini bilgilere sahip olması durumunda ırkçılık düşüncesi arka planda kalacak, bunun yerini dinin birleştirici, farklılıkları bir araya getiren tüm insanları aynı şemsiye altına toplayabilecek gücü ön plana çıkabilecektir.

Mülakat bulgularında terörün çözümü adına öneriler sorulduğunda verilen cevapların büyük kısmında bölgedeki dini konulardaki yetersizliklerin öncelikle telafi edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bölgenin Osmanlı döneminden itibaren tarihi incelendiğinde milliyetçilik akımlarının ortaya çıkmasıyla birlikte, bölgedeki Kürtçülük hareketleri dini yaklaşımların önüne çıktıkça sorunların artmaya başladığı görülmektedir. Bu nedenle terörün en başat argümanlarından olan Kürtçülük akımının bölgedeki etkisinin artmasıyla dini hassasiyetlerin ve bilgilerin azalması

ters orantılı olarak işlemektedir. Kanaat önderlerine göre Doğudaki etnik milliyetçilik yaklaşımları tek taraflı cereyan etmemiş buna Osmanlı Devletinin son zamanlarından başlayarak Cumhuriyet döneminde devam eden Türk milliyetçiliği akımı da olumsuz anlamda destek çıkmıştır.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarıyla birlikte dini hassasiyetlerin zayıflaması, bunun yerine ırkçılığın güçlenmesi, Doğudaki Kürtlerin yok sayılmasına yönelik politikalar sonucunda Kürtlerin reaksiyonel olarak davranmasına ve daha önce olmadığı kadar Kürtçülük akımlarına destek vermelerine sebebiyet vermiştir. Kanaat önderleri, Osmanlı döneminde dinin kapsayıcı şemsiyesi altında pek çok ortak noktada birleşmiş olan Türkler ve Kürtlerin aralarındaki dini duyguların kaldırılmasıyla birlikte bölgedeki sorunların kıvılcımının ateşlendiğini ifade etmektedir.

Bu önemli hususu vurgulayan kanaat önderleri nasıl sorunların başlangıcında, kaynağında dinin zayıflatılarak ırkçılığın körüklenmesi varsa, terör sorunun çözümünde de aynı şekilde hem bölgedeki insanların hem de ülkenin genelinde tüm insanların olaylara ırkçılık, etnik milliyetçilik bakış açısıyla değil, başta din olmak üzere ortak kültürel değerler açısından bakılmasının önemini belirtmektedir.

Mülakat bulgularında dini yönden cehaletin bir diğer boyutunda ise yanlış, eksik veya kasıtlı olarak saptırılmış bilgilere sahip bazı din adamları veya dini görünümlü oluşumlar bulunmaktadır. Kanaat önderleri terör örgütünün bile dini kullanmak suretiyle insanları yanına çekmeye çalıştığını, örgüt adına hareket eden din adamları bulunduğunu ifade etmektedir. Terör örgütü Marksist ilkelere bağlı olarak kurulmuş olmasına ve dini bir alt yapısının olmamasına rağmen son zamanlarda stratejik olarak dini mesajlar vermekte , “Alternatif Cuma namazı” gibi taktiksel hamleler yapmaktadır. Kanaat önderlerine göre, terör örgütü bölge halkının dine, din adamlarına karşı duyduğu saygıyı ve sempatiyi kullanmak, sağduyulu, gerçek din adamlarından bölge halkını koparmak gibi amaçlarla bu tür taktikler uygulamaktadır. Bir kanaat önderi, kendilerinin halkı doğru şekilde bilgilendirmesinin terör örgütünü rahatsız ettiğini, bu nedenle de özellikle gençlerin

sağlam dini bilgiler almasını engellemek için örgütün “Alternatif Cuma namazı” eylemlerini icat ettiklerini belirtmiştir.

Dini cehaletin bir diğer önemli ayağını da bölgede önemli bir yara açmış olan “Hizbullah” terör örgütünün geçmişte yaptıkları oluşturmaktadır. Kanaat önderlerine göre, bölgede dine karşı belki de en büyük darbeyi zamanında güya din adına hareket eden bu örgüt vurmuştur. Dini istismar ederek bölgede cinayetler işleyen bu örgüt yüzünden bölgedeki insanlarda dini düşüncelere karşı bir soğukluk ve mesafe oluşmuştur.

Mülakat bulgularına göre bölgedeki ikinci cehalet türü olan okullardaki eğitim yetersizliği nedeniyle her sene ülke genelinde yapılan üniversite sınavlarında bölgedeki iller son sıralarda yer almaktadır. Bunun önemli sebeplerinden birisi, terör örgütünün eğitimsiz ve boşta gezen gençleri örgüte kazandırmasının daha kolay olması nedeniyle bölgede eğitimi sekteye uğratmaya yönelik saldırı ve tehditleridir. Bu amaçla terör örgütü zaman zaman okul yakmak, öğretmen kaçırmak gibi eylemler gerçekleştirmekte, aynı zamanda öğretmenler ve okul idarecileri üzerinde baskı kurmaktadır. Bu tür terör eylemleri Batıdan gelen öğretmenlerin ilk fırsatta bölgeden ayrılma isteğine neden olmakta, okullarda kadro sıkıntısına yol açmaktadır. Bunu fırsat olarak kullanan terör örgütü, kendi düşüncesindeki bazı insanlarla bu boşlukları vekil veya asil öğretmen olarak doldurmakta, öğrencilere yönelik olarak örgüt propagandası yapmaktadır. Bölgedeki eğitim yetersizliğinin diğer sebepleri arasında ise bölgenin coğrafi ve iklim şartları nedeniyle bazı yerlerde okullara ulaşım sıkıntıları, çocuk nüfusunun çok fazla olması nedeniyle okulların yetersiz kalması sıralanabilir.

Kanaat önderlerine göre, terörle mücadele bölgede her alanda cehaletin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olacaktır. İnsanların cahil ve bilgisiz olduğu ortamda yapılacak diğer çabalar da uzun vadede çözüm olamayacaktır. Bu nedenle kanaat önderleri özellikle cehaletin giderilmesine yönelik adımların önemine vurgu yapmaktadır.

5.3.2. Ekonomik Sıkıntıların Giderilmesi ve İşsizlik Sorunun Çözülmesi

Bölgedeki en önemli sorunlardan birisi de işsizliktir. Nüfusun fazla olmasına rağmen bölgedeki iş imkânının çok az olması nedeniyle ciddi anlamda işsizlik sıkıntısı yaşanmaktadır. Mülakatlarda terörün sebepleri ve çözüm yollarıyla ilgili olarak düşüncelerini paylaşan kanaat önderlerine göre, bölgede cehaletten sonra en önemli sorun işsizliktir. İşsizlik sorununa terör açısından bakıldığında ise, terör örgütü için bölgedeki insanların işsiz olmaları büyük bir avantaj olarak dikkat çekmektedir. Bölgede sanayileşmesi hızlı, ekonomik üretimi fazla, işsizlik oranının nispeten düşük olduğu illerde terör olayları ve terör örgütüne katılımların düşük olması işsizlikle terör ilişkisini açıklamaya yardımcı olmaktadır.

Bölgede bir yandan ekonomik sıkıntılardan, yatırım eksikliğinden bahsedilirken, diğer yandan terör örgütünün bölgedeki yatırımları, şantiye ve inşaatları hedef alan saldırı ve eylemleri de göstermektedir ki, terör örgütü bölgede ekonomik kalkınmayı, insanların iş sahibi olmasını istememektedir. Bir kanaat önderine göre, örgüt insanların aç olmasını, işsiz güçsüz boşta gezmesini tercih etmekte, bu şekilde bazı insanları ekonomik yardım yoluyla kendi tarafına çekmektedir.

Bir sivil toplum kuruluşu başkanı (A13) kendi yakın akrabasını ikna ederek dağdan, terör örgütünden ayırdığını ama şimdi şehirde ailesine bakacak her hangi bir ekonomik geliri olmadan üstelik örgütün de hedef listesinde yaşadığını ifade etmiştir.

5.3.3. Bölge Halkıyla İyi İlişkiler Kurabilecek Devlet Görevlileri

Mülakatlarda terörün sebepleriyle ilgili olarak öne çıkan önemli konulardan birisi de geçmişte bölgede görev yapan bazı devlet görevlilerinin haksız muameleleridir. Kanaat önderleri terörün ortaya çıkmasında ve bu kadar büyümesinde zamanında bazı devlet görevlilerinin bölgede halkla iyi ilişkiler kurmak bir yana, halka baskı yapan ve onları yok sayan bir tavır takınmalarının payının büyük olduğunu ifade etmişlerdir.

Bir kanaat önderi (A8), Doğuda görevlendirilecek başta vali, kaymakam, emniyet müdürü ve komutanlar gibi idareciler olmak üzere tüm devlet görevlilerinin bölge halkına devletin sıcak ve şefkatli yüzüyle yaklaşmaları gerektiğini, uzun yıllar boyunca halkın ilgiye ve samimiyete hasret kaldığını ifade etmektedir. Kanaat önderine göre, devlet baba şefkatiyle yaklaşmalı, ona göre bölge insanını kazanmaya, gönlünü almaya çalışmalıdır. Kanaat önderi (A8) devletin nasıl davranması gerektiğine dair şunları ifade etmektedir;

Devlet vatandaşına baba şefkatiyle yaklaşmalı; nasıl ki yaramaz bir çocuğu olan baba çocuğuna şefkat gösterir ona sıcak davranıp, doğru yolu bulmasına yardımcı olursa devlet de öyle yapmalı.

..... ilinde yıllar önce imamlık yaparken, sabah namazı için yolda yürürken bir sarhoşla karşılaştım. Adam yolumu kesti, yol vermedi bana. Tam elimi kaldırdım vuracaktım, acıdım, merhamet ettim sarhoşa. Su birikintisinden karşıya korkudan geçemiyordu. Adamı kucakladım karşıya geçirdim, evine kadar da götürdüm. Sarhoş adam çok duygulandı ağladı, sonra rüyalar görmüş, kurtulmuş kötü alışkanlıklarından. Bu insanlara şefkat merhamet gerek. Devlet de böyle yapmalı, kucaklayıcı olmalı.

Mülakat bulgularında devlet görevlilerin bölgedeki rolüyle ilgili olarak geçmişle günümüz arasında büyük farklar olduğu görülmektedir. Geçmişte görev yapan devlet görevlilerinin daha çok halka mesafeli davrandığı, son yıllardaki vali, kaymakam, komutan ve emniyet müdürlerinin ise halkla ilişkilere, vatandaşla sıcak diyaloglar kurmaya önem verdiği dikkat çekmektedir.

Kanaat önderleri devletin pek çok alanda terörle mücadele ederken, devlet-halk ilişkilerine de ayrı bir önem vermesi gerektiğini, yıllardır bölge halkında oluşan bazı kırılganlık ve küskünlüklerin düzeltilmesinde devlet idarecilerine büyük görevler düştüğünü belirtmektedir.

Mülakat bulgularında terörün önemli sebeplerinden birisi olarak dikkat çeken bazı devlet görevlilerinin geçmişteki hatalı uygulamalarının yine günümüzün devlet idarecileri tarafından telafi edilebileceği düşüncesi vardır. Kanaat önderleri her ne kadar kendilerinin toplum için faydalı bir şeyler yapsalar da insanlardaki geçmişten gelen devlete kırılganlığın ve itimatsızlığın günümüzdeki devlet idarecilerinin olumlu tavır ve davranışlarıyla düzelebileceğini ifade etmektedir.

5.3.4. Devlet ve Din İlişkileri

Kanaat önderleri, devletin bölge halkının çok önem verdiği dini hassasiyetlere karşı daha ilgili ve saygılı olması gerektiğini ifade etmektedir. Geçmişte bölgede dindar insanlar ve kanaat önderlerinin çok sıkıntı çektiğini belirten kanaat önderleri, devletin halkla yeniden iyi ilişkiler kurabilmesi için, başta idareciler olmak üzere tüm devlet görevlilerinin dine saygılı ve ilgili olmasının çok büyük öneme sahip olduğuna dikkat çekmektedir.

Bir kanaat önderine (A27) göre, devletin bölge insanının dini hassasiyetlerine ve değerlerine saygı göstermesi gerekmektedir. Kanaat önderi bölgede çoğunlukla Şafi mezhebine tabi olan insanların bulunduğunu, devletin de bunu göz önünde bulundurarak okullardaki din dersi eğitimini düzenlemesini ve görevlendirilen din adamlarının Şafi mezhebinden olmasının gerektiğini ifade etmiştir.

Doğunun insanının fitratının dinle yoğrulduğunu ve genellikle dindar olduklarını belirten bir kanaat önderine (A35) göre, bölgenin halkı kendisi dindar olmasa bile devlet yetkililerinin dindar ve dine saygılı olmasını istemektedir.

Bu hususta geçmişte yaşanmış bir olayı örnek olarak veren bir kanaat önderi (A8) şunları aktarmıştır;

Bediüzzaman Said Nursi zamanında Beytüşşebap'ta isyan çıkmış, insanlar Ramazan ayında ortalıkta yemek yiyor, içiyor diye kaymakama karşı ayaklanmış. Kaymakamı öldürmek için halk galeyana gelmiş. Üstat (Said Nursi) hemen Beytüşşebap'a gitmiş ve insanları sakinleştirmiş. Kaymakamın dine karşı saygısızlığından şikâyet edenlerin içlerinde eşkıyalar, sarhoşlar da varmış ama biz başımızdakilerin dindar olmasını isteriz demişler.

5.3.5. Bölgede Devletin Güvenliği Tam Anlamıyla Sağlaması

Mülakat bulgularında bölgedeki bazı yerlerde kanaat önderlerinin güvenlik sıkıntısı nedeniyle rahat davranamadıkları, sürekli terör örgütü tarafından baskı altında tutuldukları görülmektedir. Bazı kanaat önderleri her şeyden önce devletin güvenliği

sağlaması gerektiğini, ancak insanların kendilerini güvende hissetmelerinden sonra terörle mücadele adına kanaat önderlerinin katkı sağlayabileceğini ifade etmiştir.

Bir kanaat önderi (A33) bulunduğu ilde devletin polisi ve askeri tarafından sağlanmış olan güven ortamı sayesinde gerektiğinde terör eylemlerine karşı sivil toplum kuruluşlarının birlikte ortak açıklamalar yapabildiklerini, kendilerinin devletin güvenlik görevlilerine duydukları itimat sayesinde bu kadar cesurca teröre tepki verebildiklerini belirtmiştir. Kanaat önderi, defalarca terör örgütü tarafından tehditler almalarına rağmen “Önce Allah’a, sonra da güvenlik güçlerimize güveniyoruz” ifadeleriyle her türlü riski alarak örgüt aleyhinde basın açıklamaları yaptıklarını aktarmıştır.

Başka bir kanaat önderi (A15) ise daha önce ilçelerinde hiçbir güvenlik endişesi taşımadan hem emniyet hem de diğer devlet birimleriyle irtibatları varken artık terör örgütünün tehditleri yüzünden ilçedeki devlet dairelerine uğrayamaz, devlet idarecileriyle bir araya gelemez olduklarını ifade etmiştir. Kanaat önderi (A15), ilçenin devlet yetkililerini kaymakamı, asker ve polisleri evinde misafir ettikten sonra örgüt tarafından evine ses bombası atıldığını ve tehditler aldığını aktarmış, devletin kendisini koruyamadığı bir ortamda hiçbir şekilde devletle ilişki kurmasının mümkün olmadığını ifade etmiştir.

Bir kanaat önderi (A8) bölgedeki kalabalık yerleşim yerlerindeki son yıllarda hızla artan nüfusa rağmen bu yerlerdeki görevli güvenlik kuvvetlerinin sayılarının aynı oranda artırılmadığını, güvenlik personelinin yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Kanaat önderine (A8) göre, terörle mücadele adına konuşulacak her şeyden önce güvenliğin sağlanması gelmelidir. Çünkü güvenliğin olmadığı yerde insanlar özgür bir şekilde iradelerini ortaya koyamaz ve hiçbir şekilde devletin terörle mücadele amacıyla yürüttüğü politikalara destek veremez.

5.4. MÜLAKATLAR SIRASINDA YAPILAN GÖZLEMLER

Mülakatlar sırasında ve mülakatlar dışında bölgedeki şehirlerde geçirilen sürede terörün bölgedeki etkisiyle ilgili gözlemler yapılmış, gündelik yaşamda, bölgede yaşayan insanların ve devlet görevlilerinin davranış ve tavırlarında terörün etkileri gözlemlenmiştir.

Bu gözlemlere göre, bölge birçok açıdan ülkenin Batısına göre farklılıklar arz etmekte, kendine özgü kültürel, coğrafi ve sosyal özellikleriyle dikkat çekmektedir. Bölgede en fazla dikkat çeken genel özellikler şunlardır;

- Bölgede sanayi ve üretim sektörüne ait neredeyse hiç bir tesisin bulunmaması ve buna bağlı olarak boşa gezen çok sayıda insanın olması, işsizlik ve ekonomik sıkıntıların fazla olması.
- Daha önceki yıllarda köylerden şehirlere göç nedeniyle artan şehir nüfuslarına paralel olarak kentleşmenin başarılı bir şekilde yürütülememesi nedeniyle özellikle başta varoş tabir edilen mahallelerde olmak üzere genel olarak düşük yaşam standardı.
- Son yıllarda bölgedeki bazı illerde terör açısından güvenliğin tam anlamıyla sağlanmasına rağmen bazı il ve ilçelerde güvenlik tam olarak sağlanabilmiş değildir. Terör örgütünün eylemlerinin devam etmekte olduğu bazı il ve ilçe merkezlerinde halka, devlet kurum ve görevlilerine yönelik saldırılar, cadde ve meydanlarda gösteriler devam etmektedir.
- Bölgenin en dikkat çeken farklılıklarından birisi de sokaklarda yaygın bir şekilde Kürtçe ve bazı yerlerde Arapça dillerinin kullanılmasıdır. Bununla beraber bu dillere sokaklarda yazılı metinlere neredeyse hiç rastlanmamıştır. Halk gündelik hayatta yazılı dil olarak Türkçeyi kullanmaktadır.
- Doğudaki farklılıklardan birisi de halkın hemen hepsinin Şafi mezhebinden olmasıdır.
- Bölgenin önemli özelliklerinden birisi de gerek coğrafi, gerekse iklim özellikleri nedeniyle yerleşim yerleri arasındaki ulaşım zorluğudur.

Zaten uzun ve sıkıntılı ulaşım şartlarına güvenlik nedeniyle yol kontrolleri de eklendiğinde çok kısa mesafeler bile uzun sürmektedir.

- Bölgede özellikle son yıllarda devletin çok ciddi boyutlarda yatırımları dikkat çekmektedir. Şehirler arası kara yolları kaliteli ve Batıdaki standartlarla aynıdır. Devlet tarafından bölgeye çok sayıda hastane, okul ve diğer kamu kurumları yaptırılmıştır.

Mülakatların konusunun terörle ilgili olması ve bölgenin terör açısından hassasiyeti nedeniyle mülakat yapılan kişilerin bazılarının her ne kadar kendi rızalarıyla mülakata katılmış olsalar da mülakatlar sırasında tedirgin ve çekingen oldukları, bu konularla ilgili çok fazla konuşmak istemedikleri gözlemlenmiştir. Terörle ilgili konularda fazla konuşmak istenilmemesinin bazı sebepleri şunlardır;

- Dini kanaat önderleri kendilerini dine ve dini hizmetlere adanmış olduklarından güncel ve siyasi içerikli konularla ilgili konuşmaktan mümkün mertebe kaçınmaktadır. Kendilerine mülakat soruları gereği terörle ilgili sorular sorulduğunda cevapları genellikle dini kaynaklardan kardeşlik, birlik ve beraberlik içerikli genel cevaplar olmuştur. Dini kanaat önderleri ayrıca geçmişte kendilerinin veya yakın çevrelerinin yaşamış olduğu baskı, tehdit veya saldırılardan neredeyse hiç bahsetmemiş, geçmişteki acı olayların yerine günümüz ve gelecekteki olumlu gelişmelere dikkat çekmişlerdir. Bazı kanaat önderlerinin geçmişte yaşamış oldukları sıkıntıları kendileri değil, ikinci veya üçüncü şahıslar iletmişlerdir. Kanaat önderlerinin inançları gereği sıkıntı ve musibetlerden şikâyet etmemeleri, bu tür konuları paylaşmak istememeleri ve kaderlerine razı olmaları gibi nedenlerle güncel, siyasi ve terörle ilgili konularla asgari düzeyde alakadar oldukları tespit edilmiştir.
- Bölgede uzun yıllar boyunca devam etmiş olan terör olayları neticesinde insanların bu konuda konuşmak istememelerinin önemli bir sebebi de terör örgütünün bölge insanı üzerindeki baskısıdır.

Mülakat yapılanlardan bazılarının bölgede güçlü aşiret liderlerinden olmasına rağmen daha önceki yıllarda örgütle karşı karşıya gelmiş olmaları ve artık bu tür sıkıntıları yaşamak istememeleri nedeniyle çok fazla konuşmak istemedikleri gözlemlenmiştir. Doğrudan terör örgütünün hedefi olmasalar da mülakat yapılanların genellikle terörle ilgili konular sorulduğunda tedirgin davrandıkları ve çekingen cevaplar verdikleri, net konuşmaktansa orta yollu cevaplar verdikleri tespit edilmiştir. Bu tedirginliğe paralel olarak bu kişiler mülakatta kullanmış oldukları ifadelerle dikkat etmiş, özellikle terör örgütü söz konusu olduğunda daha esnek, keskin olmayan ifadeler kullanmışlardır. Örneğin terör örgütü mensuplarından bahsederken “dışarıdakiler, karşı taraf, onlar” gibi ifadeler kullanmış, bazen doğrudan ifadeler yerine dolaylı veya imalı ifadelerle terör örgütünden bahsetmişlerdir.

- Bölgede mülakat yapılan kanaat önderleri genellikle meşhur olmuş, çok iyi tanınan kişilerdir. Bunun sonucu olarak bu kişiler bölgede daha önce yapılmış olan araştırma, anket gibi çalışmalar ile sivil toplum veya devlet yetkililerinin düzenlediği toplantılara sık sık katılımlar sağlamaktadır. Bazı kanaat önderlerine fikirlerini almak için çok fazla müracaat edilmesi nedeniyle kendilerinde bu konulara karşı bıkkınlık olduğu, yıllardır terörle ilgili konuşulacak her şeyin konuşulduğu artık icraat yapılmasının zamanın geldiğine dair düşüncelerinin olduğu tespit edilmiştir.
- Mülakat yapılan kişilerle yapılan görüşmelerde araştırmanın akademik bir araştırma olduğu, kimlik bilgilerinin kesinlikle kimseyle paylaşılmayacağı bilgileri verilmesine ve mümkün olduğunca rahat ve özgürce düşüncelerini paylaşmaları istenilmiş olmasına rağmen bazı kişilerin tam olarak güvenemedikleri gözlemlenmiştir.

SONUÇ

Sivil toplum kavramı geçmişten günümüze uzun bir süreç boyunca tartışmalara konu olmuş olmasına rağmen hala net ve belirli bir şekilde tanımlanamamıştır. Sivil toplumla ilgili yüzyıllarca öncesinde başlamış olan kavramsal tartışmalar neticesinde ve modern dünyanın gelmiş olduğu noktada sivil toplumun yüzlerce hatta binlerce farklı tanımı yapılmıştır. Sivil toplumun kavramsal belirsizliğine rağmen sivil toplumla ilgili olarak çok net olan ve hemen herkes tarafından kabul gören husus ise, günümüzün dünyasındaki sivil toplumun etkinliği ve gücüdür.

Tarihsel süreçte toplumlardaki demokratikleşmeye paralel olarak sivil toplumun etkinliği ve gücü de artmış, geçmişteki totaliter rejimlerinin yerlerini demokratik ve katılımcı yönetimler almıştır. Devlet yönetim rejimlerindeki demokratikleşme arttıkça sivil toplumun toplumsal ve siyasal hayattaki rolü de aynı oranda artmıştır. Demokratikleşmeye sivil toplum açısından bakıldığında ise sivil toplumun gücü arttıkça demokratikleşmenin ve katılımcı politikaların geliştiği de ifade edilebilir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın sivil toplum ile demokratiklik ve katılımcılık bir birlerini besleyen, tetikleyen ve aynı amaca hizmet eden unsurlardır.

Son yıllarda hemen her konuda etkisini gösteren küreselleşme sivil toplum açısından da önemli sonuçlara neden olmuştur. Küreselleşmenin etkisiyle dünya çapında politika ve projeler yürütmekte olan bazı uluslararası sivil toplum kuruluşları artık devletlerin de üstünde önem ve güce sahip hale gelmiştir. Uluslararası sivil toplum kuruluşlarının dünya üzerindeki pek çok bölgede ekonomik, sosyal, kalkınma ve insan hakları gibi alanlarda çok sayıda faaliyetleri bulunmakta, özellikle az gelişmiş ülkelerdeki demokratikleşmeye önemli katkıları olmaktadır.

Günümüz dünyasında gelişmiş ülkelere bakıldığında bu ülkelerde aynı zamanda sivil toplumun da güçlü, istikrarlı, etkili ve son derece organize oldukları görülmektedir. Bunun tersi olarak gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki sivil toplum ise etkisiz veya çok az etkilidir. Sivil toplumun ilk olarak ortaya çıktığı ve tarihsel süreçte gelişerek son halini aldığı Batı toplumlarında devlet politikalarını bile etkileyecek kadar güçlü oldukları görülmektedir. Batıdaki gelişmiş ve güçlü sivil

toplum, demokratik katılımcı yollarla her türlü alandaki faaliyetleri ile vaz geçilmez bir unsurdur. Demokratik devletlerde toplumu ilgilendiren her türlü politika sivil toplumun katkıları, düşünceleri ve önerileri alınarak ortaya çıkmaktadır.

Sivil toplumun devletlerin politikalarına katkı sağladığı pek çok konudan biri de günümüzde küresel bir sorun haline gelmiş olan terörizmdir. Dünya üzerinde terörün hedefi olmuş bazı ülkeler terörle mücadele amacıyla dönemlere göre farklı stratejiler takip etmiş, yaşanan tecrübelerle bağlı olarak da paradigma değişikliklerine gitmek durumunda kalmıştır. Bu paradigma değişikliği, tamamen asker veya polis odaklı terörle mücadele politikalarının yerine sivil inisiyatifin ön planda olduğu, çok sayıda aktörün rol aldığı çok boyutlu terörle mücadele stratejilerinin uygulanması şeklinde gerçekleşmiştir. Dünyada sivil toplumun terörle mücadeleye katkısıyla ilgili olarak İngiltere’de IRA ve İspanya’da ETA terör örgütleriyle müzakereler örnek olarak gösterilmektedir. Bu ülkelerde terörle mücadeleye katkı sunan sivil toplum, sorunun çözümünde aktif rol üstlenen önemli aktörler arasında öne çıkmıştır.

Sivil toplumun terörle mücadeleye katkıları beklenirken öncelikle sivil toplumun Türkiye’deki rolü üzerinde durmak gerekmektedir. Sivil toplumla ilgili tartışmalara bakıldığında Türkiye’de sivil toplumun henüz tam anlamıyla gelişmediği, bunun sonucunda da kendisinden beklenenleri yerine getiremediği görülmektedir.

Türkiye’deki sivil toplumun Batıyla kıyaslandığında daha alacağı çok mesafe vardır. Türkiye’de sivil toplumun gelişmiş ülkelerin seviyesine çıkmasına engel olan olayların başında yakın tarihteki askeri darbeler gelmektedir. Sivil toplumun ancak demokratik yönetimlerde gelişebileceği düşünüldüğünde yakın tarihteki askeri darbelerin olumsuz etkileri daha iyi anlaşılmaktadır. Türkiye’deki sivil toplumun yeterince gelişmemesinin askeri darbelerin dışında toplumsal ve sosyal nedenleri de bulunmaktadır.

Türkiye’de sivil toplum ile ilgili yapılan tartışmaların bazılarında sivil toplumun son yıllarda özellikle Avrupa Birliği süreciyle birlikte yükselen bir ivme kazandığına dair iddialar olsa da, genel kanı Türkiye’de gelişmiş ülkelere göre sivil toplumun çok yetersiz olduğudur. Türkiye’deki sivil toplumu yetersiz ve etkisiz bulan görüşlere göre sivil toplumda bulunması gereken özelliklerin olmaması bu

yetersizliğin en belirgin kanıtıdır. Türkiye’de devletin topluma hemen her alanda hâkimiyet kurma isteği ve özgür alan açma hususunda cimri davranması sivil toplumun gelişmesinin önünde büyük bir engel olmuştur. Bunun sonucu olarak tamamen özerk, devletten her yönden bağımsız hatta devletin eksik kalan ve aksayan yönlerini demokratik kurallar çerçevesinde düzeltmeyi amaçlaması gereken sivil toplum bazı yönlerden yarı resmi hal almıştır. Türkiye’de devletin sivil toplum üzerinde uzun yıllardır süren bu ağırlığı sivil toplumu bağımsız politikalar üretmekten uzaklaştırmıştır.

Sivil toplumun yeterince güçlü ve etkili olamadığı Türkiye’de terörle mücadeleye katkıları da aynı oranda sınırlı olmaktadır. Pek çok alanda henüz yeni politikalar ve projeler hazırlayan sivil toplumun geçmişten gelen “Terörle mücadele sadece devletin, hatta askerin işidir” anlayışı nedeniyle bu alanda önemli bir etkinliği olmamıştır. Türkiye’de terörle mücadele stratejilerindeki son yıllarda gerçekleştirilen değişikliklerin ardından uygulanmaya başlanılan çok boyutlu ve çok aktörlü terörle mücadele politikalarında daha önce her hangi bir rolü olmayan sivil topluma bazı görevler düşmektedir. Bununla birlikte bu paradigma değişiminin henüz yeni uygulamaya konulmaya başlanması ve bu alanda sivil toplumun her hangi bir birikim ve tecrübesinin olmaması dezavantajlar olarak dikkat çekmektedir.

Sivil toplum terörle mücadelede doğrudan olmasa da dolaylı olarak bazı roller üstlenmektedir. Son yıllarda sayıları hızla artmakta olan sivil toplum kuruluşları Türkiye geneline göre oldukça düşük olsa da Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde de etkisini artırmaktadır. Ancak bu bölgede yürütülmekte olan sivil toplum faaliyetlerinin olumlu olduğu kadar olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Çünkü bölgede gerçekten topluma faydalı hizmetlerde bulunan sivil toplum kuruluşlarının yanında terör örgütünün politikalarına hizmet eden ve bu politikalar doğrultusunda faaliyetler yürüten sivil toplum kuruluşları da bulunmaktadır.

Bölgede gençlere ve çocuklara eğitim desteği, işsizliğe çözüm arayışları, bölgeye yatırım çekme gayretleri ve Doğu-Batı kaynaşması için çalışmalarda bulunarak terörün sosyal ve ekonomik yönlerden bitirilmesine yardımcı olan sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda terör örgütü tarafından hedef haline getirilen ve saldırılara uğrayan bölgedeki bazı sivil toplum kuruluşlarına

terör örgütünün bu derece karşı olması dikkat çekmektedir. Terör örgütünün hayat damarları olan eğitimsizlik ve işsizliğe çözüm arayışı içindeki bu sivil toplum kuruluşlarının terör örgütünün bölgedeki baş düşmanı olması dikkat çekicidir.

Sivil toplumun önemli unsurlarından olan kanaat önderleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde tarihin her döneminde önemli roller üstlenmiştir. Bölgenin kültürel yapısı nedeniyle insanlar üzerinde etkileri çok fazla olan kanaat önderleri bölge ile ilgili her konuda söz sahibi olmuştur.

Bölgedeki kanaat önderleri halkın nazarında çok önemli ve saygın bir yere sahip olmuş, kendilerine tarih boyunca çok değer verilmiştir. Bölgede kanaat önderlerine halkın çok büyük saygısı bulunmakla birlikte son yıllarda bazı sebeplerle kanaat önderlerinin bölge halkı üzerindeki etkisi azalmıştır. Bunun önemli sebeplerinden birisi terör örgütünün halk ve kanaat önderleri üzerinde kurdukları baskı ve tehditlerdir. Terör örgütü kanaat önderlerini, gerek eleman kazanmalarına gerekse bölgedeki eylemlerini sürdürmelerine engel olarak görmüştür. Bunun sonucu olarak terör örgütü kanaat önderlerinin halk üzerindeki etkisini kırmış, bölge insanı üzerinde silah ve şiddet kullanarak baskı kurmuştur.

Eskiden bölgede çok daha fazla etkili olan kanaat önderlerinin etkilerinin azalmasının diğer sebepleri ise insanların eğitim seviyelerinin geçmişe göre yükselmesi, teknolojik imkânların artmasıyla bilgiye daha kolay ve hızlı ulaşma imkânı, göç ve artan nüfusla birlikte büyüyen şehirlerde daha az tanınmalarıdır.

Bölgedeki kanaat önderleri terör örgütüne hedef olmamak ve siyasi konularla çok fazla meşgul olmamak için genellikle dini konularla ilgilenmektedir. Bununla birlikte bölgenin her açıdan en önemli aktörlerinden olan kanaat önderlerinin her alanda olduğu gibi terörün sebepleri ve çözüm yollarının tespiti konularında da kayda değer paylaşımları söz konusudur.

Bölgedeki kanaat önderleri terörün sebepleri olarak öncelikle eğitimsizliği görmekte, terör dâhil her türlü kötülük ve suçun kaynağının insanların cahil kalmasında aranması gerektiğini vurgulamaktadır. Kanaat önderlerinin çoğunun din adamı olması ve kendilerini dini hizmetlere adanmış olmaları nedeniyle olaylara bu gözle bakmaktadırlar. Bu yüzden kanaat önderlerinin terörün birincil sebebi olarak gördükleri cehalet, genel manada cehaletin yanı sıra bölge insanının dini konulardaki

bilgi yetersizliğidir. Çünkü başta insan öldürmek olmak üzere her türlü terör eylemi dinen şiddetle yasaklanmıştır. Dolayısıyla dini hükümleri tam anlamıyla bilen bir insanın terör eylemi amacıyla insan öldürmek değil bir karıncayı incitmesi bile mümkün değildir. İnsanlar dinden uzaklaştıkça başka akım ve düşüncelerin ağına düşmekte, terörün amaçlarına hizmet etmektedir.

Kanaat önderlerinin terörün en önemli sebebi olarak dini konulardaki cehaleti göstermesinin bir sebebi de ırkçılık ve bölücülük fikirlerinin dinde yerinin olmamasındandır. Dini konuları iyi bilen bir insan kesinlikle ırkçılık yapmayacak, sadece iyi bir Müslüman olmak için elinden geleni yerine getirmeye çalışacaktır. Terör örgütünün en önemli propaganda malzemesi olan ırkçılık ve bölücülüğün dinde yerinin olmadığını ısrarla vurgulayan kanaat önderleri bölge insanının dini yönden beslenmesinin sorunu büyük oranda bitireceğini ifade etmektedir. Bu konuda bölgede görev yapan terör uzmanları, coğrafi olarak çok yakın olan Siirt ve Şırnak illerinin terör eylemlerinin yoğunluğu açısından kıyaslandığında Şırnak'ın nispeten daha dindar olan Siirt'e göre sekiz dokuz kat daha fazla terör riskine sahip olduğunu ifade etmektedir. Terör uzmanlarına göre taban açısından diğer illerden çok farklı olmayan Siirt'te terör eylemlerine çok fazla rastlanmamasında bu ilde etkili olarak faaliyetleri bulunan dini kanaat önderlerinin rolü büyüktür.

Bölgede dini açıdan cehaletin yanında okullardaki eğitimin yetersizliği de önemli sorunlardan birisidir. Ülke genelinde yapılmakta olan sınavlarda bölge illeri genellikle son sıralarda yer almaktadır. Bölgedeki okullardaki öğrenci sayısının fazla olmasına rağmen öğretmen sayısının ve tecrübeli öğretmen ihtiyacının fazla olması çocukların ve gençlerin yeterli eğitim almalarına engel olmaktadır. Ayrıca terör örgütünün eğitim kurumlarına ve öğretmenlere karşı gerçekleştirdiği terör eylemleri de bölgedeki eğitime sekte vurmaktadır. Terör örgütünün bölgedeki gençlerin örgüte kolaylıkla katılmalarını sağlamak için onların eğitimsiz kalmalarını hedeflediği açıkça görülmektedir.

Kanaat önderleri tarafından terörün sebepleri arasında sayılan ekonomik sıkıntılar ve işsizlik ise kısa vadede çözülmesi oldukça zor olan problemlerdir. Çünkü bu sorunun çözümünün önünde büyük engeller bulunmaktadır. Birincisi; bölgedeki terör eylemleri yüzünden güvenlik sıkıntısı algısıdır. Özellikle terör

olaylarının yoğun ve terör örgütünün baskısının fazla olduğu yerlerde bırakın ekonomik yatırım ve faaliyet yapmayı günlük hayatta bile sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu nedenle insanların kendilerini güvende hissetmedikleri yerlerde ekonomik kalkınmanın ve işsizliğin bitirilmesi mümkün görünmemektedir. İkinci olarak; bölgedeki aşırı nüfus yoğunluğu işsizlik sorunun önünde önemli bir engeldir. Özellikle genç nüfusun sayısının fazla olmasıyla birlikte bölgedeki sınırlı iş imkânlarıyla bu soruna çözüm bulmak kısa vadede oldukça zordur.

Kanaat önderlerinin terörle mücadele ile ilgili rolleri hakkında farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bazı düşüncelere göre terörle mücadele devletin görevi olduğundan kanaat önderlerinin bu konuda her hangi bir katkılarının olması mümkün değildir. Bununla birlikte terörle mücadelenin çok boyutlu ve her alanda olması gerektiği göz önünde bulundurulduğunda kanaat önderlerinin de bu sürece dolaylı da olsa katkılarının olduğu ve olması gerektiği bir gerçektir. Bulundukları toplum içinde yönlendirici ve etkileyici rolleri olan, toplum tarafından düşünce ve davranışları örnek alınan kanaat önderlerinin bu önemli konuda katkılarının olması beklenmektedir.

Terörle mücadeleye kanaat önderlerinin her hangi bir katkılarının olamayacağını iddia edenlerin bu düşüncelerine dayanak yaptıkları en önemli gerekçe bölgedeki insanların kendilerini güvende hissetmemeleridir. Terör örgütü tarafından kanaat önderlerine yönelik baskı ve saldırılar bölgede herkesin tedirgin olmasına ve siyasi konularda fikir beyanından kaçınmasına sebep olmuştur. Bu nedenle kanaat önderleri terör örgütüne hedef olmaksızın kendi köşelerine çekilip siyasi konularda uzak durmayı tercih etmektedir. Kanaat önderlerinin terörle mücadele veya başka her hangi bir sürece katkılarının sağlanabilmesi için öncelikle en büyük sorun olan güvensizlik algısının çözülmesi gerekmektedir.

Kanaat önderlerinin doğrudan olmasa da dolaylı olarak terörle mücadeleye katkılarının olduğunu iddia eden görüşler de vardır. Buna göre, kanaat önderleri toplum üzerindeki etkileri sayesinde terörün önlenmesine ve insanların terörün ağına düşmesini önlemeye yönelik faaliyetlerde bulunmaktadır. Kanaat önderlerinin insanlara iyiyi ve doğruyu tavsiye eden yaklaşımları, etraflarında topladıkları

binlerce insana hakkı, hukuku ve her türlü kötülükten uzak durmayı anlatmaları aynı zamanda terörle mücadele adına kazanımlar sayılmaktadır.

Öneriler

Günümüzde Türkiye'nin en büyük sorunu haline gelmiş olan terörle ilgili olarak kanaat önderlerinin katkılarının sağlanabilmesi ve terörün bitirilmesi adına Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için çok büyük öneme sahip olan kanaat önderleri tarafından sunulan bazı öneriler şunlardır;

- Öncelikli olarak, son zamanlarda resmi veya gayri resmi olarak gündeme gelen “Kanaat önderi” kavramının tanımının tam olarak açık bir şekilde yapılması gerekmektedir. Çünkü bölgedeki bazı kanaat önderleri bile bu kavramın gelişi güzel herkes için kullanılmasından rahatsız olmaktadır. Gerek ülke genelinde gerekse bölgede “Kanaat önderi” olarak öne çıkan bazı kişilerle ilgili şüpheler bulunmakta, “Her kanaat önderi, kanaat önderi değildir” şeklinde yorumlar yapılmaktadır.
- Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde tarih boyunca büyük öneme sahip olmuş kanaat önderleriyle ilgili olarak devlet yetkililerine önemli görevler düşmektedir. İllerde özellikle valiler başta olmak üzere diğer idarecilerin kanaat önderleriyle sağlıklı, sistemli ve düzenli bir irtibatının olması gerekmektedir. Mevcut durum itibarıyla bu konuda çok güzel çalışmalar yapılan iller olmakla birlikte bu tür yaklaşımların idarecilerin kişisel inisiyatifi ve gayretiyle yürütüldüğü görülmektedir. Bu nedenle bu yaklaşım tarzının tüm idarecileri kapsayacak şekilde standart hale getirilmesi gerekmektedir.
- Genel olarak kanaat önderlerinin bir birleriyle irtibatının olmadığı ve münferit hareket ettikleri, bunun sonucu olarak da etki veya katkılarının sınırlı olduğu görülmektedir. Kanaat önderlerinin birlikte karar alabilecekleri ve politikalarını uygulayabilecekleri bir sisteme

ihtiyaç duyulmaktadır. Bu şekilde özellikle teröre karşı seslerini daha fazla duyurma ve güçlü hareket etme imkânı olacaktır. Bu amaca yönelik olarak ilçe, il ve bölge bazında oluşturulacak olan platformlara bölgedeki tüm etnik ve dini kesimlerin katılımı sağlanmalı, belirli periyotlarla bir araya gelerek fikir alış verişinde bulunulmalı, bölgenin başta terör olmak üzere her türlü konusıyla ilgili politikalar üretilmelidir.

- Bölgede başta kanaat önderleri olmak üzere bölgenin tüm temsilcileriyle birlikte oluşturulacak platformlarda ortaya çıkacak politikalar öncelikle katılım sağlayan kişiler tarafından sahiplenilmiş olacak, bu şekilde bu politikaların uygulanabilirliği artacaktır.
- Bazı kanaat önderlerinin terör örgütü tarafından hedef alındığı ve kendilerine saldırılar yapıldığı göz önünde bulundurularak gerekli görüldüğü takdirde güvenliklerini sağlamak için tedbirler alınmalıdır. Çünkü kanaat önderleri kendilerini güvende hissetmemekte bu nedenle rahatlıkla düşüncelerini açıklayamamaktadırlar.
- Kamuoyunda da gündeme gelen bazı toplantılara katılan kanaat önderleriyle ilgili diğer kanaat önderlerinin şüphe ve iddiaları bulunmaktadır. Bu nedenle kanaat önderi olarak muhatap alınan ve düzenlenen toplantılara davet edilen kişilerin çok dikkatli seçilmesi gerekmektedir. Bazı kanaat önderlerinin terör örgütünün propagandasını yaptıklarına dair iddialar bu konu üzerinde hassasiyetle durulmasının gerektiğini göstermektedir.
- Devletin bölgedeki kanaat önderleri ve meclislerin arasından iyi ve gerçekten hassas bir seçimle kadro vereceği kişiler, hem resmi olarak görevlendirilmenin avantajını, hem de sosyal ve ekonomik yönlerden bağımsız olmanın rahatlığıyla bölge halkı üzerinde daha fazla etkili olabileceklerdir.
- Bölge halkının özellikleri çok iyi bilinmeli, devlet yetkilileri tarafından ona göre davranılmalı ve bölgeye göre politikalar geliştirilmelidir. Örneğin; bölge insanının çoğunluğunun Şafii

olmasına rağmen, çocuklarına okullarda verilen dini eğitimin Şafii mezhebi dikkate alınmadan verildiği ifade edilmektedir. Aynı şekilde halkın Şafii olduğu yerlerde görevlendirilen din adamlarının bu özelliklere sahip olmaması rahatsızlık duyulan bir diğer husustur. Bu nedenle bölgenin dokusuna uygun politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

- Bölgede görevlendirilecek olan devlet görevlilerinin terörün sebepleri ve çözüm yolları açısından kilit role sahip olduğu açık bir gerçektir. Yıllar önce devlet görevlileri tarafından bölgede yapılan haksız uygulamalar ve hak ihlallerinin hala zihinlerdeki tazeliğini koruyor olması bu önemi göstermektedir. Yapmanın çok zor, yıkmamanın ise çok kolay olduğu düşünüldüğünde bölgede görev yapan devlet görevlilerinin bir hatasının yapılan çok güzel işleri silip götüreceği daha iyi anlaşılmaktadır. Bu nedenle bölgede görev yapacak başta valiler, kaymakamlar, emniyet müdürleri ve komutanlar olmak üzere tüm devlet görevlilerinin bu bilinçte hareket etmesi gerekmektedir. Devlet yetkililerinin bölge insanına baba şefkatiyle yaklaşması, onları kazanmak için gayret sarf etmesi gerekmektedir.
- Devlet tarafından son yıllarda bölgede yapılan yol ve hastane gibi yatırımlar çok fazladır. Ancak bölgedeki işsizlik sorunun çözümü için iş imkânı sağlayacak yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Özel sektörün bölgede yatırım yapabilmesi için her türlü tedbirin alınması bölgenin ekonomik yönden kalkındırılması için gereken politikalar uygulanmalıdır. Devletin şahıslara doğrudan maddi yardım yapması yerine üretim sağlanabilecek yardımların yapılması gerekmektedir.
- Ülke çapında yapılan sınavlarda bölgedeki illerin başarı oranlarının çok düşük olduğu göz önünde bulundurulduğunda, eğitime özel önem verilmesinin gerekliliği daha iyi anlaşılmaktadır. Özellikle terör örgütünün baskısının fazla olduğu yerlerdeki okullarda görev yapan öğretmenlerin bazılarının terör örgütü propagandası yaptıkları, bazı okulların örgüte eleman kazanma mekanizması gibi çalıştıkları ifade

edilmektedir. Bu tür okullarda görev yapan Batıdan yeni atanmış öğretmenler ise görev yapmakta zorlanmakta ilk fırsatta bölgeden ayrılmaktadır. Bu nedenle okullarda görev yapmakta olan idareci ve öğretmenlerin örgüt propagandası yapmasına fırsat verilmemeli, Batıdan bölgeye atanan öğretmenlerin bölgede kalmalarını sağlayacak tedbirler alınmalıdır.

- Bölgede eğitim imkânlarının yetersizliği nedeniyle özel sektör ve sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanan eğitim faaliyetlerine destek verilmelidir. Okula gitmeyen çocukların okula devamı sağlanmalı, başarılı olup iyi üniversiteleri kazanan ve meslek sahibi olan gençler bölgedeki öğrencilere rol model olmaları için örnek gösterilmelidir.
- Terörün çözümü için verilen öneriler arasında cehaletin giderilmesinin ısrarla vurgulanmasının mantıklı izahları vardır. Çünkü bilgi sahibi ve iyi bir eğitim almış insan, iyi üniversiteler kazanabilecek ve iyi bir geleceğe sahip olacaktır. Mesleği, ekonomik yönden iyi bir durumu olan insanların ise teröre bulaşma ihtimali oldukça azalacaktır. Ayrıca kanaat önderlerinin üzerinde durduğu dini açıdan cehaletin giderilmesi neticesinde ise insanlar ırkçılık veya etnik milliyetçilik yapmayacak, ortak değerler altında birlikte yaşayabileceklerdir.
- Genç nüfusun fazla olması nedeniyle bu gençlerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri sportif ve kültürel faaliyet imkânı sağlayan tesisler yapılmalıdır.
- Bölgedeki güvenlik algısının sağlanması çok önemlidir. Bazı illerde insanlar terör örgütünün baskı ve eylemleri nedeniyle kendilerini güvende hissetmemektedir. Bu konuda devletin güvenliğin tam anlamıyla sağlandığını hissettirmesi vatandaşların terör örgütüne karşı dik durabilmeleri için çok büyük öneme sahiptir. Bölge halkının iradelerinin PKK/KCK ve siyasi uzantılarının kontrolünden ve baskısından kurtarılması gerekmektedir.
- Son zamanlarda ülke genelinde gerçekleştirilen demokratikleşme politikaları bölge haklı tarafından da memnuniyetle karşılanmakta,

bununla birlikte terör örgütünün taban kaybetmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle anadilde seçmeli eğitim gibi demokratik açılımların devam ettirilmesi gerekmektedir.

- Bölgedeki bazı illerde devlete karşı tepki olduğundan bu yerlerdeki terörü önlemeye yönelik politikalarda özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının desteği alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acı, Esra Yüksel, (2005), *Kalkınma Sürecinin Yeni Aktörleri Sivil Toplum Kuruluşları*, Günizi Yayıncılık.
- Aizpeolea, Luis R., (2013), *Müzakereler dolaylı yoldan ETA'nın sonunu hızlandırdı*, Akşam Gazetesi, 03 Şubat 2013.
- Akşit, Bahattin, (2005), “Sivil Toplumda Uzlaşmacı Düşünce Yaygınlaşmalı”, Sunar, Lütfi (Ed.), *Sivil Toplumunu Konuşmak*, 1. Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları, ss. 65-81.
- Aktay, Yasin, (2005), “Sivil Toplum ve Sıkıntıları: Oryantalizm, Şiddet, Vesaire...”, Sunar, Lütfi (Ed.), *Sivil Toplum: Farklı Bakışlar*, 1. Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları, ss. 9-28.
- Alkan, Necati, (2010), “Türkiye’nin Terörizmle Mücadele Deneyimi”, Bal, İhsan ve Özeren, Süleyman (Ed.), *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele*, Ankara: USAK Yayınları, ss. 79-124.
- Alkan, Necati, (2013), “Terör Örgütlerinin İnsan Kaynağı Neden Gençlik”, *Her Yönüyle Dernekler Dergisi*, S. 22, ss. 48-51.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, (2001), *Sivil Toplum İşbaşında*, Ankara: Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği.
- Aytar, Osman, (1992), *Hamidiye Alaylarından Köy Koruculuğuna*, İstanbul: Medya Güneşi Yayınları.
- Bal, İhsan, (2006), “Türkiye’nin Terörle Mücadele Deneyimi: Hizbullah Terör Örgütü Örneği”, Bal, İhsan (Ed.), *Terörizm Terör; Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, Ankara: USAK Yayınları, ss.25-47.
- Bal, İhsan, (2010), “Türkiye’de Terörle Mücadele: PKK Örneği”, Bal, İhsan ve Özeren, Süleyman (Ed.), *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele*, Ankara: USAK Yayınları, ss. 17-77.

- Bayramoğlu, Ali, (2005), “Sivil Toplum Hakemlik Yapan Bir güç Olmaya Başlıyor”, Sunar, Lütfi (Ed.), *Sivil Toplumunu Konuşmak*, 1. Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları, ss. 41-43.
- Bedük, Aykut; Usta, Sefa ve Kocaoğlu, Mehmet, (2006), “Avrupa Birliği’ne Giriş Sürecinde Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları ve Demokratikleşme Sürecindeki Misyonları”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 10, ss. 52-64.
- Caniklioğlu, Meltem Dikmen, (2007), *Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Cerrah, İbrahim, (2000), “Güvenlik Hizmetlerine Sivil Katılım ve Sapma Davranışlarının Analizi: Türkiye Örneği”, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 7-8, ss. 111-134.
- Cevizci, Ahmet, (1996), *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Ekin Yayınları.
- Cihangir, Damla, (2011), *Avrupa Birliği ve Sivil Toplumun Rolü*, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını.
- Cragin, Kim and Chalk, Peter, (2003), *Terrorism&Development Using Social and Economic Development to Inhibit a Resurgence of Terrorism*, Santa Monica, CA: Published by RAND.
- Crown, (2006), *Countering International Terrorism: The United Kingdom’s Strategy*, UK, London: The Stationery Office.
- Çaha, Ömer, (2007), *Aşkın Devletten Sivil Topluma*, 3. Baskı, İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Çaha, Ömer, (2008a), *Sivil Toplum Aydınlar ve Demokrasi*, 1. Baskı, İstanbul: Plato Film Yayınları.
- Çaha, Ömer, (2008b), “1980’den Helsinki Sürecine Sivil Toplum”, *Her Yönüyle Dernekler Dergisi*, S.4, ss.10-19.
- Çelikkan, Murat, (2002), *Devlet ve Sivil Toplum Bağlamında Halk Katılımcılığı ve Sivil Toplum Kuruluşları*, Ankara: Konrad Adenauer Vakfı.

- Diamond, Larry Jay, (1994), “Rethinking Civil Society: Towards Democratic Consolidation”, *Journal of Democracy*, Vol.5, Number 3, pp. 4-17.
- Doğan, İlyas, (2002), *Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Gelenğinde Sivil Toplum*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Duman, Zeki, (2004), “İdris Küçükömer’in Sivil Toplum Anlayışı”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, ss. 47-52.
- Duman, Fatih, (2008), “Sivil Toplum”, Mümtaz’er Türköne (Ed.), *Siyaset*, Ankara.
- Duman, Muhammed Ferit, (2011), *PKK-KONRA GEL Terör Örgütü İle Mücadelede Sorun Çözücü Olarak Sivil Toplum*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Emini, Filiz Tufan, (2013), “Sivil Toplum Kuruluşlarının Politika Belirleme Sürecindeki Rolü: TÜSİAD Örneği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 36, ss. 43-56.
- Ensaroğlu, Yılmaz, (2009), “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları ve Güvenlik Sektörü Gözetimi: Sorunlar, Tespitler, Öneriler”, Aytar, Volkan ve Ensaroğlu, Yılmaz (Ed.), *Sivil Toplum ve Güvenlik Sektörü Gözetimi Sınırlar ve İmkânlar*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Erbacı, Cahit, (2008), “Bu Moral Varken, Devletin Yöreye Göre Yatırım Yapması Lazım!” Röportaj: Mehmet Tuncer Ekicioğlu, *Her Yönüyle Dernekler Dergisi*, S.4, ss.66-71.
- Erdoğan, Ramazan, (2013), “Suç Mağdurlarının Korunmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü: Avrupa Birliği-Türkiye Karşılaştırması”, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, ss. 39-83.
- Fuller, E. Graham ve Barkey, Henri J., (2011), *Türkiye’nin Kürt Meselesi*, 2. Baskı, İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Göka, Erol, (2005), “Türkiye’de Devlet Nerede Başlıyor, Sivil Toplum Nerede Bitiyor Belli Değil”, Sunar, Lütü (Ed.), *Sivil Toplumunu Konuşmak*, 1. Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları, ss. 85-99.

- İçduygu, Ahmet; Meydanoğlu, Zeynep ve Sert, Deniz Ş., (2011), *Türkiye’de Sivil Toplum: Bir Dönüm Noktası*, İstanbul: TÜSEV Yayınları, No 51.
- İçişleri Bakanlığı, (2013), *2012 İdare Faaliyet Raporu*, Nisan 2013.
- John, Anthony Wanis-St. and Kew, Darren, (2008), “Civil Society and Peace Negotiations: Confronting Exclusion”, *International Negotiation* 13, pp. 11-36.
- Kabasakal, Mehmet, (2008), *Sivil Toplum ve Demokrasi*, Dernekler Denetçiliği Yeterlilik Tezi, Ankara
- Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, (2011), *İnsan Hakları ve Terörle Mücadele*, Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları: 1, 1. Basım.
- Karataşoğlu, Soner ve Akpınar, Mahmut, (2013), “Geçici Köy Koruculuğu Sistemi Üzerine Bir Saha Çalışması: Beytüşşebap Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz-2011, Cilt:10, Sayı:38, ss. 367-396.
- Keane, John, (1993), “Despotizm ve Demokrasi (Sivil Toplum ile Devlet Arasındaki Ayrımının Kökenleri ve Gelişimi 1750-1850)”, *Sivil Toplum ve Devlet Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s. 47-48.
- Keyman, E. Fuat, (2004), *Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi.
- Keyman, E. Fuat, (2006), *Türkiye’de Sivil Toplumun Serüveni: İmkânsızlıklar İçinde Bir Vaha*, Ankara: STGM (Sivil Toplum Geliştirme Merkezi) Yayınları.
- Kışlalı, Ahmet Taner, (1997), *Siyaset Bilimi*, 2. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kocabaş, Fatma, (2008), “Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşların İstihdam Yaratma Fonksiyonu”, *V. Uluslararası STK’lar Kongresi*, Çanakkale.
- Kutlu, Önder ve Usta, Sefa, (2005), “AB Yolundaki Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Devlete Güven Tesisindeki Rolü”, *II. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi*, Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayını.

- Kuzu, Burhan, (1993), “Terörle Mücadele Kanunu ve Anayasa Mahkemesinin İptal Kararı”, *İnsan Hakları Yıllığı*, Cilt 15, sayfa 55-88.
- Laçiner, Sedat, (2006), “Terörle Mücadelede Yasal Önlemler: İngiltere Örneği”, Bal, İhsan (Ed.), *Terörizm Terör; Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, Ankara: USAK Yayınları, ss. 291-350.
- Laçiner, Sedat, (2009), “Sivil Toplum Ne Kadar Güçlüyse Devlet O Kadar Güçlüdür”, *Her Yönüyle Dernekler Dergisi*, S.7, ss.36-41.
- Mahcupyan, Etyen, (2005), “Artık Doğu ile Batı’nın Birlikte Hareket Etmesi Gibi Bir Zorunluluk Var”, Sunar, Lütfi (Ed.), *Sivil Toplumunu Konuşmak*, 1. Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları, ss. 103-118.
- Marangoz, Mehmet vd., (2008), “Küresel Gıda Krizi ve Açlıkla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, *V. Uluslararası STK’lar Kongresi*, Çanakkale.
- Marangoz, Mehmet, (2009), “Toplumsal Barışın Sağlanmasında STK’ların Rolü”, *Her Yönüyle Dernekler Dergisi*, ss.42-56.
- Mardin, Şerif, (2011), “Sivil Toplum” , Türköne, Mümtaz’er ve Önder, Tuncay (Ed.), *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler I*, 18. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 9-19.
- Milliyet, (2013), *46 bin korucu görev yapıyor*, Milliyet, 05 Ağustos 2013.
- Miroğlu, Orhan, (2012), *Silahları Gömmek*, İstanbul: Everest Yayınları.
- Mutlu, Erol. (1993), *İletişim Sözlüğü*, Ankara: Ark Yayınevi.
- Özbudun, Ergun, (1999), “Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokratik Konsolidasyon”, Özdalga, Elisabeth, ve Persson, Sune (Ed.), *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası*, Fethi, Ahmet (Çev.), İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Özbudun, Ergun, (2013), *Anayasa Hukuku*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2692.

- Özcan, Ahmet, (2005), “Türkiye’de Sivil Toplumun Batılı Anlamda Hiçbir Karşılığı Yoktur”, *Sivil Toplumunu Konuşmak*, 1. Basım, İstanbul: Kaknüs Yayınları, ss. 9-21.
- Özçer, Akın, (2006), *Çoğul İspanya*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Özer, M. Halis, (2008), “Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 26, ss. 86-97.
- Özeren, Süleyman ve Demirci, Süleyman, (2010), “İngiltere’nin Ayrılıkçı IRA ve Dine Karşı Terörle Mücadele Politikası”, Bal, İhsan ve Özeren, Süleyman (Ed.), *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele*, Ankara: USAK Yayınları, ss. 237-304.
- Özeren, Süleyman, (2011), “Türkiye’de Paradigma Değişimi ve Terörle Mücadele”, Özeren, Süleyman ve Sever, Murat (Ed.), *Terörizm Paradoksu ve Türkiye*, Ankara: Karınca Yayınları.
- Özşanlı, Sait, (2009), “9 yılda 454 Kan Davasını Bitirdik”, *Her Yönüyle Dernekler Dergisi*, S.7, ss.57-61.
- Peker, Ö. ve Aytürk, N., (2000), *Etkili Yönetim Becerileri*, Ankara: Yargı Yayınları.
- Resmi Gazete, (2013), *4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu Gereğince Kamu Görevlileri Sendikaları İle Konfederasyonların Üye Sayılarına İlişkin 2013 Temmuz İstatistikleri Hakkında Tebliğ*, 6 Temmuz 2013 Tarihli ve 28699 Sayılı Resmî Gazete.
- Sandıklı, Atilla, (2011), *Terörle Mücadele Stratejisi*, İstanbul: BİLGESAM Yayınları.
- Sandıklı, Atilla, (2013), “PKK/KCK Terör Örgütüyle Müzakere Süreci”, *Her Yönüyle Dernekler Dergisi*, S. 22, ss. 18-23.
- Sarıbay, Ali Yaşar, (2000), *Kamusal Alan Diyalojik Demokrasi Sivil İtiraz*, 1.Basım, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Savran, Gülnur Acar, (2003), *Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx*, İstanbul: Belge Yayınları

- Sevinç, Bilal, (2010), “Survey Araştırması Yöntemi”, Böke, Kaan (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 2. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları, ss.245-283.
- Shipoli, Erdoan, (2009), Birleşmiş Milletler’de Sivil Toplumun Yeri, *Her Yönüyle Dernekler Dergisi*, S. 9, ss. 16-18.
- Şimşek, Yılmaz, (2010), İspanya’nın Terörle Mücadelesinde ETA Örneği, Bal, İhsan ve Özeren, Süleyman (Ed.), *Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele*, Ankara: USAK Yayınları, ss. 305-346.
- Torun, Cahit, (1991), Terörle Mücadele Kanunu Üzerine İnceleme, *Ankara Barosu Dergisi*, 1991/3, ss. 390-397.
- Tosun, Gülgün Erdoğan, (2001a), *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*, 1. Basım, İstanbul: ALFA Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Tosun, Gülgün, (2001b), “Türkiye’de Devlet Sivil Toplum İlişkileri Bağlamında Demokrasinin Pekışmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal ve Pratik Bir Yaklaşım”, *Ege Akademik Bakış*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 224-243.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, (1991), “Terörle Mücadele Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu (1/802)”, *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Cilt 19, 106. Birleşim.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, (1998), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu*, 14 Ocak 1998.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, (2013), *Terör ve Şiddet Olayları Kapsamında Yaşam Hakkı İhlallerini İnceleme Raporu*, 13 Şubat 2013.
- Uluç, A. Vahap, (2013), “Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, ss. 399-418.

Uluslararası Terörizm ve Sınıraşan Suçlar Araştırma Merkezi, (2010), *İspanya'nın Terörle Mücadelesi*, UTSAM Raporlar Serisi: 15, Ankara: Polis Akademisi Başkanlığı Yayınları.

Yılmaz, Ömer, (2006), “İspanya Terörle Mücadele Deneyimi: Medeniyetler İttifakı Olabilir mi?”, Bal, İhsan (Ed.), *Terörizm Terör; Terörizm ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimler*, Ankara: USAK Yayınları, ss. 110-157.

Zengin, Selçuk ve Demir, İrfan, (2011), “Terörle Mücadelede Paradigma Değişimi”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 15, Sayı: 48 (Yaz 2011).

Elektronik Kaynaklar

Adalet Bakanlığı, (2013), http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/uhamer/teror_mevzuat.html, (E.T. 07.10.2013).

Aksu, Abdülkadir, (2003), *Aksu: En Geniş Kapsamlı Pişmanlık Yasası*, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/222187.asp>, (E.T. 07.10.2013).

Antalya Emniyet Müdürlüğü, (2013), *Sivil Toplum Kuruluşları (STK) İle Çözüm Topluluğu*, <http://www.antalya.pol.tr/Sayfalar/sivil-toplum-kuruluslari-stk-ile-cozum-toplulugu.aspx>, (E.T. 08.09.2013).

Aytar, Volkan, (2006), *Daha Karanlık Bir Geleceğe Doğru mu? Terörle Mücadele Kanununda Yapılan Değişiklikler*, <http://www.tesev.org.tr/assets/publications/file/TESEVTMKRaporu-VolkanAytar.pdf>, (E.T. 05.10.2013).

Banger, Gürcan, (2011), *Sivil Toplum Örgütleri İçin Yönetişim Rehberi*, <http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/sivil-toplum-orgutleri-icin-yonetisim-rehberi-2>, (E.T. 20.08.2013).

Belgenet, (2010), *12 Eylül Dönemi Sıkıyönetim...*, <http://web.archive.org/web/20120610231542/http://www.belgenet.com/12eylul/12syonetim.html>, (E.T. 02.10.2013).

- Bugün Gazetesi, 2013, *Bakan Güler: Sivil toplum çözüm sürecinin içerisinde olmalı*, <http://www.bugun.com.tr/son-dakika/bakan-guler-sivil-toplum-cozum-surecinin-icerisinde-olmalı-haberi-185735>, (E.T. 16.03.2013).
- Caparini, Marina and Cole, Eden, (2008), “The Case for Public Oversight of the Security Sector”, *Public Oversight of the Security Sector A Handbook for Civil Society Organizations*, Eden Cole, Kerstin Eppert and Katrin Kinzelbach (Ed.), <http://www.dcaf.ch/Publications/Public-Oversight-of-the-Security-Sector>, (E.T. 14.09.2013).
- Çaha, Ömer, (2003), “Bir Kez Daha Sivil Toplum Üzerine”, *Sivil Toplum Dergisi*, Sayı 1, <http://www.stk.net/62/bir-kez-daha-sivil-toplum-uzerine.html>, (E.T. 24.08.2013)
- Çalışkan, Mehmet Ali, vd., (2005), *Sivil Toplum Kuruluşları: İhtiyaçlar ve Sınırlılıklar*, <http://www.yasamadair.org/Adminjkl/3.pdf>, (E.T. 01.09.2013)
- Dernekler Dairesi Başkanlığı, (2013), <http://www.dernekler.gov.tr/default.aspx>, (E.T. 26.08.2013)
- Düzel, Neşe, (2003), Üç Yılına ‘Cehennemde’ Geçirdi, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=79191>, (E.T. 03.09.2013).
- Güder, Nafiz, (2004), *Sivil Toplumun El Kitabı*, Ankara: Sivil Toplumu Geliştirme Programı, <http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/sivil-toplumcunun-el-kitabi>, (E.T. 23.08.13).
- Haberler.com, *Töre Cinayetlerini Önlemek İçin Dernek Kuruldu*, <http://www.haberler.com/tore-cinayetlerini-onlemek-icin-dernek-kuruldu-haberi/>, (E.T. 05.09.2013).
- Haberler.com, (2013), *Diyarbakır’da Dini Kanaat Önderleri İftarda Buluştu*, <http://www.haberler.com/diyarbakir-da-dini-kanaat-onderleri-iftarda-4912480-haberi/>, (E.T. 09.09.2013).
- Habertürk, (2010), *OHAL'e tepki*, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/526013-ohale-tepki>, (E.T. 01.10.2013).

Hürriyet, (2002), *23 yıl sonra resmen 'olağan hal'*, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=112742>, (E.T. 01.10.2013).

İstihbarat Dairesi Başkanlığı, (2013), <http://www.istihbarat.pol.tr/Sayfalar/Tarihce.aspx>, (E.T. 10.10.2013).

Jandarma Genel Komutanlığı, (2013), *Geçici Köy Koruculuğu Sistemi*, http://www.jandarma.gov.tr/asayis/gecici_korucu.doc, (E.T. 20.10.2013).

Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, (2013), <http://www.kdgm.gov.tr>, (E.T. 11.10.2013).

Karagül, Soner, (2013), *Küresel Bir Aktör Olarak Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları: Uluslararası Politikadaki Rol ve Etkinlikleri*, http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=153:uluslararasi-stk&catid=49:akademik&Itemid=11, (E.T. 09.09.2013).

Kaya, Mustafa, (2013), *Uluslararası Sistemde Sivil Toplum*, http://www.ekopolitik.org/images/cust_files/070522143212.pdf, (E.T. 20.08.2013)

Keyman, E. Fuat, (2013), *"Avrupa'da ve Türkiye'de Sivil Toplum"* http://www.siviltoplumakademisi.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=473:avrupada-ve-turkiyede-sivil-toplum&catid=49:akademik&Itemid=113, (E.T. 14.08.2013).

Melek, Onur, (2013), *Yerel Düzeyde Sivil Toplum Örgütlerinin Karar Alma Mekanizmasına Etkileri*, www.afasam.org, (E.T. 24.03.2013).

ob.nubati.net, (2013), *Türkiye'de illere göre sıkıyönetim ve olağanüstü hal uygulaması*, http://ob.nubati.net/wiki/Türkiye'de_illere_göre_sıkıyönetim_ve_olağanüstü_hal_uygulaması, (E.T. 01.10.2013).

Özel Harekât Daire Başkanlığı, (2013), <http://www.egm.gov.tr/Sayfalar/Özel-Harekat-Daire-Başkanlığı.aspx>, (E.T. 10.10.2013).

- Paffenholz, Thania, (2013), Civil Society and Peacebuilding, <http://graduateinstitute.ch/files/live/sites/iheid/files/sites/ccdp/shared/6305/CCDP-Working-Paper-4-Civil-Society.pdf>, (E.T. 11.09.2013).
- Radikal, (2008), *Topluma Kazandırma Kanunu Bir Şey Kazandıramadı*, http://www.radikal.com.tr/turkiye/topluma_kazandirma_kanunu_bir_sey_kazandiramadi-500790, (E.T. 09.09.2013).
- Radikal, (2013a), Hatay'ı kanaat önderleri sakinleştirdi, http://www.radikal.com.tr/turkiye/hatayi_kanaat_onderleri_sakinlestirdi-1142035, (E.T. 09.09.2013).
- Radikal, (2013b), Komutan: Çawanî başî, http://www.radikal.com.tr/turkiye/komutan_cawani_basi-1120266, (E.T. 26.09.2013).
- Sabuncuoğlu, Kadir, (2011), *Naim Hoca böyle bir günde “durun” demişti*, <http://www.erzurumhabergazetesi.com/28665-naim-hoca-boyle-bir-gunde-%E2%80%9Cdurun%E2%80%9D-demisti>, (E.T. 26.09.2013).
- Salamon, Lester M. ve Anheier, Helmut K., (1996), The International Classification of Nonprofit Organizations: ICNPO-Revision 1, <http://www.protectiamuncii.ro/ro/incpo.pdf>, (E.T. 02.09.2013).
- Salihu, Naila, (2013), *Sivil Toplumun Batı Afrika'daki Barış ve Güvenlik Ortamına Katkısı*, http://www.tasamafrika.org/pdf/afk5/11-Naila-Salihu_TR.pdf, (E.T. 11.09.2013).
- Scholte, Jan Aart ve Keyman, Fuat, (2005), *Küreselleşme ve Sivil Toplum*, http://stk.bilgi.edu.tr/docs/scholte_keyman_std_10.pdf, (E.T. 04.09.2013)
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, (2004), *1. Sosyal Hizmetler Şurası*, <http://www.huzurevleri.org.tr/docs/SHCEKBirinciSosyalHizmetlerSurasi.pdf>, (E.T. 04.09.2013).
- stgm.org.tr, (2012), Anayasaya "Nefret Suçları" Önerisi, <http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/anayasaya-nefret-suclari-onerisi>, (E.T. 16.06.2013).
- Tabak, Akif, Yalçınkaya, Haldun ve Erkuş, Ahmet, (2013), *Liderlik Kavramına Tarihsel Bir Bakış*, <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/liderlikkavrami.pdf>, (E.T. 25.09.2013).

- Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı, (2013),
<http://www.egm.gov.tr/Sayfalar/Terörle-Mücadele-Dairesi-Başkanlığı.aspx>,
(E.T. 30.09.2013).
- Türk Dil Kurumu, (2013), <http://www.tdk.gov.tr>, (E.T. 30.09.2013).
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, (2013), *2013 Ocak Ayı İstatistiklerine Göre Türk-İş'e Bağlı Sendikaların Durumu*, <http://www.turkis.org.tr/source.cms.docs/turkis.org.tr.ce/docs/file/oc104.pdf>, (E.T. 29.09.2013).
- Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, (2008), *PKK Terör Örgütü ile Etkin Mücadelede Analiz, Risk, Fırsat ve Öneriler*,
http://usak.org.tr/usak_det.php?id=1&cat=17&h=#.UlHBpdI0GSo, (E.T. 06.10.2013).
- Vakıflar Genel Müdürlüğü, (2013), <http://www.vgm.gov.tr/index.aspx?Dil=TR>,
(E.T. 26.08.2013)
- Wikipedia, (2013), *Sıkıyönetim*, <http://tr.wikipedia.org/wiki/Sıkıyönetim>, (E.T. 01.10.2013).
- Yeğen, Mesut vd., (2010), *Türkiye'de Gönüllü Kuruluşlarda Sivil Toplum Kültürü*,
<http://www.yasamadair.org/Adminjkl/1.pdf>, (E.T. 02.09.2013).
- Yıldırım, Orhan, (2004), *Naim Hoca bir âdem değil, bir âlemdi*,
<http://arsiv.zaman.com.tr/2004/01/12/doguanadolu/h34.htm>, (E.T. 26.09.2013).
- Zaman, (2003), Prof. Dr. İnalçık: Osmanlı'da huzuru sivil toplum teşkilatları sağlıyordu, <http://arsiv.zaman.com.tr/2003/11/16/marmara/h13.htm>, (E.T. 15.02.2013).
- Zaman, (2013), Ne olur, çocuğumu uyuşturucudan kurtar,
http://www.zaman.com.tr/gundem_ne-olur-cocugumu-uyusturucudan-kurtar_2139435.html, (E.T. 21.09.2013).